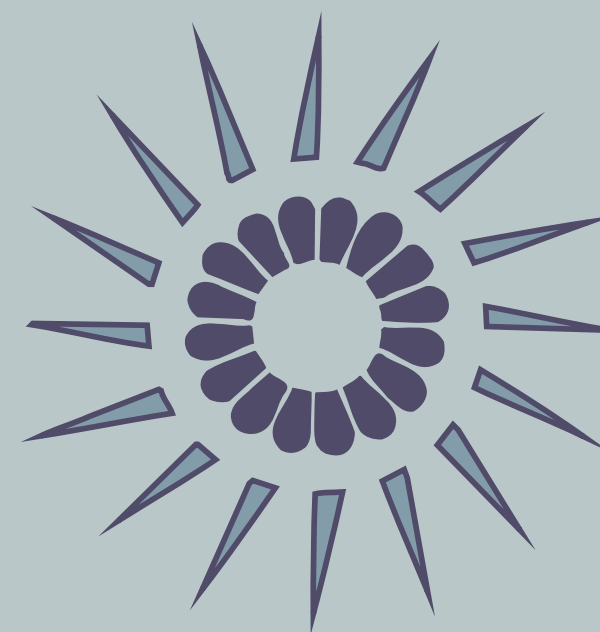

Az innovációt nemcsak a tudástermelők és a vállalatok belső viszonyai határozzák meg, hanem komoly hatással van rá az állam és annak különböző irányító szervezetei, a külső környezeti és társadalmi tényezők is. A hat kutató tanulmányát tartalmazó kötet az innovációs kormányzás szélesebb horizontú elemzését adja. Bemutatja az innováció irányításának elméleti keretrendszerét és az irányítási (governance) modell innovációs intézményrendszerre történő alkalmazhatóságát. A kérdéskört az intézményi-közgazdasági megközelítések mellett kormányzástudományi és tudásszociológiai keretrendszerbe ágyazza.

A kötet vizsgálati célterülete az innováció központi és regionális irányításának az elmúlt évtizedben formálódó magyarországi rendszere. Ebben a kontextusban áttekinti az innovációs irányítás szervezeti és működési struktúrájának a kialakulását, az együttműködési mechanizmusok működését, valamint elhelyezi az innovációt a mindenkori kormányzatok fejlesztési stratégiáiban. Empirikus vizsgálatok alapján keresztmetszeti áttekintést ad a helyi-regionális szinten működő innovációs szereplőkről és intézményekről, az együttműködés attitűdjeiről, a partneri körről és a szakpolitikai keretrendszerről alkotott véleményekről. A kutatások eredményei bizonyítják, hogy az innovációs teljesítmény összefügg a kormányzás általános teljesítményével és a kormányzási rendszer nyújtotta feltételekkel.

Gál Zoltán (szerk.) – Innovációbarát kormányzás Magyarországon: a regionális innovációs fejlesztéspolitika kihívásai

Innovációbarát kormányzás Magyarországon

A regionális innovációs fejlesztéspolitika kihívásai

Gál Zoltán (szerk.)

INNOVÁCIÓBARÁT KORMÁNYZÁS MAGYARORSZÁGON
A regionális innovációs fejlesztéspolitika kihívásai

INNOVÁCIÓBARÁT KORMÁNYZÁS MAGYARORSZÁGON

A regionális innovációs fejlesztéspolitika
kihívásai

Szerkesztette
Gál Zoltán

MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont
Regionális Kutatások Intézete
Pécs, 2013

A kutatást és a kötet megjelentetését az OTKA támogatta
(pályázati azonosító 81785)

Szerkesztette: Gál Zoltán
Lektorálta: Rechnitzer János

ISBN 978 963 9899 61 2

© MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont
Regionális Kutatások Intézete

© Gál Zoltán, Bodor Ákos, Grosz András, Páger Balázs,
Pálné Kovács Ilona, Zsibók Zsuzsanna

Kiadja az MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont
Regionális Kutatások Intézete
Nyomdai munkák: Harthmedia Kft., Pécs.

TARTALOM

Az „innovációbarát kormányzás”-kutatás céljai és módszertana – Bevezetés <i>Gál Zoltán</i>	7
Tudás, innováció, kormányzás <i>Pálné Kovács Ilona</i>	25
Az innovációs kormányzás szakpolitikai vetületei – Az innováció központi és regionális irányítása Magyarországon <i>Gál Zoltán</i>	59
A regionális szint lehetőségei a hazai innovációpolitika alakításában <i>Grosz András</i>	103
„Mivel van baj?” – A társadalmi kontextus megjelenése az innovációs szakemberek problémaérzékelésében <i>Bodor Ákos</i>	127
Az innovációt körülvevő társadalmi kontextus néhány elemének vizsgálata <i>Bodor Ákos</i>	143
A dél-dunántúli regionális innovációs rendszer fejlődése – a regionális innovációs stratégia utóélete <i>Páger Balázs</i>	165
Az egyetemek szerepvállalása a regionális innovációs rendszerekben és az innovációs kormányzásban <i>Gál Zoltán – Zsibók Zsuzsanna</i>	187
Mellékletek	
1. Interjú kérdéssor az innovációs rendszer szereplői részére.....	221
2. Interjú kérdéssor az innovációs rendszeren kívüli közpolitikai és civil szereplők részére	237
3. Gazdasági attitűdöket vizsgáló kérdőíves felmérés	240
A kötet szerzői	244

AZ „INNOVÁCIÓBARÁT KORMÁNYZÁS”-KUTATÁS CÉLJAI ÉS MÓDSZERTANA – BEVEZETÉS

Gál Zoltán

1. A kutatás célja és elméleti háttere

A 21. század meghatározó jelentőségű globális társadalmi-gazdasági folyamata a tudásalapú társadalom kiépülése. Az utóbbi két-három évtizedben egyre nagyobb jelentőséget kapott az innováció, a tudásalapú társadalom és gazdaság a magyar társadalomtudományi szakirodalomban is. A tudás generálásával és átadásával, valamint az innováció létrejöttével foglalkozó számos tudományos kutatás bizonyítja, hogy az innovációt nemcsak a tudástermelők és a vállalati szereplők belső viszonyai határozzák meg, hanem komoly hatással van rá az állam és annak különböző irányító szervezetei, illetve a külső környezeti és társadalmi tényezők is.

A kutatás eredményeit tartalmazó tanulmánykötetet tartja kezében az olvasó. A kötetben az innovációt kormányzó intézményrendszer tágabb horizontú, intézményi közgazdaságtani, tudásszociológiai és kormányzástudományi elemzésének szempontjait vesszük sorra, majd ezeket szembesítjük empirikus kutatási eredményeinkkel. A kutatásunk áttekinteti az innováció irányításának elméleti keretrendszerét, az innovációs rendszermodellek institucionalista megközelítéseit, az irányítási (governance)-modell innovációs intézményrendszerre történő alkalmazhatóságát, továbbá az elmúlt évtizedben folyamatosan változó magyarországi szakpolitikai keretrendszert, illetve az átalakuló hazai innovációs intézményrendszert. A kötet vizsgálati célterülete az innováció központi és regionális irányításának az elmúlt évtizedben formálódó magyarországi rendszere. A kutatási célok 2009-es megfogalmazásakor az innováció intézményrendszere és a törvényi-szabályozási keretek még a decentralizációs törekvéseket is támogatták. Az azóta megváltozott intézményrendszer központi szinten sem egyszerűsítette a rendszer elemei közötti szinergiákat, s elbizonytalanította a decentralizált (régiós) szinten szerveződő innovációt támogató szervezetek szereplőit. A fejlesztő állam koncepciótól – amelyet az adósságválság gerjesztette központi forrásszűke is magyaráz – elmozdulás figyelhető meg az állam laza koordinatív és közvetett támogató funkciói felé.

Az innovációval foglalkozó szakirodalom gyakran foglalkozik intézményi vonatkozásokkal is, alapvetően az intézményi közgazdaságtan. E keretek azonban bizonyos szempontból szűkösek. Tény, hogy a tudástermelés intézményi keretei, az egyetemek és a gazdasági szektor összekapcsolása, a tudás illetve technológia transzfer speciális intézményei, vagy éppen a szabadalmaztatás rendje, közvetlenül érintik az innováció termelését és terjedését. Ugyanakkor az innovációs intézmények és eljárásrendek teljesítménye sok esetben attól függ, hogy milyen általános kormányzási szisztémába illeszkednek, valamint attól is, hogy az intézményi és kormányzási szereplők szerkezetüket, eszközrendszerüket és értékrendjüket tekintve mennyiben alkalmasak feladatuk ellátására. Az innovációs intézményrendszer nemzeti/centralizált vagy regionális/decentralizált modellje közötti választás is szorosan összefügg a kormányzás környezetével, illetve követett gyakorlatával (Cooke 2008, Asheim–Isaksen 2002, Lundvall et al. 2002).

A kormányzás tágabb dimenziói, mint például a politikai-közigazgatási kultúra, a rendszer centralizáltsága, nemcsak a speciális közpolitikai intézmények hatékonyságát befolyásolja, hanem, a tágabb értelemben vett kormányzási és közpolitikai tanulási folyamatot önmagában is revízió alá veendő. A formális intézmények létrehozását követően a jó kormányzási gyakorlatot követő és demokratikus kormányzási rezsím megvalósítása hosszabb időt igényel, s az ún. policy-transzfer sikeressége jelentős intézményi, kulturális és környezeti korlátokba ütközhet. Az alapvetően horizontális szemléletű, új közpolitikai feladatok, mint az innovációpolitika is, intézményi és kormányzási modelljének kialakítása során egyszerre kell figyelembe venni a szakpolitikai célok belső tartalmi logikáját, követelményeit, valamint a befogadó kormányzati rendszer sajátosságait.

A kutatás kezdetén azt feltételezzük, hogy az „*innovációbarát*” kormányzás szervezeti kereteinek a kialakítása tágabb dimenziókban indokol elemzéseket, mert a kormányzás egész rendszerének kell alkalmasnak lennie arra, hogy tudás generálódjon, hogy a tudás eljusson az érintett szereplőkhöz, s hogy mindezek érdekében egy tanulási folyamat induljon el. Azt kell elérni, hogy a tudásformák, és a kormányzási formák között szinergia alakulhasson ki, ami különösen fontos az innovációpolitika területén. Az innovációpolitika helye a kormányzásban ugyancsak elemzésünk tárgya, mérlegelve azt, hogy az ágazati/szeparált, vagy a horizontális/integrált modell alkalmasabb-e a tudás és kormányzás szinergiájának megteremtésére.

Az innovációval foglalkozó szakirodalom interdiszciplináris jellegű, de a fejlesztéspolitikai, a gazdasági versenyképességgel foglalkozó megközelítésekre a közgazdasági gondolkodás nyomja rá a bélyegét. Ugyanakkor az is egyértelmű, hogy a tudás szerepének felértékelődése nem korlátozódik pusztán

a tudásgazdaságra. A tudásszociológiai megközelítések számos esetben inkább alkalmasak az innovációs rendszerekben együttműködő társadalmi aktorok és intézmények számára egy általánosabb értelmezési kereteket kijelölni. A kutatás során az innovációs kormányzás intézményi (közgazdaságtani) megközelítései mellett az innováció „kormányzástudományi” és tudásszociológiai aspektusait is feltártuk (Pálné Kovács 2013, Bodor 2013a, 2013b).

A tudásszociológiai megközelítéseket felértékelték, hogy az elmúlt évtizedekben a társadalmi viszonyokban lévő tudás sajátos természete és funkciója bekerült a szociológiai elemzésének fókuszába. A tudás hordozóit érintő elemzések igyekeznek összekapcsolni a hatalmi viszonyokban és a társadalmi konfliktusok forrásaiban bekövetkezett változások eredményeit. A tudásszociológusok jelentős része kiemelten kezeli a társadalmi fejlődésben a tudás és a tudomány szerepét. A tudástársadalom alternatívájaként megjelentek az információs társadalom, a posztindusztriális vagy a posztmodern társadalom, illetve a hálózatos társadalom fogalmi is. A hálózati társadalomban a helyek és az intézmények szerepe – a tudástermelés fontos elemeiként – továbbra is fontos marad, csak éppen hálózatba foglalva (Stehr 2007, Castells 1996). A tudás, a tudomány és az információ differenciálódása mellett a hálózati társadalom (network society) hatalommal való összefüggését is többen hangsúlyozzák, illetve azt is, hogy egy sokszereplős, számos intézménnyel és interakciókkal tarkított modellel állunk szemben (Foucault 1977). Ez a modell vizsgálatai közé emeli a szakpolitikákon keresztül gyakorolt hatalomelmélet szempontjait is. A tudás, hatalom és a kormányzás összefüggésrendszerét a szociológia és a politikatudomány is rendkívül széles megközelítésben tárgyalja, s ezekben a hatalom általános sajátosságai, intézményei, szereplői, a tudás birtokosai, hálózatai, illetve a társadalmi részvétel dimenziói egyaránt relevánsak. A legfontosabb tanulság a komplexitás, az a tény, hogy a tudás termelése, terjedése, és közpolitikai hatásrendszere szorosan összefüggnek egymással. Az integrált közpolitikai megközelítés szükségessé teszi a kormányzási rendszerek alkalmasságának az elemzését is (Hearn–Rooney 2008).

A nemzetközi szakirodalom már mintegy két évtizedes múltra visszatekintő „kormányzástudományi” megközelítéseinek egyik fő irányát a *government-governance* modell írja le (Kooiman 1993, Jessop 2000, Osborne 2010). A *governance*-megközelítés lényege a közhatalmi, állami, képviseleti és kormányzati szektor kinyílása, illetve összekapcsolódása a piac, a hálózatok, a közösségi társadalom elemeivel. Emellett a *New Public Management* (NPM) és „*New Public Governance*” (NPG) eszköztárait is áttekinti. Kutatásunk tehát az interdiszciplináris „kormányzástudomány” módszereit alkalmazza az innovációs irányítás (kormányzás) területén, ugyanakkor a magának a kormányzati rendszernek a belső innovációját, szervezeti fejlődését és eszközrendszerének

bővülését tárgyaló szakirodalmat is röviden áttekinti (*Hood 1991, Horváth M. 2005, Osborne 2010, Pálné Kovács 2011*). A kormányzati innovációk átfogóan érintik a szervezetek határait, működésük forrásait, az alkalmazott eszközöket, a döntési folyamatokat és szereplőket, s egyben az érintett társadalom, társadalmi csoportok számára is átértékelik a pozíciókat. E folyamatok alaposabb megismerése segíthet a kormányzati rendszerek átfogó megújításához.

A *kormányzástudományi kutatások* egyaránt érintik a kormányzás tudományos megalapozását, a szervezeti és személyzeti tudásmenedzsment és a kormányzás értékválasztási szempontrendszerét. Az „*innovációbarát*” *kormányzás* vizsgálata során nem csak az innovációpolitika intézmény és eszközrendszerének hatékonyságát elemezzük, hanem azt is, hogy a kormányzás egész környezete mennyire képes a speciális szükségleteket kezelni, befogadni, tehát önmaga mennyire innovatív. Annak érdekében, hogy az innováció és kormányzás összefüggésrendszerét kontextusba ágyazzuk, szükséges kitérni a fejlesztéspolitikai kormányzati rendszerekben tapasztalható trendekre is, amelyek ugyan erősen összefonódnak a kormányzás általános változásának jelenségeivel (*Pálné Kovács 2009, 2012*). A fejlesztéspolitikát, és benne az innovációt különösen jellemzi a *hálózatos kormányzás* (*Csizmadia 2009*). A hálózati paradigma mellett vizsgáljuk a kormányzás minőségét és keretrendszerét döntően meghatározó társadalmi tőke, a bizalom és a társadalmi kohézió kérdéskörét is (*Putnam 1993*). Az intézménytudományi megközelítések tekintetében a *New Public Management (NPM)*, az „*urban regime*” neoliberális megközelítéseivel szemben a válság újra felértékelte „*fejlesztő állam*” modelljét, ami az állam szerepének megerősödésével és a korábban uralkodó közpolitikai eszközök háttérbeszorulásával jár együtt (*Pálné Kovács 2010, 2012*).

A kötet hangsúlyosan vizsgálja az *innovációs rendszerek intézményi közgazdaságtani összefüggéseit*, illetve vizsgálati eredményeit e modell keretei között is elhelyezi. Az innováció rendszerszerű megközelítése részben az innovációfejlesztésben érdekelt piaci és a közszférabeli szereplők kapcsolatrendszerére, illetve a rendszerben együttműködő szereplők közötti interaktív tanulási folyamatra és tudásáramlásra épít (*Vas–Bajmócy 2012, Freeman 1988, Lundvall 1988*). Emellett az innovációs rendszerek hatékony működését leginkább befolyásoló tényező a működési környezet minősége, az ahhoz kötődő intézményi szerveződések és hálózatok hatékonysága, illetve a működési környezetben meglévő emberi erőforrások és a társadalmi tőke. A rendszerszemléletű szakirodalom egyaránt leírja a nemzeti, szektorális, technológiai és a regionális rendszerek működését (*Vas–Bajmócy 2012*).

Freeman felfogásában a *nemzeti innovációs rendszerek (NIS)* a közszféra és magánszféra intézményeiből épülő olyan hálózat, amelynek szereplői aktívak az újdonságok, az innovatív termékek létrehozásában, importálásában és ter-

jesztésében (Freeman 1987). A skandináv iskola az innováció sikerét nem pusztán az egyetemeken rendelkezésre álló tudásban, hanem sokkal inkább a nemzeti termelési rendszerek innovációra való képességben látja (Lundvall, 1985). Lundvall és társai rendszerszemléletű megközelítéssel nemzeti innovációs rendszer keretei között kísérletet tesznek a termelés, a piac, az interaktív folyamatok és az intézmények szerepének az összekapcsolására (Lundvall et al. 2002). Amíg Freeman (1987) alapvetően az intézményekre koncentrál a nemzeti innovációs rendszerek feltárása során, addig Lundvall (1992) és Nelson (1993) inkább magára az innovációs folyamatra és összetevőire (kapcsolatok, függőségi viszonyok, politikai háttér stb.) teszi a hangsúlyokat. A NIS-iskola képviselői az innováció hatékony és koncentrált képviseletének – egy ágazatközi innovációs csúcsmisztériumnak – szükségességét hangsúlyozták központi szinten, ugyanakkor regionális szinten, véleményük szerint, nem működnek valódi regionális innovációs rendszerek, részben az eltérő régiós adottságok miatt, részben, mert a régióknak nincs ráhatásuk a nemzeti szintű innovációs politika formálására.

A regionális innovációs rendszerek (RIS), illetve az ahhoz kötődő szakpolitikák létjogosultságát indokolja, hogy a területiség szerves része az innovációs folyamatoknak. Az innováció nemcsak a területileg az egyik leginkább koncentráltabb ágazat, részben a kritikus tömeg megteremtésének szükségessége, a működési környezeti keretfeltételek különbözősége, de a tudáshoz való hozzáférés térbeli egyenlőtlenségei miatt is (Vas–Bajmócy 2012). A regionális innovációs rendszerek mindegyikének meghatározó sajátossága a térbeli közelség előnyeinek kiaknázása (Cooke 2008). A kritikus tömeg által jellemezhető méretgazdaságos koncentrációk és a földrajzi közelség nemcsak a szereplők együttműködésének a hatékonyságát, de az innováció terjedés (tudástúlcsordulás) eredményességét is javítja (Varga et al. 2003, Varga 2009). Az egyes ágazati rendszerek sikeres működését is befolyásolja a tudástermelés mennyisége és minősége, a helyi működési környezet, az intézményi sűrűség, illetve a különböző piaci és közsférabeli szervezetek közötti együttműködésének a hatékonysága (Dóry–Rechnitzer 2005).

A regionalizált innovációs rendszerek minősége szorosan összefügg a kormányzás általános jellegzetességeivel, miután az innovációs politika is a többszintű kormányzás rendszerébe illeszkedik, ahol a globális és a nemzeti szint szerepe egyaránt erőteljesen érvényesül. Attól függően, hogy a régiót érintő tudásszervezet hol helyezkedik el, milyen a tudásáramlás iránya, illetve milyen szereplők mozgatják a regionális együttműködést, beszélhetünk területileg beágyazott, regionális hálózati és regionalizált nemzeti innovációs rendszerekről (Asheim–Isaksen 2002). Ezek mindegyikében a helyspecifikus tudás és a helyi interaktivitás döntő szerepet játszik.

A kötet tárgyalja az egyetemek regionális innovációs, illetve a helyi irányítás (governance) rendszerébe való betagozódását. A kutatás az egyetemek fejlesztő szerepét, „regionális elkötelezettségét”(regional engagement) és a regionális innovációs rendszerekben való aktív szerepvállalását hangsúlyozza.

2. A kutatás módszertana

A kutatás módszertana három különböző empirikus vizsgálatra épül. Időrendben elsőként két *fókuszcsoporthos interjút* szerveztünk meg 2011 tavaszán Pécsen, az MTA RKK Dunántúli Tudományos Intézetében. A fókuszcsoporthos résztvevői a dél-dunántúli regionális innovációs rendszerben meghatározó szervezetek képviselői voltak. A résztvevők száma alkalmanként hat-hat fő volt. A résztvevők kiválasztásánál követtük a szakirodalomban általánosnak tekinthető felosztást. A regionális innovációs rendszerekben a közvetítő (vagy kiszolgáló, segítő, hídképző) szervezetek közé egy meglehetősen heterogén szereplői kör tartozik: üzleti és innovációs központok; technológiatranszfer-szervezetek; technopoliszok, tudományos és technológiai parkok, technológiai központok, szakértői/kiválósági központok, vállalkozásfejlesztési intézmények (inkubátorházak, ipari parkok); felsőoktatási intézmények és kutatóintézetek; szakképző intézmények, tudásbázist működtető szervezetek; privát üzleti szolgáltatók, tanácsadók. Empirikus vizsgálatunkban elsősorban erre a szereplői körre, vagyis a közvetítő szervezetekre koncentráltunk, de emellett az önkormányzati és a civil szektor néhány képviselőjét is megkérdeztük.

A fókuszcsoporthos vizsgálat három fő tartalmi részre koncentrált, melyek a következők voltak: 1) regionális fejlesztéspolitika irányítása, 2) innováció folyamata, 3) innovációs rendszer. Az interjúk során egyrészt hagyományos kérdéstechnikát, másrészt projektív technikákat is alkalmaztunk. A fókuszcsoporthos interjúk célja elsősorban a téma, és a szereplők alaposabb megismerését szolgálta.

A fókuszcsoporthos interjúk tapasztalatai és az eredmények alapján készültünk fel a kutatás empirikus bázisának gerincét jelentő *interjú vizsgálatra*. Az interjúkban csak nyitott kérdések szerepeltek, melyek a következő témákat járták körül:

- szervezet bemutatása, szerepe, küldetése,
- szereplők közötti együttműködés,
- állam szerepe az innovációban,
- önkormányzatok szerepe az innovációban,
- centralizáció-decentralizáció kérdése,

- innováció finanszírozása, támogatások,
- az innováció társadalmi akadályai.

Az interjúk strukturálatlan jellege lehetőséget adott az interjúalanyok számára a témák szabad kifejtésére, ami az elemzés kvalitatív jellege miatt volt szükséges. A lekérdezés 2012 tavaszán és őszén zajlott, összesen 28 interjú készült, teljes országos lefedettséggel. Az interjúalanyok kiválasztása szakértői egyeztetés során alakult ki, akik a már ismerttetett szervezeti típusok köréből kerültek ki. A szervezetek nevében nyilatkozók néhány kivételtől eltekintve az adott szervezet döntéshozói pozíciójában lévő, vezető beosztású szakemberek voltak. Az interjúalanyok jelentős részéről elmondható, hogy az innovációs rendszer működésének gyakorlati megvalósítása mellett, párhuzamosan tudományos tevékenységével is hozzájárul – vagy hozzájárult korábban – az innováció hazai kutatásához.

Az empirikus vizsgálat harmadik eleme egy gazdasági attitűdöket vizsgáló *kérdőíves* felmérés volt. Ezt az interjúk felvételét követően vettük fel a megkérdezett interjúalanyok körében. Ennek eredményei természetesen nagyfokú óvatossággal kezelendők az alacsony elemszám miatt.

3. A kutatás eredményei

A hat kutató tanulmányát tartalmazó kötet az innovációs kormányzás intézményrendszerének szélesebb horizontú elemzését adja. A kérdéskört a hagyományos intézményi-közgazdasági megközelítések mellett kormányzástudományi és tudásszociológiai elméleti keretrendszerbe ágyazza, s áttekinti az ideáltipikus innovációbarát kormányzásra vonatkozó megközelítéseket, s ezek középszintre és részben központi szintre történő alkalmazhatóságát. A kötet vizsgálati célterülete az innováció központi és területi irányításának elmúlt két évtized alatt formálódó magyarországi rendszere. Ebben a kontextusban áttekinti az innovációs irányítás és az innovációs szakpolitika szervezeti és működési struktúrájának, illetve intézményrendszerének a kialakulását, az együttműködési mechanizmusok működését, valamint elhelyezi az innovációt a mindenkori kormányzatok fejlesztési stratégiáiban.

A kutatásunk által generált empirikus módszertan bázisán, hét régióra kiterjedő 28 strukturált kérdőíves stakeholder interjú, illetve két fókuszcsoporthoz tartozó felmérés eredményeinek felhasználásával keresztmetszeti áttekintést szerezünk az innovációs rendszerben helyi szinten működő szereplőkről, az innovációs intézményrendszeréről, az együttműködés attitűdjeiről, a partneri körről és a szakpolitikai keretrendszeréről alkotott véleményéről. Az értékeléseink egyik fő

kérdése az, hogy az innovációval foglalkozó tudományos megközelítések – az innovációs fejlesztéspolitika közvetítésével – leszivárgó egyes elemei miképpen jelennek meg a regionális innováció rendszer intézményhálózatában tevékenykedő szakemberek kognitív struktúrájában, döntéshozatalában és kapcsolat- és hálózatépítésében, valamint, hogy a hálózatosodás folyamatának előmozdításával „megbízott” kiszolgáló, segítő, közvetítő intézmények vezetői hogyan értelmezik saját feladatukat. Vagyis milyen várakozások, elképzelések, vélemények figyelhetők meg körükben a szervezetközi kapcsolatok, az együttműködés tekintetében, illetve a rendszerszerű működéssel kapcsolatban. A tanulmánykötet foglalkozik az innovációsrendszer kulcsszereplőinek tekintett egyetemek regionális innovációs irányítás (governance) rendszerébe való beágyazódásával is (Gál–Zsibók 2013).

A kötet tanulmányainak egy része különös hangsúllyal kezeli a Dél-dunántúli régió innovációs rendszerének átalakulását, amit az is magyaráz, hogy a szerzők egy része az elmúlt másfél évtizedben aktív szakpolitikai szereplőként is részt vett a Dél-Dunántúl innovációs rendszerének kialakításában.

A *Pálné Kovács Ilona* tollából megszületett elméleti alapozó tanulmány az innovációt irányító intézményrendszer és az innovációbarát kormányzás problémakörét a nemzetközi szakirodalom szintézisének keresztül tágabb horizontú összefüggésrendszerbe helyezi. Mindezt úgy teszi, hogy az elméleti felfogásokat a hazai gyakorlat kontextusába helyezi, illetve ütközteti a hazai empirikus tapasztalatokkal. A tudás, innováció és a kormányzás összefüggéseinek szintézise elhelyezi a vizsgált témát az intézményi közgazdaságtan, a „kormányzástudomány” és tudásszociológia keretrendszerében. A hazai kormányzási/irányítási rendszerek fejlődési sajátosságait nemcsak a rendszerváltás modelljének gyermekbetegségével, de a stabil működés és garanciális szabályozási keretek hiányaival is magyarázza. A középszintű struktúrák átalakításának (új regionalizáció) kritikája és a kialakított struktúrák gyengesége okainak feltárása után az innovációs szakpolitikai terület kormányzásának problémáit az innovációs, kutatás-fejlesztési ágazat irányításának rendkívül szétforgácsolt intézményi rendszerében, illetve a kialakított központi irányítási struktúrák szervezetrendszerének folyamatos változtatásában látja. A regionális irányítási szint súlytalanságát, az ún. európaizációs alkalmazkodási folyamat szervesülésének hiányát a forrásszerzési szempontok uralkodóvá válásával magyarázza. Az elemzések azt mutatták, hogy a regionális innovációs potenciál gyenge, a vállalati oldalon, de ebben döntően nem a regionális tényezők, hanem az általános gazdasági környezet és a nemzeti innovációs politika játszottak szerepet. A tanulmány az innovációs menedzsment területi szereplőivel, „technokratákkal” és politikusokkal, köztisztviselőkkel készített interjúk alapján az innovációs intézményrendszert, az állam és az önkormányzatok szerepét, a tudás-előállító

és tudásközvetítő szervezetek működését, illetve ezen szervezetek térségi beágyazottságát értékelte. Empirikus vizsgálatai bizonyítják, hogy az innovációs teljesítmény összefügg a kormányzás általános teljesítményével, a kormányzási rendszer nyújtotta feltételekkel, mozgástérrel.

Gál Zoltán tanulmánya az innováció központi és területi irányításának elmúlt két évtized alatt formálódó magyarországi rendszerét elemzi. Vizsgálja az innovációs irányítás és az innovációs szakpolitika szervezeti és működési struktúrájának, illetve intézményrendszerének a kialakulását, az együttműködési mechanizmusok működését, valamint elhelyezi az innovációt a mindenkori kormányzatok fejlesztési stratégiáiban. Emellett külföldi példák bemutatásával a szerző áttekinti a központi és területi irányítás sikeres működési modelljeit. A nemzeti innovációs rendszert szervezeti és humán erőforrás oldalon jellemző centralizáltság a TTI (Tudomány, Technológia és Innovációs) irányítás, a tervezés és a stratégiaalkotás esetében is érvényesül. A tanulmány felhasználta az innovációs rendszer különböző szintjein működő szereplőkkel készített interjúkat. Megállapításai között szerepel, hogy a rendszer működésének zavarai jelentős részben az innovációs kormányzás minőségére, intézményszervezési és irányítási problémákra vezethetők vissza. Ez többek között érinti az irányítási rendszer stabilitását, a hatáskörök folyamatos változását és a döntési rendszer anomáliáit. Ugyanakkor olyan, a közvetlen irányítási rendszeren túlmutató folyamatokat, keretfeltételeket is magában foglal, mint a társadalmi tőke minősége, a sajátos magyar értékviszonyok, a szereplők alacsony kooperációs képessége és a vállalkozói kultúra alacsony szintje. A tanulmány arra is keresi a választ, hogy milyen okok vezettek a régiók innovációs fejlesztését korábban zászlójára tűző stratégiai célkitűzések háttérbeszorulásához, illetve a regionális innovációpolitikai irányítás rendszerének meggyengüléséhez, megszűnéséhez. A tanulmány megállapítja, hogy a regionális innovációpolitikai irányítás rendszere Magyarországon mindig is erősen központi irányítás függő volt, s nehézkes a stratégiai tevékenységek területi (középszintű, települési) szintű koordinációja is. Gyenge az együttműködés az innováció területi szereplői között, így sem a vállalatok, sem pedig a K+F szervezetek nem találták meg a helyüket a hálózatban. A különböző területi szintek szereplői (megyék, önkormányzatok) is megosztottak, ellentétesek az érdekeik. A kormányzathoz, közigazgatáshoz, a gazdasági és a tudástermelő szférához kötődő szereplők más-más logika alapján működnek. A tanulmány a magyarországi tapasztalatok alapján igazolva látja azt a megközelítést, hogy a fejletlenebb régiókban az állami szerepvállalás, illetve az állami támogatással létrehozott regionális intézményrendszer működtetése és az ahhoz kapcsolódó támogatási programok kapnak nagyobb szerepet. A fejletlenebb régiókban az intézményi kritikus tömeg növelése, az agency (ügynökség)-típusú szervezetek működtetése

tése és az aktívabb állami szerepvállalás előfeltétele a sikeres innovációs kormányzásnak.

Grosz András tanulmánya a 2000-es évek derekán formálódó magyarországi regionális innovációs rendszer 2003 és 2010 közötti működésének értékelését adja hálózatkutatásra épülő módszertanra támaszkodva (*Csizmadia–Grosz* 2011). A nemzetközi jó gyakorlati modellek rövid áttekintését követően a tanulmány az innovációpolitika regionális dimenziójának intézményi, szabályozási és szakpolitikai aspektusait értékeli. A tanulmány második része a tudományos, technológiai és innovációs politika nemzeti és regionális szintjének kapcsolatát mutatja be. Áttekinti a központi és a regionális szint kapcsolatrendszerét. Ez a két dimenzió a szakmai sík (innovációs szakértők) és a politikai sík („innovációpolitikus”?) metszéstengelyét, valamint interakcióit vizsgálja. A tanulmány az innováció szakmapolitikai keretrendszerét, a TTI-irányítás két – központi és regionális – szintjének kapcsolatában jelentkező problémákat, illetve a kedvező tendenciákat tekintette át. A tanulmány a rendszer működésének javítását célzó javaslatokkal zárul, amelyek a beavatkozási területek széles körét felölelik: szemléletváltoztatás, a decentralizáció elmélyítése, a valós regionális innovációs politika kialakítása, a regionális sajátosságoknak, érdekeknek nemzeti szinten hatékonyabb képviselője, valamint a regionális innovációs kapacitások erősítése.

Bodor Ákosnak két önálló tanulmánya szerepel a kötetben. Az első tanulmány tudásszociológiai módszerekkel a társadalmi kontextus megjelenését vizsgálta az innovációs szakemberek problémaérzékelésének kontextusában. A tanulmány arra keresi a választ, hogy a regionális innovációs rendszerben tevékenykedő szakemberek milyen tudással rendelkeznek az innovációs folyamat befolyásoló társadalmi kontextusról. Ennek érdekében megvizsgálta, hogy milyen társadalmi problémákat észlelnek az innovációval kapcsolatban, milyen társadalmi akadályait látják az innovációs folyamatoknak a mai Magyarországon. Alapvető referenciának a regionális innovációs rendszerek elméleti bázisát jelentő tudományos megközelítéseket tekintette. Ezekben hangsúlyos elemként jelenik meg a társadalmi kontextus, főként mint „puha-informális” intézményi tényező. Az elemzés az innovációs folyamatok tudományos megközelítéseinek és a szakemberek ezekről alkotott elképzeléseinek összevetésére a szociális reprezentáció elméleti keretét használja.

A második tanulmány az innovációt körülvevő társadalmi kontextus néhány elemét vizsgálja. A tanulmány azokat a társadalmi-kulturális tényezőket elemezte részletesen, amelyek az innovációs rendszerek működése szempontjából is lényeges szerepet játszanak. Nemzetközi összehasonlításban áttekintette, hogy a magyar társadalomban ezeknek a tényezőknek milyen jellegzetességei figyelhetők meg. Ezzel párhuzamosan az empirikus kutatásunk célcsó-

portját jelentő innovációs szakemberek viszonyulását is vizsgálta, tehát arra kereste a választ, hogy a magyar társadalomban megfigyelhető negatív társadalmi jelenségek érzetik-e hatásukat az innovációs szereplők szűkebb csoportjában, vagy ott esetleg attól független mintázatok mutatnak.

Páger Balázs tanulmányának célja, hogy összefoglaló képet adjon a Dél-dunántúli régió innovációs rendszeréről, az innovációs politika intézményi hátteréről, valamint az elmúlt másfél évtizedben kialakult hálózati kapcsolatairól. A tanulmány röviden összegzi az innovációs rendszerekkel kapcsolatos legfontosabb elméleti megállapításokat. A régióban 2004-ben elkészült a regionális innovációs stratégia, melynek akkor megfogalmazott jövőképe mentén elemezi a stratégiai célok megvalósulását. Összességében megállapíthatjuk a regionális innovációs stratégiával kapcsolatban, hogy az eredeti 2004-es elképzelésekből és stratégiai pontokból csak kevés valósult meg. A tanulmány részletesen elemzi a régió innovációs rendszerének intézményi szereplőit, működésük keretfeltételeit, értékeli céljaikat, preferenciáikat, illetve áttekinti az innovációs rendszer értékelésének témájában a RIS elfogadása óta megszületett új elemzéseket. A régióban a kutatás és fejlesztés túlnyomó része az egyetemeken valósul meg, de a nagyobb vállalati megrendelések hiányában az egyetemen generálódó tudás hasznosítása azonban a helyi KKV szektorban nem biztosított. Ennek okaira is kitér a szerző. Az üzleti szektorban igen vékony az a réteg, akik „megengedhetik magunknak” egy-egy innovatív termék létrehozását, és bár ez lenne a fejlődés egyik meghatározó útja, a régió vállalatainak többsége nem képes innováció létrehozására. A régióról az utóbbi években megjelent összefoglaló jelentések, tanulmányok mindegyike megemlíti az egyetem és az üzleti szféra közötti kapcsolat gyengeségét, illetve az információ- és tudásáramlás hiányát, amelyet egyes empirikus vizsgálataink során készített interjúink is alátámasztottak.

A kötetet *Gál Zoltán* és *Zsibók Zsuzsanna* szerzőpáros tanulmánya zárja, amely az egyetemek szerepét és helyét vizsgálja a regionális innovációs rendszerekben és az innovációs kormányzásban. A tanulmány kiemeli az egyetemek funkcionális diverzifikációjának fontosságát, a harmadik misszió, azaz az egyetemek „regionális elkötelezettségének” és társadalmi felelősségvállalásának hangsúlyozásán keresztül a regionális/helyi gazdaságfejlesztéshez, illetve a „közösség szolgálatához” való hozzájárulásukat (*Gál–Zsibók* 2012). A tanulmány elhelyezi az egyetemeket a regionális innovációs rendszerekben. A „*Triple Helix*” (hármás csavar)-modell mellett, a társadalmi aspektussal kibővített „négyes csavar”, valamint a regionális elkötelezettség szolgáltató egyetemi modelljét. Ez utóbbiak a szervezeti és társadalmi innováció jó példái is egyben. A négyes csavar modell olyan szempontokat is tekintetbe vesz, mint a kultúra, az innovációs kultúra, értékek és életmód, a multikulturalizmus, a kreativitás, a

média, a művészet és a művészeti egyetemek, amik nélkülözhetetlenek az új tudás és az innováció létrehozásában. Az elkötelezett egyetem számára a fejlesztő szerep a domináns, ami része a helyi kormányzásnak, illetve az egyetemek meghatározó résztvevői az innováció irányítás helyi fórumainak is. A tanulmány a kelet-közép-európai régió kontextusába helyezi a kis-közepes nagyságú egyetemeket, s dél-dunántúli empirikus vizsgálatai alapján megállapította, hogy az egyetemek nemcsak a vállalati szektorral való együttműködés során elfoglalt pozíciójukban különböznek jelentősen a nagy egyetemektől, hanem a regionális innovációs rendszerben betöltött szerepük is eltérő. Az egyetemek térségi beágyazódását nehezíti, hogy a periférikus régiókban olyan kutatási irányok kialakításával, amelyek közvetlenül nem kötődnek a helyi gazdaság igényeihez, valószínűleg nem lehetséges megfelelő szintű tudástranzfert és tovagyűrűző hatásokat elérni. Az egyetemi kutatókkal és spin-off vállalkozásokkal készült interjúk alapján a tanulmány megállapította, hogy a csúcstechnológiai kutatások támogatása kiváló eszköz a fejlett térségek számára, de nem feltétlenül az a fejletlenebb kelet-közép-európai régiókban, ahol a megfelelő gazdasági bázis hiánya jelenti az egyik legnagyobb korlátot. A szerzők azt javasolják, hogy az újraparosodó kelet-közép-európai országokban működő kis-közepes méretű egyetemeknek erősebb regionális szerepvállalásban, illetve a társadalmi-szervezeti innovációk területén is aktívabb szerepet kell vállalni.

Az „Innovációbarát kormányzás Magyarországon: a regionális innovációs fejlesztéspolitika kihívásai” témájú kutatás legfontosabb eredményeit empirikus vizsgálatokkal (interjúk, fókuszcsoportos felmérés) teszteltük. Empirikus vizsgálataink is bizonyították, hogy az „innovációbarát” kormányzás szervezeti kereteinek a kialakítása tágabb dimenziókban indokol elemzéseket. Jelen kutatás nívója, hogy az innovációs kormányzás intézményi (közgazdaságtani) megközelítései mellett annak „kormányzástudományi” és tudásszociológiai aspektusait is feltárta.

Ennek során nemcsak az innovációpolitika intézmény és eszközrendszerének hatékonyságát elemeztük, hanem azt is, hogy a kormányzás egész környezete mennyire képes a speciális szükségleteket kezelni, befogadni, tehát ön-maga mennyire innovatív. Az innováció és kormányzás összefüggésrendszerét a magyarországi fejlesztéspolitikai kormányzási trendek kontextusába helyeztük, mivel véleményünk szerint a szakpolitikai irányítás (kormányzás) erősen összefonódik a kormányzás általános változásának folyamataival. A hazai kormányzási/irányítási rendszerek fejlődési sajátosságait nemcsak a rendszer-váltás modelljének gyermekbetegségével, de a stabil működés és garanciális szabályozási keretek hiányaival is magyaráztuk. A kutatás eredményei igazolták, hogy az innovációs teljesítmény szorosan összefügg a kormányzás által-

nos teljesítményével, a kormányzási rendszer nyújtotta feltételekkel, illetve az innovációs szakpolitika számára nyújtott mozgástérrel.

A hazai középszintű struktúrák átalakításának hiányosságai és a kvázi decentralizált innovációs intézményi struktúrák gyengesége mellett az innováció szakpolitikai irányításának problémáit az innovációs, kutatás-fejlesztési ágazat irányításának rendkívül szétforgácsolt intézményi rendszerével, illetve a kialakított központi irányítási struktúrák szervezetrendszerének folyamatos változtatásával magyaráztuk.

A tanulmánykötet fő megállapításai között szerepel, hogy a TTI-rendszer működésének zavarai jelentős részben az innovációs kormányzás minőségére, intézményszervezési és irányítási problémákra vezethetők vissza. Ez érinti az irányítási rendszer stabilitását, a hatáskörök folyamatos változását és a döntési rendszer anomáliáit.

A kutatás – empirikus mélyfúrásokkal alátámasztva – kereste a hazai regionális innovációpolitikai irányítás rendszerének meggyengülésének okait. A regionalizált innovációs rendszerek fejlettsége összefügg a kormányzás általános jellegzetességeivel, miután az innovációs politika is a többszintű kormányzás rendszerébe illeszkedik, ahol a globális és a nemzeti szint hatása egyaránt erőteljesen érvényesül. Megállapítottuk, hogy a magyarországi nemzeti innovációs rendszert szervezeti és humán erőforrás oldalon jellemző centralizáltság az irányítás, a tervezés és a stratégiaalkotás esetében is domináns, s ennél fogva erősen központi irányítás függő maradt a regionális innovációpolitikai irányítás rendszere is.

A versenyképesség, regionalizmus és partnerség a területfejlesztésben használt jelszavai találkoztak az innovációpolitikában megjelenő regionális dimenzióval. Vizsgálataink azt mutatták, hogy az innováció decentralizálásának kudarcában, illetve a gyenge regionális innovációs potenciálban – különösen a vállalati oldalon – döntően nem a regionális tényezők, hanem az általános gazdasági környezetből fakadó keretfeltételek, a válság következtében megváltozó államfelfogás és a nemzeti innovációs irányítás instabilitása játszottak szerepet (Havas 2009, Pálné Kovács 2013, Gál 2013).

Emellett az innovációs irányítás decentralizálásának kudarcához a stratégiai tevékenységek nehézkes területi szintű koordinációja is hozzájárult, ami az innováció területi szereplői közötti gyenge együttműködéssel (így sem a vállalatok, sem pedig a K+F szervezetek nem találták meg a helyüket a hálózatban), illetve a helyi politika innovációs kérdésekben való tapasztalatlanságával, valamint a különböző területi szintek szereplői (régiók, megyék, önkormányzatok) közötti megosztottsággal és érdekütközésekkel is magyarázható. A kudarc okai között szerepel a regionális decentralizáció elmaradása, forráselosztási anomáliák, a közvetítő intézmények hiánya, a K+F kapacitások aránytala-

nul magas fővárosi koncentrációja (Grosz 2013). Ilyen közegben tehát nagyon nehéz a két szakpolitikai terület közötti együttműködés, illetve a helyi szintű és szakmailag is megalapozott döntéshozatal.

Kutatásunk a lekérdezett interjúk bázisán olyan – a közvetlen irányítási rendszeren túlmutató – folyamatokat, keretfeltételeket is megvizsgált, mint a társadalmi tőke minősége, a sajátos magyar értékviszonyokban rejlő bizalmi faktor, a szereplők kooperációs képessége és a vállalkozói kultúra általános szintje. A kutatás újdonsága, hogy a gazdasági szerkezet, a finanszírozás, illetve az intézményi korlátain túl az innovációs irányítás rendszerét eddig nem vizsgálták a társadalmi korlátok kontextusában. Ez az eltérő érdekviszonyok összehangolási képességét, illetve az együttműködési hajlandóság alacsony szintjének vizsgálatát is magában foglalta. Ezek azok az értékviszonyok, illetve a társadalmi keretfeltételek, amelyek az innovációpolitikai intézkedések sikerétől függetlenül is meghatározzák az innovációs politika hatékonyságát.

A társadalmi kontextusnak az innovációs folyamatokra gyakorolt hatását az innovációval foglalkozó tudományos elméletek hangsúlyozzák, s ennek a jelen vizsgálatba történő beemelése volt kutatásaink egyik novuma (Bodor 2013). Legfontosabb tanulságként azt emelhetjük ki, hogy a megkérdezett szakemberek diskurzusában az innovációs folyamatokat körülvevő, tágra értelmezett társadalmi környezet eddig nem kapott hangsúlyos szerepet. Az innovációs rendszer működési problémáit interjúalanyaink többsége is leginkább szervezeti, irányítási, finanszírozási és szabályozási anomáliákra vezette vissza. Következésképpen a kemény, formális intézményi tényezők szerepének hangsúlyozása volt a meghatározó. Az empirikus elemzésben ezeket a kemény-formális intézményeket „nem társadalmi tényezőkként”, míg a puha-informális intézményeket (pl. szokásokat, normákat) „társadalmi tényezőkként” kezeljük. A kutatás egyik célja volt a regionális innovációs rendszer szereplőivel készült interjúk alapján, hogy feltárja azt, hogy a puha-informális elemek hogyan jelennek meg a szakemberek diskurzusában.

A kötetben a szociális reprezentáció¹ eszközrendszerét használtuk, de az interjúalanyaink jelentős hányada még a közvetlenül feltett, az innovációval kapcsolatos társadalmi problémák kérdésére sem tudott társadalmiként értékelhető választ adni, azaz az innovációs szereplők nem keresik az innovációs rendszerek és az irányítás problémáinak okait az innováción kívüli „társadalmi torzulásokban” (pl. a nyugati mintáktól való eltérések, anomáliák).

---

¹ A szociális reprezentációk a mindennapi életből eredő koncepcióknak és magyarázatoknak az egyének közötti kommunikációban kialakuló halmazai. A szociális reprezentáció elmélete *tárgyasításnak* nevezi azt a folyamatot, mely során az ismeretlen jelenség valóságtartalommal telítődik (lásd Bodor 2013).

A társadalmi szempontok exponálásában megjelentek a hatékony kormányzást, illetve az innovációs rendszer működését is nehezítő értékszempontú megközelítések is. A kutatás vizsgálta az innovációs szereplők együttműködésében a bizalmi faktor és a normaszegés szerepét. Magyarországon a bizalmatlanság még erősebb a közintézményekkel, mint az egyénekekkel szemben, s az általunk vizsgált szakemberek körében a bizalmatlanság jegyei erősen kimutathatók az innovációs rendszer működésével kapcsolatban. Interjúalanyaink elítélték a normaszegést, de úgy vélték, hogy a többség körülöttünk normaszegően viselkedik. A tudásszociológiai megközelítés fontos eredménye, hogy a gazdasági siker tényezőinek vizsgálatát (*Csepeli et al. 2004*) saját empirikus mintára is kiterjesztette. Az érvényesülésben a külső okok, a kapcsolati tőke szerepe meghatározóbb, mint az egyéni tehetség és érdem. Az állami szerepvállalásnak is meghatározó szerepet tulajdonítanak interjúalanyaink, ugyanakkor az innovációs szereplők az egyéni boldogulást az országos átlagnál hangsúlyosabbnak tartják.

A tudásszociológiai és kormányzástudományi vizsgálataink eredményei azt mutatják, hogy ezek a magyar társadalomra általában jellemző viszonyulások – az állam szerepének megítélését kivéve – megjelennek az innovációs rendszer szereplőinek körében is. Ez azt jelenti, hogy a fejlesztéspolitikai eszközökkel létrehozott és támogatott hazai innovációs rendszer működésének alapvető társadalmi és hatékony kormányzási/irányítási feltételei hiányoznak. Ezek magától értetődően mind olyan feltételek, amelyek túlmutatnak az adott szakpolitika keretein, illetve az érintett szereplők, szervezetek hatókörén. A nyugati mintáktól való eltérésünket nem lehet egyszerűen a történelmi örökséggel, illetve a piacgazdaságra való áttérés óta eltelt rövid idővel megmagyarázni, és túlzottan leegyszerűsítő az is, hogy ezek az anomáliák maguktól megoldódnak. A társadalmi tényezők determinisztikus hatásának, illetve alulértékelésének problémái világosan megjelentek az innovációs szakemberek szociális reprezentációiban is.

A korszerű kormányzási elméletek, gazdaság- és innovációfejlesztési paradigmák szükségképpen visszatükrözik azoknak a társadalmaknak az értékrendszerét, amelyekben megszülettek. Így leginkább a fejlett nyugat-európai és angolszász demokráciák működési evidenciái képezik alapjukat. Ez persze nem jelenti azt, hogy ne vennék számításba az eltérő társadalmak sajátosságait. Mégis sokkal hangsúlyosabb szerepet kellene kapnia e tényezők alakításának főként azon térségek fejlesztési politikáiban, amelyek társadalomfejlődése olyan kevésbé szerencsés módon alakult, mint Magyarországé. A fejlesztéspolitikai elméletek és gyakorlatok alakításában sokkal erősebb hangsúlyt kell kapnia annak ténynek, hogy a különböző intézkedések, programok és projektek, illetve az egész kormányzás nem megfelelő színvonalú működését nem első-

sorban finanszírozási, adminisztratív vagy koordinációs problémák akadályozzák, hanem ösztársadalmi szintű gátló tényezők.

A kutatás bizonyította, hogy az egyetemek fejlesztő szerepe és térségi elkötelezettsége nemcsak a képzés és a kutatás területein valósulhat meg, hanem például a regionális intézményekben és a helyi kormányzásban is. Fontos regionális szereplőkként az egyetemek is részesei a helyi irányítási hálózatoknak, és az akadémiai szféra szereplői általában aktív szerepet vállalnak a civil társadalomban is. Az egyetemek helyi társadalomba és gazdaságba való beágyazottságát, illetve lokális és határon átnyúló fejlesztő szerepét dél-dunántúli példákön keresztül tekintettük át.

Empirikus kutatásaink eredményei nem jeleznek kedvező változást az innovációban érdekelt szereplők közötti kapcsolatok, a bizalom tekintetében, sőt a növekvő centralizációval, a régiók térvesztésével még a kezdeti intézményfejlesztési és hálózatépítési törekvések is visszaszorultak. A hazai régiók befolyása az innovációs politikára és az innovációs rendszer alakítására elhanyagolható maradt. Az intézményrendszer formálását a pályázati források által generált ciklusonkénti rögtönzések jellemzik, ami mind a szervezeti tudásban, mind a humánkapacitásban nagy veszteségeket produkált, s a szereplőket kevésbé ösztönözte hosszú távú gondolkodásra. Ezek a folyamatos változások nemcsak a kiszámíthatóságot és a működési biztonságot veszélyeztették, de gyakran az intézményrendszert magára hagyták, a helyi kezdeményezéseket megtörték, s emellett funkcionális párhuzamosságokat, illetve kapacitásbeli megosztottságot produkáltak. A szervezeti szereplők többek között ezért sem érik el a kritikus méretet, működésüket az önfenntartás kényszere erősen meghatározza. Mindezek ellenére kialakulóban van egy második menedzser generáció, amelyik készségeiben, attitűdjében is jobban képes alkalmazkodni az innovációs kihívásokhoz. Pozitív elmozdulások tapasztalhatóak a regionális vagy még inkább a helyi, nagyvárosi együttműködésekben, az önkormányzatok szerepvállalásában, illetve az egyetemi szféra innovációs profiljának megerősödésében.

Irodalom

- Asheim, B. T. – Isaksen, A. 2002: Regional Innovation Systems: The Integration of Local 'Sticky' and Global 'Ubiquitous' Knowledge. – *Journal of Technology Transfers*. 1. pp. 77–86.
- Bodor Á. 2013a: „Mivel van baj?” – A társadalmi kontextus megjelenése az innovációs szakemberek problémaérzékelésében. In: Gál Z. (szerk.): *Innovációbarát kormányzás Magyarországon. A regionális innovációs fejlesztéspolitika kihívásai*. Pécs, MTA KRTK Regionális Kutatások Intézete. pp. 127–143.

- Bodor Á. 2013b: Az innovációt körülvevő társadalmi kontextus néhány elemének vizsgálata. In: Gál Z. (szerk.): *Innovációbarát kormányzás Magyarországon: a regionális innovációs fejlesztéspolitika kihívásai*. Pécs, MTA KRTK Regionális Kutatások Intézete. pp. 143–164.
- Castells, M. 1996: *The Information Age: Economy, Society and Culture*. Volume 1: The Rise of the Network Society. Oxford, Blackwell.
- Cooke, P. 2008: Regional innovation systems: origin of the species. – *International Journal of Technological Learning, Innovation and Development*. 3. pp. 393–409.
- Csepeli Gy. – Örkény A. – Székelyi M. – Barna I. 2004: Bizalom és gyanakvás. Szociálpszichológiai akadályok a piacgazdasághoz vezető úton Kelet-Európában. – *Szociológiai Szemle*. 1. pp. 3–35.
- Csizmadia Z. – Grosz A. (szerk.) 2011: *Innováció és együttműködés. A kapcsolathálózatok innovációra gyakorolt hatása*. Pécs–Győr, MTA Regionális Kutatások Központja.
- Csizmadia Z. 2009: Együttműködés és újítóképesség. Kapcsolati hálózatok és innovációs rendszerek regionális sajátosságai. Budapest, Napvilág Kiadó.
- Dóry T. – Rechnitzer J. 2005: A regionális fejlődés és az innováció In: Grosz A. – Rechnitzer J. (szerk.): Régiók és nagyvárosok innovációs potenciálja Magyarországon. Pécs–Győr, MTA Regionális Kutatások Központja. pp. 23–43.
- Foucault, M. 1977: Prison talk: an interview. – *Radical Philosophy*. 16. pp. 10–15.
- Freeman, C. 1987: *Technology Policy and Economic Performance: Lessons from Japan*. London–New York, Pinter Publishing.
- Freeman, C. 1988: Japan: A new national system of innovation? In: Dosi, G. – Freeman, C. – Nelson, R. R. – Silverberg, G. – Soete, L. (eds.): *Technology and economy theory*. London, Pinter. pp. 330–348.
- Gál Z. 2005: Az egyetem szerepe a regionális innovációs hálózatokban. In: Buzás N. (szerk.): *Tudásmenedzsment és tudásalapú gazdaságfejlesztés*. Szeged, JATEPress. pp. 269–292. (SZTE Gazdaságtudományi Kar Közleményei).
- Gál Z. 2013: Az innovációs kormányzás szakpolitikai vetületei. Az innováció központi és regionális irányítása Magyarországon. In: Gál Z. (szerk.): *Innovációbarát kormányzás Magyarországon. A regionális innovációs fejlesztéspolitika kihívásai*. Pécs, MTA KRTK Regionális Kutatások Intézete. pp. 59–102.
- Gál, Z. – Zsibók, Zs. 2012: Regional engagement of mid-range universities: Adopting European models and best practices in Hungary. – *AUDEM: The International Journal of Higher Education and Democracy*. 1. pp. 94–120.
- Gál Z. – Zsibók Zs. 2013: Az egyetem szerepvállalása a regionális innovációs rendszerekben és az innovációs kormányzásban. In: Gál Z. (szerk.): *Innovációbarát kormányzás Magyarországon. A regionális innovációs fejlesztéspolitika kihívásai*. Pécs, MTA KRTK Regionális Kutatások Intézete. pp. 187–217.
- Havas A. 2009: Magyar paradoxon? A gyenge innovációs teljesítmény lehetséges okai. – *Külgazdaság*. 9–10. pp. 74–112.
- Hearn, G. – Rooney, D. (eds.) 2008: *Knowledge policy. Challenges for the 21st century*. Cheltenham, Edward Elgar.
- Hood, C. 1991: A Public Management for all Seasons? – *Public Administration*. 1. pp. 3–19.
- Horváth M. T. 2005: *Közmenedzsment*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus Kiadó.
- Jessop, B. 2000: Governance Failure. In: Stoker, G. (ed.): *The New Politics of British Local Governance*. London, Macmillan. pp. 11–33.
- Kooiman, J. (ed.) 1993: *Modern Governance: New Government-Society Interactions*. London, Sage.
- Lundvall, B. – Johnson, B. – Andersen, E. S. – Dalum, B. 2002: National systems of production, innovation and competence building. – *Research Policy*. 2. pp. 213–231.

- Lundvall, B. A. 1988: Innovation as an Interactive Process: From User-Producer Interaction to the National System of Innovation. In: *Dosi, G. – Freeman, C. – Nelson, R. R. – Silverberg, G. – Soete, L.* (eds.): *Technology and economy theory*, London, Pinter. pp. 349–369.
- Lundvall, B. A. (ed.) 1992: *National Systems of Innovation: Towards a Theory of Innovation and Interactive Learning*. London, Pinter.
- Nelson, R. R. (ed.) 1993: *National Innovation Systems. A Comparative Analysis*. Oxford–New York, Oxford University Press.
- Osborne, S. (ed.) 2010: *The new public governance? Emerging perspectives on the theory and practice of public governance*. London, New York, Routledge.
- Pálné Kovács I. (szerk.) 2009: *A politika új színtere a régió*. Századvég, Budapest.
- Pálné Kovács I. 2010: Városi terek kormányzása és a városi rezsimek: Egy induló kutatás margójára. – *Tér és Társadalom*. 4. pp. 3–27.
- Pálné Kovács I. 2011: A tudomány a decentralizált kormányzás szolgálatában: Megnyitó In: Kílár F. (szerk.): *Mandulavirágzás tudományos napok: Velünk élő kémia – a kémia éve*. Konferencia. Pécs, 2011.02.28–2011.03.04. Pécs, Pécsi Tudományegyetem. pp. 3.
- Pálné Kovács I. 2012: Regionális tudomány és kormányzás In: Rechnitzer J. – Rácz Sz. (szerk.): *Dialógus a regionális tudományról*. Győr, SZE Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola–Magyar Regionális Tudományi Társaság, pp. 180–188.
- Pálné Kovács I. 2013: Tudás, innováció, kormányzás. In: Gál Z. (szerk.): *Innovációbarát kormányzás Magyarországon. A regionális innovációs fejlesztéspolitika kihívásai*. Pécs, MTA KRTK Regionális Kutatások Intézete. pp. 25–58.
- Stehr, N. 2007: *A modern társadalmak törekenysége. Tudás és kockázat az információs korban*. Budapest, Gondolat Kiadó.
- Varga A. 2009: *Térszerkezet és gazdasági növekedés*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Varga, A. – Acs, Z. – Anselin, L. 2003: Regional Innovation in the US over Space and Time. *Papers on Entrepreneurship, Growth and Public Policy 2004–18*, Max Planck Institute of Economics, Entrepreneurship, Growth and Public Policy Group.
- Vas Zs. – Bajmócy Z. 2012: Az innovációs rendszerek 25 éve. Szakirodalmi áttekintés evolúciós közgazdaságtani megközelítésben. – *Közgazdasági Szemle*. 1. pp. 1233–1256.

TUDÁS, INNOVÁCIÓ, KORMÁNYZÁS

Pálné Kovács Ilona

1. Bevezetés

Az innováció jelentőségét, s ezzel szoros összefüggésben a tudás felértékelődését hangsúlyozni közgazdasági illetve társadalomtudományi közhely. Az innovációval foglalkozó tengernyi szakirodalom gyakran foglalkozik intézményi vonatkozásokkal is, alapvetően az intézményi közgazdaságtan keretei között. E keretek azonban bizonyos szempontból szűkösek. Tény, hogy a tudástermelés intézményi keretei, az egyetemek és a gazdasági szektor összekapcsolása, a tudás illetve technológia transzfer speciális intézményei, vagy éppen a szabaddalmaztatás rendje, közvetlenül érintik az innováció termelését és terjedését. Ugyanakkor a speciális intézmények, és eljárásrendek teljesítménye sok esetben attól függ, hogy *milyen általános kormányzási szisztémába illeszkednek*, és persze attól is, hogy az intézményi és kormányzási szereplők szerkezetüket, eszközrendszerüket és értékrendjüket tekintve mennyiben alkalmasak feladatuk ellátására. Nyilvánvaló, hogy az innovációs intézményrendszer nemzeti/centralizált vagy regionalizált modellje közötti választás is szorosan összefügg az általános kormányzási kontextussal (Cooke 2008, Asheim–Isaksen 2002, Lundvall et al. 2002).

A kutatás kezdetén azt feltételezzük tehát, hogy az „innovációbarát” kormányzás szervezeti kereteinek a kialakítása tágabb dimenziókban indokolt elemzéseket, mert a kormányzás egész rendszerének kell alkalmasnak lennie arra, hogy tudás generálódjon, hogy a tudás eljusson az érintett szereplőkhöz, s hogy mindezek érdekében egy tanulási folyamat induljon el. Azt kell elérni, hogy a tudásformák, és a kormányzási formák között szinergia alakulhasson ki, ami különösen fontos az innovációpolitika területén. Az innovációpolitika helye a kormányzásban ugyancsak az elemzés tárgya kell, hogy legyen, mérlegelve, vajon az ágazati/szeparált vagy a horizontális/integrált modell alkalmasabb-e a tudás és kormányzás szinergiájának elérésére.

A kormányzási keretfeltételek szerepéről alkotott feltételezésünk közvetlenül egy korábbi uniós keretprogramban zajlott kutatás koncepciójára és tapasztalataira épül (G-Fors, 2006–2009). A kutatás a környezetvédelmi politika területén nemzetközi összehasonlító módszerrel elemezte a különböző tudásformák és kormányzati megoldások összehangolásának mechanizmusait. A

koncepció középpontjában a pedagógia, az informatika és a természettudományok által szintén használt lényegében lefordíthatatlan „KnowledgeScape” (tudáskép, tudástér) fogalma állt. A tudáskép különböző tudásformák együttese, ideális keveréke, amely megfelelő kormányzati kontextusban képes az adott politikaterületen a döntések optimumát, hatékonyságát biztosítani (Heinelt et al. 2006). A magyar esettanulmány eredményeit összevetettük a többi résztvevő országéval (Németország, Svédország, Egyesült Királyság, Görögország, Lengyelország). Az egyik szembevetendő különbség éppen az volt, hogy a tervezési folyamatokat körülvevő merev, hierarchikus, kirekesztő, szelektív struktúrák és játékszabályok alig engedik a tervezés közelébe a „zöld” szakmai vagy éppen a helyi és civil tudást, annak ellenére, hogy a célt szolgáló európai előírást az ún. stratégiai környezetvizsgálatot formailag teljesítettük (Pálné Kovács–Varjú 2009).

Az eredmény nem csak azt igazolja, hogy a kormányzás tágabb dimenziói, az ún. metakormányzás (Jessop 2000, 2011), a politikai-közigazgatási kultúra, a rendszer centralizáltsága, illetve jelentősen befolyásolja a speciális közpolitikai intézmények hatékonyságát, hanem azt is, hogy az ún. európaizáció (Bache–Jordan 2006), vagy tágabb értelemben vett kormányzási, közpolitikai tanulási folyamat önmagában is revízió alá veendő. A formális intézmények létrehozását követően a demokratikus kormányzási rezsim beüzemelése hosszabb időt igényel, az ún. policy-transzfer sikeressége jelentős intézményi, kulturális, kontextuális korlátokba ütközhet. Az alapvetően horizontális szemléletű, új vagy változó közpolitikai feladatok, mint amilyen az innovációpolitika is, intézményi, a kormányzási modelljének kialakítása során tehát egyszerre kell a szakpolitikai racionalitások, célok belső tartalmi logikáját, követelményeit, valamint a befogadó kormányzati rendszer sajátosságait figyelembe venni.

A tanulmányban az innovációt kormányzó intézményrendszer tágabb horizontú elemzésének szempontjait vesszük sorra, majd ezeket szembesítjük empirikus kutatási eredményeinkkel.

2. Tudásszociológiai szempontok

Az innovációval foglalkozó szakirodalom természetesen interdiszciplináris jellegű. A fejlesztéspolitikai, gazdasági versenyképességgel foglalkozó megközelítésekre a közgazdasági gondolkodás nyomja rá a bélyegét. Ugyanakkor az is egyértelmű, hogy a tudás szerepének felértékelődése messze nem korlátozódik a tudásgazdaságra, mivel véleményünk szerint a tudásszociológiai megközelítés inkább képes a legáltalánosabb értelmezési kereteket kijelölni.

Az elmúlt évtizedekben a modern társadalom szociológiai elemzésének fókuszába a társadalmi viszonyokban lévő tudás sajátos természete és funkciója került. A tudás hordozóit érintő elemzések igyekeznek összekapcsolódni a hatalmi viszonyokban és a társadalmi konfliktusok forrásaiban bekövetkezett változások eredményeivel. A tudásszociológusok jelentős része természetesen kiemelten kezeli a társadalmi fejlődésben a tudomány szerepét. Daniel Bell szerint „minden modern társadalom innováció és növekedés révén és azáltal létezik, hogy anticipálja és tervezi a jövőt” (Bell 1968, 156–157). Az innovációkat az elméleti felfedezések ösztönzik, a növekedés iránti elkötelezettség pedig a tervezés és az előrelátás iránti szükséglettel kapcsolódik. Bell optimista abban, hogy a társadalomtudomány döntő szerepet játszik az innovációban és a növekedésben, miután a gazdaságelmélet lehetővé teszi a kormányoknak, hogy beavatkozzanak a gazdasági ügyekbe, alakítsák a gazdasági növekedést, módosítsák az erőforrások szétosztását és ellenőrizzék a recessziót az erőforrások újrahasznosítása érdekében.

Kiderült azonban, hogy túl optimistának bizonyult az a feltételezés, miszerint a társadalomtudományok képesek lesznek szállítani és alkalmazni a gazdaság és a kormányzás számára hasznos, praktikus tudást. Az utóbbi évtizedek gondolkodását ezért elmozdulás jellemzi, felismerve, hogy a társadalom inkább tudástársadalom, mint tudománytársadalom, s ezzel kibővült a hasznosnak tekintett tudások köre a tudomány szféráján kívülre. A tudástársadalom alternatívájaként megjelentek tovább az információs társadalom, posztipari vagy posztmodern társadalom, illetve a hálózatos társadalom fogalmai (Stehr 2007), melyek már a tudás előállításán túl, annak terjedésére, interakcióira koncentrálnak.

A tudástársadalmak első átfogó szociológiai elemzését Bell végezte el (1973), aki szerint a posztipari társadalom két okból tudástársadalom, egyrészt, mert az innováció forrásai növekvő mértékben a kutatásból és fejlesztésből erednek, emiatt új viszony jött létre a tudomány és technika között, másrészt a társadalom jövedelme, és foglalkoztatása is döntő mértékben a tudás területére esik. A tudástársadalmak a korábbi formációkhoz hasonlóan tagoltak. A tudás lehetővé teszi és bátorítja a történelmileg teljesen különböző formájú társadalmi szervezetek, csoportok és gondolkodásmódok egyidejű létezését és kölcsönhatását. Castells hívja fel a figyelmet, hogy az idő és a tér a tudástermelés fontos elemei, hogy az internetre épülő világ egyáltalán azt nem jelenti, hogy a földrajz, a történelem és az intézmények szerepe eltűnne. A helyek megmaradnak, csak éppen hálózatba foglalva (Castells–Ince 2006).

A tudomány és a technika közvetlen társadalmi szerepébe vetett hit meggyengülése általában is jellemző a posztmodern világnézetre. A posztmodernizáció hajnalán Inglehart például (1990) bizonyos gazdasági teljesítményeknek,

különösen a társadalom nagyobb csoportjai számára nyújtott gazdasági biztonságra helyezi az elsődleges hangsúlyt a tudománnyal szemben. A tudomány szerepének általános meggyengüléséhez kapcsolódóan széles körben elterjedt az a nézet, hogy a társadalom- és humántudományi ismeretek kevésbé hasznosak, mint a természettudományok, továbbá a „modernizáció” előrehaladásával gyakran szembeállítják az alap és alkalmazott kutatásokat. „Minél jobban intellektualizálódik a posztipari társadalom, a hagyományos érték-orientált tudományágak egyre inkább átadják a helyüket a cselekvés-orientált tudományágaknak, amelyek közvetlen szerepet játszhatnak a döntéshozatalban” (Crozier 1975, 32, idézi Stehr 2007).

A tudás, tudomány, információ differenciálódásának nyomon követése mellett a *hatalommal összefüggést is egyre többen hangsúlyozzák*. Az információ és az információ eredményei Castells szerint a szemlélet és a tudás eltérő módjait hozzák létre, s ebben a társadalomtudományoknak döntő szerepe van. Az információ létrehozása, gyártása és továbbítása a termelékenység és a hatalom alapvető forrásává válik (Castells 1996).

- Sorra véve a hatalomhoz kapcsolódó tudásszereplőket, kezdjük a „független” *tudósokkal*. Amennyiben a tudás realizálódása – sajátos társadalmi feltételeken, vagy infrastruktúrán belül – a tudás aktív kidolgozásától függ, nyilvánvalóvá válik a tudás és a hatalom közötti határozott kapcsolat. Minél nagyobb a kutatások infrastrukturális szükséglete, vagy éppen kockázata, annál inkább szükség van azonban arra, hogy a közhatalom ellenőrizni tudja a tudás megvalósítását.
- A tudásra épülő gazdaságban és kormányzásban a nem tudós „*szakértők*” által végzett értelmező munka felértékelődik. A tudást ugyanis elérhetővé és értelmezhetővé kell tenni, és a helyi és változó körülmények kontextusában kell elhelyezni. A kapcsolatok komplexitása és az igényelt erőforrások terjedelme magyarázatot adnak arra, hogy a tudásalapú foglalkozások szakértő csoportjai miért kerültek egyre inkább a fejlett társadalmak figyelmének középpontjába. Ez nem jelenti azt, hogy a társadalmat technokraták uralják. Stehr véleménye szerint lényegében nem következett be a technokrata rezsimek térhódítása, amit a közigazgatással foglalkozó kiváló szociológus Crozier jósolt (Stehr 2007).
- Crozier munkásságában érthető módon került a középpontba az *adminisztratív szakracionális* tudás, hiszen a klasszikus közigazgatásban dolgozó bürokrata, egyik Weber óta elismert differencia specifikája a szaktudás birtoklása. Crozier szerint a szervezeten kívüli, külső szakértő hatalma önmegsemmisítő (1963). A szakértői hatalom elenyészik, amikor az általuk megfogalmazott eredeti intuíciókat és innovációkat konkrét

belső szabályokra és programokra kell átfordítani. A szakértőknek valójában csak a fejlődési, fejlesztési folyamat kezdeti stádiumában van hatalmuk, befolyásuk, ezt követően a *bürokrácia és a politikusi* szempontok törnek utat. A tudásalapú foglalkozások modern társadalomban megfigyelhető növekvő jelentősége nem jelenti azt, hogy a szakértőkbe, tanácsadókba és konzultánsokba vetett bizalom ugyanilyen mértékben növekszik. Ellenkezőleg, ellentmondásos módon, egyre kevésbé hiszünk a szakértőknek, noha egyre jobban támaszkodunk rájuk (Stehr 2007). E jelenséggel már Max Weber is foglalkozott, azt állítva, hogy a szakértőket csupán más szakértők tudják ellenőrizni és sakkban tartani, mégpedig azok, akik a kormányzás specialistái.

- Weber szerint a *tőkés vállalkozók* csoportja az egyetlen csoport, amelyik meg tud menekülni a racionális bürokratikus tudás ellenőrzése alól, mivel a tőkés vállalkozó imponáló ténytudása és a vállalat képessége, hogy megvédje a szükséges információkat a kívülállók ellen, hatékonyabb, mint a közhivatalnokoké (Stehr 2007). Természetesen a társadalom más csoportjai ugyancsak kialakították sajátos viszonyrendszerüket a kormányzás különböző szintjeivel és szereplőivel, s feltételezhető, hogy Weber óta a viszonyrendszer modellje jelentősen változott. Mindenesetre a gazdaság érdekei és a vállalkozások tekinthetők az innováció szempontjából az egyik legfontosabb szereplőknek.
- Nemcsak a nemzetközi kormányzásban, hanem a kormányzás más szintjein is különösen fontos az ún. *tudásközösségek* (epistemic communities) szerepe. Haas, a téma alapmunkájának számító tanulmányában a tudásközösségeket a szakértők olyan hálózataként írja le, amelyik közvetlen hatást gyakorol a közpolitika formálására (Haas 1992). A szakértők, tudósok, kutatók hálózatainak megértésére, mérésére különböző módszertanokat dolgoztak ki, többek között annak érdekében, hogy a tudósok közvetlenül érdekeltté váljanak az együttműködésben és a „hasznosítható” tudás előállításában. Kutatási programok indultak annak elemzésére, vajon a tudásközösségek mely közpolitikai területeken, milyen összetétellel, milyen intézményi feltételek között aktívak (Zollman é.n.; Roth–Bourguine 2006).
- A szakértők, politikusok, bürokraták, és a vállalkozók társadalmi csoportjai mellett nem lehet elhanyagolni a társadalmi, *civil szervezeteket* sem a tudás és a kormányzás viszonyrendszerében. A tudástársadalmak korábban soha nem látott új eszközökkel és módokkal ruházzák fel a civil társadalmi szereplőket, akik ezzel megerősítik a társadalom alkalmazkodó, önalakító képességét. Ugyanakkor a tudás széles néprétegekhez

való eljuttatása egyben növeli a kockázatokat, a közösségek ugyanis meglehetősen instabilak. A tudástársadalmak miközben potenciálisan növelik a modern kormányzatok demokratikus jellegét az értelmes politikai részvétel lehetőségének bővülésével, akaratuk érvényesítésének képessége azonban inkább csökken. A civil társadalom cselekvőképessége és rugalmassága azon múlik, hogy mennyi reflexív tudással rendelkezik. A tudásalapú foglalkozások és a szakértők növekvő mértékben segítik a nyomásgyakorló csoportokat és az országos vagy helyi közösségek más csoportjait annak érdekében, hogy áthidalják a szakértői és laikus tudás közötti távolságot.

- A hatalom, kormányzás és tudás viszonya az ún. kognitív demokrácia (Theys 2002) szempontjából is alapvető jelentőségű, miután arra a felismerésre épül, hogy a politikai részvétel sokkal hatékonyabb, ha tudáson alapul. A múltban az *állampolgárról* kialakított közfelfogás az volt, hogy legitimálja a paternalista állam, a közhatalom elvárásait. A felelős állampolgár szerepe illeszkedik az állam által előírt és vállalt felelőségekhez, segíti azokat és alkalmazkodik hozzájuk. Manapság a politikai részvételen olyan cselekvést értenek, amely értelmezi, szemléli, vagy ellenáll a kormányzat által kezdeményezett intézkedéseknek, és/vagy olyan közcselekvést, amely befolyásolni akarja az állami hivatalok döntéshozatali folyamatát. A politikai részvétel változó formáinak elemzése és a kognitív mobilizáció azt igényli, hogy egyre inkább ismerjük az átalakított valóság mikropolitikai megnyilvánulásait (Inglehart 1990). A mai politika több kutatója kimutatta a politikai részvétel terén lezajlott változásokat, elemzéseik az új társadalmi mozgalmakra, és az új politikai eszmék szaporodására fókuszálnak. Habermas deliberatív demokrácia elmélete, és a deliberatív kormányzati stratégiák szorosan összefüggenek a tudásközösségek, az állampolgárok és civil közösségek együttműködésének szükségességével. Az együttműködés alapja a bizalom és legitimáció, amelynek kialakulása speciális dialógus technikák kifejlesztését, tudását igényli (Davies–Burgess 2004).

Befolyásos elméleti irányzat, amely szerint a tudás iránti igény kockázatot jelent a társadalmi stabilitás számára, miután a tudományos-technikai tudás felforgatja a status quót, a tudás a hatalommal rendelkezők felé áramlik, ezzel konzerváló szerepe van a hatalom birtoklásában. A tudás és a tudás terjedésének aszimmetriája végső soron kevesek kezében központossítja a kognitív tekintélyt. Foucault (1977) munkáját annak szentelte, hogy bemutassa a tudás bűnrészességét az elnyomásban. A tudás és a hatalom, mint mondja, szíami ikrek: „A hatalom tudást termel; ...közvetlenül feltételezik egymást; ...nincse-

nek hatalmi viszonyok a megfelelő tudásterületek létrehozása nélkül, sem olyan tudás, amely nem tételezné fel és hozná létre ugyanakkor a hatalmi viszonyokat” (1977, 15, idézi *Stehr* 2007). Foucault a politikai tudás megismerésének, a döntések, konfliktusok folyamatainak elemzéséhez adott elméleti, szemléleti kiindulópontokat. Rámutatott, hogy a gyakorlati vagy politikai tudás, a hatalomhoz hasonlóan, kontextustól függő jelenség. Azt a társadalom-politikai gyakorlatot kell tehát megvizsgálni, amelyben a tudás megtestesül és érvényesül (*Foucault* 1980).

A fentiek alapján megállapíthatjuk, hogy tudás, hatalom és a kormányzás összefüggésrendszerét a szociológia és politikatudomány rendkívül széles megközelítésben tárgyalja, a hatalom általános sajátosságai, intézményei, szereplői, a tudás birtokosai, hálózatai, és a társadalmi részvétel dimenziói egyaránt relevánsak. Számunkra a legfontosabb tanulság a komplexitás, az a tény, hogy a tudás termelése, terjedése, és közpolitikai hatásrendszere szorosan összefügg. A közvetlen gazdasági versenyképességet megalapozó innováció minősége, gazdasági hatása sem szűkíthető le az intézményi gazdaságtani összefüggésekre, speciális intézmények jelenlétére és aktivitására. Az integrált közpolitikai megközelítés pedig szükségessé teszi a kormányzási rendszerek alkalmasságának az elemzését is (*Hearn–Rooney* 2008).

3. Az innovációs rendszerek egyes intézményi (közgazdaságtani) összefüggései

Az innováció gazdasági szerepét, helyét illetően a gyökerek egészen Adam Smith-ig vezethetők vissza, aki elemzései során rámutatott a tudástermelés és a tudomány szerepére a gazdasági munkamegosztásban. List volt, aki ezt a szerepet már az intézményi vonatkozásokkal is összekötötte, elsősorban nemzeti keretek között maradva, s ezzel vitatva Smith „kozopolita” megközelítését (*Lundvall et al.* 2002). A tudományos alapokhoz képest azonban sokkal nagyobb motivációt adott a kérdéskör kutatásának az a közpolitikai szükséglet, amikor, többek közt az OECD keretében arra keresték a választ, vajon mi az oka a nemzeti növekedési ráták különbségeinek. Elsősorban a skandináv térségből származó tapasztalatok alapján felismerték, hogy erre a válasz nem az egyetemeken rendelkezésre álló tudásban rejlik önmagában, sokkal inkább a nemzeti termelési rendszerek innovációra való képességben (*Lundvall* 1985). Ez a felfogás vezetett a kormányzati, intézményi és kulturális, „policy” kontextusok beemelésére, bár a kutatások sok esetben csupán a technológiai rendszerek, az ágazati összefüggések nemzetközi összehasonlítására koncentráltak. A legújabb, neoliberális indíttatású növekedési teóriák, különösen a leggazda-

gabb országokban, és az Európai Unióban, ugyancsak a szűkebb megközelítést támogatják, elsősorban a tudomány és technológiai politikára koncentrálnak. Az a vélemény alakult ki, támaszkodva Myrdal kumulatív oksági elméletére, hogy az intézményeknek elsősorban azokban a kevésbé fejlett országokban van igazán szerepe, ahol a piac nem képes ezt a feladatot megoldani (Lundvall et al. 2002).

Ennek ellenére természetesen az intézményi összefüggések rendkívül széles spektrumon markánsan jelen vannak az innováció szakirodalmában: konkrét intézményi megoldások, eljárások, piaci/érdekeltségi mechanizmusok, az egyetemeket a gazdaság szereplőivel összekötő speciális transzferintézmények, vagy szoftabb összefüggések, mint a tudás, bizalom szerepe. Lundvall és társai a megújított ún. aalborgi koncepció fogalma alatt rendszerszemléletű megközelítéssel kísérletet tesznek összekapcsolni nemzeti keretek között a termelés, piac, interaktív folyamatok és az intézmények szerepét az innovációban (Lundvall et al. 2002).

- E szintézis átvezet bennünket ahhoz a dilemmához, hogy az innováció intézményesítésében milyen földrajzi, területi, szervezeti lépték, keret alkalmazása célszerű. Az imént említett iskola hitet tesz a *nemzeti szint* fontossága mellett, annak ellenére, hogy elismerik koncepciójuk még nem tisztázott elemeit, és nem vitatják a régiók, vállalatok szerepét sem (Lundvall et al. 2002, 221). A nemzeti innovációs rendszer, illetve az ún. aalborgi modell alapja, hogy az innovációs rendszer mindig magán és közjavak kombinációja, amennyiben a magán (verseny) szektorban született újítás terjedését, cseréjét a közszektor segíti elő támogatva a cégek kutatásra koncentrációját, megakadályozva az innovációs erőfeszítések költségeinek növekedését. A modell lényegi pontja az egyszerre kompetitív és kooperatív innovációs kapcsolatok kiépítése, e láncolatban a különböző szerepek és szereplők komplex kialakítása. Új modelljükben a korábbiakhoz képest nagyobb figyelmet szentelnek a humán erőforrás fejlesztésnek, a tudástermelés gazdasági szolgáltató szereplőinek, a tanulási folyamat megértésének. Fontos megjegyezni, hogy miben látják a szerzők a dán innovációs rendszer erejét, nevezetesen a magas és kiegyenlített jövedelmi viszonyok mellett az erős társadalmi szolidaritásban, a nemek egyenlőségében és a fejlett demokráciában. Mint állítják, az innováció, az intellektuális tanulás számára fontos gyors változások, csakis a társadalmi tőkestabilizáló, támogató szerepe mellett kezelhetőek (Lundvall et al. 2002, 225). Döntő fontosságú az a felismerésük, hogy az innováció gazdasági fejlődésben játszott szerepe nagymértékben függ az *adott társadalom tanulási képességétől*, amelyet viszont determinál a

gazdasági, politikai és társadalmi környezet. Ezért tartják szükségesnek a szerzők, az ún. helyi vagy tradicionális tudás szerepe vagy éppen a hatalmi viszonyok, konfliktusok természete alapján, az északi és a déli ország csoport megkülönböztetését. A fentiekből egyértelműen következik a szerzők alapállása az innovációpolitika kormányzati irányításban történő elhelyezését illetően is. Véleményük szerint az *innováció nem lehet szeparált ágazati minisztérium feladata*, hanem olyan erős ágazatközi „tanácsé”, amelyik képes ellensúlyozni a rövid távú pénzügyi érdekeket is. A nemzeti szintű, komplex elvű innovációpolitika koncepcióját kifejezetten alkalmasnak tartják a déli országok számára, ahol az erős nemzeti szintű szerepvállalás képes dinamikát adni a globális versenyben a szektorok és régiók számára egyaránt, miután „a kirekesztő és bevonó hatalmi játékok a globális tudásintenzív hálózatok viszonylatában kulcsfontosságúak lesznek” (Lundvall et al. 2002, 229). E felismerés köszön vissza, az ún. Barca jelentésből is, amikor kiemeli, hogy az innovációra épülő versenyképességi modell jobban illeszkedik a fejlett magrégiók adottságaihoz (Barca 2009). Az „elfelejtett” fejletlen régiók esetében viszont alapvető fontosságú az állami szerepvállalást hangsúlyozó ún. platform megközelítés (Asheim 2007), amely a regionális intézmények bázisán a helyi tudások összekapcsolásával képes a regionális előnyre építő stratégiára, s ehhez a külső, távolsági hálózatokat bevonására (idézi Vale 2011). Éppen a régiók rendkívül különböző adottságai miatt erősödik meg az a vélemény, hogy igazán nincsenek regionális innovációs rendszerek, sokkal inkább az innovációs politika terei a régiók, sok esetben ugyanis nem képesek a nemzeti innovációs politikák érdemi, helyi befolyásolására (Uyarra–Flanagan 2010).

- Az innovációpolitika ideális léptéke tekintetében a másik fő irányzat a nemzeti mellett, *a regionális innovációs rendszerek fontosságát* hangsúlyozza már a nyolcvanas évek közepétől. Miközben szakmai/akadémiai és közpolitikai körökben csak az utóbbi években merült fel a regionális fejlesztéspolitika újragondolásának az igénye, hivatkozva a korábbi megközelítések sematikus, uniformizált jellegére, addig már a korai regionális innovációs rendszerközelítések is arra épültek, hogy csak a diverzifikált, a hely sajátosságaihoz illeszkedő stratégiák és megoldások lehetnek sikeresek (Cooke 2008). Cooke empirikus kutatásai a kilencvenes években kifejezetten arra koncentráltak, hogy milyen szerepe van a konkrét regionális kontextusnak, a szereplők között kialakult hálózatoknak (vagy miliónek, ahogy francia körökben nevezték, a száz évvel korábbi marshalli fogalomra utalva). A regionális hálózatok terminológia mellett használatos az ipari körzetek fogalma, továbbá az „innovátorok”

hálózata a közös bennünk, illetve, hogy a kapcsolatok a földrajzi közelség alapján képződnek (Vale 2011). E megközelítések talaján fejlődött ki a regionális innovációs politika szükséglete, amelyre épülve az Európai Unió mintegy száz európai régióban támogatta innovációs stratégiák (RIS) kidolgozását. Ezek hatékonyságát azonban az értékelések megkérdőjelezték. A tapasztalatok alapján idővel megkülönböztették a vállalkozási (ERIS) és az intézményi típusú regionális innovációs rendszereket (IRIS), előbbinél a vállalkozások, másodiknál az állami szektor hangsúlyosabb szerepvállalására alapozva. Később megjelent a RIS modellek harmadik generációja is, amelyek az alulról kezdeményezett kísérletezés és kommunikációt hangsúlyozzák, ezzel sokkal rugalmasabbnak és hatásosabbnak bizonyultak a korábbiaknál (Cooke 2008). A regionális innovációs modellek mindegyikének lényege a földrajzi közelség szerepének felismerése és használata, még akkor is, ha a távolsági hálózatok szerepe egyre inkább felértékelődik (Vale 2011). Ahogy Cooke fogalmaz, az Internet és a Google ellenére, a földrajzi közelség, a szereplők egymásmellettsége sine qua non az innovációs lánc tudástermelő és tudást felhasználó elemei közötti közvetítésben (translation). A hálózatossodott régiók vállalatai, és politikusai egyre inkább felismerik, nem elég pusztán tanulni, innovatívnak lenni, pedig nem pusztán másolást jelent (Cooke 2008, 406). A közelség alapvető fontosságú a szervezeti és társadalmi tanulásban, a távolsági hálózatok iránti bizalom sokkal kisebb, a helyismeret (local buzz) nem pótolható teljesen a professzionizált gyakorlattal (Morgan 2004).

A regionalizált innovációs rendszerek minősége szorosan összefügg a kormányzás általános jellegzetességeivel, miután az innovációs politika is a *többszintű kormányzás* rendszerébe illeszkedik, ahol a globális és a nemzeti szint szerepe egyaránt erőteljesen érvényesül. Attól függően, hogy a régiót érintő tudásszervezet hol helyezkedik el, milyen a tudásáramlás iránya, és milyen szereplők mozgatják a regionális együttműködést, Asheim és Isaksen esettanulmányaik alapján területileg beágyazott, regionális hálózati és regionalizált nemzeti innovációs rendszereket azonosítottak, hangsúlyozva továbbra is, hogy a helyspecifikus tudás és a helyi interaktivitás módja mindegyik modellben döntő szerepet játszik (Asheim–Isaksen 2002).

A vita aligha zárható le arról, hogy a hely földrajzi, társadalmi, kulturális stb. sajátosságai és a globális/makrogazdasági folyamatok milyen arányban és módon relevánsak, sőt a vita új alapokon újra indul (lásd Krugman és Storper vitáját az új gazdaságföldrajz elavulásáról, 2011). Mindenesetre az nem kétséges, hogy a kormányzás decentralizált vagy centralizált jellege, a szintek kö-

zötti interakció minősége jelentősen befolyásolja a szinergiát. Mint ahogy az is fontos felismerés, hogy a régiók kapcsolódása, tanulása a gazdaság folyamataihoz erősen kötődik a társadalmi, intézményi kontextushoz, illetve a számítógép-vezérelt (globális, extraregionális) kommunikáció (CMC) és a személyes (helyi) kapcsolatok (F2F) nem kizárják, hanem támogatják egymást, ún. szervezett közelség (organised proximity) formájában (Bathelt 2011).

4. Az innováció „kormányzás(tudomány)i” megközelítése

A címben használt fogalom némi magyarázatra szorul, hiszen a diszciplínák hivatalos regisztereiben nem szerepel „kormányzástudomány”.² Ennek oka nem csak az, hogy a tudománypolitika mindíg lemarad a tudomány interdiszciplináris fejlődésétől, s nem szívesen vág bele, ún. határvitákba, új diszciplínák legitimálásába. Sokkal inkább arról van szó, hogy a kormányzás világával foglalkozó tudományterületek (alkotmánytan, közigazgatás tudomány, politikatudomány, közpolitika elemzés, vezetéstudomány, közgazdaságtan stb.) a közös téma, a közös elméletek és módszerek ellenére, nem olvadtak egybe, illetve nem váltak le a klasszikus jogtudományról, igazgatástudományról, politikatudományról, vezetéstudományról. Holott a diszciplináris főáramlatoktól való távolság egyre növekszik. A kormányzástudomány összezsomósodása, a diszciplináris identitászavarok ellenére, markáns jelenség, amihez hozzájárul az is, hogy maga a közösségi kormányzás, mint intézményrendszer és tevékenység is jelentős átalakuláson megy keresztül, eleve kiváltva a vele való tudományos foglalkozás egyre komplexebbé válását.

Mint ismeretes, a nemzetközi szakirodalom már mintegy két évtizede a változás egyik fő irányát a *government-governance* kifejezések használatával írja le (Kooiman 1993, Jessop 2000, Osborne 2010). A *governance* jelenség lényege a közhatalmi, állami, képviseleti és kormányzati szektor kinyílása, összekapcsolódása a piac, a hálózatok, a közösségi társadalom elemeivel. A *governance* kinyitja a régi, monolitikus és formális állam „fekete dobozát”, feltárva azokat a hibrid interakciókat, folyamatokat és szereplőket, amelyek formális és informális hálózatokba szerveződnek (Bevir 2011, 1–17). A kormányzás tehát egyszerre jelent egy, a közhatalomnál szélesebb intézmény és szereplőrendszert, és ezek együttműködésének hierarchikus és horizontális működési hálózatát.

---

² Bár ilyen név alatt viszont egyetemek nagy számban hirdetnek tanulmányokat, különösen mesterszakon.

A másik, szorosan kapcsolódó fő kormányzási innováció volt, különösen a hetvenes évtizedtől kezdődően, a *New Public Management* (NPM), amelynek jegyében az állami és önkormányzati szektor a közszolgáltatások és a közigazgatás megszervezésébe bevonja a magánszektor módszereit, intézményeit, illetve oda „szerződi, szervezi ki” a feladatokat (Hood 1991, Horváth M. 2005). A képviselő és politikai kormányzás, valamint a végrehajtó közigazgatás terén lezajlott fenti változásokat összekapcsolni vagy inkább kiegészíteni látszik egy újabb fogalom „*new public governance*” (NPG), amelyik a közpolitikai döntéshozás és végrehajtás új rezsímjét takarja, meghaladva a klasszikus és új közmenedzsment kettősségét, alternatív diskurzust kínálva a pluralista, illetve plurális állam megértéshez (Osborne 2010, 7). Az alapvetően új szemléletet, irányt megalapozó elméleti megközelítés célja, hogy a közpolitikai végrehajtás és a közszolgáltatások megszervezése terén integrált tudás álljon rendelkezésre, amely képes új kérdéseket feltenni, nem feltétlenül megkérdőjelezve a régieket (célelérés, érdekeltség stb.).

Az idézett szerző által sorolt kérdések közül csak néhányat emelek ki: milyen szervezeti struktúra felel meg leginkább a plurális állam közszolgáltatásai számára; milyen tudások, készségek szükségesek a kapcsolatok hatékonyságának növeléséhez; mi a természete az elszámoltathatóságnak az új rendszerben (ahol a szereplők között politikusok és magán szolgáltatók egyaránt vannak); hogyan mérhető az összetett szervezetekből álló rendszerek teljesítménye stb. (Osborne 2010, 11).

Természetesen a kormányzati rendszerek átalakulásának felgyorsulása, sokrétűvé válása sokkal hangsúlyosabban veti fel a *kormányzati rendszerek innovációs képességének* kérdését, magát a kormányzati innovációs folyamatot, amelyik egyelőre inkább csak a feltételezések szerint különbözik az általános innováció felfogástól, miután kevés ilyen tárgyú kutatási eredmény lelhető fel a szakirodalomban (Moore–Hartley 2010). A kormányzati rendszeren belüli változások körében már megkülönböztetik azokat, amelyek innovációnak tekinthetőek, tehát fundamentális változást eredményeznek, de ezeket többnyire csak a szervezeten belül azonosítják, ráadásul erősen a magánszektor innováció felfogása szerint. A kormányzati innovációk viszont átfogóan érintik a szervezetek határait, működésük forrásait, az alkalmazott eszközöket, a döntési folyamatokat és szereplőket, s egyben az érintett társadalom, társadalmi csoportok számára is átértékelik a pozíciókat (Moore–Hartley 2010, 69). E folyamatok alaposabb megismerése segíthet a kormányzási rendszerek átfogó megújulásához a korlátozott és gyakran nem is fenntartható sikerekkel kecsgettető hagyományos tanulás, policy transfer technikák helyett (mellett).

Miközben a közgazdaságtanban, illetve menedzsment tudományban a tudásalapú gazdaság már-már elcsépelet fogalommá vált, érdekes módon a *tudás-*

alapú kormányzás fogalma koránt sem az. A fogalom egy konferencia előadásban jelent meg először, azzal az igénnyel, hogy a tudásalapú menedzsmenttől és az új közmenedzsmenttől is megkülönböztethető jelenségként értelmezze, a japán helyi önkormányzati teljesítményértékelési tapasztalatok alapján (Furukawa–Hoshino 2001). A tudás alapú kormányzás fogalmának bevezetése messze vezet, olyan kérdések feltevéséig akár, hogy a kormányzásban hol a határa a technokrata tudásnak a demokratikus legitimitációval szemben (Fraser-Moleketi 2012).

A hazai kormányzással foglalkozó szakirodalomban azonban egyelőre azt tapasztaljuk, hogy viszonylag kevesen vállalkoznak arra, hogy a *kormányzás tudományos megalapozottságának* kérdésével foglalkozzanak. Még az a szakmai kör is viszonylag szűk, amelyik a kormányzáshoz hatékonysági, közpolitikai-elemzési szemlélettel, tényekre alapozott (evidence based) módszerrel közelít (különösen Jeney György, Pulay Gyula, Hajnal György, Gajduschek György, Horváth M. Tamás emelendő ki, de szerencsére megjelent már egy fiatalabb generáció is, például Rosta Miklós, 2012). Ez a generális kormányzási, közpolitikai szemlélet, illetve megközelítés (ami nem azonosítható automatikusan a neoliberais vagy NPM iskolákkal), nélkülözhetetlen az ágazati szakpolitikák irányítási intézményeivel, technikáival, jó gyakorlataival foglalkozó specialisták sikeréhez is. A két megközelítés egyben kétfajta horizont is, az előbbi a hosszú távú, a kormányzás folyamatos modernizálásához, az utóbbi a rövid távú, ágazati kormányzati tanulásához és alkalmazkodáshoz szükséges, s mindkét változás a személyzettől is eltérő készségeket igényel (Pulay 2006). A kormányzati rendszer folyamatos alkalmazkodása, megújulása nagymértékben függ a rendszer tudáskészletétől, tudásmenedzsmentjétől, a tudás hasznosulásának hatékonyságától, illetve a különböző jellegű tudások ötvözésétől (Pulay 2005). A hazai, túlnyomóan negatív tapasztalatok korántsem egyedülállóak. A németországi közigazgatási reformok történetét a nagy átfogó koncepciók, ambiciózus elképzelések és a szervezeti inercia, illetve az elért csekély működési korrekciók ellentétével jellemzik (Jann 1997). A szinte folyamatos reformprogramok, illetve jelszógyűjtemények fontos sajátossága volt, hogy lényegében soha nem törekedtek a német közigazgatás alapjainak a megváltoztatására, miközben a szakma és különösen a politika minden alkalommal „túlkommunikálta” a reformcélokat, szükségszerűen hozzájárulva a csalódáshoz. A reformok nagyon gyorsan a nagy pártok illetve ideológiák keresztüzébe kerültek, holtpontra juttatva a kezdeményezést. Jann szerint a közigazgatási reformok sikertelensége összefügg azzal, hogy a modern állam közigazgatását már nem lehet a klasszikus weberiánus modell szerint leírni, viszont az új, modern állam paradigmáját a közigazgatás tudomány önmaga nem képes kidolgozni. A kormányzás új modelljéhez az üzleti tudományok, a politikatudomány, az institu-

cionalista közgazdaságtan sok adalékkal szolgál, de még nem született meg az új kormányzás átfogó, interdiszciplináris modellje. Mindenesetre Németországban kiépült egy intézményi és eljárási rend, amellyel a „kormányzástudomány” intézményei és a kormányzati intézmények maguk is segítik a változások tudatos értékelését és menedzselését (König–Füchtner 1999, Brenski–Liebig 2005). Ez önmagában nem alapozza meg a közigazgatási reformok sikerét, de nagyobb garanciát jelentenek hozzá, mintha a kormányzáshoz szükséges tudást akciókhoz (reformokhoz) kötve, „alkalmi partnerektől”, vásárolnák meg.

A kormányzás megújulása *nem pusztán a személyzet és a szervezeti belső tudásmenedzsmet* minőségén, érdekeltségén múlik, hanem azon is, hogy a kormányzattal szembeni általános társadalmi, politikai elvárások milyenek, nem beszélve a kulturális sajátosságokról és természetesen a kormányzati rendszert körülvevő gazdasági, társadalmi rendszer fejlettségéről, kapacitásáról. Ezért nem elegendő pusztán a személyzeti politika, a képzés, a szervezeti újítások körén belül maradni, ezektől önmagukban nem lehet csodát várni, ha a többi tényező ellenhatást fejt ki.

A kormányzás értékválasztása attitűdje, modellje is jelentős szerepet játszik abban, hogy a kormányzást segítő, a kormányzáshoz közeli tudományterületek hogyan fejlődnek. Egy nemzetközi összehasonlító elemzés (Saint-Martin 1998) például rámutatott arra, hogy az angolszász országokban a kormányzást segítő elemzések, javaslatok jellemzően a fejlett gazdaság és üzleti tudományok bázisán kialakult üzleti tanácsadó szektorból származnak, ebből következően a reformok természete is közelebb van a New Public Management, a „value for money” szemléletéhez. Franciaországban viszont az erősen bürokratikus napóleoni állami kultúra közepette az üzleti tanácsadó szektor és az állam együttműködése több évtizedes késéssel alakult ki. Itt az állam által felállított, finanszírozott közigazgatás tudományi műhelyekre hárult az állami korszerűsítési, reformtevékenység szakmai segítésének feladata, ami hozzájárult az állam NPM absztinenciájához. Amikor megjelent Franciaországban is a tanácsadó üzleti szektor a decentralizációs reform megindulása nyomán, a korábbi uniformizált közszolgáltatási rendszert egy plurálisabb váltotta fel, az önkormányzatok nagyobb mozgásteret kaptak saját, sokszínűbb helyi igazgatási és szolgáltatás-szervezési döntéseik önálló formálásához. A tudományos műhelyek, intézmények köz- vagy magánszektorbeli elhelyezkedése marginális kérdés ahhoz képest, hogy a kormányzat egyáltalán mennyire tudatosan építi ki, illetve be az értékelés rendszerét, mint a közpolitika egyik legfontosabb elemét. Alaposan feltételezhető, hogy a kormányzás szakmai megalapozottsága jobb ott, ahol a közigazgatás működésének értékelése a rendszerbe épített funkció, tehát rendelkezésre állnak az információk, a szakemberek, az alkalmas módszerek és a szervezeti mechanizmusok.

Természetesen a kormányzás értékrendjét önmagában a tanácsadók nem tudják determinálni, hiszen erősen normatív, politikai és ideológiai szempontokkal is átszőtt a kormányzással kapcsolatos kultúra, értékrend és tudás. Napjainkban éppen ebben a vonatkozásban vagyunk jelentős változások tanúi.

Amikor tehát az „innovációbarát” kormányzást vizsgáljuk, akkor nem csak az innovációpolitika intézmény és eszközrendszerének hatékonyságát kell elemezni, hanem azt is, hogy a kormányzás egész környezete mennyire képes a speciális szükségleteket kezelni, befogadni, tehát önmaga mennyire innovatív. Kornai János a szocializmus és a kapitalizmus rendszersajátosságainak összevetése alapján rámutatott arra, hogy erős összefüggés feltételezhető a technikai haladás és a társadalmi, gazdasági rendszermodell között (Kornai 2010). A közpolitikai, kormányzati környezet és kultúra meghatározó szerepe mellett azt is fontos hangsúlyozni, hogy a klasszikus ágazati szemléletű és zártágú közpolitikai kormányzási modell egyre kevesebb területen hatékony. Ez különösen igaz az innovációpolitikára, hiszen egyszerre kell érvényesülnie és hatnia a gazdaság és regionális politikában, az oktatásban és kutatásban stb., tehát tipikus „horizontális” területről van szó, ami önmagában is koordinációs kihívás a kormányzati, közhatalmi kereteken belül is.

Annak érdekében, hogy az innováció és kormányzás összefüggésrendszerét kontextusba ágyazzuk, szükséges kitérni a *fejlesztéspolitikai kormányzási rendszerekben tapasztalható trendekre* is, amelyek ugyan erősen összefonódnak a kormányzás általános változásának jelenségeivel (Pálné Kovács 2009b), mégis tény, hogy a fejlesztéspolitikát, s benne az innovációt különösen jellemzi a hálózatos kormányzás (Csizmadia 2009). A government-governance paradigma váltás pregnáns megnyilvánulásai a közpolitikai hálózatok. A közpolitikai hálózatok jellemzője, hogy a szervezetek ezen önszabályozó rendszereit az érintettek közötti kölcsönös függőség, folyamatos interakciók, a bizalom tartja össze, az államnak, közhatalomnak csak indirekt befolyása van (Rhodes 1997, 52), amivel azonban saját működési hatékonyságát javíthatja. A hálózati paradigmához kötődve a *társadalmi tőke elmélete* különösen relevánsnak tekinthető az innovációpolitika intézményi modellje szempontjából. Elsősorban Putnam úttörő munkássága alapján vált felismertté, hogy aktív, hagyományokra épülő civil társadalmi környezetben mind a piac, mind az állam jobb hatékonysággal működik, amit Putnam először az olaszországi fejlesztéspolitikai gyakorlat elemzése alapján bizonyított. A társadalmi kohézió ugyan „független változó”, az adott ország, térség civil hagyományai, kultúrája döntő befolyást gyakorol, de az új típusú intézmények tanulási folyamatot indíthatnak el, és a formális, intézményi változás informális, önfenntartó változásokat is motivál (Putnam 1993, 184). Putnam felismerése nyomán empirikus kutatások sora bizonyítja, hogy a regionális gazdaságok hatékonyságát, alkalmazkodó képességét nem

lehet egységes nemzeti gazdaságirányítási minta mentén értelmezni. A társadalmi bizalom pedig a szereplők közötti cserefolyamatok és a civil részvételi hálózatok olyan „mellékterméke”, amely a közhatalmi akciók hatékonyságát meghatározza (Paraskevopoulos et al. 2006).

A hálózatok szerepével foglalkozva érdemes megemlíteni, hogy a helyi/regionális gazdaságfejlesztés területén a kilencvenes évektől kezdődően az „urban regime” iskola fogalmazott meg új irányt. A döntően amerikai kutatók érdeklődésének fókuszában az a kérdés állt, hogy milyen módon járulnak hozzá a fejlesztési, növekedési koalíciók a helyi gazdaság fejlődéséhez. Stone szerint a hatékony kormányzás feltétele, hogy az önmagában kiskapacitású helyi önkormányzat segítségével a nem kormányzati szereplők viszonylag stabil informális csoportja hozzáfér az intézményi forrásokhoz, amelyek alapján tartós befolyást birtokol a helyi döntéshozásban. A rezsím teória elszakítja magát a hagyományos demokrácia felfogásoktól, az intézményi, strukturális összetevőkkel szemben a személyi kombinációkra, a magatartást befolyásoló mikro körülményekre koncentrál (Stone 2005). A hálózaton belüli pozíció különösen a társadalmi tranzakciók stratégiai ismeretén és az ennek megfelelő cselekvéshez szükséges kapacitás, továbbá a források feletti kontroll lehetőségén múlik. A figyelem elsősorban nem a szereplőkre, hanem a koalícióképződés mechanizmusára irányul. A rezsím iskola által leírt helyi hálózatokban az innováció szereplőinek feltétlenül helye van.

Kétségtelen, hogy a fentiekben mozaikosan ismertetett, döntően neoliberais elvekre, értékekre építő kormányzási és közpolitikai modell az utóbbi évek válságának nyomán erős kritikák tárgya. A hagyományos hierarchiával, képvisleti demokráciával operáló közhatalom számtalan ellentmondásba kerül a döntési arénákban megjelenő különböző „partnerekkel” (Schuppert 2011), a sajátos logikával működő hálózatokkal, deliberációval, részvételi demokráciával. Több ország próbálkozik új, pontosabban a régi, bürokratikus, weberi modell irányába visszafordulni (Dreschler 2009, Fraser-Moleketi 2012). A kormányzás mérete, céljai, minősége, „jósa” tekintetében a korábbi „mainstream”-et (kis állam, kiszereződés, hatékonyság, partnerség stb.) új váltja fel, amelyben a „jó állam”, a közérdek, biztonság, demokratikus elszámoltathatóság szempontjai értékelődnek fel.

Az is kétségtelen, hogy a „fejlesztő állam” modell, amely például az ázsiai gazdasági fejlődés egyik magyarázó tényezője volt, már a gazdasági válság előtt is felhívta a figyelmet az állam megerősödő szerepére (Hunter Wade 2011). Arra azonban még messze nincs elegendő evidencia, hogy a kormányzati rendszereken belül az erősebb állami szerepvállalás, a centralizáció, az NPM eszközök háttérbe szorulása milyen mértékű és a jövőben milyen következményekkel jár. A szaporodó nemzetközi összehasonlítások, a „jó kormány-

zást” mérő indikátor rendszer finomodása, a kormányzati teljesítmények szisztematikus mérése vélhetően segítséget nyújt majd a paradigmaváltások következményeinek korrekt értékelésére is. A kibontakozó paradigmaváltás folyamatában sem vitatható azonban, hogy a tudás, innováció és kormányzás összefüggésrendszere rendkívül komplex megközelítéssel írható le, a megértéséhez pedig szükség van a kormányzással foglalkozó tudományok leginnovatívabb, legfrissebb elméletei mellett az empirikus tapasztalatokra.

5. A hazai kormányzási rendszer sajátosságai

A magyar kormányzati rendszer utóbbi évtizedek alatti formálódása az innováció szükségletei szempontjából sem tekinthető egy irányba, különösen a modernizáció irányába mutató fejlődésnek (Sárközy 2006), és az sem állítható, hogy tabula rasa helyzetből indult volna a rendszerváltással. A cikk-cakkok nem csak azzal magyarázhatóak, hogy a rendszerváltás idején kialakított modell óhatatlanul finomhangolásra szorult, hanem azzal is, hogy a rendszert, majd egymást váltó kormányzó eliteknek a kormányzást illetően gyakran gyökeresen eltérő törekvések voltak, nem csak az intézmények és technikák, hanem az értékek vonatkozásában is, ami a stabilitás (vagy folyamatosság) talán legfontosabb garanciális alapja (Bayer 2007, Kulcsár 2011). A kialakulatlan értékrend melegágya lett a szolgai mintakövetésnek, divatirányzatok mechanikus átvételének, miközben a „szakma” konstataulta az egyoldalúságokkal járó veszélyeket (Jenei 2010, Vass 2010). A közigazgatást különösen jellemző instabilitáshoz az is hozzájárult, hogy az intézményrendszert nem védi átfogó szabályozási keret (Vadál 2006), a központi kormányzás szerkezete úgy alakult át erőteljes mértékben, hogy formailag nem érintette a kormányzati berendezkedés alkotmányos modelljét (Müller 2011).

Különösen hektikus változásoknak volt kitéve a kormányzás térbeli szerkezete, illetve modellje. Az 1990-ben bevezetett önkormányzati modell legnagyobb hibája volt, hogy nem kezelte a térbeliség szempontjait, és sok tekintetben szembefordult a nemzetközi trendekkel, annak ellenére, hogy a modellválasztás nyugati értékrendű volt. A törvény a területi hatalmi szerkezet logikáját, belső arányait viszont alapjaiban felforgatta. Mint tudjuk, a települések kerültek az önkormányzati szférán belül kulcspozícióba, a megyék elveszítették területi integráló szerepkörüket, politikai befolyásukat. A megyei, illetve területi szint államigazgatási ellenőrzés alá került, az ágazatok által irányított, szét-szabdalt struktúrában. A megyei önkormányzatok nem kaptak koordináló szerepet, közpolitika-formáló eszközrendszert. A kiinduló modell belső ellentmon-

dásai két évtizedes terméketlen reformsorozatot indítottak el. A megyéket felváltó régiók ideája 1996 után azonban nem belső, irányítási szükségletek felismerése volt, sokkal inkább mintakövetés. Az új regionalizmus a jelszavak szintjén érvényesült, az EU strukturális alapjaihoz való hozzáférés volt a döntő motiváció, ami elvezetett a NUTS2 régiók kérész életű karrierjéhez. A hazai regionalizációs reformok narratívája nem nélkülözte a modern államszervezési elveket, de a regionalizáció nem a decentralizációt, a hatalmi szerkezet megújítását szolgálta, és azt sem mérlegeltük, hogy ez a beosztás alkalmas-e a közszolgáltatások, a közösségi funkciók, az önkormányzati rendszer vagy akár az állam szerveinek működtetésére. A nagyrégiók, mint tudjuk, mégis megjelentek a közigazgatás térképén, hasonlóan a kistérségekhez, s mindkét reformirány esetében az igazgatási tartalommal való feltöltés során érzékelhető volt a méret és funkció inkonzisztenciája. Miközben a regionalizáció döntő, leggyakrabban hangoztatott motivációja a strukturális alapokhoz való hozzáférés volt, a regionális szint a csatlakozást követően sem kapott befolyásos helyet az uniós források menedzsmentjében, a nemzeti fejlesztési ügynökség irányában pusztán közvetítő szerephez jutott. A régiókba telepített intézmények és funkciók nem járultak hozzá fenntartható regionális léptékű közpolitikai hálózatok létrejöttéhez, a régiós közintézmények erős központi ellenőrzés, befolyás mellett működnek. Sem a partnerségi szervek, sem a média nem volt képes regionális nyilvánosságot teremteni (*Pálné Kovács 2009a*).

A 2010-ben bekövetkezett kormányváltás a kormányzás általános modellje és benne a területi kormányzás szempontjából is gyökeres fordulatot hozott, egy sokkal erőteljesebb állami szerepvállaláshoz illeszkedő centralizáltabb, a „hagyományos weberi” eszközöket preferáló államszerkezet jött létre. A kormány rendteremtési szándéka a korábbiak tükrében érthető, ugyanakkor a megtett lépések (kormányhivatalok, alaptörvény, önkormányzati és területfejlesztési törvények, járások, közszolgáltatási reformkoncepciók és szabályok, választási rendszer, képviselői jogállás) sokkal inkább a felhalmozott válságtünetek megoldására irányulnak, semmint a térbeli hatalommegosztás modelljének hosszú távra szóló megalkotására. A regionális lépték törlésével a megyék rehabilitálása lényegében a kormányzatnak alárendelt államigazgatási szervezeti szektor rendkívüli megerősítésével zajlott le, míg a megyei önkormányzatoknak valóban csak morzsák jutottak. A megyei kormányhivatalok olyan erős felhatalmazású szervezetek jöttek létre, amelyek mint „minikormányok” gyakorlatilag átvették a területi irányítás funkcióját, ami húsz éve hiányzik a magyar kormányzati rendszerből, de ezt a funkciót a központi hatalom képviselőiben gyakorolják. A megye tehát a centralizáció eszközüvé és keretüvé vált.

A megyei önkormányzatok lényegében elveszítették valamennyi közszolgáltatási funkciójukat. A területfejlesztésről szóló törvény módosítása a megyei

önkormányzatokat jelentős területi tervezés és tervkoordinációs jogosítványokkal ruházza fel, sőt a forráselosztás, illetve az operatív programok végrehajtásában való részvétel lehetőségével is. Kérdés, hogy a megyei önkormányzatok szakmai, szervezeti és pénzügyi kapacitásai mire lesznek elegendőek. Nem tűnik reálisnak azt feltételezni, hogy a központi kormányzat valóban átengedje pozíciókat a következő uniós programozási periódusban a megyék javára.

A továbbiakban azzal foglalkozunk, hogy a kormányzási rendszer fentiekben leírt formálódása milyen következményekkel járt az innováció irányítására.

6. Az innovációs politikával és kormányzásával kapcsolatos korábbi hazai empirikus tapasztalatok

Nem ennek a tanulmánynak és kutatásnak a feladata azt bizonyítani, hogy a hazai gazdaság és fejlesztéspolitika legnagyobb adóssága, hogy az innovációt inkább a politikai szlogenek szintjén, a szakpolitikai narratívákban hangoztatja, semmint tényleges prioritásként kezeli (lásd *Gál* 2013, *Grosz* 2013). Ez a kiindulópont csak azért fontos, hogy elhelyezzük az innovációt a stratégiai prioritások rendszerében, azt feltételezve, hogy a kormányzati prioritások hatást gyakorolnak a szervezeti keretekre, a kompetenciák megosztására és a működési feltételekre.

A rendszerváltás nyomán bekövetkezett politikai-gazdasági átalakulás kifejezetten negatív hatásokkal, „transzformációs recesszióval” járt (*Kornai* 2010), ami érzékelhető volt mind a kutatás-fejlesztési infrastruktúra szétesése, mind a vállalati szerkezet átalakulása terén. A helyzetet csak tovább rontotta az innovációs, kutatás-fejlesztési ágazat irányításának rendkívül szétforgácsolt intézményi rendszere, illetve folytonosan változó elhelyezése a klasszikus tárcák körében (*Gál* 2004). A 2004-ben elfogadott törvény a kutatás-fejlesztésről és technológiai innovációról látszólag megteremtette az egységesebb, ágazatközi intézményi kereteket, illetve a forrásrendszer garantálásával erősítette a közpolitika rangját. A törvény nyomán létrehozott hivatal, illetve innovációs alap, kormánybizottság és tanácsadó testület jellegében, összetételében, eszközrendszerében azt jelezte, hogy az innovációpolitikában hadat üzennek a magyar kormányzati rendszert masszívan jellemző ágazati, „szeparatista” logikának, mi több a közhatalmi módszerek kizárólagosságának is, teret nyitva a szektorok közötti partnerségnek, a forráselosztásban az érdekeltségnek, ösztönzésnek és közös kockázatviselésnek.

Hasonlóképpen áttörés mutatkozott a kormányzás regionális dimenziójának felértékelődésével is. Mint tudjuk, az unióhoz való csatlakozás szándéka erős

alkalmazkodási, tanulási (ún. európaizációs) folyamatot indított el a kormányzati, közpolitikai intézményrendszerek formálásában. Különösen masszív hatást gyakorolt az EU kohéziós politikája, amelyik az unió neoliberais „jó kormányzati” filozófiája jegyében elsősorban a regionális decentralizációt, partnerséget, a részvételi módszerek használatát, továbbá a kormányzati teljesítmény mérésének követelményét érvényesítette a Strukturális Alapokhoz hozzáférni igyekvő tagjelöltekkel szemben. A versenyképesség, regionalizmus és partnerség jelszavai a területfejlesztésben, találkoztak az innovációpolitikában megjelent regionális dimenzióval, bár a kezdeti elemzések azt mutatták, hogy a regionális innovációs potenciál gyenge, a vállalati oldalon döntően nem a regionális tényezők, hanem az általános gazdasági környezet és a nemzeti innovációs politika játszik szerepet (*Grosz–Rechnitzer 2005*). Mindenesetre az európai trendekhez való csatlakozás jogszabályi, intézményi feltételei tekintetében jelentős előrelépés volt tapasztalható, s a sorra elkészülő regionális innovációs stratégiák platformot ígértek az új típusú kormányzás jegyében szövődő fejlesztési koalícióknak. Az innováció intézményrendszerét elemző hazai kutatók nagy hangsúlyt helyeztek a hálózatok és a társadalmi tőke szerepére (*Csizmadia–Grosz 2011, Lengyel 2012*).

Az empirikus kutatások azonban a kezdeti reményeket nem igazolták vissza. Nem vált jellemzővé a vállalati szektorban a regionális együttműködés, a formálódó hálózatokat csak kisszámú szereplő feszíti ki. A kutatási eredmények szerint a kudarc okai között szerepel a regionális decentralizáció elmaradása, forráselosztási anomáliák, a közvetítő intézmények hiánya, a K+F kapacitások aránytalanul magas fővárosi koncentrációja stb. (*Csizmadia 2009*). Az érintett innovációs és fejlesztési közintézmények, szereplők hálózatokon belüli dominanciája jelzi, hogy egy felülről mozgatott és egyelőre erősen aszimmetrikus rendszerrel van szó, amely instabilitása okán a szereplők számára szükséges bizalmat és előrelátást is nélkülözi. A Bourdieu nyomán vizionált „regionális mező” (*Csizmadia 2009, 194–199*) meglehetősen ritka szövetű, sok szereplő hiányzik, vagy nem birtokol kellő autonómiát, mozgásteret. Ezek az eredmények alátámasztják az olyan további kutatások szükségességét, amelyek a holisztikus megközelítés jegyében a kormányzati rendszer egészének sajátosságai alapján törekszenek megérteni a látványosan szaporodó „rész közpolitikai” kudarcok okait is a közszektor általános válsága mellett.

7. A kutatás empirikus elemeiből származó főbb tapasztalatok

A továbbiakban a közvetlen és közvetett innovációs menedzsment területi szereplőivel, „technokratákkal” és politikusokkal, köztisztviselőkkel készített interjúkból azokat az elemeket emeljük ki, amelyek bizonyítják, hogy az innovációs teljesítmény összefügg a kormányzás általános teljesítményével, a kormányzási rendszer nyújtotta feltételekkel, mozgástérrel.

Az egyik legfontosabb sajátossága a hazai szűkebb értelemben vett *innovációs intézményrendszernek*, hogy rendkívül fiatal szervezeti körről van szó, ami önmagában jelzi, hogy a beágyazódáshoz szükséges idő rövid volt. Az infrastrukturális feltételekre is rányomta a bélyegét, hogy a fejlesztések egy ideig barnamezős beruházások során teremtődtek meg, és kivételes volt eleinte az igazán jó minőségű, zöldmezős beruházás a területen (Interjúalany 8.). Az intézményrendszer formálódása egyben a hazai tanulási folyamat egyik markáns eleme volt, hiszen elsősorban az uniós előcsatlakozási majd strukturális alapok hatására és bázisán jött létre. Lényegében minden megkérdezett kitért arra, hogy a szervezet alapítása és finanszírozása milyen erősen függött a külső forrásoktól és egyben elvárásoktól is, követve a nyugat-európai modelleket (Interjúalany 10.). A külső minta követése, a tanulás forráselosztással történő generálása mindenütt visszatérő gondolat volt: „Pár évvel ezelőtt a fenntartható fejlődés volt, amikor én elkezdtem dolgozni 1998 táján, aztán minden a beszélgetési hálózatok körül forgott, egy jó pár évvel később előjött a klaszter. Tehát mindig vannak ilyen bűvös szavak, amiket felkarol a politika és beleírja a pályázatokba, akkor mindenki erről beszél. Jelzem az innováció az most egy ilyen, s ez nekünk jó, mert mi tényleg csináljuk, de mindenki használja.” (Interjúalany 21.)

A megkérdezett innovációs szakemberek általános véleménye volt, hogy a területi szintű intézményeknek alapvetően nincs hatalma, még akkor sem, amikor a regionális szint hivatalosan fejlesztéspolitikai szintér volt: „...ugye itt csak eljátszottuk azt, hogy létezik hét régió, hogy van regionális innovációs stratégia, mert lehetett megfogalmazni elméletileg stratégiát, de mivel nem volt hozzárendelve pénz így igazából a megvalósítása nem olyan volt, mint amilyen kellett volna” (Interjúalany 10.).

„Az innováció irányításának is a szubszidiaritás elvén kellene működnie. Honnan tudja a kormányzat, hogy a Dél-dunántúli régióknak milyen tudástőke áll rendelkezésére, milyen természeti erőforrások állnak rendelkezésre, statisztikákból, mi meg ismerjük egymást, megtalálják egymást a szereplők. Az innováció megvalósulni ott tud, ahol megvan az operativitás az lokálisan tud inkább megenni, mint állami szinten gondolom és a szükségletekre is specifikusan kellene reagálni. Általánosan elrendelni, hogy mindenhol vízgazdálkodási pro-

jekteket készítsünk. Tehát szerintem helyes lenne, hogy decentralizálásra kerülne egy része az innovációs forrásoknak” (Interjúalany 27.).

Konszenzusz élvező, stabil szabályozási keretek, szakpolitikai presztízs hiányában az innovációs intézményrendszer nem rendelkezik stabil alapokkal, jellemzően pályázati jellegű finanszírozásból működik, mégpedig jellemzően egyre kevésbé hazai, mint inkább nehezen hozzáférhető uniós forrásokból, miközben standard közfeladatokat kell ellátnia.

Felmerült többször, hogy az innovációs szakma nagyon szűk, amire lehet a centralizáció is helyes válasz: „Az sem túl logikus, hogy mindenki maga csinálja, de ha mondjuk lennének olyan tanácsadók legalább, akiket használni tudunk, az nem lenne rossz. Ennek a generációnak valamennyire fel kell nőnie, vagy ki kell alakulnia. Magyarországon egyszerűen ez a szakemberréteg hiányzik vagy hát nagyon kevés és föl tudom sorolni a neveket.” (Interjúalany 21.)

A megkérdezettek szerint a *kormányzati szint tényleges irányító, koordináló szerepe* „elhanyagolható”, míg a területi szint kapacitásgondokkal és megosztottsággal küzd. Sajátos módon éppen a működési stabilitás hiánya miatt a szervezetrendszer állandó változásban van, szerepek duplázódnak, a személyzet fluktuál. A forráselosztási rendszer centralizálása a megkérdezettek szerint rontotta a forrásallokáció hatékonyságát (Interjúalany 20.). Ráadásul a gazdaság közvetlen támogatása nem mindig a versenyképes vállalkozásokat hozza helyzetbe. „Az állam szerepe a felsőoktatási, kutatási innovációban sokkal markánsabb lehetne, itt például a jogszabályi környezetnek nem kellene ellehetetleníteni az egyetem vállalkozási tevékenységeit. Ahogy mi a vagyonnal gazdálkodunk, hogy céget alapítani mennyire nehezen tudunk, ugyanakkor az innovációs teljesítmény legfőbb mértékének még mindig a spin-off cégeket tekintjük, miközben a másik oldalon olyan jogszabályokat hozunk, hogy egyetem legyen a talpán, aki mer egy céget alapítani.” (Interjúalany 21.)

A kutatás során, a Dél-dunántúli régió innovációs intézményrendszerét reprezentáló személyek körében lebonyolított fókuszcsoportos beszélgetések rámutattak arra a sajátos ellentmondásra, hogy miközben a szereplők egyértelműen a decentralizált irányítás mellett voksoltak, mégis igényelték a központi forrásokat, a központi koordinációt.

A szervezetileg folyamatosan változó, létszámukban ugyan növekedő intézmények tulajdonosi szerkezete elvileg a helyi beágyazottságot szolgálja, de a krónikus tökehiány okán nem biztosít stabilitást és kiszámíthatóságot. „Tehát az innováció is csak akkor működik jól, ha van egy stabil rendszer körülötte. És most ne is beszéljünk a finanszírozásról, de beszéljünk, mondjuk adórendszeréről, beszéljünk intézményi hálózatról, beszéljünk azokról az emberekről, akik ebben dolgoznak. Azok nem cserélődhetnek állandóan, tehát ezeknek a témák-

nak, a környezetnek meg kell lenni ahhoz, hogy stabil legyen. A finanszírozás az már csak sokadik ebben az egész kérdéskörben.”(Interjúalany 18.)

A regionális fejlesztési és innovációs ügynökségek egzisztenciális elbizonytalanítása azzal járt, hogy tevékenységük sokkal inkább öfenntartásra irányul, semmint a régiók innovációs teljesítményének segítésére (Interjúalany 8.). „Picit ilyen projekt fishing módszerrel dolgoznak, nyilván náluk sincs sok ember, folyamatosan gond az, hogy magát a technológia transzfer irodát miből tartod el, pályázatokból kell sodródni jobbra-balra.” (Interjúalany 21.)

Gyakran került elő a szervezeti rendszer bonyolultsága és a koordináció hiánya: „Nagy bajnak tartom, hogy ezek a közvetítő szervezetek (kamarák, vállalkozói központok, Széchenyi programiroda, innovációs szövetség, VOSZ, iparipark-szövetség stb.), ez az egész konglomerátum, itt nincs koordináció, nincs a kormányzatban egy olyan koordináló szervezet, amelyik együttműködésre sarkallja ezeket a szervezeteket, ne versengés legyen, tele van az ország párhuzamosságokkal” (Interjúalany 20.).

A bizonytalan jövőkép az egyik legnagyobb akadálya az innováció sikeres szakpolitikai támogatásának, az innováció ugyanis „többgenerációs folyamat, sokkal több türelem kellene hozzá” (Interjúalany 18.). Az innovációs ügynökségek, szövetségek, profit és nonprofit szervezetek alkalmazottai gyakran kerülnek kapcsolatba hasonló profilú külföldi partnerekkel, saját helyzetüket összehasonlítva, érthető a pesszimizmusuk. Ennek ellenére, a nemzetközi kapcsolatokat minden megkérdezett alapvető fontosságúnak tartotta, nem csak a sikeresebb forrásszerzés, hanem a tanulás szempontjából is: „az a pénz, amit nem hozunk el a régióba, azt elviszik a németek vagy a franciák vagy a szlovének, mindig próbáltuk azt a hálózatot megtalálni, ahol a legtöbb projekt jön” (Interjúalany 18.). Az innovációs menedzsment személyzete viszonylag újonnan verbuválódott, ezért kezdetben kevés tapasztalattal rendelkezett, de nyitott volt a tanulásra és kapcsolatépítésre: „nagyon sok múlik a személyes kapcsolatokon, mi megpróbáltuk kezdetektől fogva ezeket a nemzetközi hálózatokat hatékonyan használni” (Interjúalany 18.).

Ezek az egzisztenciálisan bizonytalan innovációs intézmények nem tudnak igazán integráló szerepet betölteni, abban a szervezeti partnerkörnyezetben, amelyet hasonló megosztottság jellemez.

Gond van magával a tudást előállító rendszerrel is a vélemények tükrében. A kiszámíthatóság, biztonság és az állami támogatás hiánya a megkérdézettek mindegyike szerint rontja a versenyhelyzetet, holott többségében úgy vélték, hogy a tudásban nincs hiány: „A tudásbázis agytérfogatában természetesen elég, struktúrájában nem” (Interjúalany 4.). Többször visszatérő gondolatot fogalmazott meg az egyik regionális innovációs ügynökség munkatársa: „Egy felsőoktatási intézmény annyira túl hierarchizált, hogy képtelen valami egység-

ben gondolkozni. Az erőforrások szépen a 27 tanszéken valahol ott vannak, meg a különböző kutatóközpontokban, meg kkk-kban, meg egyéb kooperációs kutatóközpontokban, meg egyéb helyeken és még véletlenül sem érnek össze.” „Nem az egyének alkalmatlanok, mert nagyon okos és nagyon elkötelezett és szakmailag jó emberek ülnek ott legtöbb esetben, de maga a struktúra nem megfelelő, pontosan a szakmai munka vész el ebben a hihetetlen adminisztrációban.” (Interjúalany 13.) Az egyetemi kutató szféra nem feltétlenül látja a helyzetet ilyen negatívan, hiszen a különböző karokon feltételezett tudások közötti együttműködés „ideáltipikusan” valóban elképzelhető, s az uniós pályázati rendszerek (különösen a TÁMOP) időlegesen összerelhetik az érintetteket, különösen akkor, ha új, fejlett infrastruktúra teremt hozzá ideális fizikai kereteket. Gond viszont, hogy a pályázatokkal összeverbuvált kutatógárda stabilitása hiányzik. (Interjúalany 25.) Érezhetően a generációváltás is hozzájárul a menedzsment készségek javulásához: „a fiatalokat kértem direkt, nem a nagy neves professzorokat, mert ők azért a vállalkozásoktól távol állnak, nem érzik, hogy mi kell a vállalkozóknak” (Interjúalany 20.). „Lehet, hogy a fiatalokat könnyebben lehet ráhangolni, bár nagyon nagy a nyomás rajtuk. A tudományos pályájukon le kell tenni dolgokat az asztalra, tehát ha szerencsétlenül van egy publikációs kényszer, akkor ő nem ér rá párhuzamosan a szabadalmi ügyvivővel dolgozni.” (Interjúalany 21.)

A tudástranszferrel foglalkozó intézmények szakemberei az egyetemi tudásbázisokkal kapcsolatban többször megemlítették, hogy az egyetemek szervezeti-finanszírozási modellje, illetve az oktatók, kutatók érdekeltsége megoldatlan, ami lényegében már az eladható, vagy innovációt megalapozó tudások termelését is megakadályozza, bizonytalanná teszi (Gál–Ptáček 2011). „Az egyetem egy bősze szervezet, nagyon nehéz szerződni, egy csomó speciális jogszabály vonatkozik ránk, azért mert állami intézmény vagyunk. Ezért nagyon sok kört kell futni, és ezt az ipari szereplők nagyon nem szeretik. Ennél sokkal gyorsabban, sokkal rugalmasabban, sokkal egyszerűbben kellene intézni ezeket a dolgokat. Több esetben előfordult az, hogy mi összehoztuk a partnerséget, jött a problémájával a cég, összehívtuk a kutatócsoportokat, kialakítottuk, hogy mi lehet a közös projekt, meg is született valamennyire a döntés és akkor az utolsó megbeszélésre már nem hívtak fel, hanem a kávézóban ültek le és találtak valami alapítványt vagy egyéb céget, vagy valamit, amin keresztül megcsinálták.” (Interjúalany 21.)

Érzékelhető a változás iránya is, elsősorban innovációs célú beavatkozásoknak köszönhetően: „Én saját 17 évem alatt tapasztaltam hogy, amikor elkezdtünk dolgozni, még a kutatókban nem volt meg, hogy szabadalmaztatni, és nem azonnal leközölni, hiszen akkor már soha többet nem lehet szabadalmaztatni újdotást. Itt az egyetemen igazából a KTKK-nak (kutatás technológiai és

transzfer központ) kialakulása és háttérmunkája változtatott ezen, mert ők odamennek, fórumokat szerveznek, felvilágosítanak. Ők megcsinálják rá a szabadalomkeresést és az újdonságkutatást, hogy valóban újdonság-e ez, és ha úgy gondolják, hogy újdonság, akkor leülünk és megmondják, mire hegyezzük ki a dolgokat, hogy egy beadványt lehessen csinálni... A RET elsőként más szemléletet adott a kutatásban, kicsit jobban nyitva az ipari célra irányítva. Amikor ez indikátor volt, addig ezt nem nagyon forszírozták a pályázatokban” (Interjúalany 25.). Ugyancsak a pécsi egyetem szabályzata kivételesen magas arányú részesedést biztosít a feltalálónak: „Visszatérve a szabályzatra úgy van megfogalmazva, hogyha hasznosul, tehát bevétel képződik, akkor a költségek levonását követően az egyetem 20%-ra tart igényt a bevételből és minimum 50% a kutatónak a kutató feltalálónak, a feltalálói hányada” (Interjúalany 21.).

Az is elhangzott, hogy az akadémiai intézményi szféra is önfenntartásra rendezkedett be, nem vált bázisává a tudományos progressziónak, s egyébként is, az egész tudományos szféráról rendelkezésre álló információs rendszer is átláthatatlan: „Nagy hiányosságok vannak a kutatási, egyetemi szférában a kutatás menedzsment terén” (Interjúalany 8.). Ugyanakkor ugyanez az egyetem, amelyik számára az innováció és a vállalati szféra igényei jelentették a fejlődés lehetőségét: „a Széchenyi Egyetemnek a fejlődése főiskolából egyetemmé, nemcsak névleges, hanem valós egyetemmé az annak köszönhető hogy az iparnak óriási igénye volt arra, hogy az egyetem ezt a lépést meg tudja tenni, és mi Győrben mi azt mondjuk hogy ezt az egyetemet az ipar hozta létre.” (Interjúalany 12.). Nem véletlen tehát, hogy az egyes egyetemek és az innovációs rendszer viszonya sokkal szorosabb az átlagosnál.

Az *intézmények térségi beágyazottsága* általában is szoros összefüggést mutat az adott térség gazdasági, társadalmi, intézményi sajátosságaival. A leginkább hálózatos együttműködés abban a nyugat-magyarországi térségben volt érzékelhető, ahol egyrészt a geopolitikai helyzet (CENTROPE térség), másrészt a külföldi tőke nagyon erős jelenléte erős motivációt és platformot biztosított az innovációs célú együttműködéseknek is (Interjúalany 10.). Hasonlóképpen a Közép-magyarországi régió innovációs intézményei is szorosabb partnerségeket voltak képesek kiépíteni. Más régiókban viszont érzékelhetőek voltak a szigetszerű működés elemei.

Az innovációs szereplőket összeterelő *közös stratégia hiánya* figyelmeztető tény: „A kutatás-fejlesztés és innovációs stratégiát egy év alatt létrehoztuk, ez egy fegyvertény. Most lehet kritizálni, egy picit befelé fordul a stratégia, de egyszerűen a nemzeti innovációs stratégiára már nem tudunk tovább várni. A régió innovációs stratégiája nem igazán került aktualizálásra, lehet, hogy vannak háttéranyagok, de 2004-es a stratégia, s most 2012 van.” (Interjúalany 21.)

Nyilvánvalóan az adott térség gazdaságának fejlettsége, tőkeereje a leginkább meghatározó: „...ez egy ördögi kör, nyilván akkor tudunk fejleszteni, ha van tőkénk, ha nincs, akkor nem tudunk még több tőkét nyerni. Inkább ilyen jellegű problémát látok, ehhez kellene a régió kívülről valahogyan megtalálni a kapcsolatokat és behozni a pénzeket valamilyen nagyobb cégek kapcsán, mert kis cégekkel elindulni lehet, sok mindenre jutni, de végtermékgig eljutni elég nehéz a tőkehiány miatt” (Interjúalany 25.). „A tudás szempontjából, kutatóhelyek számában ... a központi régió után, mi a második-harmadik helyet foglaljuk el országosan. ...Amikor megjelenik a tőke szempontja, tehát a K+F finanszírozás, abban a pillanatban a hetedikek vagyunk. (Interjúalany 20.). „Teljesen más egy olyan régióban RIÜ-nek, vagy RFÜ-nek lenni, vagy akár egyetemnek lenni, ahol, mondjuk, van ipar. Mi egy rossz gazdasági helyzetben lévő leszakadó régió vagyunk, ennek egyik eleme, hogy nem az innovációban gondolkodik mindenki, hanem, hogy éppen fekete és szürke alkalmazottait hogyan tudja kifizetni.” (Interjúalany 21.)

A térbeli beágyazottság, a hálózatok térbeli kiterjedése szempontjából természetesen annak is nagy szerepe van, hogy az adott régióban, egyetemen milyen típusú tudás jellemző: „Ugye a kutatásaink jellegéből is adódik, hogy nagyon sok területen a szellemi termékek meg az innoválandó kutatási eredményeknek a piaca egyszerűen nem a régió, és még csak nem is Magyarország feltétlenül. Tehát mi szeretünk együtt dolgozni, meg jó is lenne a helyi szereplőkkel, sőt abszolút prioritás az, hogy itt hasznosítsunk, ide hozzunk céget, itt alapítsunk spin-off-ot, de ezt mindig a találmány vagy projekt jellege dönti el, hogy mi a hasznos neki.” (Interjúalany 21.)

Ellentmondásos volt az *önkormányzatok szerepének megítélése* a megkérdezett innovációs szakemberek körében. Összességében, annak ellenére, hogy több innovációs szervezeti típus esetében az önkormányzatok tulajdonosként, alapítóként szerepelnek, mégis inkább negatívak a helyi önkormányzatokkal kapcsolatos vélemények, s kivételnek számít az aktív, érdemi együttműködés (Debrecen, Székesfehérvár). Vannak városok, ahol az innovációpolitikai prioritásként is megfogalmazódik (Győr), s a szervezetek létrehozásában nagy szerepe volt, de elismerve ugyanakkor azt, hogy az önkormányzatok, és általában a közszektor eszközei a vállalathoz képest nagyon korlátozottak az innováció területén (Interjúalany 8.).

Az önkormányzatok, mint a települések, térségek gazdái, azonban még eszközök nélkül is fontosak lehetnek: „az önkormányzatok azért fontosak, mert amikor elindulunk egy területen, akkor az önkormányzaton keresztül tudjuk meg azokat a lehetőségeket, amik egy régióban vannak. Nyilván 30–40 ezres városoknál szűkebbek a lehetőségek, de sokat tud segíteni az, hogyha az önkormányzat pontosan nevesíti azokat a személyeket, intézményeket, egyesületeket,

akik ebben a témában hatékonyan tudnak működni, és hamarabb egymásra találunk, és így a munka gyorsabban tud menni.” (Interjúalany 12.). „Amikor cégek helyszínt keresnek, akkor értelemszerűen az önkormányzatot keresik első körben, és ha ezekben mi komolyabban és sokkal szakmaibban tudjuk magunkat megmutatni és fellépni közösen, akkor sokkal vonzóbbá lehetne ezt a régiót, meg ezt a várost tenni.” (Interjúalany 21.).

Többnyire hiányolták a szakértelmet, a kapacitást az önkormányzati hivatalokban: „Az önkormányzatoknál nincs innovációs szakember, tehát általában a gazdaságfejlesztési osztállyal vagy csoporttal, nem tudom, hogy mikor hogy hívják velük szoktunk együtt dolgozni általában úgy 2 és 5 fő között egy önkormányzatnál” (Interjúalany 18.). Az önkormányzati politikusokkal kapcsolatban jellemző attitűd a távolságtartás, mondván nem érdemes ezzel a hozzá nem értő, változó csoporttal együttműködni. „Az önkormányzat az esetleges. Ott mindenféle partikuláris érdekek előbukkannak egyik napról a másikra” (Interjúalany 4.).

„Magyarországon az érdekérvényesítő képessége jó a nagyvárosoknak, hogyha a személyes egyeztetésben vagy a polgármester közbenjárásáról van szó, mert én úgy gondolom abban minden település kitesz magáért a lehetőségei szerint. De az a fajta szakmai gazdaságpolitika, ami háttér-kutatásra épül, adatgyűjtésre elemzésre, módszertanra, egyébire és valakinek a kezében van egy városi szervezeten belül, ez a mi vidékünkön nem túl jellemző gyakorlat.” (Interjúalany 10.)

A bizalom hiányára utal a következő vélemény: „a politikusok tisztában vannak az innováció fontosságával és nagyon fontosnak tartják, mindennap hangoztatják, kivéve egy napon, amikor a költségvetést kell elfogadni.” (Interjúalany 18.). Ugyanakkor azt többnyire az innovációs szakemberek többsége látja, hogy a politikusok nélkül nehéz sikeres innovációs politikát folytatni: „nem az apparátusban hanem a döntéshozók között kell valaki, optimális esetben az egy polgármester vagy egy alpolgármester vagy egy bizottsági elnök vagy valaki akinek megfelelő súlya van”. (Interjúalany 13.)

A külsődleges források ígéretére alapozott fejlesztéspolitika legalább öszszeterelte időlegesen a partnereket például a Pólus program formálása idején: „Mindenkinek nyilatkoznia kellett hogy mekkorát tud harapni a tortából, ha egyszer megjön a torta. A torta soha az életben nem jött meg, de az ígéret segített, hogy legalább elhelyezzük itt városon belül, hogy ki éppen hol tart merrefelé tart. Onnantól kezdve a saját tehetetlensége miatt, ez az együttműködés valahogy megmaradt. Nem jönnek össze már, én örülnék hogyha a városvezetés részéről továbbra is lenne valaki, aki szervezné ezeket a kerekasztal-megbeszéléseket, de gyakorlatilag azóta többé-kevésbé hallgatólagosan tekintettel vagyunk egymásra és igyekszünk betartani azokat az irányokat amik ott

anno annál az asztalnál elhangzottak, úgyhogy szerintem ez tulajdonképpen egy ígéretalapú gazdaságfejlesztés”. (Interjúalany 10.). „Én nagyon-nagyon jónak tartottam azt a hajdani 2005-ös Pólus programot, ami a centralizációs kérdést fogta meg szerintem nagyon jól, az nagy baj, hogy ebből klaszterprogram lett.” (Interjúalany 12.)

Másutt is érzékelhetőek az önkormányzatok és az egyetem, továbbá a klaszterek közötti együttműködések: „Tehát, kezd egy kicsit átjönni az egyetemi szektoron is és a gazdasági szektoron is, hiszen alakult egy kékgazdaság klaszter, amiben már tömörültek vállalkozók, nem is tudom, talán a hús fölötti építőipari, gépészeti, eszközforgalmazó stb. cégek már tömörültek. És az önkormányzat is konkrét lépéseket tesz most már ebbe az irányba nemcsak a városfejlesztési koncepció készítésével, hanem két ágazatban, az energiagazdaságban és az élelmiszer-gazdaságban éppen most az elmúlt hónapban hoztunk létre két céget, amelyiknek az lesz majd a dolga, hogy piacokat szerezzen a helyi vállalkozóknak vissza, a belső fogyasztási piacokat ide értem elsősorban a várost és a környékét aztán majd tovább lépünk. ... Ez megint fontos lépcső, hogy ezeket az új befektetéseket, új technológiákat, ha lehet, ne külföldiek hozzák ide, erősítsük meg a helyi vállalkozókat, hogy ők maguk állíthassák elő. Csak egy példát, a szennyvíziszapra most kidolgoztunk egy projektet az egyetem közreműködésével.” (Interjúalany 27.)

Az *innováció iránti politikusi elkötelezettség* generálhat helyi folyamatokat: „...van egy innovációs mókuserék, tehát hogy mi mindenképpen valami újat akarunk kitalálni, és amikor újra gondolunk, akkor valami extrémre gondolunk, ami még nem volt. Az én megközelítésében, hogyha képesek vagyunk a kor mai kihívására megtalálni a megfelelő válaszokat Pécssett. ...a városi környezetet hogyan lehet fenntarthatóvá tenni, úgy hogy a gazdasága működőképes legyen, a társadalmi szükségletekre úgy tudjunk reagálni, hogy legalább az alapvető emberi életfeltételeket biztosítsuk... Ezeket kitalálni, ezekre városi környezetben ilyen gazdasági helyzetben, ilyen szellemi közegben, mint amiben a paternalizmusból jövő Magyarország ma van, na ez az innováció. Ezekre a helyzetekre megtalálni a megfelelő technológiát, befektetőket, ezeket fejleszteni, mert ezeket a végtelenségig lehet majd fejleszteni.” „Nem volt igazán nyitás az egyetem felől sem korábban, kézfogások, reprezentációk, konferenciákon szintjéig jutott el a város korábban, ez utóbbi pár évben van az, hogy konkrét projektekből megvan a tudás potenciál, én azt gondolom. Miben erősek és miben gyengék? Abban voltunk gyengék, hogy mindenki járta a maga útját. És miben lehetünk erősek? Ha most hasonló irányokba tereljük a tevékenységeinket.” (Interjúalany 27.)

Az innovációs menedzsmentek vegyesen ítélték meg a *kamarák szerepét* is, sokszor csak látványtevékenységnek ítéelve az aktivitásukat, leginkább azért,

mert nem képesek a vállalkozásokat megmozgatni. E tekintetben is volt azonban pozitív kivétel, ahol az egyes intézmények együttműködése sinergiákat teremt, s az egyetemi, innovációs törekvésekhez hozzákapcsolódik a kamara aktivitása: „...erre rátettünk egy Ikarusz-díjat, a legjobb, legérettebb ötletet adó vállalkozást mi díjazzuk, kiemeljük a többiek közül, ráirányítjuk a fényt, behelyezzük egy olyan gazdasági környezetbe, ami hogyha elég erős és eléggé érett a vállalkozás ötlete, akkor valós vállalkozássá tud válni, mi vagyunk a zsilip a két oldalon, tehát egyik oldalon készíti össze az egyetemnek a tudását vállalkozások számára és a másik oldalon próbáljuk összekészíteni a vállalkozások igényét az egyetem számára érthető módon. Van egy megállapodásunk az egyetem közgazdasági karával, kreditpontos tantárgyként meghirdették a kamarai ismereteket, tehát elmondjuk mi az egyetemi hallgatóknak, hogy a kamara mit csinál, mit tud tenni a vállalkozások érdekében” (Interjúalany 12.).

A *klaszterek* kérdésében szintén inkább a negatív tapasztalatok voltak általánosak. A mesterséges, állami pénzek lehívására szerveződött klaszterek sem alkalmasak az innovatív vállalkozások ösztönzésére: „ez egy divat, amibe én is beálltam, sőt divatot kreált az ember, s kiderül, hogy ez szép elmélet, de nem gyakorlat és rendszer. A rendszer azt jelentené, hogy azok az intézmények, amikről beszéltünk, meg amikről nem, azok együttműködnek, összejátszanak és a tevékenységük eredőjeként kijön valami eredmény. Erről korántsem tudunk beszélni, hiszen egymással vetélkedő, egymással párhuzamos tevékenységet folytató, a szükségesnél lényegesen több semmittevő szervezet van, amelyeknek a forrásait azonnal meg kéne szüntetni (Interjúalany 8.). Egy másik interjúból idézet: „a papírforma szerint pont olyan klaszterek lettek, amik a pályázati kiírásoknak megfelelnek és pont addig léteztek ameddig a pályázati kiírások alapján ennek volt értelme” (Interjúalany 10.). „Azért nem kell ostorral négy céget összerakni klaszterbe, hogy pályázni tudjanak, amikor igazából nincs közös céljuk. Én csak annak a klaszternek látom az értelmét, ami magától megszerveződik” (Interjúalany 12.).

Tény, viszont, hogy optimális esetben csak a folyamat elindítása a külön menedzsmentek feladata: „Nem is feltétlen kell legyen egy menedzsmentszervezet ennyi év után, én azt mondom hogy az elején fontos az, amikor kiépíti a tagi kört, mikor ugye próbálja a bizalmat építeni bizonyos célszervezetek között, de a köztük lévő kapcsolatot projekteket generálni akkor fontos az első öt-hat évben. De ahol van egy 8–10 éves történet, ott igazából már a kooperáció már megkezdődött bizonyos cégek és az egyetemek között.” (Interjúalany 11.)

A *menedzsment tudás hiányát* mind az egyetemi, mind az önkormányzati, mind a vállalati szektor esetében szinte minden megkérdezett felemlítette, mint ahogy az egyes intézményi rendszerek és szereplők közötti tényleges átjárhatóság hiányát is: „nincs átjárás a szektorok között, például a kedvenc programom

lenne a gyakornokprogram. Egy vállalati ember miért nem dolgozhat fél évet egy egyetemen? Egy egyetemi ember miért nem dolgozhat néhány hónapot egy vállalatnál?” (Interjúalany 8.).

A *hazai hálózatok instabilitását* kulturális, bizalmi tényezőkkel is magyarázták: „Rég nem gondoljuk azt, hogy ugyanazok a cégvezetők az osztrák oldalon okosabbak lennének mint a magyar cégvezetők. Gyakorlatilag az első kooperációs projektekben ezeket az illúziókat elvesztettük. De mégis ez a bizalmi szakadék nálunk jobban érzékelhető. Hogyha vállalkozás keres küldő partnert magának, akkor a magyaroknak mi az első gondolat, ami eszébe jut, hogy úristen el fogják lopni azt, ami nekem van. Leginkább a tudást, nem a gépeket, mert azok le vannak csavarozva, meg viszonylag nagy méretűek, de hogy úristen a tudást, az ötletet az innovációt azt el fogják lopni tőlem.” (Interjúalany 10.)

Az innovációs szemlélet, meg nyitottság és attitűd, úgy gondolom sokat fejlődött az utóbbi években mind az egyetemen belül, mind a kutatók irányában, mind kifelé is. Viszont ez nem megy egyik pillanatról a másikra. Kellenek azok az eredmények, kellenek azok a kommunikált dolgok, kellenek azok a sikertörténetek amik elhitetik hogy ez nemcsak egy lufi.” (Interjúalany 21.) „Én már ezt a rutint is akadálynak érzem, de ez valószínűleg a szemléletben van.” (Interjúalany 27.)

8. Összegzés

A mi empirikus kutatásaink összességében nem érzékelték változást az innovációban érdekelt szereplők közötti kapcsolatok, a bizalom tekintetében, sőt a növekvő centralizációval, a régiók térvesztésével még a kezdeti hálózatépítési törekvések is visszaszorultak. Az intézményrendszer formálását a pályázati rendszerek által kijelölt ciklusonkénti rögtönzések jellemzik, ami mind szervezeti tudásban, mind kapacitásban nagy veszteségeket produkált, s a szereplőket kevésbé ösztönözte hosszú távú gondolkodásra. A hektikus váltások az intézményrendszert esetenként magára hagyva, megtörve helyi kezdeményezéseket, funkcionális átfedéseket, kapacitásbeli megosztottságot produkáltak. A szervezeti szereplők többnyire nem érik el a kritikus méretet, működésüket az önfenntartás kényszere erősen meghatározza.

Mindezek ellenére kialakulóban van egy második menedzser generáció, amelyik készségeiben, attitűdjében is jobban képes alkalmazkodni az innovációs kihívásokhoz. Pozitív elmozdulások tapasztalhatóak a regionális vagy még inkább a helyi, nagyvárosi együttműködésekben, az önkormányzatok szerep-

vállalásában, illetve az egyetemi szféra innovációs profiljának megerősödésében.

Ezeket a kezdeti pozitív trendeket törheti meg az egyetemi szférát érintő jelenlegi költségvetési megszorítás csomag, illetve a helyi önkormányzati szerepkör és mozgástér erős visszaszorulása, továbbá a regionális intézményrendszer felszámolása. Úgy tűnik, hogy a rapszodikus váltásokkal jellemezhető kormányzási stílus makacsul tartja magát, míg a decentralizáció pozíciói a korábbi ciklusokhoz képest is tovább romlanak.

Irodalom

- Asheim, B. T. – Isaksen, A. 2002: Regional Innovation Systems: The Integration of Local ‘Sticky’ and Global ‘Ubiquitous’ Knowledge. – *Journal of Technology Transfers*. 1. pp. 77–86.
- Asheim, B. T. 2007: Industrial districts as ‘learning regions’: a condition for prosperity. In: Rutten, R. – F. Boekma (eds.): *The Learning Region. Foundations, State of the Art, Future*. Cheltenham, Edward Elgar. pp. 71–100.
- Bache, I. – Jordan, A. (eds.) 2006: *The Europeanization of British Politics*. Houndmills, Palgrave.
- Barca, F. 2009: *An Agenda for a Reformed Cohesion Policy*. A Place-based Approach to Meeting European Union Challenges and Expectations. Brussels, European Commission.
- Bathelt, H. 2011: Innovation, learning and knowledge creation in co-localised. In: Pike et al. (eds.): pp. 149–162.
- Bayer, J. 2007: Introduction. The Trials of Democratic Consolidation in Hungary. In: Bayer, J. – Jensen, J. (eds.): *From Transition to Globalization: New Challenges for Politics, the Media and Society*. Budapest. MTA Politikai Tudományok Intézete. pp. 9–23.
- Bell, D. 1968: The measurement of knowledge and technology. In: Sheldon, E. B. – Moore, W. E. (eds.): *Indicators of Social Change: Concepts and Measurements*. Hartford, Connecticut, Russell Sage Foundation. pp. 145–246.
- Bell, D. 1973: *The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting*. New York, Basic Books.
- Bevir, M. (ed.) 2011: *Governance*. Los Angeles, London, Sage.
- Brenski, C. – Liebig, A. (Hrsg.) 2005: *Aktivitäten auf dem Gebiet der Staats- und Verwaltungsmodernisierung in den Ländern und beim Bund*. Speyer Forschungsberichte 250. Speyer.
- Castells, M. 1996: *The Information Age: Economy, Society and Culture*. Volume 1: The Rise of the Network Society. Oxford, Blackwell.
- Castells, M. – Ince, M. 2006: *A tudás világa*. Budapest, Napvilág Kiadó.
- Cooke, P. 2004: Introduction: regional innovation systems- an evolutionary approach. In: Cooke, P. – Heindenreich, M. – Braczyk, H. (eds.): *Regional Innovation Systems*. 2nd ed. London, Routledge.
- Cooke, P. 2008: Regional innovation systems: origin of the species. – *International Journal of Technological Learning, Innovation and Development*. 3. pp. 393–409.
- Crozier, M. 1963: *The Bureaucratic Phenomenon*. Chicago, University of Chicago Press.

- Crozier, M. 1975: Western Europe. In: Crozier, M. – Huntington, S. P. – Watanuki, J. (eds.): *The Crisis of Democracy: Report on the Governability of Democracies to the Trilateral Commission*. New York, New York University Press. pp. 11–57.
- Csizmadia Z. 2009: *Együttműködés és újítóképesség. Kapcsolati hálózatok és innovációs rendszerek regionális sajátosságai*. Budapest, Napvilág Kiadó.
- Csizmadia Z. – Grosz A. (szerk.) 2011: *Innováció és együttműködés. A kapcsolathálózatok innovációra gyakorolt hatása*. Pécs–Győr, MTA Regionális Kutatások Központja.
- Davies, G. – Burgess, J. 2004: Challenging the 'view from nowhere': citizen reflections on specialist expertise in a deliberative process. – *Health & Place*. 4. pp. 349–361. www.elsevier.com/locate/healthplace.
- Dreschler, W. 2009: Towards a Neo-Weberian European Union? Lisbon Agenda and Public Administration. – *Halduskultuur*. 10. pp. 6–22.
- Foucault, M. 1977: Prison talk: an interview. – *Radical Philosophy*. 16. pp. 10–15.
- Foucault, M. 1980: *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings 1972–1977*. Brighton, Sussex, Harvester Press.
- Fraser-Moleketi, G. J. 2012: Democratic governance at times of crisis: rebuilding our communities and building on our citizens. – *International Review of Administrative Sciences*. 2. pp. 191–208.
- Furukawa, S. – Hoshino, Y. 2001: *Knowledge-Based Governance by Performance Measurement*. 62nd National Conference of the American Society for Public Administration. New Ark, 2001 March.
- Gál Z. 2004: Az innováció regionális intézményrendszere és a versenyképesség. In: Pálné Kovács I. (szerk.): *Versenyképesség és igazgatás. Tanulmányok a regionális versenyképesség igazgatási feltételeiről*. Pécs, MTA Regionális Kutatások Központja. pp. 115–137.
- Gál Z. 2013: Az innovációs kormányzás szakpolitikai vetületei. Az innováció központi és regionális irányítása Magyarországon. In: Gál Z. (szerk.): *Innovációbarát kormányzás Magyarországon: a regionális innovációs fejlesztéspolitika kihívásai*. Pécs, MTA KRTK Regionális Kutatások Intézete. pp. 59–102.
- Grosz A. 2013: A regionális szint lehetőségei a hazai innovációpolitika alakításában. In: Gál Z. (szerk.): *Innovációbarát kormányzás Magyarországon: a regionális innovációs fejlesztéspolitika kihívásai*. Pécs, MTA KRTK Regionális Kutatások Intézete. pp. 103–126.
- Gál Z. – Ptáček, P. 2011: The Role of Mid-Range Universities in Knowledge Transfer in Non-Metropolitan Regions in Central Eastern Europe. – *European Planning Studies*. 9. pp. 1669–1690.
- Grosz A. – Rechnitzer J. (szerk.) 2005: *Régiók és nagyvárosok innovációs potenciálja Magyarországon*. Pécs–Győr, MTA Regionális Kutatások Központja.
- Haas, P. 1992: Introduction: Epistemic Communities and International Policy Coordination. International Organization. Winter. 1. Stanford, MIT Press.
- Hearn, G. – Rooney, D. (eds.) 2008: *Knowledge policy. Challenges for the 21st century*. Cheltenham, Edward Elgar.
- Heinelt, H. et al. 2006: *Governance for Sustainability. (Conceptual Frame)* [online] G-FORS Project, Darmstadt/Erkner. http://www.gfors.eu/fileadmin/download/papers/GFORS_Conceptual_Frame_Bristol.pdf [2006.12.21.].
- Hood, C. 1991: A Public Management for all Seasons? – *Public Administration*. 1. pp. 3–19.
- Horváth M. T. 2005: *Közmenedzsment*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus Kiadó.
- Hunter Wade, R. 2011: Az állam visszatér. In: Scheiring G. – Boda Zs. (szerk.): *Globalizáció és fejlődés*. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó. pp. 382–399.
- Inglehart, R. 1990: *Culture Shift in Advanced Industrial Society*. Princeton, New Jersey, Princeton University Press.

- Jann, W. 1997: Public Management Reform Germany: A revolution without a Theory? In: Kickert, W. (ed.): *Public Management and Administrative Reform in Western Europe*. Cheltenham, Edward Elgar. pp. 83–103.
- Jenei Gy. 2010: Kormányzati hatékonyság, teljesítőképesség és funkcióteljesítés. – *Politikatudományi Szemle*. 3. pp.7–26.
- Jessop, B. 2000: Governance Failure. In: Stoker, G. (ed.): *The New Politics of British Local Governance*. London, Macmillan. pp. 11–33.
- Jessop, B. 2011: The state: Government and governance. In: Pike et al. (eds.) pp. 239–249.
- Kooiman, J. (ed.) 1993: *Modern Governance: New Government-Society Interactions*. London, Sage.
- König, K. – Füchtner, N. (Hrsg.) 1999: “Schlanker Staat” – Verwaltungsmodernisierung in Bund. Speyer Forschungsberichte. 183. Speyer.
- Kornai J. 2010: Innováció és dinamizmus. Kölcsönhatás a rendszerek és a technikai haladás között. – *Közgazdasági Szemle*. 1. pp. 1–36.
- Krugman, P. 2011: The New Economic Geography, Now Middle-aged. – *Regional Studies*. 1. pp. 1–9.
- Kulcsár K. 2011: *Út és tudomány. Elemzés a 20–21. század politikai és jogfejlődéséről a világ három régiójában*. Budapest, MTA Politikai Tudományok Intézete.
- Lengyel B. 2012: *Tudásalapú regionális fejlődés*. Budapest, L’Harmattan.
- Lundvall, B. A. 1985: *Product Innovation and User-Producer Interaction*. Aalborg, Aalborg University Press.
- Lundvall, B. – Johnson, B. – Andersen, E. S. – Dalum, B. 2002: National systems of production, innovation and competence building. – *Research Policy*. 2. pp. 213–231.
- Moore, M. – Hartley, J. 2010: Innovations in governance. In: Osborne, S. (ed.) pp. 52–72.
- Morgan, K. 2004: The exaggerated death of geography: learning, proximity and territorial innovation systems. – *Journal of Economic Geography*. 4. pp. 3–21.
- Müller, Gy. 2011: Állandóság és változás a magyar kormányzati viszonyokban. – *Magyar Közigazgatás*. 2. pp. 45–51.
- Osborne, S. (ed.) 2010: *The new public governance? Emerging perspectives on the theory and practice of public governance*. London, New York, Routledge.
- Pálné Kovács I. (szerk.) 2009a: *A politika új színtere a régió*. Századvég, Budapest.
- Pálné Kovács, I. 2009b: Régiók és fejlesztési koalíciók. – *Politikatudományi Szemle*. 4. 37–60.
- Pálné Kovács I. – Varjú V. (eds.) 2009: *Governance for Sustainability – Two Case Studies from Hungary*. Pécs, Centre for Regional Studies. (Discussion papers, 73).
- Paraskevopoulos, Ch. – Getimis, P. – Rees, N. (eds.) 2006: *Adapting to EU Multi-Level Governance*. Burlington, Ashgate.
- Pike, A. – Pose A. R. – Tomaney, J. (eds.) 2011: *Handbook of Local and Regional Development*. London and New York, Routledge.
- Pulay Gy. 2005: A tudásmenedzsment szerepe a közigazgatás minőségének javításában. – *Magyar Közigazgatás*. 12. 706–714.
- Pulay Gy. 2006: Nincs időnk, hogy siessünk, nincs okunk, hogy várjunk (Gondolatok a 15 éves központi közigazgatásról). – *Magyar Közigazgatás*. 3–4. pp. 129–135.
- Putnam, R. D.–Leonardi, R. – Nanetti, R. 1993: *Making Democracy Work. Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton University Press, Princeton.
- Rhodes R. 1997: Reinventing Whitehall 1979–1995. In: Kickert (ed.): *Public Management and Administrative Reform in Western Europe*. Cheltenham, Edward Elgar. pp. 43–61.
- Rosta M. 2012: *Innováció, adaptáció és imitáció – Az új közszolgálati menedzsment*. Budapest, AULA Kiadó–Budapesti Corvinus Egyetem.

- Roth, C. – Bourguine, P. 2006: Lattice based dynamic and overlappin taxonomies. The case of Epistemic communities. – *Scientometrics*. 2. pp. 429–447.
- Saint-Martin, D. 1998: The New Managerialism and the Policy Influence of Consultants in Government: An Historical-Institutionalist Analysis of Britain, Canada, France. – *Governance: An International Journal of Policy and Administration*. 3. pp 319–356.
- Sárközy T. 2006: *Államszervezetünk potenciazavarai*. Budapest, HVG ORAC.
- Schuppert, G. F. 2011: Partnerships. In: Bevir, M. (ed.): *Governance*. Los Angeles, London, Sage. pp. 286–300.
- Stehr, N. 2007: *A modern társadalmak törékenysége. Tudás és kockázat az információs korban*. Budapest, Gondolat Kiadó.
- Stone, C. 2005: Looking back to look forward. Reflections on Urban Regime Analysis. – *Urban Affairs Review*. 3. pp. 309–341.
- Storper, M. 2011: From Retro to Avant-garde:A Commentary on Paul Krugman’s ‘The New Economic Geography, Now Middle-aged’. – *Regional Studies*. 1. pp. 9–17.
- Theys, J. 2002: Environmental Governance: From Innovation to Powerlessness. In: Grote, J. R. – Gbikpi, B. (eds.): *Participatory Governance. Political and Societal Implications*. Opladen, Leske + Budrich Verlag. pp. 213–245.
- Uyarra, E. – Flanagan, K. 2010: From regional systems of innovation to regions as innovation policy spaces. – *Environment and Planning C*. 4. pp. 681–696.
- Vadál I. 2006: *A közigazgatási jog kodifikációja*. Pécs-Budapest, Dialóg Campus Kiadó.
- Vass L. 2010: A politika és a közigazgatás viszonya. – *Politikatudományi Szemle*. 3. pp. 65–83.
- Vale, M. 2011: Innovation networks and local and regional development policy. In: Pike, A. – Pose, A. R. – Tomaney, J. (eds.): *Handbook of Local and Regional Development*. London and New York, Routledge. pp. 413–425.
- Zollmann, K. é.n.: The Communication Structure of Epistemic Communities. Manuscript.

AZ INNOVÁCIÓS KORMÁNYZÁS SZAKPOLITIKAI VETÜLETEI

Az innováció központi és regionális irányítása Magyarországon

Gál Zoltán

1. Bevezetés

Az innováció rendszerszerű megközelítése részben az innovációfejlesztésben érdekelt piaci és a közsféra szereplőinek kapcsolatrendszerére, illetve a rendszerben együttműködő szereplők közötti interaktív tanulási folyamatra és tudásáramlásra épít (*Vas–Bajmócy 2012, Freeman 1988, Lundvall 1988*). Emellett az innovációs rendszerek hatékony működését leginkább befolyásoló tényező a működési környezet minősége, az ahhoz kötődő intézményi szerveződések és hálózatok hatékonysága, illetve a működési környezetben meglévő emberi erőforrások és társadalmi tőke. A rendszerszemléletű szakirodalom egyaránt leírja a nemzeti, szektorális, technológiai és a regionális rendszerek működését (*Vas–Bajmócy 2012*).

Az innovációs rendszerek keretbefoglalását a szakpolitikai megközelítések adják, amelyek a rendszer működését megszabó szabályozási és együttműködési keretfeltételeket alakítják, illetve a rendszer finanszírozási lehetőségeit tárják fel. Az innovációs politikai elképzelések hatékony megvalósítását akadályozza az információs aszimmetriából adódó alulinformáltság, a tervezési rendszerekben rejlő bizonytalanságok (pl. előretekintési/foresight gyakorlat hiánya). Emellett a működési környezet fejlettségi szintje és egyéb, a környezet adottságaiból adódó akadályozó tényezők is befolyásolják az innovációs rendszerek hatékonyságát. Metcalfe (1995) és Edquist (2005) megállapította, hogy az említett korlátok miatt nincs tökéletes rendszer, s a máshol bevált jó gyakorlatok sem lehetnek eredményesek egy teljesen eltérő működési környezetben. Az innovációs politika a rendszer tökéletlen működéséből fakadó problémák felismerésére és kezelésére hivatott.

A különböző léptékű és területi szintű rendszerek közül – az innovációs szakpolitika-alkotás miatt is – továbbra is a legmeghatározóbb forma a nemzeti innovációs rendszer. Ebben az államnak meghatározó a szerepe, s ezen a szinten érvényesülnek a szabályozási szempontok, illetve a rendszer működését be-

folyásoló egyéb szakpolitikák (oktatási, kereskedelmi, fiskális, monetáris) hatásai is (Vas–Bajmócy 2012). Ennek a rendszernek a többi innovációs rendszertípussal, így a szektorális, technológiai és a regionális rendszerekkel való kapcsolata is meghatározó, de a globális gazdasági térbe is a nemzeti innovációs rendszerek integrálódnak.

A *regionális innovációs rendszerek* (RIS), illetve az ahhoz kötődő szakpolitikák létjogosultságát indokolja, hogy a *területiség szerves része az innovációs folyamatoknak*. Az innováció nemcsak a területileg az egyik leginkább koncentráltabb ágazat, részben a kritikus tömeg megteremtésének szükségessége, a működési környezeti keretfeltételek különbözősége, illetve a tudáshoz való hozzáférés területileg jelentős egyenlőtlenségei miatt is (Vas–Bajmócy 2012). A regionális innovációs rendszerek mindegyikének meghatározó sajátossága a térbeli közelség előnyeinek kiaknázása is (Cooke 2008). A kritikus tömeg által jellemezhető méretgazdaságos koncentrációk és a földrajzi közelség nemcsak a szereplők együttműködésének a hatékonyságát, de az innováció terjedés (tudástülsordulás) eredményességét is javítják (Varga et al. 2003, Varga 2009). Az egyes ágazati rendszerek sikeres működését is jelentősen befolyásolja a tudástermelés mennyisége és minősége, a helyi működési környezet, az intézményi sűrűség, illetve a különböző piaci és közszférabeli szervezetek közötti együttműködés határfoka.

A regionális innovációs rendszerek működési hatékonysága nagymértékben függ a nemzeti innovációs rendszerek centralizált vagy éppen decentralizált jellegétől. A decentralizált RIS-ek nem pusztán a nemzeti innovációs rendszer dekoncentrált leképeződései (Kelet-Közép-Európában leginkább ez a jellemző) (Dóry 2005). Az alulról szerveződő fejlett RIS-ek működési környezete a tudástermelő és tudásközvetítő mechanizmusok, hálózatok fejlettségét, az interaktív tanulási mechanizmusok meglétét feltételezik, tehát a pénzügyi tőke és a társadalmi tőke szerencsés koncentrálódása meghatározó adottság (Storper 2002, Tödtling–Trippel 2005). Cooke és társai (2000) hangsúlyozzák, hogy a szakpolitikának a műszaki innovációk mellett a társadalmi és szervezeti innovációkkal, illetve az innováció pénzügyi és képzési aspektusaival is foglalkoznia kell. Az eredményes szakpolitikai beavatkozások is a társadalmi és gazdasági fejlettség egyfajta szintjét, az adott RIS nagyfokú gazdasági autonómiáját, illetve a rendszerben résztvevő szervezetek partneri együttműködését feltételezi (Tödtling–Trippel 2005).

Az innovációs politikát jellegeből következően a gazdasági fejlesztési tervek, operatív programcsomagokat átfogó ágazatközi fejlesztési keretrendszerként kell kezelni. Ebből a szempontból a különböző ágazati (iparpolitika, oktatáspolitikai) szakpolitikák fejlesztéseit területi szinten integráló területfejlesztési (regionális) politika partnere lehet. A nemzeti innovációs rendszerekre vonat-

közö szakirodalom a kritikus szervezeti tömeg megléte mellett a rendszer működésének hatékonyságát vizsgálja a rendszer rövidebb működési tapasztalatai alapján, valamint az innovációs rendszerben működő szervezetek közötti kapcsolatok intenzitását és minőségét (Lundvall et al. 2002, Niosi 2002).

A legutóbbi évekig azonban az innováció nem kapott megfelelő hangsúlyt a regionális politika formálásában (Lengyel 2000). Ugyanakkor az elmúlt évek közösségi ágazati politikája is felismerte azt, hogy az innováció kulcsfontosságú a területi különbségek kezelését célul tűző regionális politika számára. Az Európai Unió az innovációs és a regionális politika szorosabb összehangolását, a strukturális alapokból is finanszírozott innovációorientált területfejlesztés támogatását tűzte ki célul új fejlesztési és támogatási irányelveiben. Ennek megfelelően az innovációfejlesztést a szintén integráló jellegű területfejlesztési politika integráns szakpolitikai eszközének tekintjük (Rechnitzer 2002). Mindkét fejlesztéspolitika azonban meglehetősen deficittel küzd a magyar központi irányításban, s jelentőségük a mindenkori kormányzati politika rendszerében elmúlt két évtized során folyamatosan változott.

- A regionális politikának az ágazati fejlesztésekben (minisztériumokban) meglévő marginális szerepe is gyöngíti a decentralizációs elv és szemlélet érvényre jutását.
- Ugyanakkor magán a regionális politikán belül is marginális a szerepe az innovációnak, a K+F-nek és a TTI¹ politikának.
- Ráadásul a régiók nem rendelkeznek az oktatás és a TTI politika területein érdemi döntéshozatali jogkörökkel, ilyen jellegű programjaik megvalósításához csak a központi költségvetési forrásokat használhatják.
- A 2020-ig hatályos Nemzeti Kutatás-fejlesztési és Innovációs Stratégiában az innovációfejlesztés funkcionális és központi irányítás-centrikus megközelítésében a területi elem nem jelenik meg, s a versenyképességi megközelítés vált uralkodóvá.

A regionális szintre helyezett innovációpolitikai beavatkozás sikere azonban mindenekelőtt a méretgazdaságosság, illetve a regionális szintű politikai autonómia mértékétől függ. Magyarországon jelenleg egyiknek sem adottak a feltételei.

Az innovációs politika nemcsak az ágazati és oktatási szakpolitika szerves része, de az elmúlt évtizedekben a regionális politika meghatározó beavatkozási területévé is vált. Ezt támasztja alá az innovációs politika alulról építkező decentralizálási kezdeményezése, ami az Európai Unió szintjén is önálló szakpolitikai irányvá vált. Az ún. *innovációorientált területfejlesztési politika* ezred-

¹ Tudomány-, technológia- és innovációpolitika.

fordulón megálmodott ideális modellje szerint az innovációs fejlesztés regionális szintű támogatásához kapcsolódó intézményrendszer decentralizálása, működtetése és fejlesztése a regionális szint feladata, amelyhez megfelelő anyagi források biztosítása szükséges. Maradnak persze továbbra is feladatai a központi kormányzati szintnek, de ezek főleg a kommunikációs és innovációs infrastruktúra kiépülésére korlátozódnak (*Koshatzky 1999*). Az innovációra épülő versenyképességi modell, amely az üzleti szféra aktív szerepvállalására alapoz, a gyakorlati tapasztalatok alapján sokkal hatékonyabb eszköz a fejlett magrégiókban. A fejletlenebb régiókban az állami szerepvállalás, illetve az állami támogatással létrehozott regionális intézményrendszer működtetése és az ahhoz kapcsolódó támogatási programok kapnak nagyobb szerepet. A magrégiókban az alulról vezérelt, míg a perifériákon a felülről irányított innovációs rendszereknek van nagyobb szerepe (*Landabaso 1997, Barca 2009, Asheim 2007*). Az állami beavatkozás és a szakmai háttérszervezetek szerepe meghatározó a felülről vezérelt innovációs irányítási modellekben. Az állami beavatkozás új közvetett formái válnak dominánssá, s a regionális párbeszéd és a társadalmi építés ösztönzése is kiemelt feladat (*Nauwelaers–Morgan 1999*).

Az innovációs és a regionális politika integrálását nehezíti az a tény, hogy az innovációfejlesztés a jövőben már az Európai Unió szintjén is sokkal kevésbé tekinthető kiegyenlítődést szolgáló területfejlesztési eszköznek, sokkal inkább a mérethatékonysági, versenyképességi (városi pólusok fejlesztése) kritériumok határozzák meg térségi telepítését, illetve területi eloszlását. Következésképpen az innovációs elemek szerepeltetése a regionális politikában csak akkor érdemes, ha speciálisan területfejlesztési szolgál, s nemcsak általános gazdaságfejlesztési célokat szolgál.

Tanulmányunk az innováció központi és területi irányításának elmúlt két évtized alatt formálódó rendszerét elemzi Magyarországon. Vizsgálja az innovációs irányítás és az innovációs szakpolitika szervezeti és működési struktúrájának, illetve intézményrendszerének a kialakulását, az együttműködési mechanizmusok működését, valamint elhelyezi az innovációt a mindenkori kormányzatok fejlesztési stratégiáiban. Emellett külföldi példák bemutatásával áttekinti a központi és területi irányítás sikeres működési modelljeit. A tanulmány arra keresi a választ, hogy milyen okok vezettek a régiók innovációs fejlesztését korábban zászlóujára tűző stratégiai célkitűzések háttérbeszorulásához, illetve a regionális innovációpolitikai irányítás rendszerének meggyengüléséhez, megszűnéséhez. A tanulmányban felhasználtuk az innovációs rendszer különböző szintjein működő szereplőkkel készített interjúkat.

2. Az innovációs irányítás jelentősége a központi szintű kormányzati struktúrában

Az elmúlt két évtized innováció rendszerépítésének és innovációs irányításának legnagyobb eredménye a szervezetrendszer minden részelemének kiépülése. A nemzeti innovációs rendszerekre vonatkozó szakirodalom a kritikus szervezeti tömeg megléte mellett két szempontot emel ki a működés eredményessége szempontjából: az első, miszerint a rendszer hatékony működésének hiánya, amely visszavezethető a rendszer rövidebb időszakokra visszatekintő működési tapasztalataira. A második, a rendszer elemeinek teljesítményét döntően befolyásolják az innovációs rendszerben működő szervezetek közötti kapcsolatok intenzitása és minősége (Lundvall et al. 2002, Niosi 2002, Havas 2009). A szervezetrendszer meghatározó szegmensei, így a tudásbázisként funkcionáló egyetemi és akadémiai kutatóhelyek finanszírozása és stabilitása sokszor hullámzott éppen a központi irányítási és finanszírozási rendszer gyakori forráskivonó tevékenysége miatt. A hídképző szervezetek döntően magyar állami, kisebb részben nemzetközi forrásból finanszírozott kialakítása is döntően csak a pályázati periódus végéig biztosította az új szervezetek stabil működését. Ezt követően több szervezet működése elbizonytalanodott, megszűnt. Ehhez járultak a kormányzati ciklusváltások, amelyek a már működő intézményekhez hasonló profilú párhuzamos struktúrák kialakítását támogatták (Gál 2004).

A magyar innovációs rendszerre vonatkozó szakirodalom egyenesen magyar paradoxonként értékeli az innovációs teljesítmény elmaradásának intézményszervezési és irányítási problémákra visszavezethető gyengébb mutatóit. Ezek a működési hiányosságok ugyan a rendszer minden hierarchikus szintjét átfogják, de leginkább a kormányzati szint által befolyásolt gyakori koordinációs problémákban öltenek testet (Havas 2009). Ezek közül kiemelendő (1) a TTI-intézkedések nem megfelelő összehangolása, (2) a hibás célmeghatározás, (3) a nem hatékony forrásfelhasználás, (4) az ex-post értékelések elmaradása, (5) az innováció keretfeltételeinek romlása. Ebből következően egy OECD-s felmérés alapján a magyarországi innovációs célú együttműködések intenzitása jelentősen elmaradt az EU15 átlagától (OECD Háttér tanulmány, 2007). Az innovatív magyar vállalkozások versenytársakkal fenntartott kapcsolata javult, s általában nőtt a vállalkozások együttműködési intenzitása, kivéve a állami K+F intézetekkel való kooperációt.

Az innovációs fejlesztések célterülete horizontális elemekkel bővült, s már nemcsak a vállalati és ágazati szintű, de a nemzeti, helyi-regionális, illetve az intézményi versenyképesség fokozása is célja, és ezzel a társadalmi, gazdasági és környezeti szempontból egyaránt fenntartható fejlődés elősegítése. Miköz-

ben a nemzeti és regionális versenyképesség, a társadalmi modernizáció szempontjából az innovációnak alapvető jelentőségét senki nem vitatja, mi több ennek felismerésére épül a hazai és uniós fejlesztéspolitika is, mégsem állíthatjuk, hogy az innováció a kormányzati, irányítási rendszerben fontosságának megfelelő figyelmet és helyet kapja (Gál 2007).

A hazai központi és területi kormányzási rendszerben az innováció „ágazati” megközelítésben már megjelent, s vannak olyan intézmények, szervezetek, amelyek az innovációval foglalkoznak, támogatási döntéseket hoznak, ugyanakkor a kormányzás egészébe még nem épült be az innováció szemlélete, ha úgy tetszik, „horizontális szempontként”. Általános igazgatás és vezetéstudományi felismerés, hogy a szervezeti, irányítási környezet reakcióképessége, tudásfelszívó kapacitása, hatékonysága nagymértékben hozzájárul az egyes közpolitikák sikerességéhez, a stratégiai célok megvalósításához. Az is egyértelmű, hogy minden közpolitikának, így az innovációpolitikának is megvannak a sajátos „ágazati” elvárásai, követelményei az irányítási rendszerrel szemben. A jelenlegi rendszerben az innovációs tudás birtokosai, kezdeményezői, illetve felhasználói nem tudnak teljes körben a kormányzati, igazgatási, politikai döntéshozók közelébe kerülni, illetve nem tud az országban felhalmozott tudás ténylegesen hasznosulni a különböző gazdasági, közpolitikai, közszolgáltatási területeken (Pálné 2013).

Az innovációnak a jellegéből következően a gazdasági fejlesztési terveket, operatív programcsomagokat körbefogja az innovációs fejlesztés, amely leginkább ágazatközi program, ugyanakkor ez a felismerés nem jelent meg maradéktalanul az elmúlt két évtized innovációs intézményszervezési reformjaiban (Gál 2004).

Annak ellenére, hogy sokan az innovációt tartják a válságból való kilábalás egyik meghatározó eszközének, Magyarországon az innováció állami támogatásában az elmúlt évek vívmányai is veszélybe kerültek. A korábbi rossz állami gyakorlatnak megfelelően forráshiány esetén ismét az innováció anyagi bázisait és szervezeti rendszerét – különösen annak gyengébb dekoncentrált/decentralizált elemeit és formálódó regionális intézményrendszerét – érintik legelőször a megszorítások. Ez sújthatja az elmúlt években regionális szinten formálódó intézményesültséget és a hozzá kapcsolódó pályázati rendszert. Az állami „kivonulás” negatív hatással lesz a kis- és középvállalkozások fejlesztési lehetőségeire.

Az innováció központi irányításának reformja kapcsán három, Magyarországon is megfigyelhető trendre kell figyelni:

- Az első az állami szerepvállalás mértéke, ami szorosan összefügg a *fejlesztő állam* teóriájával. A gazdaság versenyképességét szolgáló innová-

ciók előállítása ugyan nem nélkülözheti a magánszektor szerepvállalását, ugyanakkor erős közhatalmi, kormányzati támogatásra szorul. Az ún. fejlesztő állam, amely a nemzetállami gazdaságok, a régiók mellé áll a globalizáció diktálta versenyben, óhatatlanul nagyobb aktivitással vesz részt a gazdaság működési feltételeinek javításában (*Johnson 1982, Szalavetz 2009*).

- Az állam, a piac és az ún. harmadik szektor (a széles értelemben vett nonprofit, illetve civil szektor) plurális összekapcsolására tesz kísérletet. A *partnerség, a hálózatiság* és az országos, illetve regionális szintű *fejlesztési koalíciók* megszervezésének közös érdekei mentén szerveződő fejlesztési koalíciók olyan kulcselemek, amelyek térnyerése vélhetően pozitív elmozdulást eredményezhetnek (*Leftwich–Hogg 2007*).
- A versenyképesség kontinentális és nemzeti szintű értelmezése mellett egyre inkább teret hódít a *regionális lépték* (*Storper 1997, Koschatzky 2005, Cooke et al. 2007*), amely nem csak úgy értelmezhető, hogy a fejlesztő államnak korrigálnia kell a területi különbségeket, hanem úgy is, hogy ebben a léptékben lehet hatékonyan szerepet vállalni a gazdaságfejlesztésben, klaszterek építésében és az innováció segítésében is, illetve a regionális innovációs (intézmény)rendszer kialakításában.

3. Az innováció központi irányításának változásai és az innovációs szakpolitikai deficit kialakulása

A magyar nemzeti innovációs rendszer (NIR)² irányítási rendszer az OECD 2009-es értékelése szerint formálisan tartalmazza az összes olyan szervezetet, amely a fejlett ipari országokban működik. Mégis a rendszert nagy instabilitás jellemzi, amelynek intézményrendszerében, és az irányítási jogosítványokban és felhatalmazásokban, valamint az egyes szervezetek státuszában, mandátumában és működésében bekövetkezett rendszeres változások akadályozzák a rendszer kiegyensúlyozott működését. Mindez nemcsak a rendszeren belüli szervezetek közötti kooperációt akadályozza, de emellett a szervezeti tanulást, és ezért a szakpolitikai tervezésben, koordinációban és végrehajtásban a „jó gyakorlat” kialakulását is (*OECD Háttér tanulmány 2007*).

² A nemzeti innovációs rendszer magában foglalja az összes lényeges gazdasági, társadalmi, politikai, szervezeti, intézményi és egyéb tényezőket, amelyek hatással vannak az innovációk fejlődésére, terjedésére és alkalmazására. Különböző típusú szervezeteket (a szereplőket) és intézményeket (normákat, szabályokat, társadalmi szokásokat) tekintünk a nemzeti innovációs rendszer fő elemeinek.

Beszűkültek a kutatásra és fejlesztésre fordítható anyagi források. A kutatóbázisok szétforgácsolódásával párhuzamosan az innováció nemzeti intézményrendszere is meggyengült, kormányzati pozíciója jelentősen háttérbeszorult a fejlesztések ösztönzése helyett leginkább az átmenet válságkezelésére koncentrááló kormányzati stratégiákban. A nemzeti innovációs rendszert az ezredfordulón erős széttagoltság és a koncepciótlan intézményi átalakítások jellemezték, így a rendszer továbbra is erősen inkoherens, toldozott-foltozott maradt. Nyilvánvalóvá vált, hogy szükség van a kutatás-fejlesztés és az innováció felsőszintű irányításának és az intézményrendszernek a reformjára, de az 1990-es évek végén már látni lehetett, hogy az EU-direktívákkal (lisszaboni csúcs) való harmonizálás előbb utóbb szükségessé teszi a nemzeti innovációs rendszer decentralizációját is. A kormányzat 1999-ben nemzeti szintű feladatokat irányozott elő a technológiai lemaradás, illetve az innovációs képesség javítása céljából, amely az EU tagországokban kidolgozott nemzeti innovációs stratégiák mintáját követi (NIS). Mindez magában foglalta az intézményi, információs, képzési és ösztönzési rendszer összehangolt fejlesztését, illetve az EU-keretprogramokhoz való csatlakozást. Több felmérés eredményei és a tapasztalatok is azt mutatták, hogy Magyarországon sem a helyi, sem a nemzeti innovációs rendszer működése nem kielégítő, ami a nemzetközi rendszerekbe való bekapcsolódást is nehezítheti (Havas 2009, Szalavetz 2009, 2011). Empirikus felmérésekkel és statisztikai adatokkal bizonyítható, hogy a magyar innovációs rendszer elemei és különböző területi szintjei nem működnek hatékonyan és összehangoltan (Gál–Csonka 2007, Szalavetz 2011).

Magyarországon a tudásalapú és innovációorientált gazdaságfejlesztés minden hosszabb távú tervezési dokumentum célkitűzései között szerepelt az 1990-es évek vége óta. Az európai uniós dokumentumokkal kompatibilis nemzeti fejlesztési tervek ágazati fejlesztési programjaiban kulcstényező az innovatív gazdaság aktorainak és intézményrendszerének a fejlesztése. Nagyon sok esetben az említett innovációs célok csak az Európai Bizottság irányelveinek mechanikus átvételét jelentették, s a brüsszeli prioritások formális beépítését nem követték a hosszú távú tervezést és a végrehajtást megalapozó intézkedések (Gulyás 2009). Az Új Magyarország Fejlesztési Tervben a Gazdaságfejlesztési Operatív Program (GOP) tartalmazta a TTI-politika főbb céljait, az Új Széchenyi Tervben pedig önálló programelem a „Tudomány–innováció”, amely a GDP arányos K+F+I ráfordítások 1,5%-ra történő növelése mellett az ágazati prioritásokon kívül horizontális fejlesztési célokat (vállalkozásfejlesztés, humán erőforrás-fejlesztés) is kitűzött, s a tervdokumentumban a nemzeti innovációs irányítási rendszer átalakításának, jogszabályi környezetének és támogatási rendszerének új sarokkövei is megfogalmazódtak.

Az innovációs paradoxon Havas tanulmánya (2009) által is azonosított legfontosabb magyarázói (1) a TTI intézkedések nem megfelelő összehangolása, (2) a hibás célmeghatározás, (3) a nem hatékony forrásfelhasználás, (4) az innováció keretfeltételeinek romlása. Ezeket röviden áttekintjük az alábbiakban (Gál 2004, Havas–Nyíri 2007).

1. Magyarországon nemzeti szinten *jelentős számú tudomány-technológiai és innovációs politikai eszköz* áll rendelkezésre a tudomány, technológia és innováció támogatására. 2007-ben mintegy 40 ilyen eszközt lehetett összeszámolni, ugyanakkor koordinálatlanság, a párhuzamosságok mellett a szétforgácsoltság jellemzik a NIR egészének működését. Ennek alapvető oka a magyar rendszer részben a nagyszámú eszköz miatt átláthatatlan, a hatáskörök nem világosak, s ezt tovább rontják az állandó koncepcióváltások foglyává váló, folyamatosan változó rendszer.

A *TTI intézmény- és szervezetrendszer* kiépülése és a párhuzamosságból, illetve a kihasználatlanságból adódó problémák mellett az eszközök és intézkedések nagy száma jellemezte a rendszer működését. A kormány mellett működő Tudomány- és Technológiapolitikai Kollégium 1999-ben jött létre a kormányzati döntések előkészítése, a tudomány- és technológia politika koordinálása. Azonban ez a meglehetősen széles bázison építkező testület az operatív döntés előkészítésben nem lehetett hatékony, ezért a reform keretében a kormány létrehozta a kormány szintű koordinációt biztosító Tudomány és Technológiapolitikai Tanácsadó Testület. Ennek tagjai Magyar Tudományos Akadémia elnöke, illetve minisztériumok képviselői is a tagok között vannak. A Tudomány-, Technológiapolitikai és Versenyképességi Tanácsadó Testület (TTTT, 4T) egy TTI-politikával foglalkozó szakértői bizottság, melynek tagjai a vállalati és a tudományos szféra képviselői. 2006 óta azonban gyakorlatilag egyik testület sem működött, és nem volt szerepük a fontosabb TTI-politikai döntések meghozatalában. A 2004-ben elindult szervezeti átalakítási folyamat következő új aktora a Kutatási és Technológiai Innovációs Tanács (KuTIT) lett, amely a Kutatási és Technológiai Innovációs Alap (KTIA) forrásfelhasználásáról és a pályázati rendszer konkrét ügyeiről is döntő bíráló testületté vált. A minisztériumok, a szakmai szövetségek, az MTA és a Magyar Rektori Konferencia képviselőit tömörítő testületen belül, illetve az NKTH és a KuTIT között állandó feszültségek akadályozták a rendszer megfelelő működését.

Mindegyik hivatalba lépő kormány átalakította a rendszer legalább egy részét, s – mint feljebb, a magyar TTI-politika fejlődésének bemutatása során kiderült – néhány szereplő, különösen a TTPK, illetve a csúcshivatalok, a *Nemzeti Kutatási és Technológiai Hivatal (NKTH)* szervezeti pozíciója nagy rendszerességgel változott. A *Nemzeti Innovációs Hivatal (NIH)* 2010-es felállításá-

val egy teljesen új, még több tárca felügyelete alá tartozó, ugyancsak szétforgácsolt rendszer jött létre, ahol a kompetenciahatárokat nem az innovációs rendszer szükségleteihez igazították. Megállapítható tehát, hogy a koordinációs zavarok akadályozzák a sokszereplős rendszer működését, ami nemcsak a tervezés, de a végrehajtás és a központi ellenőrzés nehézségeit is fokozta.

„A Nemzeti Innovációs Hivatal hát nem a mi szakmai felügyeletünk, mert tudod, hogy mi gazdasági társaság vagyunk, de a szakmai az a NIH. Magyarul most az innováció négy minisztériumhoz tartozik és mától a Lázár úr is, mert őhöz kérték át a tudod a Molnár Ági-féle csapat, mint miniszterelnöki államtitkárság, a fejlesztéspolitikai államtitkárságot most Ágistól vagy Ági nélkül, de átvitték oda. A vidékfejlesztéshez tartozik az agrárinnováció, a KIM-hez tartozik a nemzeti szellemi tulajdon védelmi hivatal, a stratégiaalkotás és a Nemzetgazdasági Minisztériumhoz tartozik a Nemzeti Innovációs Hivatal, míg az összes forrás és az innovációs alap a Nemzeti Fejlesztési Minisztériumhoz tartozik. A Nemzeti Fejlesztési Ügynökséghez tartozik a pályázatok kiírása és a MAG Zrt., az OTKA pedig az MTA-hoz”. (Interjúalany 20.)

2. A szakpolitikai célok meghatározása a kormányzati megrendelésre készülő szakpolitikai stratégiák feladata. Az elmúlt két évtizedben négy ilyen stratégia készült. A jelenleg hatályban lévő, 2007-ben elfogadott *„A kormány középtávú (2007–2013) tudomány-, technológia- és innovációpolitikai (TTI) stratégiája”* 2013-ig határozta meg a kormány középtávú innovációs fejlesztési céljait. A stratégiai célok megvalósításának három alapelvéként a szellemi és anyagi erőforrások koncentrálását, a felhasználás optimalizálását, a K+F eredmények fokozott gazdasági és társadalmi hasznosítását és a regionális innováció erősítését emelte ki.

A 2012-ben elkészült *„Nemzeti Kutatás-Fejlesztési és Innovációs Stratégia 2020”* az EU Horizont 2020 programjához illeszkedve a korábbi stratégiáknál konkrétabb, számszerűen meghatározott intézkedéseket tartalmaz, ami nemcsak a nemzeti szinten elérendő GDP arányos célplafon célkitűzéseit határozta meg pontosan (1,8%-os GDP arányos K+F ráfordítás), de az innováció kritikus tömegét igyekszik növelni a különböző vállalati szinteken. Emellett a tudásbázisok és a vállalati innovációs szolgáltatások javítását célozza meg, ugyanakkor a hangsúlyok az állam közvetlen anyagi szerepvállalása felől a közvetett ösztönzők irányába mozdultak el (Nikodémus et al. 2012).

Az eddigi stratégiák célrendszerét összevetve elmondhatjuk, hogy a helyzetfeltárás és a célkitűzések általában reális képet adtak a magyar innováció helyzetéről és a beavatkozás területeiről. Azonban a nagyszámú eszköz akadályozta az erőforrások koncentrálását és nagyfokú szétforgácsoltságához vezetett, ami a központi irányítás bonyolult és áttekinthetetlen intézményi dzsungelében folya-

matos koordinációs zavarokat eredményezett. Az eszközök és a felelős szervezetrendszer sok párhuzamosságot termelt, s a kezdeményezések többsége nem átgondolt tervezés terméke. Az adekvát problémafeltárás ellenére a végrehajtás alacsony hatékonyságú maradt, ami lehetetlenné tette az eddigi stratégiák célkitűzéseinek elérését. Nemzetközi összehasonlításban kimutatható, hogy a rendszer legnagyobb hiányossága nem a kevesebb állami forrásban rejlik, mivel a nálunk lényegesen kevesebb állami forrást felszívó országok az innovációs teljesítményrangsorban megelőzik Magyarországot (*Havas 2009, Borsi-Udvardi 2009*).

3. A *kevésbé hatékony forrásfelhasználásra* több ÁSZ-jelentés mellett a szakirodalmi értékelések is rámutatnak (*Havas 2009*). A forráselosztás és a pályázati rendszer működési zavarai (késedelmes értékelési és folyósítási rendszer) állandósultak a 2004-es intézményi reformot követően. Ezt intézményi átszervezésekkel igyekeztek orvosolni (pl. MAG Zrt. bevonása az innovációs pályázati források elosztásába). A pályázati döntések gyakran nem követték a pályázati célokat, s ebből is következett az a paradoxon, hogy az innovációs alap forrásainak nagy részét évekig nem a vállalkozások kapták.

4. Az *innováció keretfeltételei*, azaz a működési környezet adottságai és szabályozói jelentősen befolyásolják a rendszer működésének eredményességét. A makrogazdasági feltételrendszer (a jelenlegi helyzet, a fontosabb trendek, növekedési kilátások, a tőkéhez jutás feltételei); vállalkozói kultúra, vállalkozói készségek; a vállalkozás feltételei (a piacra lépés szabadsága, a verseny jellege, a szellemi tulajdon szabályozása); szabványok és szabályozási eszközök; a közfinanszírozású K+F szervezetek működése; a K+F fizikai infrastruktúrája; valamint a humán erőforrások. Magyarországon a ciklikus és hektikusan változó gazdaságpolitika állandósította a kiszámíthatatlanságot és megnehezítette a tervezést minden területen, így az innováció területén is. Az állandósuló költségvetési deficit a magas államadóssággal párosulva nem adott elegendő mozgásteret az innováció állami támogatására sem. A vállalkozások működésének keretfeltételei és a vállalkozói kultúra adottságai sem javítanak az általános helyzeten. Több felmérés bizonyította, hogy a magyar KKV-k innovativitása EU-átlag alatti. A magyar KKV-k 15%-a mutatott fel valamilyen termék- vagy folyamatinnovációt, ami az EU-átlag alig harmada (*Szerb et al. 2013*). A vállalati szektor gyengébb innovációs rendszeren belüli pozícióját jelzi, hogy bár a szektor jelentősen növelte az összes K+F ráfordításból való részesedését (50,3%, 2009), de még így is jelentősen elmarad az OECD 70%-os átlagától. A duális magyar gazdaság jellegéből fakad továbbá a döntően külföldi tulajdonú nagyvállalatok domináns pozíciója az innovációs ráfordítások tekintetében is. Ezt a helyzetet nehezíti a szigorú és gyakran változó szabályozási környezet, illetve a nemzetközi összevetésben is magas vállalkozói adó és járulékteher. A

kutatói és a vállalkozói szféra között nem megfelelő a tudásáramlás. A nemzetközi vállalatok tudásáramlása zárt rendszerben folyik, így a tudástúlsordulás a hazai tudásalkalmazók irányába korlátozott.

A KKV-k kooperatív képessége alacsony a tudástermelő szervezetekkel (állami kutatóhelyek, egyetemek), illetve a vállalati partnerekkel való együttműködésben is (Gál 2011). Az egyetemeknek és a kutatóintézeteknek Magyarországon – a vevőkkel és a beszállítókkal is összevetve – sokkal kisebb a szerepük, mint az információs- és tudásbázisoknak a vállalati szféra számára. Nyilvánvaló, hogy a kisebb vállalatok kisebb mértékben kooperálnak az egyetemekkel, s különösen a helyi KKV-k ritkán fordulnak az egyetemekhez technológiai információk ügyében, de együttműködés esetén a földrajzi közelség mindenképpen meghatározó a kapcsolatépítésben. Bizonyos esetekben a földrajzi közelséget igénylő egyetem-ipar kapcsolatok intenzitása a távolsággal csökken (Varga 2009, Gál 2008, 2010, 2011).

Megállapíthatjuk tehát, hogy a magyar nemzeti innovációs rendszer teljesítményét és működését eddig egy átfogó, az innovációt kulcságazatként integráló társadalmi-gazdasági stratégiai szemlélet hiánya, a hatáskörök folyamatos változása és a döntési rendszer anomáliái akadályozzák. A legfontosabb akadályozó tényezők azonban a makro- és mikrogazdasági keretfeltételekben keresendők. Ez a gazdasági szerkezet, a finanszírozás korlátain keresztül a vállalkozói kultúra fejletlenségén és az eltérő érdekviszonyok összehangolási képességén keresztül, az együttműködési hajlandóság alacsony szintjét is magában foglalja. Ezek az értékviszonyok a TTI-politikai intézkedések sikerétől függetlenül is meghatározzák az innovációs politika hatékonyságát.

4. Az innovációs rendszer átfogó reformja és a központi irányítás működési zavarai

Magyarországon a TTI-politika stratégiai tervezésének, koordinációjának és végrehajtásának kormányzati szervezeti rendszerét 1990 óta a folyamatos átszervezések jellemzik. Az elmúlt két évtizedben minden magyar kormány átalakította ezt a rendszert, amelyből hiányzik a stabilitás. Ugyanakkor a rendszerváltás utáni több mint egy évtized extenzív intézményfejlesztései után a széttagolt felelősségi körök EU-konform rendezése a különböző közösségi szervezetekben való magyar részvétel konzisztenciája miatt szükségessé vált az *innovációs feladatokat, szervezeteket, pénzügyi támogatási rendszereket összehangoló nemzeti innovációs rendszer reformja és a törvényi szabályozás kereteinek megteremtése* (Gál 2004).

A fejlett országok gyakorlatában a tudomány- és technológiapolitika kidolgozásáért és megvalósításáért országonként eltérő módon más-más tárcák a felelősek, vannak országok, ahol az innovációpolitika önálló minisztérium keretében működik. Az 1990-es rendszerváltást követően az OMFB (Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság) megőrizte korábbi kormányzati pozícióját, tárca nélküli miniszter vezette, s a szervezet fontos szerepet játszott a K+F rendszer átalakulásának első, rendkívül intenzív szakaszában. Magyarországon kormányzati szinten az elmúlt időszakban több tárca is illetékes volt innovációs ügyekben, de nálunk nem történt meg a kompetenciaszintek elhatárolása, sok volt a párhuzamosság, sőt az *OMFB átalakításával 1999-ben* változott az innovációt felügyelő minisztérium is. Az ezredfordulón a három, illetve több minisztérium között voltak szétaprózva a különböző innovációs jellegű fejlesztési alapok és célleírások. Az innovációpolitika kormányzati szintű kezelésének – részben a fejlesztési terület ágazatközi, illetve „ágazatfeletti” jellegéből fakadó – bizonytalanságát jelzi az innovációpolitikát kormányzati szinten felügyelő, a GM felügyelete alá tartozó innovációs „csúcsszervezet” (OMFB) 1999-es megszüntetése, és a piacorientált, vállalkozásközpontú innovációpolitika helyett az innováció hagyományos kutatási prioritású kezelésének nagyobb teret adó Oktatási Minisztérium hatáskörébe történő áthelyezése. Ugyanakkor a helyettes államtitkári vezetésű minisztériumi részleg meglehetősen háttérbe szorult a szervezeti prioritásként kezelt oktatáspolitikával szemben. A nemzeti innovációs rendszer hazai „csúcsszerve” tehát egészen 2003. december 31-ig az Oktatási Minisztérium Kutatás-Fejlesztési Helyettes Államtitkársága volt. Ugyanakkor az OM mellett a regionális és innovációs fejlesztési programokat kidolgozó Gazdasági Minisztérium – mint az innovációpolitikát és támogatási rendszert korábban felügyelő tárca – továbbra is önálló innovációs főosztályt működtetett. Az innovációorientált területfejlesztés EU-s irányelveinek megfogalmazását követően a Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium, illetve a területfejlesztést felügyelő utódszervezete a MEH Nemzeti Területfejlesztési Hivatala is érdeklődést mutatott az innovációorientált területfejlesztés hazai meghonosítása, illetve a területpolitikának az innovációs területen történő érvényesítése iránt.

Ugyanakkor az innovációnak a jellegéből következően a gazdasági fejlesztési terveket, operatív programcsomagokat körbefogja az innovációs fejlesztés, amely leginkább *ágazatközi program*. Az innovációfejlesztés európai exponáltsága és a tudásalapú ágazatok gazdasági teljesítményben meghatározó jelentősége folytán önálló miniszteriális hatáskörrel felruházott csúcshintézmény oldhatja fel az egyoldalú szektorális prioritásokat erőltető struktúrát. Ez annál is inkább indokolt, mivel az innovációpolitikai hangsúlyok eltérőek az egyes érdekelt minisztériumokon belül. Az Oktatási Minisztérium az alkalmazott

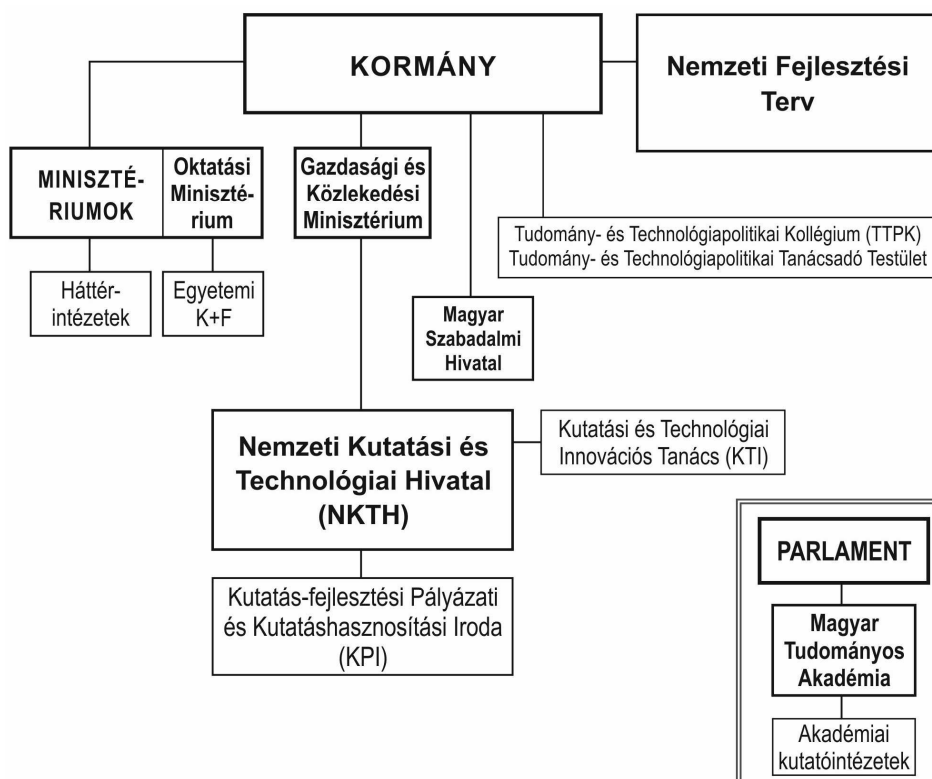
K+F és a technológiapolitika nemzeti szintű képviselőjét látta el (nemzeti innovációs stratégia előkészítése), de az üzleti szférához való kapcsolódást elősegítő technológiatranszfer, illetve a regionális innovációs programok és a kapcsolódó intézményrendszer, illetve a gazdaság- és innovációfejlesztési tervek programjainak a koordinálásáért már a gazdasági tárca volt a felelős. A Nemzeti Fejlesztési Ügynökség a kormány stratégiai tervezéssel foglalkozó szervezete, az európai uniós forrásokhoz kapcsolódó innovációs fejlesztéseket is tartalmazó operatív programok végrehajtó szervezeteként vált részévé a tágran értelmezett innováció irányítási rendszernek. Azonban a fejlesztési programok koordinálásában is hatásköri problémák adódtak.

Az innovációs irányítás nemzeti és regionális rendszerét egyaránt átalakító, új törvényt (*kutatás-fejlesztésről és technológiai innovációról szóló 2004. évi CXXXIV. törvény*) fogadott el az országgyűlés 2004-ben a TTI-politika területén. A 2004-től hatályos törvény meghatározta a K+F és a műszaki innováció állami támogatásának elveit. Az újonnan létrehozott „Kutatási és Technológiai Innovációs Alap” szabályai a vállalkozásokat saját forrásokból finanszírozott KFI tevékenységre ösztönzik. Ennek alapján a vállalati befizetéseket az állami költségvetés azonos mértékű saját forrásokkal kiegészíti.

A szervezeti változások eredményeként a nemzeti innovációs rendszer központi irányítási szintje megerősödött, s az innováció súlyának és ágazatközi jellegének legjobban megfelelő önálló kormányzati hatáskörrel felruházott csúcshintézmény került felállításra 2005-ben. Az innovációt nemzeti szinten koordináló *Nemzeti Kutatási és Technológiai Hivatal* (NKTH) a gazdasági tárca felügyelte. A 2004-es reformot követően az Oktatási és Kulturális Minisztérium a tudomány- és az oktatáspolitikai felelőse lett a kormányban, s a gazdasági tárca visszakapta az innováció csúcsszerveinek felügyeletét, illetve számos, az innováció szempontjából fontos szervezet (pl. Magyar Szabadalmi Hivatal) felügyeletét is ellátta (*1. ábra*).

A nemzeti innovációs rendszer átalakítása és reformja 2004-re megvalósult, amelynek eredményeként kialakultak a nemzeti intézményrendszer, és az innovációs támogatási rendszer új keretei. A hivatal a K+F és az innováció területén önálló feladat- és hatáskörrel rendelkező országos hatáskörű államigazgatási szervvé vált. A szervezet alapfeladata az államigazgatási szférán belül az innovációs ügyek koordinálása. A *Nemzeti Kutatási és Technológiai Hivatal* (NKTH) ellátja a K+F ösztönzésével és hasznosításával kapcsolatos állami feladatokat. Ez a szervezeti változtatás az első eredménye az innovációs feladatok önálló kormányzati hatáskörrel való felruházásának. A hivatal felügyeletét a kormány látja el, s az a gazdasági és közlekedési, majd a nemzetgazdasági miniszter közvetlen felügyelete alatt működött. A hivatal önállóságát erősítette, hogy önállóan gazdálkodó költségvetési szervként előirányzatai felett teljes

1. ábra: A nemzeti innovációs rendszer központi irányítása, 2004–2005

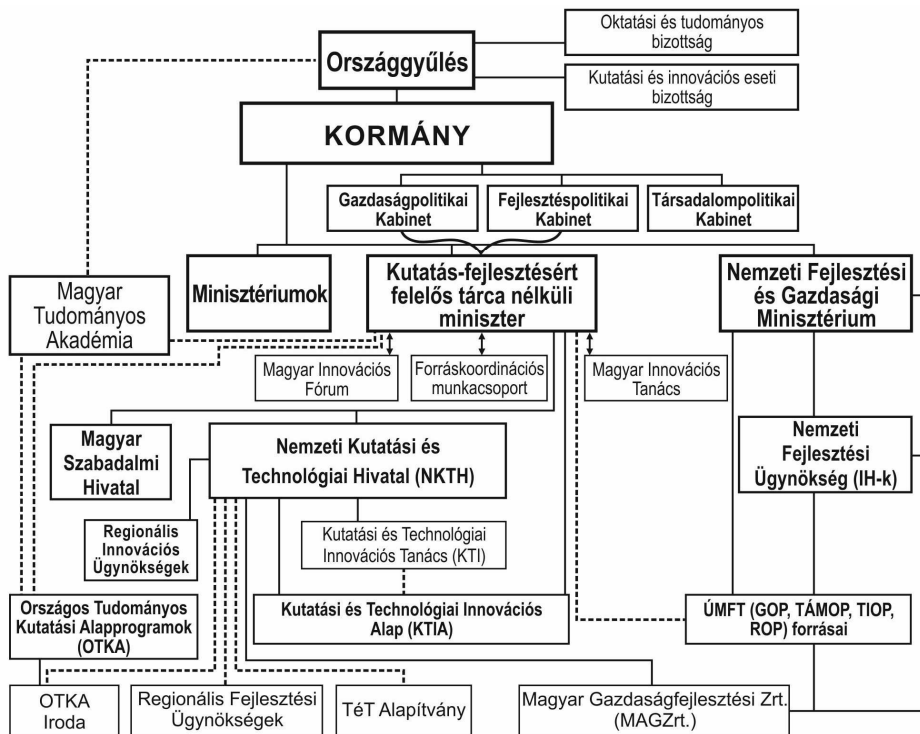

Forrás: NKTH.

jogkörrel rendelkezett. Feladatai közé tartozott a különböző minisztériumokhoz rendelt innovációs feladatok koordinációja, illetve a nemzeti innovációs stratégia kidolgozása és végrehajtásának irányítása is. 2008 májusában az újonnan kinevezett, a tudomány-, kutatás- és innovációpolitikáért felelős tárca nélküli miniszter hatáskörébe került az NKTH felügyelete és irányítása, de ezt a pozíciót 2009-ben megszüntették (2. ábra).

Az NKTH felügyelete alá tartozott, de külön szervezetként működött a *Kutatás-fejlesztési Pályázati és Kutatáshasznosítási Iroda*, amely az NKTH-hez és a NKTH-hoz kapcsolódó innovációs pályázatokat kezelő és menedzselő, ügynökség jellegű szervezet. A rossz működési tapasztalatok és a párhuzamos szervezeti struktúra koncentrálása miatt 2008-ban a KPI-t beolvastották a

2. ábra: Magyarország innovációs irányítási rendszere, 2008–2010

Forrás: NKTH.

MAG Zrt.-be, ami a Nemzeti Fejlesztési Ügynökség pályázatait koncentrálni szervezetté alakult. A pályázati rendszer működtetésével kapcsolatos technikai, adminisztratív és pénzügyi feladatok átkerültek a MAG Zrt.-be. Ezzel világosan elkülönültek a pályázatokkal kapcsolatos szakmai és az operatív feladatok. Ezzel a lépéssel párhuzamosan a gazdasági miniszter operatív döntési jogai erősödtek az NKTH elnöki jogköreinek rovására, s ezzel 2007 és 2008 között ismét megkérdőjeleződött az NKTH szakmai függetlensége és döntési kompetenciája.

Az NKTH súlyát megalapításakor növelte, hogy az innováció folyamatos és kiszámítható finanszírozásához szükséges elkülönített innovációs alap felügyeletét is ellátta. A *Kutatási és Technológiai Innovációs Alap* teljesen új finanszírozási módot honosított meg amennyiben a vállalkozások bevételeinek 0,2%-os

innovációs hozzájárulásával, illetve a kiegészítő állami forrásokból építkezik.³ Az innovációs finanszírozás és az alap működésének bizonytalan helyzetét jelezte, hogy 2009-ben a kormányzat jelentősen csökkentette a korábban szabályozott állami hozzájárulás mértékét, s az elvonások leginkább a regionális szinten kiosztható pályázati források megnyirbálásához járultak hozzá. Tehát maga az állam sem váltotta valóra saját ígéreteit: megemlítenéd mindenekelőtt, hogy az Innovációs Alapba történő kormányzati társfinanszírozás nem a terveknek megfelelően teljesült. A pályázati rendszer diszfunkcióit és az innovációs alappal kapcsolatos problémákat jelezte, hogy a 2007-es költségvetési törvény újraszabályozta az alap forrásainak felhasználását. Ennek értelmében az alap szabad forrásainak legalább a 40%-át a vállalkozások KFI tevékenységének ösztönzésére kellett volna fordítani 2007-ben, és ezt az arányt 2008-ban 50%-ra, 2009-ben pedig 60%-ra tervezték növelni. 2007-ben az alapból egymilliárd forintot alapkutatási projekteknek szántak.

A 2010-es kormányváltás után az új kormány az innovációs pályázati rendszer másfél évre történő befagyasztását az innovációs irányítás központi szintjének átalakítására használta fel. Kormányrendeletben 2011. január 1-jével megszüntette a Kutatási és Technológiai Innovációs Tanácsot, valamint a Nemzeti Kutatási és Technológiai Hivatalt. Egyúttal létrehozta a *Nemzeti Innovációs Hivatalt* (NIH), mint a kutatás-fejlesztésért és technológiai innovációért felelős miniszter irányítása alatt működő központi hivatalt. Ebben az új rendszerben a *Nemzetgazdasági Minisztérium* a Nemzeti Innovációs Hivatalon keresztül megalkotta az új innovációs stratégiát, míg az innovációs alapot a *Nemzeti Fejlesztési Minisztérium* felügyeli, az alap kezelőjeként a Nemzeti Fejlesztési Ügynökséget, közreműködő szervezetként az MAG Zrt.-t és az Országos Tudományos Kutatási Alapprogramot (OTKA) bízta meg a minisztérium. A munkamegosztás szerint a Nemzetgazdasági Minisztérium felel a kutatás-fejlesztési és innovációs szakpolitikáért, erre a szakpolitikára építve kezeli a *Kutatási, Technológiai és Innovációs Alapot* a Nemzeti Fejlesztési Minisztérium, a konkrét pályázatok lebonyolítását a Nemzeti Fejlesztési Ügynökség végzi, a Nemzeti Innovációs Hivatal pedig egyre aktívabb szerepet tölt be mind idehaza, mind pedig külföldön az innovációt segítő szolgáltatásaival.

„A harmadik világhoz tartozó országoknál van külön tudományos minisztérium vagy kutatás-fejlesztési minisztérium. Nálunk egykor volt egy innovációs főhatóság,

³ 2007 januárjában a Kutatási és Technológiai Innovációs Alapról szóló törvényt úgy módosították, hogy a gazdasági és közlekedési miniszter jogosulttá vált az Alap felhasználását érintő operatív döntések meghozatalára, s ez a miniszter hatáskörének jelentős bővülését jelentette. 2008 elején az alapból finanszírozott támogatásokkal kapcsolatos döntési jogkör visszakерült az NKTH elnökéhez.

az OMFB, aztán meg az NKTH, amit most NIH-nek hívnak. A NIH gyakorlatilag teljesen súlytalan szervezetté vált a jelenlegi kormányzatban. Amikor az innovációért felelős szervezetként a NIH-et emlegetik, az teljesen súlytalan, mivel kormányzati szinten az innovációnak vagy a kutatás-fejlesztésnek valójában nincs képviselője.” (Interjúalany 16.)

A kelet-közép-európai régióban úttörőnek számító törvényi keretek megteremtése ellenére az innováció nemzeti irányító rendszerének működése nem javult és érdemben (különösen válságkörnyezetben) nem erősödött az innovációpolitika szereplőinek érdekérvényesítő képessége sem. Mindezek az átgondolatlan változások az innovációpolitika szervezéséért és koordinálásáért nemzeti szinten felelős központi irányítás koncepciótlanságát mutatja. A változások zavart okoznak az innovációpolitika potenciális vagy tényleges kedvezményezettjei, illetve általában a magyar innovációs rendszer érdekelt szereplői körében. Az átalakításoknak kétségkívül káros hatásuk volt a szakpolitikai szereplők azon képességére, hogy az eszközöket következetesen alkalmazhassák, és jelentős bizonytalanságot okoztak a szakpolitikai eszközök potenciális vagy tényleges hasznélvezői (vállalkozások) körében, jelentősen csökkentve ezzel az innovációs eszközök eredményességét és hatékonyságát.

Az elmúlt két évtized alatt máig nem vált egyértelművé az innovációpolitika kormányzaton belüli helye, a kormányok nem találták a tudomány-, a technológiapolitika és az innováció megfelelő helyét stratégiájukban. Ennek is köszönhető, hogy az innováció eddig mindig is marginális helyet foglalt el a nemzeti fejlesztési folyamatban, illetve általánosságban a fejlesztéspolitikában. Ugyanakkor a nemzeti innovációs rendszert szervezeti és humán erőforrás oldalon jellemző *centralizáltság* a TTI irányítás, a tervezés és a stratégiaalkotás esetében is érvényesül (Gál 2004). A magyar innovációs rendszer központi irányítása eddig nélkülözötte a kiszámíthatóságot és a koherenciát, nem segítette elő nagymértékben az innovációs és az egyéb szakpolitikák horizontális koordinációját, s a fent említett működési hiányosságok miatt az innováció nem tudott valódi szakpolitikai platformmá válni. Az irányítási rendszer kritikus pontjain az egyes szervezetek státuszában, mandátumában és működésében bekövetkezett rendszeres változások nyilvánvalóan akadályozzák a szervezeti tanulást és ezért a szakpolitikai tervezésben, koordinációban és végrehajtásban.

„...tudjátok ez az egész egy konglomerátum. Itt nincs koordináció, tehát a kormányzatban egy olyan koordináló szervezet, hogy legalább ezeket a szervezeteket, így minket is, úgy koordináljon, hogy együttműködésre sarkallja a szervezeteket. Ne versengés legyen. Tele van az ország párhuzamosságokkal, tehát most például nagyon népszerű pár éve az innováció. Ez az én tématerületem, mi erre lettünk létrehozva, de január 1-jétől nem kapunk egy fillér támogatást se, vagy meghalunk, vagy

a nonprofitból for-profit – a nevünkben nonprofit van – de minden forintot meg kell teremtenünk, egy forintot nem kapunk központilag.” (Interjúalany 20.)

Magyarországon az innovációfejlesztés a mindenkori rövid távú kormányzati célok/megszorítások (egyetemi integrációk, konvergencia program, válság restrikció) áldozatának tekinthető. A rendszer hatékonyságát és fenntarthatóságát javító célként az állami finanszírozás átláthatóságának, kiszámíthatóságának növelését, valamint az állami beavatkozás határainak rögzítését (felpuhuló szabályozási és támogatási rendszer) kell megvalósítani. Emellett a magyar államigazgatásban, az innovációs politika területén is kapcsolatos területeken is ritkák az elemzésekkel alapozott döntések. Ennek két oka van. Egyrészt hiányzik a hatékony és eredményes kormányzást segítő a modern eszköztár alkalmazásának a gyakorlata, másrészt hiányoznak, vagy nem hozzáférhetőek a döntéseket megalapozó elemzésekhez nélkülözhetetlen információk (Havas 2009).

5. Az állam szerepe az innovációs rendszer irányításában

5.1. A központi irányítás szerepe a nemzeti innovációs rendszerekben

Napjainkban csaknem általános nézet, hogy a gazdasági fejlődés sokoldalú elősegítése, a nemzetgazdaság versenyképességének megteremtéséhez kapcsolódó innováció támogatása a kormányzatok kiemelten fontos tennivalójának ítéltető. Az állami szerepvállalás formája és a beavatkozás mértéke függ a gazdaság fejlettségétől, az intézményi berendezkedéstől. Az OECD és a dinamikus feltörekvő országokban az állam mindenhol felvállalja a nemzeti innovációs rendszer (NIR) összehangolt működtetését, illetve a nemzeti innováció eredményeinek nemzetközi beágyazottságának az elősegítését. Az állam közvetett módon az innovációt oly módon támogathatja, hogy elősegíti az innovációval összefüggő infrastruktúrát, valamint az oktatás, a képzés és az információ áramlás fejlesztését. Ugyanakkor az állam szerepének, illetve a központi irányítás jól szervezettségének jelentőségét mutatja az a tény, hogy az erős állami támogatottságú innovációs rendszerek a sikeresek (Japán, Kína, Korea, Finnország, Svédország, Izrael). Az állami feladatok közé tartozik az innováció területén a jogi, pénzügyi ellenőrző és értékelő rendszer biztosítása, az adó- és monetáris politikához kapcsolódó innovációt élénkítő állami támogatás folyamatos biztosítása, a vállalati tőke és az EU-források bevonásának elősegítése, a nagy költségigényű kutatási infrastruktúra kialakításának biztosítása, anyagi támogatása, valamint a közérdekű kutatások szükségessége (környezetvédelem, árvízvédelem, közbiztonság, egészségügy, népesedéspolitikai). Fontos

állami feladatkör továbbá a szabályozás és standardizálás, illetve a magán- és közszféra közötti hálózati együttműködés ösztönzése is.

Az állami források kutatás-fejlesztési és innovációs célra történő felhasználásának egyik indoka, hogy nagyok az innovációs befektetések externális hatásai, a befektetés csak hosszú távon térül meg (pl. az infokommunikációs technológiák és a digitális kultúra elterjedésének multiplikátor-hatása). Az állami támogatást indokolja az is, hogy nő a problémák komplexitása miatti forrásigény, így egyre kevésbé képes egy-egy hazai szervezet egyedül biztosítani egy projekt forrásait, ami csak állami támogatással megoldható. Állami szerepvállalást igényel a nagy költségigényű kutatási infrastruktúra kialakításának anyagi támogatása is, de a közérdekű kutatások finanszírozása is például az árvízvédelem, a honvédelem, hatósági a fenntartható fejlődéssel, a fogyasztóvédelemmel vagy a népesedéspolitikával, az egészségüggyel, az új technológiák társadalmi hatásával kapcsolatos kutatások területén.

Az innováció központi irányítása tekintetében az állam által felügyelt központi intézményrendszer kereteinek és szakpolitikai eszközrendszerének kialakítása jelenti egyrészt a szervezetrendszer megteremtését, másrészt pedig a megfelelő jogszabályi háttér biztosítását. Az előbbihez nyilván az államnak el kell döntenie, hogy az innovációpolitika befolyásolása mely csúciszerv(ek) feladata lesz, és ennek megfelelően kell a jogköröket delegálni, illetve az alsóbb szintű intézményeket kiépíteni (*Buzás 2007*).

„...innovációt a vállalkozásoknak kell végrehajtania... de ma nem tudok előre tervezni, nem tudom az adókat, nem tudom mi lesz jövőre, egyszerűen semmit nem tudok. De még ebben az évben is fognak az ez évre vonatkozó adójogszabályokat hozni, amik abszurd dolog, és így a vállalkozók nem fognak innoválni. Az állam csinálhat bármit, tehát elmondhat 268 gyönyörű jelszavat, az nagyon fontos természetesen, de attól még nem fognak a vállalkozások befektetni, addig amíg nincs állandóság, addig amíg valamilyen úton módon nem csökken az innováció kockázata.”
(Interjúalany 22.)

Az állami beavatkozás aktív formája a K+F *közvetlen* pénzügyi támogatását jelenti. A *közvetett* (fiskális, adózási és szabályozási politikához kapcsolódó innovációt élénkítő állami támogatás) eszközök a keretek, alapkutatási infrastruktúra biztosítását foglalja magában, de nem feltételez aktív beavatkozást és felülről vezérlést! A jogszabályi környezet tekintetében a világos *jogi szabályozás* és a törvényi keretek biztosítása mellett szabályozni kell az állami szerepvállalás mértékét és az állami támogatás garanciáit. Bár egy önálló innovációs törvény vagy egy komoly garanciákat nyújtó finanszírozási jogszabály átláthatóbb kereteket teremt az adott ország innovációs folyamataiban, de mint azt a magyar rendszer kapcsán láthatjuk, hogy önmagában

egy innovációs törvény nem jelent garanciát a központi irányítás hatékony működésére. Emellett többféle eszköz áll az állami innovációs politika rendelkezésére. A *keresletoldali eszközök* (pl. innovatív közbeszerzés) alkalmazása nem a K+F+I beruházások többletforrásainak biztosítását jelenti, hanem a rendelkezésre álló (hazai és EU) források hatékonyabb allokálását, koordinálását. A *rendszer szemléletű beavatkozások* többnyire az állam koordináló szerepkörét testesítik meg, elsősorban a nemzeti innovációs rendszeren belüli kapcsolatok és a hálózatosodás ösztönzését, a szakpolitikai irányítás (szektorközi szakpolitikai harmonizáció: pl. oktatás- és tudománypolitika), hatósági és szolgáltató tevékenység fejlesztését foglalja magában.

5.2. Az állami szerepfelfogás a magyar innovációs rendszerben

A 2007-ben elfogadott „*A kormány középtávú (2007–2013) tudomány-, technológia- és innovációpolitikai (TTI) stratégiájában*” az állami szerepvállalás célja a nemzeti innovációs rendszer összehangolt, hatékony működtetése, amelyet az állam a rendszer többi szereplőire támaszkodva valósít meg. Ez a koordinációs szerepkör a nemzeti innovációs rendszer szereplőinek koordinálását, a hatékony tudásáramlás és munkamegosztás biztosítását tartotta legfőbb céljának. Az állam feladatát a stratégia elsősorban a keretek, a kutatási (főként alapkutatási) infrastruktúra és magas szintű oktatási rendszer biztosításában, de nem az aktív beavatkozásban látta. Ahol a gazdasági megtérülés esélye lehetővé teszi, indokolt a piaci szereplők bevonása. Tovább kell fejleszteni az innovációt ösztönző tőkepiaci eszközöket és azok jogszabályi feltételeit. A kockázatok az állami és a magántőke kombinálásával megoszthatók. Az államnak a rásegítő mechanizmusokat kell kialakítania, amelyek a magántőke számára vonzó projektek piacát bővítik.

A 2013-ban elfogadásra kerülő „*Nemzeti Kutatás-fejlesztési és Innovációs Stratégia 2020-ban*” a helyzetelemzés és a scenáriókészítést megalapozó elemzések jók (bár kapcsolódásuk az EU 2020 stratégiához nem eléggé határozott), ugyanakkor a stratégiai válaszok az adott nemzeti és nemzetközi keretfeltételek⁴ mellett nem minden esetben megalapozottak. Emellett az innovációs rendszer elemei közötti tudásáramlás és koordináció továbbra sem látszik biztosítottnak. Ebből következően a korábbi stratégiákhoz képest konkrétabb, számszerűsített – indikátorokkal jelzett – célok elérése semmivel sem lett reáli-

⁴ Nemzetközi gazdasági folyamatok, intézményi stabilitás és koordináció az érintett szakpolitikák között, kiszámítható szervezeti és jogi környezet, K+F állami támogatásának stabilitása, oktatáspolitikai, vállalkozói és innovációs készségek.

sabb. Maga a stratégia is megjegyzi, hogy a kitűzött célokat csak a célkitűzések megvalósítását segítő konkrét, az állam szerepvállalását nem nélkülöző lépésekkel, eszközökkel lehet elérni.

A 2010-ben megváltozott innovációs intézményrendszer központi szinten sem egyszerűsítette a rendszer elemei közötti szinergiákat, s elbizonytalanította a decentralizált (régiós) szinten szerveződő innovációt támogató szervezetek szereplőit. A fejlesztő állam koncepciótól, amelyet az adósságválság gerjesztette központi forrásszűke is magyaráz, elmozdulás figyelhető meg az állam laza koordinatív és közvetett támogató funkciói felé. Az állami szerepvállalás minősége és mélysége, illetve konkrét formája tekintetében az új stratégia egyértelműen fogalmaz: „Az államnak nem az a dolga, hogy a kutatás-fejlesztés és az innováció terén – az adófizetők pénzéből – ágazati szinten fogadást kössön a jövőre. Az államnak az a feladata, hogy közvetlen és közvetett eszközökkel, adókedvezményekkel, tőkepiaci megoldások kereteinek alakításával, pályázati rendszerek működtetésével és innovációs szolgáltatások nyújtásával segítse a piacon természetes módon kialakuló specializációt” (Nemzeti K+F+I Stratégia 2020, 5. o.). A vállalkozások pontosan tudják, hogy mely kutatás-fejlesztés igényes ágazatokban érhető el a siker, hiszen ott kockáztatják saját pénzüket. Az állam feladata sokkal inkább az ehhez szükséges kedvező környezet megteremtésében, mintsem az ágazati beruházásokban áll.

„...valós értéket akkor kell teremteni, hogy növekedjen az a cég, az állam megvonuljon olyan messze amennyire csak tud. Adjon pénzt ipari együttműködésekre, valós ipari együttműködésekre, valós fejlesztési projektekre. Minimális bürokráciával sokkal kevesebb pénz megy veszendőbe, mintha agyon ellenőrizi őket.” (Interjúalany 8.)

„Még mindig azt várják, hogy az állam megold mindent, az állam majd kírja odaviszi megnyeri és leteszi és ő neki csak el kell költeni... Én nem akarok 50 ezer kényszervállalkozóval, meg 40 ezer olyan vállalkozóval foglalkozni aki se szemléletben, se kreativitásban, se innovációban nem tartozik a mi szféránkhoz. Mi azzal az 500-zal 300-zal akarunk foglalkozni akik tényleg képesek innoválni.” (Interjúalany 20.)

Az elmúlt európai uniós programozási periódus tapasztalatai alapján nyilvánvalóvá vált, hogy az uniós fejlesztési források csak akkor érhetőek el, ha az adott országban létezik vagy létrejön a kutatási-fejlesztési kapacitásoknak az a kritikus tömege, amely esélyt ad sikeres pályázatokra. A stratégiakészítők is tudatában voltak annak, hogy a Horizont 2020 program forrásaiból csakis azok az országok számíthatnak jelentős bevételekre, amelyek maguk is sokat költenek kutatás-fejlesztésre és innovációra, hiszen ez teremti meg a széles pályázói bázist. A kormányzat az új szervezetrendszerben a *KFI menedzsment koordinációját* és felügyeletét látja el. A hatáskörök azonban továbbra sem koncentrá-

tak. A Nemzetgazdasági Minisztérium látja el a *Nemzeti Innovációs Hivatalon* (NIH) keresztül a szakpolitikai és tárcaközi koordinációt, a stratégiai és tervezési dokumentumok készítését, ugyanakkor az innovációs alapot a Nemzeti Fejlesztési Minisztérium felügyeli. A kormányzat által ellátandó állami funkciók és irányítási feladatkörök – többek között – a következő területekre erjednek ki: a jogszabályalkotás előkészítése, az innovációs szolgáltatások nyújtása és a szolgáltatási rendszer irányítása, a pályázati és programmenedzsment, a tudásbázisok megerősítésének irányítása és monitoringja, a szellemi tulajdonvédelem. A finanszírozás terén az innovációs járulék új szabályozása alapján az új rendszerben valamennyi közép- és nagyvállalat innovációs járulék fizetésére kötelezett, és ezek a befizetések képezik a Kutatási, Technológiai és Innovációs Alap forrásait, amelyeket – pályázati alapon – a kutatás-fejlesztéssel és innovációval foglalkozó vállalatok és intézmények vehetnek igénybe. Az adókedvezmények új szabályozása tisztázta a kutatás-fejlesztési tevékenységek fogalmát, ami egyúttal az adókedvezményt igénybe vevő vállalkozások számára is növelte a jogbiztonságot.

„Az államnak mi a szerepe? Válasszuk el azt a finanszírozási, pályázati rendszerektől, de ugye mivel a pénz jelentős része uniós, legalábbis az elmúlt két évben az innovációs alapból gyakorlatilag nem történt finanszírozás, ebből kifolyólag csak is kizárólag az uniós pénzek voltak az innováció területén dominánsak. Ennek megfelelően az NFÜ átvette gyakorlatilag a hatalmat, a PÉNZ mozgatott nem a szakmai szempontokat érvényesítette. Most le is csupaszították azokat a funkciókat amelyek korábban az NKTH-nál voltak és pénzzel kapcsolatosak, azok most már az új NIH-ba kerültek. Az új NIH egy ilyen policy-maker funkciót vett át és ennek megfelelően gyakorlatilag azt kell, hogy mondjam, hogy láthatatlanná, súlytalanná vált. Ez a helyzet, persze lehet szépeket zengeni, de én onnan mérem le a napi gyakorlatban, hogy régebben az NKTH elnökétől, alelnökétől, vagy valamelyik hivatalától havonta valamilyen ügyet kaptam, vagy egy anyagot véleményezni, vagy hívtak egy konzultációra vagy bármire, tehát volt egy élő kapcsolat. Most akkor van kapcsolat, ha én keresem őket. Hát akkor persze van, meg hivatalosan van, de az hogy az NIH számunkra látható lenne és kifejtene olyan tevékenységet, aminek köze van mégis csak a magyar felsőoktatási innováció menedzsmenthez...” (Interjúalany 14.)

A K+F+I-stratégia megalkotásával párhuzamosan az innovációs teljesítményt közvetlenül meghatározó szakpolitikai területeken bekövetkező kedvezőtlen változások erősen korlátok közé szorítják a stratégia eredményes megvalósíthatóságát. A sikeres innovációs politikát folytató országokban az állam egyszerre támogatja a kínálati és a keresleti oldali szakpolitikákat, azaz egyfelől segíti a felsőoktatást, a K+F+I-szektor, az innovációt ösztönző közbeszerzést, másfelől a versenyt szolgáló termékpiacon szabályozásokat. Magyarországon viszont ma épp egy ellenkező irányú (az innovációs szektor kínálatát és

keresletét is szűkítő) folyamat zajlik, hiszen az állam egyfelől tőkét von ki a felsőoktatásból, csökkenti a közvetlen K+F-támogatásokat, másfelől innovációs adót ró a kisebb cégekre is, továbbá megrendelőként és szabályozóként sem gerjeszti az innovációt (például a közbeszerzéseken keresztül).

6. Az innovációs rendszer központi és területi irányításának külföldi példái

6.1. Külföldi jó gyakorlatok az innovációs rendszer központi irányításában

Az egyes országok központi irányításának struktúrája, valamint a felügyeleti szervek, irányító intézmények és kulcsszereplők száma és hierarchiája is eltérő. Ezek alapján a szakirodalom (*Frinking et al. 2002, Buzás 2007*) három irányítási rendszermodellt különít el.

1. Domináns szereplős modell

Ebben a modellben egy központi intézmény (ernyőszervezet) koordinálja a teljes nemzeti rendszert. Ezen keresztül jutnak el az innovációs folyamatok támogatására szánt források a felhasználókhoz, és ez a szervezet a felelős az innovációs információk terjesztéséért is. Erre a modellre példaként Írországot említhetjük (*3. ábra*), ahol ez a domináns szereplő a Forrás⁵, de ugyanez tartozik Svédországnak is, ahol ezt a központi szerepet a NUTEK, illetve a VÖNNOVA tölti be.

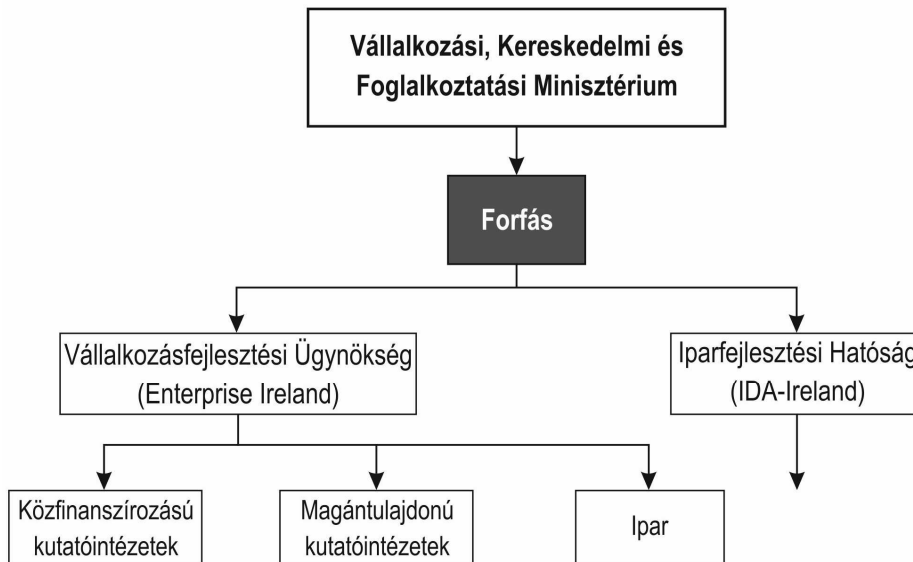
2. Munkamegosztásos modell

Ennek a modellnek fő jellemzője, hogy az innovációs folyamatok nemzeti szintű irányításában több szereplő vesz részt, s köztük jól definiálható munkamegosztás van. Ide tartozik Hollandia, de a valódi iskolapélda Németország. Németországban két párhuzamos irányítási és támogatási rendszer működik. Az egyik innováció funkcióját tekintve, illetve szektorális alapon különíthető el, míg a másikban a területi szintek a differenciálók. Ez azt jelenti, hogy ezek a szervezetek az államigazgatásban különböző minisztériumnak vannak alárendelve, és az általuk nyújtott adminisztratív és pénzügyi támogatás rendszere is eltérő. Ebben a modellben elválik az alap kutatások finanszírozása az alkalma-

---

⁵ Írország szakpolitikai tanácsadó testülete a vállalkozásfejlesztés, a külkereskedelem, a tudomány, a technológia és az innovációfejlesztés területén.

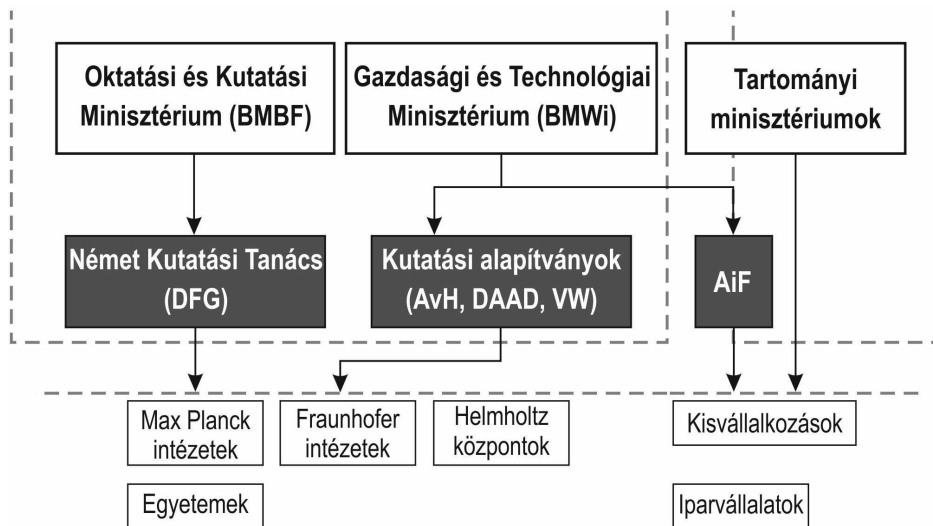
3. ábra: Domináns szereplős központi irányítás – Írország

Forrás: Buzás 2007. alapján a szerző szerkesztése.

zott kutatásokat végző és innovációs szolgáltatásokat kínáló intézetektől, illetve a vállalati innováció finanszírozásától. A munkamegosztásos modell szemléletes példája Németország innovációs rendszere, ahol az OFG (Deutsche Forschungsgesellschaft, Német Kutatási Tanács) a finanszírozási (projektek, kooperációk, fiatal kutatók), tanácsadási (tudománypolitika segítése) és a kapcsolattartási (nemzetközi intézményekkel) feladatokat látja el központi szinten. Emellett az innováció finanszírozásában kiemelkedő szerepet játszó, a Gazdasági és Technológiai Minisztérium alá tartozó alapítványok (Alexander von Humboldt Alapítvány, OMO, Volkswagen Alapítvány), illetve az ipari kutatóintézeteket támogató AiF osztoznak a feladatokon. A német irányítási rendszerben a *központi és a tartományi irányítási szint* a decentralizáció iskolapéldái az innováció irányítása területén is (4. ábra).

4. ábra: Munkamegosztásos modell NIR – Németország

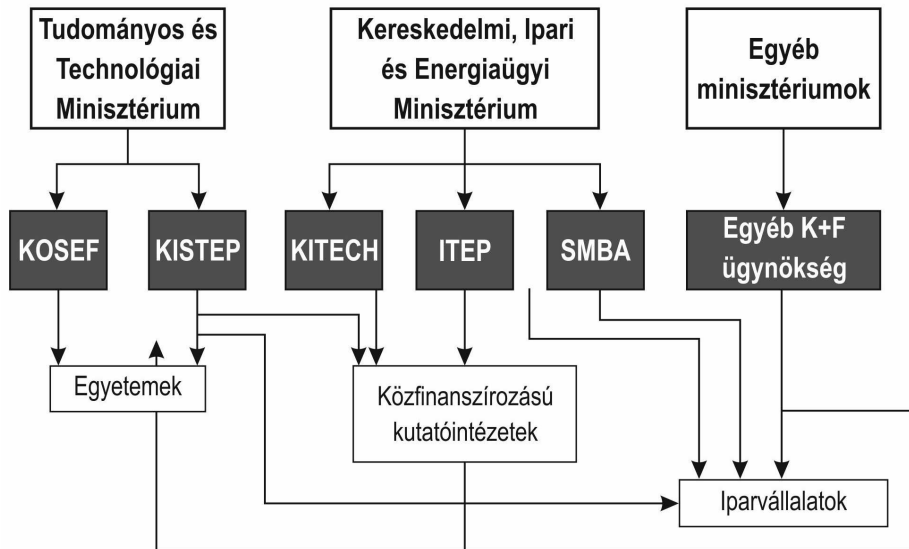
Forrás: Buzás, 2007. alapján a szerző szerkesztése.

3. Több lábon álló modell

Az innováció nemzeti menedzselését itt is több szervezet látja el, de az előző modelltől ez döntően abban különbözik, hogy ezek a szervezetek egymással nem egyeztetett tevékenységet folytatnak, és így támogatási formáik és célcsoportjaik között vannak átfedések. A rendszer ennél fogva egy jelentős hatékonysági kockázatot hordoz, ugyanakkor megvan az az előnye, hogy bármelyik támogató intézmény megszűnésével a rendszer és a támogatások folyamatosága biztosítható. Ennek a modellnek iskolapéldája Dél-Korea innovációs rendszere, amely a maga nemében egyedülálló a világon. Itt minden minisztériumnak saját K+F ügynöksége van, s ezek céljaikban és a finanszírozás módjában is különböznek (5. ábra).

Ebben a nemzetközi összehasonlításban az NKTH intézményi pozíciója nem tekinthető optimálisnak. Láthatjuk, hogy több ország olyan szervezeti struktúra irányába mozdult el, amelyben szaktárca felel a stratégiai politikai döntéshozatalért, és független kormányügynökség a végrehajtásért; és e funkciók, illetve felelőségek egyértelműen szétválnak (lásd Arnold 2004). Ausztria (Forschungsförderungsgesellschaft, FFG), Finnország (TEKES), valamint Svédország (VÖNNNOVA) példái e tekintetben „jó gyakorlatnak” számítanak.

5. ábra: Több lábbon álló központi irányítás – Dél-Korea

Forrás: Buzás, 2007. alapján a szerző szerkesztése.

6.2. Külföldi jó gyakorlatok az innovációs rendszer területi irányításában

Az Európai Unióban a regionális innovációs intézményrendszer országonként többféle szervezeti keretben működik. Van ahol a területfejlesztési intézményrendszerbe ágyazódva szervezik meg az innovációs funkciók ellátását (Nagy-Britannia), máshol pedig az állami innovációt támogató szervezetek dekoncentrációjával (Franciaország) építették ki a régiók innovációs szervezetrendszerét, több országban ugyanakkor önálló regionális innovációs ügynökségek hálózatát alakították ki regionális kezdeményezésre (Németország, Ausztria).

6.2.1. A regionális innovációs intézményrendszer Franciaországban

Franciaországban országos szinten az innovációs politika kidolgozása a különböző minisztériumok feladata: Technológiai és Kutatási Minisztérium, Ipari Minisztérium, Védelmi Minisztérium, Pénzügyi és Költségvetési Minisztérium. A központi döntések eredményeként az 1990-es évektől kiépült vidéki technopolisz hálózat, illetve a nemzeti innovációs főügynökség (ANVAR) regionális irodáinak megszervezését követően kialakították annak dekoncentrált szerveze-

teit, párhuzamosan a területfejlesztési és adminisztratív szinteken lezajló változásokkal.

Az innovációt közvetlenül koordináló központi szervezetek:

- ANVAR – *Agence Nationale pour la Valorisation de la Recherche* (Kutatás-hasznosító Nemzeti Ügynökség), amely a Technológiai és Kutatási Minisztérium gyámsága alatt fejti ki tevékenységét, valamint az Ipari Minisztérium teszi számára lehetővé az Ipari Modernizációs Alap kezelését. Elsődleges funkciója a főbb állami kutatási központok és a vállalatok közötti kapcsolatok fejlesztése volt, s meglehetősen centralizáltan működött. Feladatköre napjainkra kibővült és decentralizálódott. Az ANVAR az innovációs projektek támogatását és monitoringját végzi.
- Technológiai és Kutatási Alap, amely a K+F finanszírozását, illetve az innovációs fejlesztést ösztönző hitelek folyósítását végzi.

Az ANVAR-nak 24 regionális szintre dekoncentrált képviselője van, és ezek 600 főt foglalkoztatnak. Feladatukba tartozik, hogy együttműködnek a régiók gazdasági szereplőivel, finanszírozóival, segíti a K+F eredményeinek értékesítését, ösztönzi az innovációt a vállalatoknál, és finanszírozza az innovációt. Az ANVAR a klasszikus innovációtámogatás mellett tanácsadói szolgáltatást is nyújt. Az ANVAR ezeken kívül megpróbál saját politikát kidolgozni az iparpolitika területén, megkönnyítendő a kapcsolattartást az ipar és a kutatás között.

Az 1980-as évek második felében megszerveződtek az innovációfejlesztés első valódi regionális intézményei. Minden régióban működik a CRITT (az Innováció és a Technológiai Transzfer Regionális Központja), amely technológia transzferrel foglalkozó szervezet, s szervesen beépül a régiók innovációs rendszerébe. Általuk egy teljesen új, regionálisan beágyazottabb intézményhálózat alakult ki, anélkül, hogy szükség lett volna a központi kormányzat modelljeinek átvételére. Franciaországban több mint 100 CRITT fiók működik. A fiókok többsége az adott régióban fejlesztendő technológiai területekre specializálódik, amely a régió iparának sajátos igényeihez kapcsolódik (pl. Provence-Alpes-Côte d'Azur régiójában a biotechnológiára, Champagne-Ardenne régióban az a külszíni fejtések kezelésének környezettechnológiájára stb.). A CRITT fiókok célja fogékonnyá tenni a vállalkozókat az új technológiák bevezetésére.

Az innovációt támogató regionális szervezetek:

- Területi önkormányzatok által alakított társulások (pays): Olyan önkormányzati együttműködés, amely földrajzi, gazdasági vagy társadalmi kohézióval rendelkezik. A térségi tervezésben betöltött feladataikon belül a térségi innovációs hálózatok fejlesztését szolgáló koordinációt is ellátják.

- A területi önkormányzatok (régió, megye, város) egyre többet foglalkoznak gazdaságfejlesztéssel. Fejlesztési projektjeik nagy része innováció-orientált. Támogatásaikkal ösztönzik a technológia-transzfer elősegítő intézmények létrehozását.

6.2.2. A regionális innovációs intézményrendszer brit modellje a Yorkshire & Humber régió példáján

Nagy-Britannia unitárius jellegéből fakadóan viszonylag gyenge a regionális intézményrendszer, beleértve az innovációt támogató intézményi struktúrákat is, ugyanakkor az ezredfordulóra több siker koronázta a decentralizációs és a régióépítési törekvéseket. Az unitárius alapadottságokból adódó sajátosságok és a minisztériumok erős regionális szerepvállalása folytán a brit minta több tekintetben követendő példa lehet a magyar regionális politika és a decentralizált intézményrendszer kiépítése számára. 1995-ben az angol tervezési régiókban létrehozott a *regionális gyűlések (Regional Chambers)* feladata többek között kiterjed az innovációfejlesztésre:

- A régió más szerveivel való együttműködés koordinálása a stratégiai kérdésekben.
- A régió innovációs stratégiáinak gondozása.
- Kutatások kezdeményezése, elemzések készítése a régió fejlődését, a technológiaváltást és a kis- és középvállalkozások versenyképességének növelését szolgáló innovatív fejlesztések támogatása.

Regionális kormányhivatalok működnek régióként, a Kereskedelmi és Ipari Minisztérium, a Környezetvédelmi Minisztérium és a Közlekedési Minisztérium dekoncentrált szerveinek közös igazgatási szerveként, amelyeken belül az *európai és innovációs ügyek szakigazgatóságai* működnek. Feladatuk a Kereskedelmi és Ipari Minisztérium által szervezett nemzeti innovációs programok regionális szintű koordinációja, a Regional Technology Network működésének felügyelete, illetve a KKV-k, a technológia-transzfer és az innováció támogatása, és finanszírozásának koordinációja. Az elaprózott és széttagolt innovációs intézményrendszer összefogását célozták meg az egyre több régióban elkészített *regionális innovációs stratégiák (RIS)*, amelyek irányításában a *regionális fejlesztési ügynökségek (RDA)* meghatározó szerepet kaptak. A RDA feladatai közé tartozik az innovációfejlesztés regionális szintű szervezés-irányítása. Ennek megfelelően a RIS-t korábban koordináló Innovációs Tanács és a RDA között újfajta munkamegosztás kialakítása szükséges.

7. Regionális innovációs politika „felülről”: az innovációpolitika és a területfejlesztés kapcsolata regionális szinten

7.1. Területileg decentralizált innovációs politika és a versenyképesség

Az innovációs fejlesztések célterülete napjainkban kibővült, s már nemcsak a vállalati szintű, de a *helyi-regionális versenyképesség* fokozása is célja és ezzel a társadalmi, gazdasági és környezeti szempontból egyaránt fenntartható fejlődés elősegítése. Új, minőségi (tudás-intenzív, nagyobb hozzáadott értéket előállító) munkahelyek teremtésének, a lakosság életminőségének javításának, illetve a regionális fejlettségbeli különbségek kiegyenlítésének is fontos eszköze az innováció (Landabaso 1997, Gál 2004). Míg korábban a régiók társadalmi-gazdasági elmaradottságának megszüntetését, a regionális egyenlőtlenségek mérsékelését jelentős állami támogatással próbálták elérni, addig újabban a *régiók versenyképességének javítása* került előtérbe célzott uniós, illetve nemzeti-regionális fejlesztési forrásokkal. A versenyképességet befolyásoló tényezők sorában meghatározó jelentősége van az egyes régiók innovációs potenciáljának és az innovációs kapacitás bővítését elősegítő szakpolitikáknak (Rechnitzer 2002).

Az Európai Unió tagállamaiban – nemzeti és közösségi forrásokból – az innovációfejlesztés erősödő szerepet játszik a regionális versenyképesség fokozásában. *A legutóbbi évekig az innováció nem kapott megfelelő hangsúlyt a regionális politika formálásában.* Ugyanakkor az elmúlt évek közösségi ágazati politikája is felismerte azt, hogy az innováció kulcsfontosságú a területi különbségek kezelését célul tűző regionális politika számára (Lengyel 2000). A hátrányos helyzetű régiók számára kitörési pont lehet innovációs kapacitásaik növelése révén az információs társadalom kínálta új gazdasági lehetőségek kihasználása. Ebben az értelemben az innováció támogatása, fejlesztése és a területi szintű intézményi háttér kialakítása már az EU új regionális politikájának integráns részét képezi. Az Európai Bizottság az innovációs és a regionális politika szorosabb összehangolását, az innovációorientált területfejlesztés támogatását tűzte ki célul új fejlesztési és támogatási irányelveiben (Dóry 2005).

A regionális szintre helyezett innovációpolitikai beavatkozás sikere azonban mindenekelőtt a méretgazdaságosság, illetve a regionális szintű politikai autonómia mértékétől függ. Magyarországon jelenleg egyiknek sem adottak a feltételei. Az utóbbi eleve hiányzik, míg a központi régió kivül nincs meg egyik régióban sem az eredményes innovációfejlesztéshez szükséges kritikus méretgazdaságos tömeg. Ugyan a beavatkozás jellemző szintje a NUTS2, de a

területi különbségek miatt ebben a csoportban is nagyon eltérő adottságú régiók foglalnak helyet (Gál 2002, 2006, 2008).

Az innovációorientált területi politika nem közvetlen beavatkozást jelent, hanem olyan intézményfejlesztést, amely megfelelő eszközökkel olyan feltételeket, innovációs környezetet teremt, ami a területi gazdasági szereplők számára megkönnyíti az innovációk fejlesztését, befogadását és széles körű alkalmazását (Rechnitzer 2002). A nemzeti gazdaságpolitika és az ágazati politikák akkor segítik az innovációra épülő területi politikát, ha intézményeik és eszközeik egyrészt az általános innovációs klímát serkentik, másrészt a térségi folyamatok élénkítését szolgáló megoldásokat kínálnak. Az új területi politika egyrészt a közvetett élénkítő eszközöket (adópolitika, befektetés ösztönzés, kezdő vállalkozások támogatása, innováció élénkítés) telepít regionális szintre, másrészt pedig az innovációs fejlesztés regionális szintű támogatásához kapcsolódó intézményrendszer decentralizálása, működtetése és fejlesztése a regionális szint feladata, amelyhez megfelelő anyagi források biztosítása szükséges. Maradnak persze továbbra is feladatai a központi kormányzati szintnek, de ezek főleg a kommunikációs és innovációs infrastruktúra kiépülésére korlátozódnak.

7.2. Az innovációs rendszer decentralizálásának kísérlete Magyarországon

Magyarországon a regionális innovációs rendszer irányításának kialakításában a korai fázis embrionikus jegyei figyelhetők meg. Gyenge az együttműködés az innováció területi szereplői között, így sem a vállalatok, sem pedig a K+F szervezetek nem találták meg a helyüket a hálózatban. Ezt tovább bonyolítja, hogy a helyi politikusoknak nincs tapasztalata innovációs kérdésekben, ehhez hiányzik az innovációs jelentőségének tudatosítása. A regionális politika szereplőin is megosztottak, ellentétesek az érdekeik. A kormányzathoz, közigazgatáshoz, a gazdasági és a tudástermelő szférához kötődő szereplők más-más logika alapján működnek. Ilyen közegben tehát nagyon nehéz a helyi szintű és szakmailag is megalapozott érdekérvényesítés a központi szinttel szemben is.

Mindezen adottságok ellenére az innovációs folyamatok regionális hangsúlyának erősödése mégis kézzelfogható volt a 2000-es évek Magyarországon is. Az innovációfejlesztés területi megközelítésű programjai a nemzeti fejlesztési tervek GVOP-ja, majd a GOP-ja is integráns részét képezik az innovációs célú fejlesztéseknek. Az európai uniós csatlakozásunk optimista eufóriájában a területi politikában időlegesen felértékelődött tehát az innováció szerepe, s az akkori új regionális gazdaságfejlesztési politika prioritásai közé emelte a technológiai átalakulás támogatását és az innovációs hálózatépítést, amelynek

területi aspektusait a területi különbségek csökkentését célzó európai uniós prioritásnak való megfelelés kényszere is exponálta. Mindez megkövetelte önálló innovációs törvénynek a meghozatalát, illetve az innováció kellő súlyú megjelenítését a területfejlesztési törvényben, a megfelelő nemzeti intézményi háttér, feladat- és eszközrendszer mellérendelésével. A kormány 2007-ben elfogadott középtávú (2007–2013) tudomány-, technológia és innovációpolitikai (TTI) stratégiájában a *regionális innováció támogatása* expliciten megjelent. Ez a régiók innovációs kapacitásainak fejlesztésében, illetve a tudástermelő infrastruktúra (a vidéki egyetemi városokban kialakítandó tudásközpontok) területileg is decentralizált hálózatának fejlesztésében is megmutatkozott. A regionális innovációs intézményrendszer megerősítése a hálózati együttműködések fejlesztésén, az innováció térbeli terjedésének erősítésén, a régiókra szabott innovációs programok kialakításán keresztül a regionális innováció informatikai és humán erőforrás feltételeinek fejlesztését is magában foglalta. Az innováció központi irányításban ez a stratégia fontos szerepet szánt a *regionális érdekek képviselőinek* a Tudomány- és Technológiapolitikai Kollégium (TTPK) hatáskörének módosításával.

A 2010-es kormányváltás utáni első meghatározó tervezési dokumentumban, a *Széchenyi Terv Tudomány és Innováció Programjában* a regionális dimenzió még szerepel, de a K+F+I támogatási rendszer területi kiegyensúlyozatlanságát oldó tevékenységek, így a regionális szintű K+F+I tevékenység, az együttműködések, a hálózatosság (pólusok, klaszterek) ösztönzése mellett megjelent az innováció versenyképes, földrajzilag is koncentrált fejlesztését támogató koncepció (*Nikodémus et al.* 2012). A források koordináltabb felhasználásával ugyanakkor orvosolni kell azt a problémát, hogy az a források korlátozottsága miatt az ország K+F+I kapacitásának kétharmadát jelentő Budapestet jelenleg több pályázat esetében is kizárták a lehetséges projekthelyszínek közül.

A kormány új, „*Nemzeti Kutatás-fejlesztési és Innovációs Stratégiája*” a centralizált állam „neowéberianus” alapvetésire építve a területi aspektusokat negligálja, s csak nemzetgazdasági léptékben gondolkodik. Ebből következően a stratégia csak ágazati szintre, illetve az innovációs aktorok hármaskörére (tudástermelő, tudásalkalmazó és tudásközvetítő) koncentrál. Következésképpen az ágazati innováció versenyképességi, illetve a tudástranszfer intézményhálózat fejlesztésének elemeinek fejlesztését tervezi. Az innovációs teljesítményekben és a szereplők, szervezetek között területileg meglévő egyenlőtlenségeket nem vizsgálja, s nem kezeli. Az új stratégia horizontális céljai között szerepel ugyanakkor a régiók intelligens szakosodását támogató célkitűzés.

A régiók innovációs fejlesztését korábban zászlójára tűző stratégiai célkitűzések, illetve az EU támogatású regionális innovációs stratégiák ambíciói elle-

nére a rövid múltra visszatekintő regionális innovációpolitikai irányítás rendszere Magyarországon alulfejlett maradt, a központi kormányzattól való függés változatlanul nagyon erős, és meglehetősen nehézkes a regionális stratégiai tevékenységek koordinációja is (Borsi et al. 2007). Az elmúlt két évtized során nem alakult ki a párbeszéd és az együttműködés az országos és regionális szint között, ennek nincs meg a hagyománya, kultúrája és központi szintről az igénye sem. A regionális innovációpolitika kialakítást azonban – az említett stratégia célkitűzések ellenére is – több tényező akadályozza:

- Magyarországon a központi kormányzati szervek domináns szerepet játszanak az innovációpolitika területén, aminek elsődleges oka, hogy általánosságban gyenge érdekérvényesítő, saját források nélküli – 2010 óta még inkább jelentőségüket veszítő – fejlesztési-tervezési régiók találhatók az országban.
- A regionális politikának az ágazati fejlesztésekben (minisztériumokban) meglévő marginális szerepe is gyöngíti a decentralizációs elv és szemlélet érvényre jutását.
- Ugyanakkor magán a regionális politikán belül is marginális a szerepe az innovációnak, K+F-nek és a TTI politikának.
- Ráadásul a régiók nem rendelkeznek az oktatás és a TTI politika területein érdemi döntéshozatali jogkörökkel, illetve saját pénzügyi forrásokkal, ilyen jellegű programjaik megvalósításához csak a központi költségvetési forrásokat használhatják.

„...az MTA csinálta a regionális innovációs stratégiát, amelyik meghatározta azokat a prioritásokat amik a régió szempontjából lényegesek, de ugye a RIS a legelőben lógott mindenhol, mert ugyan volt stratégia, de nem volt mellé pénz ... ugye itt csak eljátszottuk azt, hogy létezik hét régió, hogy van regionális innovációs stratégia, de mivel nem lett hozzárendelve pénz, így igazából ennek a megvalósítása nem olyan volt mint amilyen kellett volna.” (Interjúalany 10.)

Az innovációs intézményrendszer decentralizálását nehezítették a központi irányítás koordinációs zavarai, ami sok párhuzamos intézményfejlesztésben és hatásköri átfedésekben is megmutatkozott az ezredfordulót követő időszakban. A kutatási, fejlesztési és innovációs program lebonyolítójaként az oktatási tárca a tervezett regionális intézménystruktúra decentralizációja helyett (pl. a regionális kooperációs kutatási központok, KKK) az ezredfordulón ezeknek az intézményeknek csak egyfajta dekoncentrációját engedélyezte,⁶ ami megnehezítette

⁶ A KKK továbbra is az egyetemek berkein belül működnek (az OM szoros felügyelete alatt), nem kapcsolódhatnak jogilag a regionális innovációs központok intézményrendszeréhez, ami a

tette a KKK-nak a regionális innovációs infrastruktúra több más eleméhez való kapcsolódást. Az irracionális hatásköri párhuzamosságokat csak növelte, hogy ugyanekkor a gazdasági tárca az innovációs intézményhálózat többi intézményi típusának a fejlesztésért volt felelős (regionális transzferközpontok, inkubátorok, innovációorientált ipari parkok), így az ágazatközi forráselosztási koordináció megnehezítette a koherens, valóban decentralizált innovációs infrastruktúra kiépülését.

A nemzeti innovációs rendszer gyakori változásai (az intézmények finanszírozásában, státuszában bekövetkező változások, a kormányzati döntésektől való erős függés, innovációs kormányzati képviselő (NKTH kormányhivatali státuszának és a felügyelő minisztériumok) gyakori változásai sokkal negatívabban hatnak a formálódó regionális intézményrendszerre, mint a központi szint hosszabb múltra visszatekintő és valamivel nagyobb stabilitással bíró főváros-központú intézményrendszerére. A központi és a regionális irányítási szint közötti kapcsolat egyoldalúságát mutatja, hogy a régióknak csak minimális ráhatása van az országos TTI irányítási és fejlesztéspolitikai folyamatokra, s az innováció központi szintjein működő testületekben nincs a régióknak intézményes képviselője. A régiók nem rendelkeznek oktatás- és TTI-politikai területeken érdemi döntéshozatali jogkörrel, ilyen jellegű stratégiájuk megvalósításának legfőbb eszközeként a központi költségvetési forrásokat használhatják. A TTI stratégia- és politika-formálásban a *regionális fejlesztési tanácsok*⁷ (RFT) feladatköre a 2005-után megerősödött. Két lényeges pénzügyi eszköz áll rendelkezésükre: a központi költségvetésből származó források, valamint a Kutatási és Innovációs Alap. Az RFT-k operatív, végrehajtó szervezeteként a 2004-ben létrehozott regionális fejlesztési ügynökségek (RFÜ) működnek.

Mindezen nem túl előnyös keretfeltételek ellenére pozitív kezdeményezésnek bizonyult a régiós szintű innovációs rendszereket felügyelő Regionális Főosztály (támogató, koordináló) létrehozása az NKTH keretein belül. Az Innovációs Alapról szóló 2003-as kormányrendeletben a források 25%-ának regionális innovációs célokra történő felhasználását deklarálták (ez a célkitűzés soha sem valósult meg a gyakorlatban). Az NKTH támogatási programja révén 2005-ben minden régióban létrehozták az ún. *regionális innovációs ügynökségeket (RIÜ)*, legtöbbször a RIS-eket koordináló fejlesztési ügynökségekből szervezetileg kiváló néhány fős apparátus bővítésével, de a RIÜ-ket létrehozó konzorciumokban – Közép-Magyarország kivételével – az RFÜ-k tulajdonos-

---

hagyományosan rossz egyetemi K+F forráslefölözés továbbélését, illetve az adminisztrációs buktatók miatt az ipar-egyetemi kapcsolatok rugalmas működését akadályozhatja.

⁷ Ezek működése 2012-ben megszűnt.

ként jelen vannak. A RIÜ-k a hét régióban önálló, innovációs tevékenységeket támogató programokat működtetnek: a saját hatáskörbe tartozó források éves nagyságrendje átlagosan 3–4 millió euró (mintegy 700–1000 millió forint) régiónként. Ezek a regionális szintet érintő törvényi, intézményi és pályázat-finanszírozási változások megerősítették az RFT-ék és az innovációs intézményrendszer kapcsolatát, azáltal, hogy az RFT-ék bekapcsolódhattak a regionális és az országos innovációs pályázati folyamatokba. A RIÜ-k az RFT-kkel együttműködnek pályázati források elosztásában, s kialakították azt a szakmai háttérbázist (a legtöbb RFT-ben működnek innovációs munkabizottságok), amelyre a megalapozott innovációs fejlesztési döntésekhez szükségük van. A formálódó regionális innovációs rendszer, illetve a RIÜ-k gyengéje, hogy alapvetően finanszírozásuk az NKTH-tól, illetve működési kereteket kialakító pályázat megújításától, tehát a központi kormányzattól függ. A RIÜ-k eddigi történetének három szakaszát különíthetjük el:

- A halogatott önállóság időszakát (2005–2007) a funkcióval való feltöltés jellemezte. Ennek keretében a feladatokat vállaltak át a KPI-től, regionális szinten a regionális pályázatok (Baross, Innocsekk pályázatok) lebonyolítóivá váltak a 2004-es a KTIA kormányrendelet módosításával. Ebben a szakaszban a RIÜ-k önálló jogi személyekké alakítása (kht) is megtörtént.
- A működéshez szükséges központi támogatási program megújítása a 2008–2011-es időszakban fémjelezte a második szakaszt. 2008-ban megtörtént a nonprofit szervezetté alakulás, nonprofit kft-ék formájában, s megkezdődött RIÜ-k hálózatosodása a RIÜ-NET nevű, az ország valamennyi ügynökségét tömörítő szakmai szervezet létrehozásával. Ennek elsődleges feladata a regionális innovációs hálózaton belüli koordinátori szerep erősítése, illetve az üzleti alapon nyújtott szolgáltatások bővítése.
- A stabil működéshez szükséges források elapadása 2010 után. A területi szempontok és a regionális fejlesztési szempontok lényegében kikerültek a 2010-ben megválasztott kormány innovációfejlesztési célkitűzései közül. A RIÜ-hálózat közfeladatait központi támogatás híján nem tudja megfelelően ellátni.

„...nyilván amikor kialakul egy jó rendszer, a 2004 óta létező regionális innovációs ügynökségek hálózat tulajdonképpen a rendszerek, illetve most már tulajdonképpen 2007 óta RIÜ-net hálózatról is beszélünk, aminek keretében a regionális innovációs ügynökségek is együttműködnek. Kormányzati feladat lenne, hogy egy jól működő, unikálisan Magyarországon létrehozott, kifejezetten az innovációs szolgáltatásokat nyújtó rendszert nem szabad magára hagyni ... lezárult 2011 végén a pályázat, így az embernek vannak még tartalékai nyilván egy idő után elfognak, s

akkor egy jól felépített hálózat szét fog hullani, elmennek a jó szakemberek nyilván. Jól felépített szakember gárdát tud maga mögött ez a hálózat, amit nem tudunk tovább finanszírozni, elmegy a tudásanyag, felbomlik ez a szervezet, akkor utána újra fel kell találni a spanyolviaszt, vagy más szervezetre rá kell aggatni, például akiknek nem is feladatuk ...egy működő hálózatot elveszítethet a magyar innovációs rendszer. (Interjúalany 15.)

„...most a kormányzati szándék a megysítés felé halad, de az innováció ilyen kis egységekben nem értelmezhető, tehát megyei szinten nem értelmezhető. Az innovációs kritikus méret a régióknál is már határeset ...de a megye már annyira kicsi egység, tehát még azt mondom, hogy a regionális innovációs ügynökség az még egy értelmezhető nagyságot fog át és működőképes.” (Interjúalany 16.)

Az innováció regionális szintű decentralizációjának korlátai azonban már a 2010-es kormányváltást megelőzően is megmutatkoztak. A 2009-es kormányzati megszorítások, az állami elvonás révén a KTIA-ot közvetlenül, s annak regionális támogatásait 4 Mrd Ft értékben érintették. Továbbá a RIÜ-k mozgásterét is csökkentették azáltal, hogy pályázati forrásaik egy részét a ROP-hoz csoportosították. Ráadásul csak három ROP-ban volt megfogalmazott innovációs cél.

„2010-ben a kormányváltás után gyakorlatilag az innovációs alap létezik, de ugye a hírek szerint olyan nagy volt az elkötelezettség az előző kormány iránt, hogy nem írtak ki pályázatot és a mai napig sem jelent meg. Tehát a 2010, 2011, 2012-ben gyakorlatilag nincs innovációs alap terhére kiírt regionális pályázat. Ezt mi borzasztóan hiányoljuk, tehát itt tulajdonképpen azt nyugodtan el lehet mondani, hogy egy csapat elzártak ezzel kapcsolatban, mert azokat a fejlesztéseket 100 milliós nagyságrendű fejlesztéseket csináltunk Barossból ezek gyakorlatilag nem állnak rendelkezésre. ...nem tudjuk, hogy a jövőben ez hogy lesz, de ez egy nagyon nagy probléma a régió innovációs szereplőinek, de hát közben megszűntek a régiók is ... a régiók megszűntek, de hát azt sem mondhatom, hogy megyei szintre mentek vissza a dolgok, mert kormányhivatalok lettek, a megyék kiüresedtek és járásokat próbálgatunk most ...a források ilyen szempontból nyugodtan azt lehet mondani hogy eltűntek.” (Interjúalany 10.)

A regionális innovációpolitikai irányítás rendszere meglehetősen fejletlen maradt, továbbra is erősen központi irányítás függő, illetve nehézkes a regionális stratégiai tevékenységek koordinációja is. Következésképpen a hazai régiók befolyása a nemzeti TTI politikára és az innovációs rendszer alakítására rendkívül kicsi. Nem létezik tehát önálló regionális innovációs politika, nincsenek meg sem a szándékok, sem a szervezeti, intézményi, sem pedig a finanszírozási, illetve humán feltételei.

7.3. Az innovációs pályázati rendszer működési problémái

Az innováció területi intézményrendszerének és pályázati eszközrendszerének a kialakításában a központi szintről kezdeményezett *kvázi decentralizációs (egyfajta dekoncentrációs) intézményesülés* folyamata indult meg regionális szinten 2004 után. Ennek eredményeként létrejött egy felülről kialakított és finanszírozott intézményrendszer. Az ezredforduló utáni időszakban sem beszélhetünk azonban jól működő regionális innovációs rendszerekről és politikáról, inkább csak egy szűkebb hatókörű szakmai mező szervezeti és intézményi keretei körvonalazódtak az elmúlt fél évtizedben a regionális innovációs ügynökségek (RIÜ) és a regionális fejlesztési tanácsok innováció munkabizottságainak ernyője alatt. 2012-ben a rendszernek ez utóbbi elemei is a megszűntek.

A túlzottan differenciált (nem koncentrált), *nem keresletvezérelt és szétterítő pályázati rendszer*, valamint a *párhuzamos központi fejlesztések* miatti szétforgácsoltág jelentős. Ehhez társul a régiók pályázati célcsoportjainak, különösen a KKV-knak a kicsi forrásabszorpciós képessége.

- Az innovációs alap 25%-át regionális célokra tervezték fordítani, azonban a régiók alig 8–12% felszívására képesek.
- Alacsony pályázati aktivitás (abszorpció) jellemző több régióban:
  - a források 65–73%-át a közszféra, egyetemek kapták az első időszakban, ezt is elsősorban működési költségekre,
  - hiányzik a KTIA felhasználásának monitoringrendszere, a forráshasznosulás és a KKV támogatások hatásainak mérése nem megoldott,
  - nem nőtt a kisvállalkozások innovativitása.

„...nagyon keményen vissza kellene tenni a helyi szintre az innovációs támogatások és egyáltalán az innováció szervezésének a kérdését, elsősorban azért mert minden esetben érvényes minden alkalommal, ha megnézzünk egy ilyen gazdaságfejlesztési környezetnek a kialakulását, az mind helyi specialitásokkal terhelt. Ezeket helyi szinten ismerni és nem úgy kezelni, hogy akkor Pesten mondanak valamit a bármilyen rövidítésű intézményben vagy minisztériumi főosztályon, hogy ez így van akkor tessék ezt így csinálni. Pécsen biztos hogy nem fogják ugyanúgy csinálni mint Miskolcon. egészen biztos hogy annyi minden speciális van amit nem lehet általánosítani, s ezeket mind helyi szinten kell indítani is.” (Interjúalany 25.)

A vállalkozások által finanszírozott innovációk-fejlesztések helyett napjainkban még mindig jelentős az állami fejlesztéspolitikai dominancia. Továbbra is kockázatos a KKV-k innovációs fejlesztése (innovációba való tőkebefektetés bátorítása), s így ezen a területen a külföldi tőke nem társul a szétaprózott projektekbe. A másik probléma a központi irányítású pályázati rendszerben na-

gyon sok a prioritásbeli, illetve a fejlesztési program-párhuzamosság, ami a forráselosztásban is jelentkezik. Ennek oka, hogy egyrészt jelentős a kompetencia átfedés a sok forráselosztó központ között. A 2006–2010-es kormányzati ciklusban egy forrás felett több szerv diszponál(t), tehát az Innovációs Alap felett az NKTH mellett a korábbi GKM, NFGM is. Az innovációs prioritásokat tartalmazó GOP versenyképesség OP felett az egykori GKM és NFÜ is ellenőrzést gyakorolt. Ebből a szempontból 2010-ben jó esély mutatkozott arra, hogy a nemzetgazdasági csúcsminisztériumi megoldás a korábbi hibákat kiküszöbölendő sikeresen integrálja az említett, szétforgácsolt központi irányítási hatásköröket. Ennek megvalósulása esetén a tárca felügyelete alá tartozó innováció – a jellegéből következően – a gazdasági fejlesztési terveket, operatív programcsomagokat átfogó ágazatközi fejlesztési keretrendszerrel válhat. Ehhez elengedhetetlen a kitörési pontok meghatározása, a túl sok prioritás és feltételezett húzóágazat koncentrációja.

A kormányzati szint tényleges irányító, koordináló szerepe „elhanyagolható” a 2012-ben kutatásunk számára nyilatkozó innovációs szereplők többsége szerint, míg a területi szint kapacitásgondokkal és megosztottsággal küzd. Sajátos módon éppen a működési stabilitás hiánya miatt a szervezeti és a pályázati rendszer állandó változásban van, szerepek duplázódnak, a személyzet fluktuál. A forráselosztási rendszer centralizálása a megkérdezettek szerint rontotta a forrásallokáció hatékonyságát.

Az innovációs támogatási programok koncentrációjának hiánya regionális szinten még explicitebben jelentkezik, s a támogatási forrásokból létrehozott innovációs intézmények (innovációs központok, KKK, tudásközpontok stb.) fenntartása nehézségekbe ütközik. Öröklött intézmények: túl sok ipari park és innovációs központ (Phare) működik a régiókban, de csak kevés funkcionál. Párhuzamosságok a kormányzati fejlesztésekben: kooperációs kutatási központok (2001) versus regionális tudásközpontok (2005), Pólus program (2007). Az időközben kifulladt pólus programokat is az elaprózott fejlesztési források miatti szétaprózottság jellemezte.

7.4. A regionális innovációs rendszerek erősítésének lehetőségei

A nemzetközi tapasztalatok alapján megfigyelhető, hogy a vállalati vezetésű, alulról építkező hálózatépítés/klaszteresedés kizárólag a *fejlett és sikeres régiókban* működik, ezzel szemben a *fejletlenebb régiókban* az intézményi kritikus tömeg növelése előfeltétel az innovációs hatékonyság növeléséhez. Következésképpen az ügynökségek, „hídképző” szervezetek és az egyetemek játszhatalak fontosabb szerepet az együttműködési készségek kialakításában, ugyanak-

kor ezek finanszírozása ma döntően államfüggő (Landabaso 1997, Dóry 2005, Barca 2009).

A válság kapcsán Magyarországon is egyre nagyobb hangsúlyt kapnak a versenyképességi szempontok, illetve a csökkenő pénzügyi források erősebb koncentrálásának kényszere. A koncentrált fejlesztések támogatása célszerű regionális szinten is, mivel csak a minimális kritikus tömeget elérő nemzetközi hírű kutatóbázisok környezetében működő versenyképes telephelyek lehetnek vonzóak a nagyvállalatok számára.

„...mit tegyünk azért hosszú távon, milyen befektetést eszközöljünk, hogy soha többé ne kerüljünk ilyen válságba és ugye önekik (Svédországban) az 1990-es évek svéd bankválsága idején volt egy nagy innováció és a kutatás-fejlesztési szektor felé fordulásuk. Akkor határozták el, hogy ennek egy erős fejlesztéspolitikai eszközrendszerét megalkotják és bármilyen válság is van, a kutatás-fejlesztési innovációra fordított állami összegeket nem csökkentik. Mert ugye pont a jövőbeli problémák elkerülését, meg a jövő befektetést szolgálják, s hát úgy tűnik, hogy bejött nekik... itt nagyon fontos az, hogy az állam mennyire tekinti fontosnak az innovációt, tehát mennyire hiszi azt vagy mennyire gondolja azt hogy tényleg az a jövőbeli gazdasági növekedésnek az egyik záloga lehet, és itt Magyarországon is.” (Interjúalany 9.)

Az intézményfejlesztés, azaz együttműködő rendszerelemek kritikus tömegének a megteremtése és hálózatos együttműködésének katalizálása mellett a vállalati versenyképesség fokozása (azaz a szektorális súlypontok szerepe nő) a regionális innováció fejlesztésének kulcseszköze (Rosenfeld 2003). Emellett fontos, hogy nemcsak a kis- és középvállalkozásokra, de a nagyvállalatokra támaszkodó innovációs fejlesztések is nagyobb hangsúlyt kapjanak regionális szinten is. Ehhez elengedhetetlen a területi alapú versenyképesség erősítése, ami a korábban uralkodó felfogás, a piaci (termékalapú) versenyképesség mellett új elemként a telephelyi versenyképességet (munkaerő, infrastruktúra, innovációs miliő) is erősítené. A telephelyi versenyképesség egy járható út a nagyvállalati tőke bevonásra. A jelenlegi, központilag vezérelt helyi pontszerű fejlesztések helyett egy alulról szerveződő, koncentrált, komplex-helyi fejlesztési programok megszervezésére helyeződne a hangsúly, ami szervezett formában fejlesztett komplex tényezőkínálatot, a helyi KKV-k innovációs láncokba történő integrálását, a K+F, a hídképző szervezetek és vállalatok szinergiáinak erősítését jelentené. Ez már vonzó befektetési környezetet teremthet a nagyvállalat vagy a kockázati tőketársaság számára.

„Az innováció irányításának is a szubszidiaritás elvén kellene működnie. Honnan tudja a kormányzat, hogy a dél-dunántúli régióknak milyen tudástőke áll rendelkezésre, milyen természeti erőforrások állnak rendelkezésre, statisztikákból, mi meg ismerjük egymást, megtalálják egymást a szereplők. Az innováció megvalósulni ott tud, ahol megvan az operativitás az lokálisan tud inkább megenni, mint állami

szinten gondolom és a szükségletekre is specifikusan kellene reagálni. Általánosan elrendelni, hogy mindenhol vízgazdálkodási projekteket készítsünk. Tehát szerintem helyes lenne, hogy decentralizálásra kerülne egy része az innovációs forrásoknak.” (Interjúalany 27.)

Megállapítható, hogy decentralizált innovációs politikára csak decentralizált fejlesztéspolitika, illetve decentralizált régiók működése esetén van lehetőség. A kvázi decentralizációs, de inkább dekoncentrációs folyamatok csak ezen előfeltételek teljesülése esetén folytathatók, illetve mélyíthetők el sikeresen. Ebben a helyzetben fontos a regionális intézmények kompetenciájának növelése is. Ezek feladata az érdekelttek közötti koordináció, katalizálás, az információ áramoltatása és az egyes aktorok összekapcsolása. A hálózati dimenzió és a hozzá kapcsolódó társadalmi tőke fejlesztése meghatározó mutatója a tudástranszfer eredményességének is (Landabaso–Mouton 2003). Nemcsak a központi szinten, de helyi szinten is tudatosítani kell a regionális innováció jelentőségét, s az érdekelt felek közötti közös érdekartikuláció mentén egy fejlesztési koalíció kialakítása szükséges. Ebben a tudatosító és érdekartikuláló folyamatban a regionális innovációs stratégia megújításának is kulcsszerepe van. Fontos, hogy a régiókat megfelelő súllyal bevonják a regionális szakpolitikai érdekek megjelenítésébe, s biztosítsák számukra a regionális érdekképviseletet a nemzeti TTI irányításában. Ugyanakkor a reciprocitás elve alapján a nemzeti TTI-politika prioritásainak érvényesítését és képviseletét is biztosítani kell regionális szinten.

Az innováció és a gazdaságfejlesztés decentralizálása csak párhuzamosan történhet (Az EU motorikus régióiban K+F a vállalati finanszírozás miatt eleve decentralizált). A regionális innovációs rendszer irányítási szintjének megerősítéséhez azonban az alapokat, így a régiók innovációs kapacitását is erősíteni kell, hogy a kritikus tömeg és a láthatóság érvényesüljön ezen a területen is (Tödtling–Tripl 2005). Mivel nálunk az innovációs lánc minden eleme fejletlen, ezért fejlesztendő. A régiók K+TF kapacitása (egyetemek) és a gazdasági fejlődés között gyakran nincs direkt kapcsolat: az egyetemi kutatási profilok nem illeszkednek a helyi gazdaság ágazati szerkezetébe. Az egyetemi K+F befektetéseknek közvetlen hasznosulása függ a régió gazdasági bázisától és innovációs potenciáljától, s a többféle fejlesztéspolitikát integráló területi és várospolitikának ebben kulcsszerepe lehet.

8. Összefoglalás

Az elmúlt két évtized alatt nem vált egyértelművé az innovációpolitika kormányzaton belüli helye, ennek is köszönhető, hogy az innováció mindig is marginális helyet foglalt el a nemzeti fejlesztési folyamatban, illetve általánosságban a fejlesztéspolitikában. Ugyanakkor a nemzeti innovációs rendszert szervezeti és humán erőforrás oldalon jellemző centralizáltság a TTI irányítás, a tervezés és a stratégiaalkotás esetében is érvényesül. Mindez jelentősen nehezíti a decentralizált szemlélet meghonosítását az innovációpolitikában, illetve a közös fejlesztési platform megtalálását a területfejlesztési politikával.

A magyar nemzeti innovációs rendszer rosszabb teljesítményét és kevésbé összehangolt működését a hatáskörök folyamatos változása és a döntési rendszer anomáliái akadályozzák. A legfontosabb akadályozó tényezők azonban a makro- és mikrogazdasági keretfeltételekben, a finanszírozás korlátaiban, a vállalkozói kultúra fejletlenségén és az együttműködési hajlandóság alacsony szintjében is keresendő. Bodor Ákos (2013) tanulmányában ennek okait szélesebb kontextusba ágyazza, s a társadalmi tőke színvonalával, az innovációt befolyásoló magyar értékviszonyokkal és szociális reprezentáció sajátosságaival magyarázza.

A regionális innovációpolitikai irányítás rendszere meglehetősen fejletlen, illetve jelenleg visszaszoruló, továbbra is erősen központi irányítás függő. Nehézkés a stratégiai tevékenységek területi (középszintű, települési) szintű koordinációja is. Gyenge az együttműködés az innováció területi szereplői között, így sem a vállalatok, sem pedig a K+F szervezetek nem találták meg a helyüket a hálózatban. Ezt tovább bonyolítja, hogy a helyi politikusoknak nincs tapasztalata innovációs kérdésekben, ehhez hiányzik az innovációs jelentőségének tudatosítása. A különböző területi szintek szereplői is megosztottak, ellentétesek az érdekeik. A kormányzathoz, közigazgatáshoz, a gazdasági és a tudástermelő szférához kötődő szereplők más-más logika alapján működnek. Ilyen közegben tehát nagyon nehéz a két szakpolitikai terület közötti együttműködés, illetve a helyi szintű és szakmailag is megalapozott érdekérvényesítés a központi szinttel szemben is.

A kvázi decentralizált (inkább dekoncentrált) szervezeteknek a kormányzati forrásoktól való erős kiszolgáltatottsága is akadályozza e szervezetek erősebb együttműködését a regionális fejlesztési intézményrendszerrel. A hazai régiók befolyása a nemzeti TTI-politikára és az innovációs rendszer alakítására rendkívül kicsi, elhanyagolható. Nem létezik tehát önálló regionális innovációs politika, nincsenek meg sem a szervezeti, intézményi, sem pedig a finanszírozási, illetve humán feltételei. Jelenleg tehát nem beszélhetünk működő regionális

innovációs rendszerekről és politikáról Magyarországon, az elmúlt évtized szervezetépítési kezdeményezései is inkább csak egy szűkebb hatókörű szakmai mező szervezeti és intézményi kereteit körvonalazták.

Irodalom

- Arnold, E. – Busch, N. – Fayl, G. – Guy, K. 2007: *Programme Monitoring at NKTH: Principles and a Pilot Exercise*.
<http://www.nkth.gov.hu/main.php?folderID=507&articleID=5420&ctag=articlist&iid=1>.
- Asheim, B. T. 2007: Industrial districts as 'learning regions': a condition for prosperity. In: Rutten, R. – F. Boekma (eds.): *The Learning Region. Foundations, State of the Art, Future*. Cheltenham, Edward Elgar. pp. 71–100.
- Barca, F. 2009: *An Agenda for a Reformed Cohesion Policy*. A Place-based Approach to Meeting European Union Challenges and Expectations. Brussels, European Commission.
- Borsi B. – Udvardi A. 2009: Innovációpolitika hogyan? Kis- és középvállalati tükrök 2007-ben. – *Külgazdaság*. 3–4. pp. 68–100.
- Buzás N. (szerk.) 2007: *Innovációmenedzsment a gyakorlatban*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Cooke, P. – Boekholt, P. – Tödtling, F. 2000: *The Governance of Innovation in Europe*. London, Pinter.
- Cooke, P. – Heidenreich, M. – Braczyk, H. (eds.) 1998: *Regional Innovation Systems*. 2nd ed. London, Routledge.
- Cooke, P. – Laurentis, C. – Tödtling, F. – Trippel, M. 2007: *Regional Knowledge Economies. Markets, Clusters and Innovation*. Cheltenham–Northampton, Edward Elgar.
- Cooke, P. 2008: Regional innovation systems: origin of the species. – *International Journal of Technological Learning, Innovation and Development*. 3. pp. 393–409.
- Dóry T. 2005: *Regionális innovációpolitika. Kihívások az Európai Unióban és Magyarországon*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus Kiadó.
- Edquist, C. 2005: Systems of Innovation: Perspectives and Challenges. In: *Fagerberg, J. – Mowery, D. C. – Nelson, R. R. (eds.): The Oxford Handbook of Innovation*. Oxford, Oxford University Press. pp. 181–208.
- Freeman, C. 1988: Japan: A new national system of innovation? In: Dosi, G. – Freeman, C. – Nelson, R. R. – Silverberg, G. – Soete, L. (eds.): *Technology and economy theory*. London, Pinter. pp. 330–348.
- Frinking, E. – Hjelt, M. – Essers, I. – Luoma, P. – Pahroum, S. 2002: Benchmarking Innovation Systems: Government Funding for R&D. *Tekes Technology Review*. 122. Helsinki.
- Gál, Z. 2002: Preconditions for Regional Innovation Network Building in the Hungarian Region of South Transdanubia. In: Varga, A. – Szerb, L. (eds.): *Innovation, Entrepreneurship, Regions and Economic Development: International Experiences and Hungarian Challenges*. Pécs, University of Pécs. pp. 265–295.
- Gál Z. 2004: Az innováció regionális intézményrendszere és a versenyképesség. In: Pálné Kovács I. (szerk.): *Versenyképesség és igazgatás (Tanulmányok a regionális versenyképesség igazgatási feltételeiről)*. Pécs, MTA Regionális Kutatások Központja. pp. 115–137.
- Gál Z. 2005: The New Tool for Economic Growth: Role of Innovation in the Transformation and Regional Development of Hungary. – *Geographia Polonica*. 2. pp. 31–52.

- Gál Z. 2006: Innovációs potenciál. In: Hajdú Z. (szerk.): *Dél-Dunántúl*. Pécs–Budapest, MTA Regionális Kutatások Központja–Dialog Campus Kiadó. pp. 357–379. p. (A Kárpát-medence régiói, 3.).
- Gál Z. 2008: A régió tudásbázisai – egy európai uniós felmérés tanulságai In: Csuka Gy. – Kovács B. – Szívós M. (szerk.): *Regionális Innováció – Vidéki Felzárkózás?* Veszprém, Pannon Egyetemi Kiadó. pp. 55–83.
- Gál Z. 2010: The role of research universities in regional innovation: The case of Southern Transdanubia, Hungary. In: Longworth, N. – Osborne, M. (eds.): *Perspectives on Learning Cities and Regions: Policy Practice and Participation*. Leicester, National Institute of Continuing Adult Education. pp. 84–106.
- Gál Z. – Csonka L. 2007: Specific Analysis on the Regional Dimension of Investment in Research – Case Study Report and Database on the South Transdanubian Region (Hungary) (Brussels: ERAWATCH).
- Gál Z. – Ptáček, P. 2011: The Role of Mid-Range Universities in Knowledge Transfer in Non-Metropolitan Regions in Central Eastern Europe. – *European Planning Studies*. 9. pp. 1669–1690.
- Gulyás L. 2009: A magyar rendszerváltás története a rendszerváltástól napjainkig. In: Gulyás L. (szerk.) *A modern magyar gazdaság története. Széchenyitől a Széchenyi-tervig*. Szeged, JATE Press. pp. 175–188.
- Havas A. 2009: Magyar paradoxon? A gyenge innovációs teljesítmény lehetséges okai. – *Külgazdaság*. 9–10. pp. 74–112.
- Havas A. – Nyiri L. (szerk.) 2007: A magyar nemzeti innovációs rendszer. Háttér tanulmány az OECD 2007/2008. évi innovációs országjelentése számára. NKTH, Budapest.
<http://www.rim-europa.eu/index.cfm?q=p.file&r=8533914143a594f6306ff5897f592308>
- Johnson, B. 1992: Institutional Learning: In: Lundvall, B. A. (ed.): *National Systems of Innovation: Towards a Theory of Innovation and Iterative Learning*. London, Pinter. pp. 23–44.
- Johnson, C. 1982: *MIT and the Japanese Miracle*. Stanford, Calif.: Stanford University Press.
- Koschatzky, K. 1999: Innovation Networks of Industry and Business-Related Services – relations Between Innovation Intensity of Firms and Regional Inter-Firm Co-operation. – *European Planning Studies*. 6. pp.737–757.
- Koschatzky, K. 2005: The regionalization of innovation policy: new options for regional change? In: Fuchs, G. – Shapira, P. (eds.): *Rethinking regional innovation and change. Path dependency of regional breakthrough?* New York, Springer. pp. 291–312.
- Landabaso, M. – Mouton, B. 2003: *Towards a different regional innovation policy: eight years of European experience through the European Regional Development Fund innovative actions*. Draft for publication in Greenwood Publishing, Brussels.
- Landabaso, M. 1997: The promotion of innovation in regional policy: proposals for a regional innovation strategy. – *Entrepreneurship and Regional Development*. 1. pp. 1–24.
- Leftwich, A. – Hogg, S. 2007: *Leaders, Elites and Coalitions: The case for leadership and the primacy of politics in building effective states, institutions and governance for sustainable growth and social development*. DLP (Development Leadership Programme) Publications. www.dlprog.org.
- Lengyel I. 2000: A regionális versenyképességről. – *Közgazdasági Szemle*. 12. pp. 962–987.
- Lundvall, B. A. 1988: Innovation as an Interactive Process: From User-Producer Interaction to the National System of Innovation. In: *Dosi, G. – Freeman, C. – Nelson, R. R. – Silverberg, G. – Soete, L.* (eds.): *Technology and economy theory*, London, Pinter. pp. 349–369.
- Metcalfe, S. J. 1995: Technology Systems and Technology Policy in an Evolutionary Framework. – *Cambridge Journal of Economics*. 1. pp. 25–46.

- Nauwelaers, C. – Morgan, K. 1999: The new wave of innovation-oriented regional policies: retrospect and prospects. In: Morgan, K. – Nauwelaers, C. (eds.): *Regional Innovation Strategies. The Challenge for Less-Favoured Regions*. London, The Stationery Office and Regional Studies Association. pp. 224–238.
- Nikodémus A. – Imre J. – Szilágyi L. – Peredy Z. – Gombos L. 2012: Megújuló nemzeti innovációs rendszer. – *Polgári Szemle*. 1–2. http://www.polgariszemle.hu/app/interface.php?view=v_article&ID=419 [2012. november 5.].
- Niosi, J. 2002: National systems of innovation are “x-efficient” (and x-effective). Why some are slow learners. – *Research Policy*. 2. pp. 291–302.
- OECD Háttér tanulmány, 2007. „A magyar nemzeti innovációs rendszer”, OECD 2007/2008. évi innovációs országjelentése számára, Budapest, 2007. december.
- Pálné Kovács I. 2013: Tudás, innováció, kormányzás. In: Gál Z. (szerk.): *Innovációbarát kormányzás Magyarországon: a regionális innovációs fejlesztéspolitika kihívásai*. Pécs, MTA KRTK Regionális Kutatások Intézete. pp. 25–58.
- Rechnitzer J. 2002: Az innovációk földrajza. In: Tóth J. (szerk.): *Általános társadalomföldrajz II*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus Kiadó. pp. 219–247.
- Rosenfeld, S. A. 2003: Expanding opportunities: cluster strategies that reach more people and more places. – *European Planning Studies*. 4. pp. 359–377.
- Storper, M. 1997: *The Regional World. Territorial Development in a Global Economy*. New York–London, The Guilford Press.
- Szalavetz A. 2011: Regional Innovation Report (South Transdanubia). Regional Innovation Monitor
- Szalavetz A. 2009: A fejlesztő állam tudomány- és technológiapolitikája. In: Csáki, G. (szerk.): *A látható kéz. A fejlesztő állam a globalizációban*. Budapest, Napvilág Kiadó. pp. 201–235.
- Szerb, L. – Aidis, R. – Acs, Z. J. 2013: The Comparison of the Global Entrepreneurship Monitor and the Global Entrepreneurship and Development Index Methodologies. *Foundations and Trends in Entrepreneurship*. 1. pp. 1–139.
- Tödtling, F. – Tripl, M. 2005: One size fits all? Towards a differentiated regional innovation policy approach. – *Research Policy*. 8. pp. 1203–1219.
- Varga A. 2009: *Térszerkezet és gazdasági növekedés*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Varga, A. – Acs, Z. – Anselin, L. 2003: Regional Innovation in the US over Space and Time. *Papers on Entrepreneurship, Growth and Public Policy 2004–18*, Max Planck Institute of Economics, Entrepreneurship, Growth and Public Policy Group.
- Vas Zs. – Bajmócy Z. 2012: Az innovációs rendszerek 25 éve. Szakirodalmi áttekintés evolúciós közgazdaságtani megközelítésben. – *Közgazdasági Szemle*. 1. pp. 1233–1256.

A REGIONÁLIS SZINT LEHETŐSÉGEI A HAZAI INNOVÁCIÓPOLITIKA ALAKÍTÁSÁBAN

Grosz András

1. Bevezetés

Az innováció az elmúlt évtizedekben bekövetkezett gazdasági-társadalmi változások eredményeképpen az egyik legfontosabb termelési tényezővé vált nemcsak a gazdasági fejlődés magterületéhez tartozó országokban, de hazánkban is. A rendszerváltást követő időszakban Magyarország gazdasági életét elsősorban a külföldi működőtőke-beruházások határozták meg, melyek a gazdaságot egy extenzív fejlődési pályára terelték. Az extenzív tényezők fokozatos kimerülése végett azonban az ország kénytelen egy intenzív fejlődési irányba haladni. Ennek érdekében nemcsak a kis- és középvállalkozások, hanem a folyamatos megújulást segítő új típusú intézmények és szervezetek megerősítésére is szükség van.

Mind a nemzeti, mind pedig a regionális fejlesztések során az ezredfordulót követően előtérbe került és egyre nagyobb hangsúlyt kapott az innováció. A vállalkozások – a felgyorsult technológiai fejlődés következtében – hosszútávon fenntartható versenyképességét csak a konkrét új piaci termékekben, szolgáltatásokban, termelési eljárásokban, szervezeti rendszerek bevezetésében, piaci magatartási formákban és értékesítési csatornáknál megnyilvánuló és realizálódó folyamatos kutatás-fejlesztési tevékenység, innovációs aktivitás képes biztosítani.

Az elmúlt években kiemelt szerepet kapott az innovációpolitika, valamint a hozzá szorosan kapcsolódó technológia és K+F-politika, mely megpróbál olyan környezetet teremteni mind az üzleti szféra (vállalkozások), mind pedig az akadémiai szféra (egyetemek, kutatóintézetek) számára, mely egyfajta innovációs miliő megteremtése révén elősegíti a nemzeti és a regionális innovációs rendszerek minél hatékonyabb működését, biztosítva ezáltal egy innováción alapuló versenyképes gazdasági és társadalmi fejlődés hátterét.

Hazánkban a megkésett decentralizációs folyamatoknak köszönhetően a régiók megkésve és csak érintőlegesen kapcsolódtak be az országos tudomány- és technológiapolitika, valamint innovációpolitika irányításába. A regionális szint nem tudott aktív, kezdeményező szerepet játszani a gazdasági növekedés

új irányainak kiválasztásában és elterjesztésében és a régiók kevésbé kapcsolódtak be a nemzetközi kutatásokba. A 2000-es évek derekán tapasztalható decentralizációs folyamatok eredményeként (Kutatási Technológiai és Innovációs Alap egy részének regionális szintű felhasználása, regionális innovációs ügynökségek létrejötte, működése, regionális innovációs tanácsok és bizottságok megalakulása) az innováció terén is egyre nagyobb szerepet kapnak a régiók.

2. A regionális innovációs rendszer működése néhány európai országban

Mindenekelőtt szeretnénk néhány európai ország innovációs rendszerének, különösen a regionális szintnek a tapasztalatait megvizsgálni. Választásunk Európa egyik legfejlettebb régiójára, a stuttgarti térségre, illetve egy osztrák tartományra, Karintiára esett.¹ Mindkét esetben nagyon jól látszik, hogy a regionális szintű innovációs és technológiai politika egyik legfontosabb, nélkülözhetetlen háttérfeltétele a politikai decentralizáció és a helyi politikai legitimitás.

2.1. Karintia

Mivel Ausztria szövetségi államként épül fel, Karintiához hasonlóan a többi osztrák tartomány is meglehetősen átfogó kompetenciákkal rendelkezik. Mindazonáltal sok évig a kutatás és innováció általános irányát elsősorban a központi kormányzat határozta. Különösen fontos szerepet játszott területért felelős szövetségi minisztérium, valamint a Kutatási és Technológiai Fejlesztési Tanács, mint tanácsadó szerv, és a Tudományos Tanács, illetve három fő finanszírozási ügynökség. Csupán az elmúlt évtized során kezdtek az osztrák tartományok, beleértve Karintiát is, aktívan szerepet vállalni a döntéshozói területeken. Az innovációs politika regionalizációja ezen fejlemények következményeként tekinthető.

A régiók közötti jelentős eltéréseknek köszönhetően kihívást jelent az állami és a regionális szint közötti együttműködési mechanizmusok működtetése, és még mindig hiányzik a sokszintű irányelvek kommunikációs modellje. Mégis, a koordináció alapvetően a konkrét programokon vagy projekteken alapul, ahol az állami szint az elmúlt években még mindig vezető szerepet töl-

---

¹ A kelet-közép-európai térség regionális innovációs rendszereiről lásd Radosevic (2002) és Gál-Rác (2008).

tött be mind a pénzügyi hozzájárulás, mind az előtérbe kerülő témakörök tekintetében.

Karintiában maga a kormányzó tartozik felelősséggel a regionális technológiai és innovációs célkitűzésekért, őt támogatja a Gazdasági és Pénzügyi Állami Hivatal a Karintiai Gazdasági Tanács révén, valamint a régió egyetlen kutatás-fejlesztést finanszírozó alapja, a Karintiai Gazdaságfejlesztési Alap (KWF). Elsősorban a KWF az, mely megvalósítja a tartományi kormány technológiai stratégiáit a megfelelő finanszírozási irányelvek kimunkálásával, míg a másik oldalról alapvetően hozzájárul a regionális kutatási, technológiai fejlesztési és innovációs célkitűzések kidolgozásához speciális visszajelzési mechanizmusok révén. A regionális K+F politikát meghatározó egyéb intézmények a Karintiai Fejlesztési Ügynökség (Entwicklungsagentur Kärnten – EAK), amely a regionális technológiai parkok irányításáért felelős, valamint hálózati és tanácsadó szolgáltatásokat kínál, illetve a regionális Ipari Szövetség (IV Kärnten) mint lobbyszervezet elsősorban Karintia nagyobb vállalatai, köztük Ausztria legnagyobb K+F szervezetei számára. E két regionális szerveződés mellett a regionális Kereskedelmi Kamara (WK Kärnten) említhető még meg.

Általánosságban véve az innovációs irányelvek kialakításának a folyamata Karintiában felülről lefelé irányuló folyamat, bár azt a lobbyszervezeteknek, az ipar kulcsszereplőinek és helyi politikusoknak az elképzelései szerint már alakították. Míg a felülről lefelé irányuló folyamatok, amelyekhez gyakran járulnak hozzá neves szakértők, teret engednek a nagyszabású vízióknak és útkeresés szempontjából fontos nyitottságnak, megvalósításuk viszont az érdekelt felek minimum támogatásaitól és a specifikus hely érdekek figyelembe vételétől függ.

2.2. Stuttgarti régió

A Német Szövetségi Köztársaság szövetségi politikai rendszerként szervezett állam egy össznemzeti szinttel és tizenhat szövetségi állammal. Ezek mindegyike rendelkezik saját parlamenttel és kormánnyal, illetve hatóságokkal, bíróságokkal és állami alkotmánnyal. Ma Baden-Württemberg területe négy közigazgatási körzetre, 12 régióra, 44 megyére és mindösszesen 1100 helyhatósági területre oszlik. Baden-Württemberg állam többi régiójával összehasonlítva a Stuttgarti régió egyedi szerveződési modell, melynek saját alkotmányos elemei vannak: a Stuttgarti Régiók Szövetsége (Verband Region Stuttgart) és a Regionális Közgyűlés.

A Stuttgarti Régiók Szövetsége 1994-ben alakult, ezzel megteremtve a Stuttgarti régió saját politikai szervezetét: a közvetlenül választott képviselők-

ből álló Regionális Közgyűlést. Ez a demokratikus legitimációval rendelkező testület fontos regionális témákat vitat meg, illetve döntéseket hoz, különösen a regionális tervezési politika – regionális, infrastrukturális, táj-, közlekedés- és szállítástervezés – területén, valamint a vállalkozások támogatása, helyi tömegközlekedés, vásárok és a turizmusmarketing ügyeiben.

A Szövetség központi célja, hogy felsorakoztassa a stuttgarti agglomeráció 179 független önkormányzatát (városok és nagyvárosi körzetek) annak érdekében, hogy a régió sikerrel kelhessen versenyre európai és világszinten egyaránt. A vállalkozások támogatása, turizmusmarketing és a helyi tömegközlekedés koordinálását a Stuttgarti Régiók Szövetsége magánszektorbeli leányvállalataival együttműködve kezelik.

A Wirtschaftsförderung Regió Stuttgart GmbH (WRS) a Stuttgarti Régiók Szövetségének 1995-ben létrehozott leányvállalata. Alapszabályzata szerint a Stuttgarti régió gazdaságfejlesztési szervezetének fő feladata és tevékenysége a térségmarketing, a befektetők támogatása és gazdaságfejlesztési tevékenység. A befektető támogatás tanácsadói szolgáltatásból és támogatási szolgáltatásból áll olyan vállalatok számára, amelyek a régióban kívánnak üzletet indítani vagy terjeszkedni, vagy szándékukban áll a Stuttgarti régióba költözni. A támogatási szolgáltatások legfontosabb eszköze az úgynevezett „Terület Kommunikációs Rendszer” (SKS), ami egy internetes piac a Stuttgarti régió kereskedelmi ingatlanjai számára. A gazdaságfejlesztési tevékenységek fő célja a fenntartható regionális fejlődés gondozása a régió gazdasági erejének megőrzése és javítása érdekében. Ebben az értelemben az innovatív intézkedések kifejlesztése és kivitelezése a helyi vállalatok és különösen a KKV-k támogatása érdekében nagy hangsúlyt kap.

A stratégiai célok elérésének fő eszköze az általánosan fókuszált szektorális klaszter kezelési megközelítés, valamint egy tematikus alapú, vállalat vezérelt klaszter kezelési kezdeményezés, az úgynevezett Regionális Kompetencia és Innováció Központ Kezdeményezés. További specifikus támogatási szolgáltatások, pl. az Üzleti angyal program, vállalkozók támogatására, valamint a képzés kezdeményezés egészítik ki és teszik teljessé a Stuttgarti régió gazdaságfejlesztési szervezetét.

A Stuttgarti régió gazdaságfejlesztési szervezete feladatainak és kötelezettségeinek teljesítése érdekében szoros együttműködésben dolgozik az állami kormányt, megyei önkormányzatokat, helyi önkormányzatokat, a régió egyetemeit és felsőoktatását, a kereskedelmi és kézműves kamarát, valamint az egyedi vállalkozásokat képviselő állami és magánszektor szervezeteivel.

2.3. Friuli-Venezia Giulia régió

A Friuli-Venezia Giulia régió egyike Olaszország viszonylag nagy önállósággal rendelkező régióinak. Határrégió, történelmi szempontból találkozhely Kelet- és Nyugat-Európa között. A kutatás és fejlesztés Friuli-Venezia Giulia régióban a gazdasági tevékenységek alappillére. A régió kiváló tudományos szerkezettel rendelkezik, amelyet az olasz és nemzetközi tudományos kutatóintézetek, technológiai fejlődés, magas szintű képzési szervezetek és három egyetem, valamint egy tudományos parkokból álló hálózat jellemez. A régió erős regionális innovációs rendszert alakított ki, melyben az innováció nem egy elszigetelt pontként, sokkal inkább különböző alrendszerek (vállalkozások, kutatási és technológiai transzfer, képzés/szakképzés, finanszírozás és közigazgatás) dinamikus interakciójaként értelmezhető.

A régió autonómiájáról szóló külön rendelet fontos területeken törvényhozói hatalommal ruházza fel a régió kormányát. Míg egészében véve az olasz alkotmány és a nemzeti törvények alapján működik, a Friuli-Venezia Giulia régió a következő területeken rendelkezik önálló törvényhozói jogkörrel: környezetvédelem, ipar, tudományos kutatás, kultúra és lakhatás, tehát a tudomány politika, innovációpolitika egyértelműen regionális szinten jelenik meg. A Friuli-Venezia Giulia Regionális Kormányának megalakulása óta számos jogszabályt fogadott el annak érdekében, hogy a régió ipari szektorának igényeit támogathassa, illetve hogy kiegészítse az állami törvényeket és pénzügyi ösztönzőket a termelő szektorok javára.

Regionális szinten két minisztérium vesz részt kifejezetten a tudományos, technológiai és innovációs célkitűzések megvalósításában. Egyfelől az Ipari, Kézműipari Minisztérium másfelől pedig az Együttműködési, Kereskedelmi, Idegenforgalmi és a Szolgáltatási Szektor Regionális Minisztériuma.

A regionális innovációs rendszer támogatása érdekében önálló pénzügyi eszköz került kialakításra a Regionális Alap által, mely segítségével a regionális kormányzat ösztönzést nyújt a kis- és középvállalkozások számára innovációs kapacitásuk növelésére. Két szervezetet kell még kiemelni. A Friulia a régió által közvetlenül támogatott holding vállalat, míg az ASDI, a régióban működő iparági körzetek fejlesztéséért felelős ügynökség. 2005-ben a Szakképzési és Foglalkoztatási Regionális Minisztérium terjesztette elő az innovációs törvényt, amely a programozás megerősítésére, egy regionális innovációs hálózat felállítására, és egy innovációs körzet megalakítására irányult.

3. Az innováció és az innovációpolitika regionális dimenziója Magyarországon

A következőkben röviden szeretnénk áttekinteni a hazai régiók előtérbe kerülését, a decentralizációs folyamatok kibontakozását, különös tekintettel az innovációpolitikára. Milyen szerepe van általában a régióknak a fejlesztéspolitikában, illetve az innovációhoz kapcsolódóan hogyan jellemezhető a decentralizáció (új eszközök, intézmények).

3.1. Régiók szerepének megerősödése

1990-ben megtörtént a közigazgatás teljes reformja, mely során létrejött az új önkormányzati rendszer. Az önkormányzati rendszerben a helyi önkormányzatok számtalan jogosultságot kaptak, de – igaz jóval korlátozottabb szerepkörrel – megmaradt a megyei önkormányzati rendszer is. A regionális szint előtérbe kerülése a területfejlesztés szabályozásával indult meg az 1990-es évek közepén. A területfejlesztésről és területrendezésről szóló 1996. évi XXI. törvény a megyei és kistérségi területfejlesztési tanácsok mellett – önkéntes jelleggel – létrehozta a regionális fejlesztési tanácsokat is, majd 1998-ban az Országos Területfejlesztési Koncepció elfogadásával meghatározták a későbbi regionális szerveződés alapját képező hét tervezési-statisztikai régió területét. A területfejlesztési törvény 1999. évi módosítása tovább modernizálta a területfejlesztés intézményrendszerét, melyben a most már minden tervezési-statisztikai régióban kötelezően létrehozandó regionális fejlesztési tanácsok (RFT), illetve azok munkaszervezeteként működő regionális fejlesztési ügynökségek (RFÜ) a területfejlesztés terén meghatározó szerepet kaptak.²

A regionális szint létrejöttével a nemzeti szinttel, illetve a megyei szinttel való párhuzamosságok nem kerültek kiküszöbölésre, és a felelősségek és kompetenciák közötti egyértelmű elhatárolás is csak a pénzeszközök felhasználásának végrehajtásával kapcsolatosan történt meg. A területfejlesztési törvény ugyanakkor keretet biztosított a kísérletező, öntanuló regionális fejlesztés elindításához (*Döbrönte–Vida* 2004). A tervezési-statisztikai régiók kialakításánál alapvetően két szempont játszott szerepet: egyfelől a régióhatárok megfeleljenek a megyehatároknak, illetve a régiók lakónépessége megközelítőleg azonos legyen. Utóbbi a Közép-magyarországi régió vonatkozásában Budapest nagysága miatt nem teljesíthető, a többi régió esetében viszont jellemzően nincs

---

² 1996. évi XXI. törvény a területfejlesztésről és a területrendezésről. Az RFT-k 2012. január 1-jén a 2011. évi CXCVIII. törvény alapján megszűntek.

nagyságrendbeli különbség. Ezzel szemben nem jelentek meg a régiók lehatárolásakor a közlekedési infrastruktúra által meghatározott elérhetőségi szempontok, a valós gazdasági-társadalmi kapcsolatok, térpályák által biztosított regionalizálódási folyamatok, aminek számos esetben komoly fejlesztéspolitikai hatása van, és akár az innováció esetében is jelentősen korlátozza a valós együttműködések kialakulását.

A regionális fejlesztési tanács feladatai a törvény értelmében széles körűen lettek meghatározva. Az RFT folyamatosan értékeli a régió és kistérségei társadalmi-gazdasági helyzetét, környezeti állapotát, adottságait. Ezeket az értékeléseket a területi információs rendszer rendelkezésére bocsátja. Az értékelés mellett a régió hosszú és középtávú területfejlesztési koncepcióját, valamint a régió fejlesztési programját kidolgozza, hozzárendelve a pénzügyi terveket. Ezekhez kapcsolódóan meg kell határozni a feladatok éves ütemezését, a program indikátorait, továbbá a finanszírozási javaslatot egyeztetni szükséges a területfejlesztésért felelős miniszter koordinálásával az érintett ágazatokért felelős miniszterekkel. Ezzel párhuzamosan monitoring bizottság felállítását írja elő a törvény, és évente beszámolási kötelezettséget a Kormánynak az előző évre ütemezett feladatok megvalósításáról, a középtávú fejlesztési program végrehajtásának alakulásáról, valamint a megállapodásban foglaltak végrehajtásáról. Az RFT a jogszabály által meghatározott források felett rendelkezik. Koordinátor szerepet tölt be a kormányzati, térségi szereplők között, és évente tájékoztatja a minisztert. Kapcsolatot vehet fel, és megállapodásokat köthet más, külföldi régiókkal.

A regionalizáció induló feltételei nem a legkedvezőbbek, hiszen az RFT-kben ma meghatározó súlyt képviselnek a központi szervek, illetve a kormányzó pártok képviselői a helyi szereplőkkel szemben. A delegált tagokból felépülő RFT még rendkívül messze van egy autonómabb, önkormányzati régiótól, ami a régió helyét, funkcióját és jövőjét hosszabb távra beárnyékolja. A régiók létrehozásához és a régiók tervezéséhez elengedhetetlen, hogy az országos szervek is régiókban gondolkodjanak, és legyen olyan átfogó országos tervezés és stratégia, amely a régiók számára is megfogható, irányadó kiindulópontot és követelményeket tartalmaz. Ezen országos tervezés és stratégia nélkül nincs megvalósítható regionális szintű tervezés és stratégia. Sajnos ilyen fajta, régiókban való gazdaságpolitikai gondolkodás sohasem volt Magyarországon (*Illés 2001*).

Az önkormányzati régiók kialakításának korlátozott politikai feltételei miatt (pl. két nagy párt közötti ellentét, kétharmados törvénymódosítási szükségletek), a politika inkább a központi állami szerveknél megvalósítható decentralizáció felé fordult, amely a decentralizációt kérdésé és a régiók helyzetbe hozását úgy próbálta meg elősegíteni, hogy számos állami területen elkezdődött a

regionalizáció, azaz a korábbi megyei dekoncentrált szervek regionális szinten történő összevonása (pl. regionális munkaügyi központok, regionális nyugdíj-biztosító igazgatóságok, regionális adóhatóságok, regionális egészségbiztosítási pénztárak, regionális közigazgatási hivatalok, regionális katasztrófavédelem stb.).

3.2. A decentralizáció megjelenése a hazai innovációpolitikában

A regionális innovációs rendszer egységes kezelésére és fejlesztésére irányuló alulról jövő kezdeményezések elismeréseként a központi kormányzat 2003-ban jelentős lépésre szánta el magát az innovációs és technológiai politika decentralizációjának megindításával. Ennek a folyamatnak több eleme is megfigyelhető a tanulmányunkban vizsgált 2003 és 2010 közötti időszakban. Ennek első elemeként az innováció finanszírozási hátterének biztosítására létrehozott és a Nemzeti Kutatási és Technológiai Hivatal által kezelt Kutatási és Technológiai Innovációs Alap éves előirányzatának 25%-ának regionális szintre történő decentralizálását fogalmazza. A regionalizáció következő lépéseként az NKTH pályázati formában megteremtette a regionális innovációs ügynökségek (RIÜ) létrehozásának és működtetésének lehetőségét. A régiók többségében a RIÜ-k mellett hamarosan létrejöttek a regionális innovációs tanácsok is, melyek a jövőben a regionális fejlesztési tanácsok mellett, illetve egyre inkább helyettük a regionális szintű innovációs politika és stratégia legfontosabb formálóiává válhatnak. Az elmúlt évek fejleményeinek tükrében azt mondhatjuk, hogy hazánk az innováció területén elindult a regionalizáció útján, melynek eredményeként a helyi szereplők intenzívebb bevonásával várhatóan sokkal hatékonyabban lehet majd a regionális innovációs rendszereket működtetni és ezáltal az egyes térségek versenyképességét javítani, ugyanakkor ma még a regionális szint sem az oktatás, sem a tudomány, technológia és innovációpolitika terén nem rendelkezik döntéshozói kompetenciákkal.

3.2.1. A Kutatási és Technológiai Innovációs Alap

Az Országgyűlés 2003-ban annak érdekében, hogy biztosítsa az ország versenyképességének és fenntartható fejlődésének az új ismereteken és azok alkalmazásán alapuló erősítését, ezen belül különösen a kutatás-fejlesztés megfelelő mértékű és kiszámítható finanszírozását, valamint az ezzel kapcsolatos társadalmi érdekek érvényre juttatását, létrehozta a Kutatási és Technológiai Innovációs Alapot, a kutatás-fejlesztés és a technológiai innováció állami támo-

gatását biztosító és kizárólag ezt a célt szolgáló, az államháztartástól elkülönített állami pénzalapot.

A 2003. évi XC. törvény a Kutatási és Technológiai Innovációs Alapról meghatározza a Kutatási és Technológiai Innovációs Alapot, melynek rendeltetése, hogy kiszámítható és biztos forrást jelentsen a magyar gazdaság technológiai innovációjának ösztönzésére és támogatására, tegye lehetővé a gazdaságban és a társadalmi élet egyéb területein hasznosuló kutatás és fejlesztés erősítését, a hazai és külföldi kutatási eredmények hasznosítását, az innovációs infrastruktúra és annak körébe tartozó szolgáltató tevékenységek fejlesztését.

Az alap forrásai a következő részekből tevődnek össze: a törvény által meghatározott gazdasági társaságok által befizetett innovációs járulék; a központi költségvetésből nyújtott, az éves költségvetési törvényben meghatározott állami támogatás; az alap – tárgyévet megelőző – pénzmaradványa; belföldi vagy külföldi természetes és jogi személyek, illetve jogi személyiséggel nem rendelkező gazdasági társaságok által teljesített, önkéntes befizetések, adományok, segélyek; nemzetközi szervezetektől, intézményektől származó támogatások; visszatérítési kötelezettséggel nyújtott támogatások visszatérítései, valamint az alapból nyújtott támogatással létrehozott gazdasági eredményből való részesezés; egyéb bevételek.

Az alap tárgyévi kiadási előirányzatának 25%-át regionális innovációs célokra kell felhasználni. Lényeges meghatározás, hogy az alapra javaslatot tevő szervek a regionális fejlesztési tanácsok, melyek a kutatás-fejlesztésért és technológiai innovációért felelős szerv útján terjesztik a Kutatási és Technológiai Innovációs Tanács elé javaslatukat. Ezekre a pénzeszközökre a régiók innovációs stratégiájával összhangban kell javaslatot tenni. Meghatározott az egyes régiók innovációs céljaira fordítható keret, melyekről a regionális fejlesztési tanácsok döntenek.

3.2.2. A regionális innovációs ügynökségek

A Nemzeti Kutatási és Technológiai Hivatal 2004-ben regionális innovációs ügynökségek létrehozására pályázatot írt ki azzal a céllal, hogy a technológiai innovációs hálózatok szervezésére, valamint innovációs szolgáltatások nyújtására alkalmas szervezet jöjjön létre minden régióban. Ennek következtében 2005-től, már meglévő helyi szervezetek, intézmények konzorciumaiként minden hazai régióban megalakultak a regionális innovációs ügynökségek, azaz felállt egy olyan szakmai stáb, mely egyszerre a nemzeti kutatás-fejlesztési és innovációs politika regionális szintű csatornája, valamint a nemzeti irányok

mentén az adott térség regionális innovációs stratégiájának operatív megvalósítója.

A Nemzeti Kutatási és Technológiai Hivatal 2007 decemberében az előző három éves periódus lejártával, ismételten pályázatot hirdetett meg a „Regionális Innovációs Ügynökségek kutatás-fejlesztést és innovációt segítő feladatainak támogatására” azzal a céllal, hogy felkészítse és felfejlessze a RIÜ-ket a regionális innováció hatékony menedzselésére és azzal elősegítse a Nemzeti Innovációs Rendszer megerősítését. A pályázati kiírás eredményeként 2007 végén a korábbi három éves tevékenységek kontinuitását biztosítandó létrejött mind a hét régióban egy-egy önálló jogi személyiséggel rendelkező szervezet. Természetesen a RIÜ-k célja, hogy elősegítsék a hét tervezési-statisztikai régió felzárkóztatását azok gazdaságának és versenyképességének kutatás-fejlesztésén és innováción alapuló erősítésével. A RIÜ-knek egyfelől a kiépülő hazai innovációs rendszer, a nemzeti innovációs ügynökség integráns részét kell képeznie, másfelől ki kell alakítaniuk, illetve tovább kell fejleszteniük a régió innovációs projektjeinek menedzselésére alkalmas helyi hálózatot. Az újralkult RIÜ-k legfontosabb feladatai:

- a régió innovációs tevékenységének rendszeresen felmérése, elemzése és értékelése,
- a regionális innovációs stratégia fejlesztése, a megvalósításban való részvétel,
- innovációs projektek generálása, mentorálása és menedzselése a régióban,
- együttműködés az innovációt támogató hazai és nemzetközi szervezetekkel,
- kommunikáció a régió innovációs eredményeinek társadalmi tudatosítása céljából,
- megszabott határidőn belül az EU BIC akkreditált minősítésének megszerzése; majd saját minőségbiztosítási rendszer kialakítása,
- a munkaterv teljesítéséhez kapcsolódó költségeknek évenként növekvő mértékű külső forrásból történő fedezése.

Az új önálló szervezet létrehozásának alapvetően két példáját lehet megfigyelni az országban. Míg öt régióban egy-egy nonprofit kft. alakult, addig két régióban (Közép-Magyarország és Dél-Alföld) a szereplők egy-egy egyesület létrehozása mellett döntöttek.

3.2.3. Regionális innovációs tevékenység (Baross Gábor Program, Innocsekk)

A Baross Gábor Program célja az innovációt ösztönző intézkedések decentralizálása, a regionális innováció ösztönzése, innovációs projektek támogatása, és ezáltal a magyarországi régiók gazdaságának és versenyképességének fejlesztése. Tulajdonképpen a program első elemeként kerültek kialakításra a regionális innovációs ügynökségek, amelyek aztán később jelentős szerepet játszottak és játszanak a regionális innovációs tevékenységek megvalósításában.

A RIÜ-k közreműködésével elindult az „Innocsekk” program, amelynek célja egyszerre a mikro- és kisvállalkozások innovációs kezdeményezéseinek támogatása, illetve az innovációs szolgáltatások iránti kereslet élénkítése. Az Innocsekk program levezénylésében az első években meghatározó szerepet játszottak az újonnan létrehozott RIÜ-k. Az első évek tapasztalatai azt mutatják, hogy a KKV szektor jelentős része felismerte, hogy ez a program nem egy hagyományos támogatás, és jelentős mértékben növekedtek a régiókban igénybe vett innovációs szolgáltatások. A program révén számos olyan vállalkozás is elérhetővé vált, akik korábban még sosem vettek igénybe innovációs célú támogatást, illetve segített a régiókban található K+F szolgáltató, hídképző és közvetítő, valamint tanácsadó szereplők azonosításában is. Az Innocsekk összesen 15 különböző innovációs szolgáltatást támogatott alapvetően a következő területeken: licenc és technológia transzfer, K+F szolgáltatások, inkubációs szolgáltatások, prototypinghoz méréshez és minőségellenőrzéshez kapcsolódó műszaki szolgáltatások, projektmenedzsment és innovációs marketing-szolgáltatások, valamint szellemi tulajdonjogokkal kapcsolatos szolgáltatások.

A Baross Gábor Program harmadik elemeként a régiók évről-évre megfogalmazták a fejlesztési prioritásaiknak megfelelő pályázati felhívásaikat a regionális innováció ösztönzésére, melynek finanszírozási háttérét az innovációs alap decentralizált része képezi. Bár a pályázatokat az NKTH írta ki, de a pályázati kiírásban szereplő prioritásokat a regionális fejlesztési tanácsok határozták meg és a pályázatok támogatásáról szóló döntés is az ő kezükben van. A támogatandó tevékenységek és irányok összeállítása a RIÜ-k koordinálásával történt, természetesen nagymértékben támaszkodva az adott régiók regionális innovációs stratégiáiban meghatározott célkitűzések és intézkedések megvalósítására. Az első három esztendőben a pályázattal kapcsolatos adminisztráció lebonyolítása a RIÜ-k feladata volt, míg 2008-tól azt az RFÜ-k vették át. A következőkben látszik, hogy az egyes régiók milyen fő pályázati célokra tettek felhívást a 2008-as évben:

- Közép-Magyarország: Innovációs nemzetközi projektekben való részvétel támogatása; Innovációs projektek előkészítésének támogatása; Kutatás-fejlesztési eszközbeszerzés; K+F+I szolgáltatások igénybevételének támogatása; Szellemi tulajdonvédelemmel kapcsolatos szolgáltatások igénybevétele; Termék – technológia – innováció.
- Közép-Dunántúl: Innovációs infrastruktúra fejlesztése; Gazdasági integráció támogatása; Innovációs menedzsment fejlesztése.
- Nyugat-Dunántúl: „Innovációs Központ”; „Ösztöndíj”; „Spin off”; Termék-, technológia-, szolgáltatás-innováció; „Innovációs kampány”.
- Dél-Dunántúl: Kis- és középvállalkozások innovációs fejlesztéseinek támogatása; Piaci igényeknek megfelelő K+F laboratóriumi, mérés-technikai infrastruktúra fejlesztése; Kis- és középvállalkozások innovációs fejlesztéseinek előkészítése.
- Észak-Magyarország: Innovációs szolgáltatásfejlesztés, kutatás-fejlesztési eszközbeszerzés, laboratóriumi és mérés-technikai infrastruktúra fejlesztése; K+F együttműködések támogatása a régióban; A régió innovációt támogató emberi erőforrásainak fejlesztése; Innovációs elemzések; A csúcstechnológiákhoz kapcsolódó alkalmazott K+F tevékenység és technológia intenzív KKV-k régió specifikus innovációs feladatainak támogatása; A csúcstechnológiákhoz kapcsolódó fejlesztések piacbővítése.
- Észak-Alföld: Innováció emberi erőforrásainak képzése; Kutatás-fejlesztési és innovációs program; K+F+I befektetések vonzása a régióba program.
- Dél-Alföld: Innovációs elemzések; Innovációs Szolgáltatásfejlesztés; Kutatás-fejlesztési eszközbeszerzés; Termék-, technológia- és szolgáltatás innováció; Tudás- és technológiatranszfer.

4. Az innovációpolitika területi szintjei és a közöttük meglévő kapcsolatok

A következőkben a regionális és a nemzeti tudományos, technológiai és innovációs politika egymáshoz való kapcsolódását szeretnénk bemutatni. Először a központi tudományos, technológiai és innovációpolitika szakirodalmi értékelésének legfontosabb gondolatait összegezzük, majd az innovációpolitika általunk felvázolt kétdimenziós szakmapolitikai keretrendszer alapján keressük a választ arra, hogy vajon a központi és a regionális szint között milyen kapcsolat van, melyek a legfontosabb problémák, illetve az esetleges fejlesztést

megalapozó pozitív tendenciák. A kutatás egyes megállapításai támaszkodnak „A kapcsolathálózatok innovációra gyakorolt hatása, a gazdasági együttműködések területi és ágazati különbségei a hazai KKV szektorban” című INNONET kutatás eredményeire (Csizmadia–Grosz 2011).

4.1. A hazai tudomány, technológia és innovációpolitika (TTI)³ irányítás nemzeti és regionális szintjének „hivatalos” értékelése

Az OECD 2007/2008. évi innovációs ország jelentése számára készült háttér tanulmány „A magyar nemzeti innovációs rendszer” címmel Havas–Nyiri (2007a) áttekintette és értékelte az innovációpolitika jelenlegi helyzetét nemzeti és regionális szinten. A hazai innovációs rendszer irányítása kapcsán a legfontosabb problémának azt tekintik, hogy „a magyar tudomány-, technológia- és innovációpolitikai (TTI) irányítási rendszer formálisan tartalmazza az összes olyan szervezetet, amely a fejlett ipari országokban működik. Mégis nagymértékű instabilitás jellemzi ezt a rendszert, amelynek kritikus pontjain az egyes szervezetek státuszában, mandátumában és működésében bekövetkezett rendszeres változások akadályozzák a szervezeti tanulást, és ezért a szakpolitikai tervezésben, koordinációban és végrehajtásban a ’jó gyakorlat’ (good practice) kialakulását” (Havas–Nyiri 2007b). Kutatásunkban a regionális innovációs szereplők is erre hivatkozva értékelték minimálisra az innovációs folyamatokba való beágyazódásuk és befolyásuk mértékét és eredményességét. A szervezeti struktúra mellett a TTI-politikai folyamatok terén is számos probléma merült fel az elmúlt években: „nem eléggé áttekinthetőek, a döntéshozatalra nem jellemző hogy nyilvánosan hozzáférhető elemzésekre, széles körű szakmai vitákra támaszkodna. A modern döntés-előkészítési módszereket (a technológiai előretekinést, hatáselemzést, benchmarkingot, monitorozást, értékelést stb.) ritkán, nem rendszerszerűen alkalmazzák. A döntéseket inkább rövid távú politikai érdekek és nyomást gyakorló lobbicsoportok befolyásolják, mint a korábbi döntések hatásainak vizsgálatából származó ismeret, illetve a mai és jövőbeni társadalmi és gazdasági igények”.

A TTI-politika regionális szintjének szerveződési fokával és működési kapacitásával kapcsolatos helyzetértékelés tömör és világos: „a régiók nem rendelkeznek oktatás- és TTI-politikai területeken érdemi döntéshozatali jogkörrel, ilyen jellegű stratégiájuk megvalósításának legfőbb eszközeként a központi

---

³ A 2007–2013. évekre vonatkozó TTI stratégia végrehajtására szolgáló, 2007–2010. évekre vonatkozó tudomány-, technológia- és innováció-politikai intézkedési terv (1066/2007. VIII. 29. Korm. határozat).

költségvetési forrásokat használhatják” (Havas–Nyiri 2007b). Egy korábbi Észak-Magyarországra fókuszáló munkára hivatkozva megállapítható, hogy a regionális innovációpolitikai irányítás rendszere nem tekinthető fejlettnak Magyarországon, a központi kormányzattól való függés változatlanul nagyon erős, és meglehetősen nehézkes a regionális stratégiai tevékenységek koordinációja (Borsi et al. 2007).

4.2. Az innováció szakmapolitikai keretrendszere

Az innovációfejlesztés és az innovációpolitika két szintjének viszonyát egy olyan keretrendszer alapján mutatjuk be, amely kombinálja az eddigi elméleti és empirikus tapasztalatainkat (1. ábra). Az innovációs rendszer definíciója kapcsán világossá vált, hogy egyszerre beszélhetünk strukturális (innovációs intézményrendszer) és funkcionális (innovációs mechanizmusok: maga az innováció és az ezzel összefüggő döntések, eljárások, intézkedések, szabályozások összessége) aspektusokról. A szakértőkkel és politikusokkal készített interjúkból pedig egyértelműen kiderült, hogy nagyon élesen elválnak egymástól a szakmaiság (innovációs szakértők) és a politikai szerepvállalás („innovációpolitikus”?). Ráadásul a kérdést tovább bonyolítja a regionális és az országos szint szétválasztása is. Ha ezt a két dimenziót kombináljuk, akkor egy olyan négyelemű „konceptuális teret” kapunk, amelyben az alap kutatási probléma minden részkérdése helyet kap valahol.

1. ábra: Az innovációpolitika két szintje viszonyának vizsgálatához alkalmazott keretrendszer

		Az innováció két síkja	
		szakmai sík	politikai sík
Innovációs rendszer	Szerkezeti komponens (intézmények)	Regionális innovációs intézményrendszer léte és fejlettségi állapota?	Regionális innovációs politika léte és intézményesülési foka?
	Működési komponens (gyakorlatok)	Milyen szerepet kapnak a regionális szakmai szereplők az országos innovációs politika alakításában?	Milyen szerepet kap a regionális politika az országos innovációpolitika alakításában?

Forrás: Saját szerkesztés.

A következőkben az interjúk alapján a TTI irányítás központi és regionális szintjének kapcsolódási problémáit vizsgáljuk meg három területen. Az egyik alapkérdés az, hogy egyáltalán kialakult-e a politikai sík a regionális innovációs rendszeren belül, milyen fokon intézményesült, milyen pozíciókhoz köthető? A másik a működési komponens szintjén arra vonatkozik, hogy a szakmai és politikai aktorok miként tudták eddig befolyásolni az országos szintű folyamatokat, hogyan tudták képviselni a regionális érdekeket? Ennek megválaszolása azonban elképzelhetetlen annak tisztázása nélkül, hogy kialakult-e mára, artikulálódott-e egyáltalán regionális innovációs értékrendszer és érdekhalmaz, amely képviselhető lenne? Továbbiakban az is feltételezhető, hogy a regionális innovációpolitika beágyazottsága miatt komplexebb problémakörre fogunk bukkanni, mivel az innováció kérdése a regionális gazdaságpolitika része, ami a regionális politika egyik ága. A regionális politika viszont a közigazgatás és kormányzás egészét érintő kényes pont a hazai területfejlesztés történetében, nem is beszélve a végső dilemmáról, amely a jelenlegi régiók szerepével és működőképességével függ össze.

4.3. A TTI irányítás két szintjének kapcsolatában jelentkező problémák

Az innovációs szakemberekkel és a területfejlesztésben, innovációban érdekelt politikusokkal készített interjúk egy komplex problémarendszerre világítottak rá. A beszélgetések alapüzenete az volt, hogy jelenleg csekély, elhanyagolható a régiók befolyása a TTI politikára és az innovációs rendszer alakítására, fejlesztésére. A másik egybehangzó vélemény az volt, hogy nem létezik regionális innovációpolitika. Nincsenek meg sem a szervezeti, intézményi sem a humán feltételei. Természetesen e második tényező nagymértékben hozzájárul az első problémakörhöz.

A nemzeti innovációs rendszer egy „folyamatosan alakuló”, átalakuló rendszer (folyamatos reformok, állandó koncepcióváltások), emiatt átláthatatlan, kiszámíthatatlan, nem világosak a hatáskörök. Nem egyértelmű az innovációpolitika kormányzaton belüli helye és prioritása sem. Gyakori a kapkodás, a bizonytalanság és az ad hoc döntéshozatal. Az innovációpolitika marginális kérdést jelent a nemzeti fejlesztési folyamatban is. Általános észrevétel volt, hogy mindkét szinten sokszor személyfüggők a TTI irányítás döntéshozatali mechanizmusai, óriási szerepe van annak, hogy személy szerint ki tölt be egy-egy kulcspozíciót, ráadásul ennek függvényében változik a terület megítélése és prioritás-foka. Az innovációs rendszer szervezeti és humán erőforrás oldalán megfigyelhető aszimmetria, központosítottság (Budapest-centrikusság) a TTI

irányítás, tervezés, stratégiaalkotás esetében is érvényesül („minden Budapesten dől el”).

Egyes vélemények átfogóbban közelítettek a kérdéshez és az egész probléma lényegét abból vezették le, hogy magának a regionális politikának is marginális szerepe van az érintett minisztériumokban, ráadásul a regionális politikán belül pedig marginális szerepe van a kutatás-fejlesztésnek, innovációnak, tudomány és technológia politikának. Nem érzékelik az illetékes szervek ennek a területnek a fontosságát, azt, hogy miért kell prioritást adni neki.

A regionális innovációs rendszer és a regionális innovációpolitika szintén számos problémával küzd. A regionális innovációs rendszer „fejlődése korai fázisában jár”, gyenge az együttműködés a szereplők között, különösen a cégek és a tudásközpontok nem találták még meg a helyüket a munkamegosztás és az együttműködés kapcsán ebben a hálózatban. A helyi politikusoknak általában nincs tapasztalata az innovációs kérdésekben, a regionális döntéshozók képzetlenek ezen a téren, a regionális fejlesztési tanácsok képviselői nem értenek az innovációpolitikához. Ráadásul maga a regionális politika is megosztott, ellentétesek az érdekei a kormányzathoz, a közigazgatáshoz, illetve a gazdasági valamint a tudástermelő mezőhöz kötődő szereplőknek, „más logika alapján működnek”. Ez nagymértékben megnehezíti a regionális innovációs, vagy tágabb értelemben gazdaságfejlesztési érdekek artikulációját és eredményes érvényesítését.

Nem beszélhetünk valós és működő regionális innovációpolitikáról, csak egy kisméretű szakmai mező körvonalai látszanak a RIÜ-k és innovációs tanácsok vagy munkabizottságok ernyője alatt. Többen egyetértettek abban, hogy ennek az a legfőbb oka, hogy a központi régió kívül, a másik hat régióban „még nincs meg az a kritikus K+F+I tömeg” a működés és eredményesség terén, amit a politika képviselhetne, mivel erős K+F+I nélkül nincs mire politikát építeni. Az ilyen vélemények üzenete világos: a régiók innovációs képességének valós, mérhető erősödése nélkül (sikeres innovációk) nem fog domináns szerepet kapni a szakterület, még akkor sem, ha stratégiai, koncepcióalkotási szempontból prioritást élvez mind regionális, mind országos szinten.

A nemzeti és a regionális innovációs rendszer kapcsán felsorolt problémák, a TTI irányítás centralizáltsága, az egész innovációs rendszer területi aszimmetriája egyenes úton elvezet minket a másik egybehangzó megállapításhoz. Nevezetesen ahhoz, hogy a régióknak minimális szerepe van az országos TTI irányítási és fejlesztési folyamatok előkészítésében és befolyásolásában. Szinte az összes interjúalany kitért valamilyen formában arra, hogy nem alakult ki az országos és a regionális szereplők közti párbeszéd és együttműködés kultúrája, intézményrendszere és hagyománya. Véleményezés szintjén gyakran előfordult a régiós szereplők megkérdése, de ezek a legtöbb esetben már nem épültek

be a végleges dokumentumokba. Nincs formálisan lefektetve, szabályozva és intézményesítve a régiók véleménynyilvánítási lehetősége, a regionális innovációs érdekek és prioritások kommunikációja. A nemzeti innovációs rendszer szintjén lezajló folyamatos „reformok”, irányváltások a zűrzavar és a kiszámíthatatlanság mellett arra is jók voltak, hogy tovább gyengítsék a régiók „korábbi szerény érdekvégyesítő és befolyásoló szerepét is”.

Problémát jelent az is, hogy 2009-ig nem merült fel különösebb hangsúllyal a regionális innovációs intézményhálózat formális összehangolása, tényleges hálózattá szervezése sem. A regionális innovációs ügynökségek (korábban bemutatott) továbbfejlesztése ebbe az irányba mutat, de a regionális fejlesztési tanácsoknak, vagy munkabizottságoknak továbbra sincsen például hivatalos fóruma. Szinte minden beszélgetés során azt is sérelmezték az érintettek, hogy nem biztosított a régiók képviselője a TTI irányítás országos tanácsadó testületeiben, grémiumaiban sem.

4.4. A TTI irányítás két szintjének kapcsolatában jelentkező kedvező tendenciák

Az innovációpolitika területén jelentős elmozdulást a Kutatási és Technológiai Innovációs Alap működése és a regionális innovációs ügynökségek elindulása hozott. Mindkét tevékenység jelentősen elősegítette azt a folyamatot, hogy a RFT-k bekapcsolódhattak az országos és a helyi innovációs folyamatokba. Az innovációs ügynökségek létrehozása, illetve ezek létrehozásával párhuzamosan az innovációs tanácsok, vagy munkabizottságok felállítása azt a szakmai háttérbiztosítást biztosítja a RFT-k számára, amely a megalapozott döntéshozatalhoz szükséges. Az NKTH létrejöttével és az új regionális szereplőkkel (RIŰ-k, RIT-k) az intézményrendszer megerősödött és halvány kommunikáció is elindult, megkezdődött a decentralizáció.

A korábban hivatkozott OECD innovációs országjelentéshez készített háttér tanulmány kritikus hangvétele és rövid, fél oldalas áttekintése a TTI stratégia- és politika-formálás regionális szintje esetében csupán egy ponton jelölt meg kedvező változási tendenciát: az RFT-k feladatkörének bővülésében. Az interjúk esetében is a decentralizáció első lépésének tekintették a megkérdezettek az innovációs alap 25%-os regionális innovációs célokra fordítandó hányadát, amely felhasználására közvetlenül a RFT-k tehetnek javaslatot. A problémát ennek a gyakorlati megvalósulása jelenti. Valójában a régiók ennél jóval kisebb rész felhasználása fölött diszponálnak. Az érintettek becslése szerint kb. 8–12%-os hányadot jelent ez a valóságban.

5. Összegző gondolatok a rendszer hatékonyabbá tételéhez

Vizsgálataink alapján leszűrve mind a szakirodalmi háttér, mind a szekunder és a primer kutatásaink tapasztalatait azt mondhatjuk, hogy az innováció és a kutatás-fejlesztés, valamint a technológia és tudománypolitika terén a régiók szerepének megerősödést egyaránt kell, hogy szolgálják a puhább „szoft” jellegű folyamatokban történő előrelépések, illetve a keményebb, az intézményrendszerben és az eszközrendszerben igényelt „hard” változtatások. Így röviden összegezve elsősorban a szemléletváltás, a decentralizáció elmélyítése, a valós regionális innovációs politika kialakítása, a regionális innovációs ügynökségek működése, a regionális sajátosságoknak, érdekeknek és fejlesztési prioritásoknak a hatékonyabb nemzeti szinten történő képviselése, valamint a regionális innovációs kapacitások pontos ismerete és fejlesztése szolgálhatja a régiók komolyabb szerepvállalását.

5.1. Szemléletváltás

A kutatás-fejlesztés és az innováció jelentőségének megítélése sajnos még mindig nem érte el azt a szintet a különböző – de különösen a politikai – szereplők körében, amely mindenképpen kívánatos lenne ahhoz, hogy mind nemzeti, mind regionális/helyi szinten hatékonyan képesek legyünk elősegíteni egy innovációorientált fejlesztésen alapuló, hosszú távon is fenntartható versenyképes gazdaság és társadalom létrejöttét. Ehhez mindenképpen komoly szemléletváltásra van szükség az innovációs rendszer minden szintjén.

A helyi/regionális politikusok megfelelő eszközökkel történő szemléletformálása, az innovációhoz való viszonyuk megváltoztatása, nagymértékben hozzájárulhat az egyes térségekben a valós regionális innovációs politikák formálódásához. Az elmúlt évek tapasztalatai alapján azt mondhatjuk, hogy a téma iránt egyre inkább kezdenek érdeklődni és fogékonyabbak lenni, de még messze nem olyan mértékben, ami kívánatos lenne.

Csak egy komolyabb szemléletváltást követően van lehetőség regionális szinten, a politikai szereplőkön akár számon is kérhető regionális innovációs politikát kialakítani. Ez a folyamat mindenképpen előfeltétele annak, hogy regionális innovációs politikáról, annak céljairól, fókuszáról és nem utolsósorban nemzeti szinten való érvényesítési lehetőségéről beszéljünk. A szemléletváltás egyik segítője lehet, ha nemcsak önállóan az innovációs politika, hanem más területek, szakpolitikák is nyitnak az innováció felé (gazdaságfejlesztés, környezetvédelem, oktatás, infrastruktúrafejlesztés stb.).

5.2. Decentralizáció

Bármilyen hatékony is legyen egy nemzet innovációs rendszere és nemzeti szintű intézményei, a megfelelő innovatív környezet kialakítása és az újonnan alakult technológia-orientált vállalkozások beágyazódása a helyi/regionális tényezőktől és elkötelezettségtől függ. A regionális innovációs rendszer megfelelő működtetése, a regionális innovációs potenciál hatékony kihasználása és folyamatos növelése mind a szakirodalom, mind a nemzetközi tapasztalatok alapján nagyfokú autonómiát, helyi/regionális döntési jogköröket és kompetenciákat igényel.

Az innováció- és K+F-politika terén a 2000-es évek derekán komoly decentralizációs törekvéseknek lehettünk tanúi. Mind az intézményrendszer, mind az eszközrendszer tekintetében elkezdődött valami: regionális innovációs ügynökségek, innovációs alap decentralizált része, regionális források, pályázatok, kommunikáció és koordináció megindulása a helyi szereplők között, regionális innovációs stratégiák, regionális egyetemi tudásközpontok stb. Az egész rendszert tekintve megállapítható, hogy az innováció- és a K+F-politika decentralizációja 2009-ig jóval előrébb tartott, mint sok más ágazati politikáé. A további eredményekhez a még nagyobb helyi/regionális autonómiára lett volna szükség, különösen az innovációpolitika terén.

Alapvetően nem kellett volna már új intézményi, szervezeti modelleket kialakítani, hanem az elmúlt években létrehozott új szervezetek bázisán, a meglévő szabályozási keretek között (innovációs törvény, innovációs alap) lenne lehetőség a nagyobb fokú decentralizációra. A regionális innovációs ügynökségek és a regionális fejlesztési tanácsok, vagy az ahhoz szorosan kapcsolódó regionális innovációs tanácsok, regionális innovációs munkabizottságok kompetenciájának, döntési jogkörének a növelése biztosíthatná azt.

Fontos, a decentralizációt elősegítő lépés, hogy az NKTH annak idején elfogadja, hogy a RIÜ-k nem a hivatalnak, mint egyfajta ágazati hatóságnak a regionálisan dekoncentrált szervezetei, hanem olyan partnerei, amelyeknek a segítségével mind a nemzeti szintű, mind a regionális innovációs rendszer hatékonyan fejleszthető. A decentralizációban a RIÜ-k szerepének növekedésére adhatott volna lehetőséget, hogy működésük, feladataik sokkal egységesebbé váltak 2008 után, így esetleges új feladatok, kompetenciák, hatáskörök átadása nagy valószínűséggel minden régióban hatékonyan megoldható lenne, és hozzájárulna a helyi szereplők megerősödéséhez is.

A decentralizáció mélyítésének az egyik első lépése kell, hogy legyen a források felhasználásához kapcsolódó nagyobb regionális autonómia. Bár a Kutatási és Technológiai Innovációs Alapról szóló törvény szerint az alap 25%-át regionális célokra kellett volna fordítani, és arra az alap jogcímével összhang-

ban a regionális fejlesztési tanácsok tehetnek javaslatot, a valóságban az RFT-k által ténylegesen befolyásolható forrás az egyes régióban mindössze az alap 8–12%-ára tehető. Természetesen számos fejlesztés valósult meg ezek mellett még a régiókban, azok esetében a regionális szereplőknek semmilyen döntési kompetenciájuk, sokszor akár véleménynyilvánítási lehetőségük sem volt azok előkészítésére, kiválasztására, megvalósítására vagy ellenőrzésére. A valós 25% feletti regionális döntési kompetencia nagy előrelépés lehetett volna a decentralizáció terén.

Végül természetesen az innovációpolitika, vagy akár a sokkal szélesebb gazdaságfejlesztés nem választható el a tágabb általános fejlesztéspolitikától, illetve regionális politikától. Hazánkban az 1990-es évek közepétől megindult decentralizációs folyamat a 2000-es évek elejére megakadt. Mivel a regionális innovációpolitika hiányának egyik oka valószínűleg részben az általános politikai decentralizáció viszonylag alacsony szintje, ezért általában a politika decentralizációja (pl. önkormányzati rendszer reformja, szektorális politikák decentralizációja), a helyi és regionális szint általános megerősödése, a nagyobb fokú önállóság a helyi politikai mezőben is képes lenne kitermelni az innovációs politikát.

5.3. Regionális innovációpolitika

Vizsgálataink során megerősítést nyert az a több hasonló kutatásban is korábban megállapított tétel, miszerint 2009-ben még nem beszélhetünk valós regionális szinten markánsan meghatározható innovációs politikáról, így a kérdés elsősorban az, hogy hogyan, miként lehet ezt a jövőben megteremteni.

Amíg nem érzékelhető a valós decentralizáció, és nem formálódik ki a regionális innovációs rendszer, amíg nem jelennek meg határozottabban a regionális tudáscentrumok és helyi vállalkozások érdekei, igényei és természetesen befolyásoló képességei, addig nem várható hatékonyabb szerepvállalás, önálló regionális innovációs politika. Nem csak a kormánzatnak, az országos szereplőknek kell nyitni a régiók felé, szükség van az alulról induló építkezésre, kezdeményezésekre is. A komolyabb területi jogosítványok, kompetenciák, a valós helyi rendszerré szerveződés és a lokális érdekek és célok megjelenése eredményeként válhat csak aktív szereplővé a régió az innovációpolitika alakításában és a fejlesztési irányok kijelölésében.

Ezen folyamatokhoz először a szakmai munkát kell megerősíteni regionális szinten, konkrét eredmények kellenek, majd utána lehet a politikai képviselőt erősíteni, hogy legyen mire hivatkoznia a politikának. Ennek alapját a RIÜ-k tevékenysége, aktív hozzájárulása, koordinációja révén megvalósuló sikeres

innovációs és K+F projekteken keresztül kell megteremteni. Be kell tudniuk bizonyítani a régióknak, hogy regionális szinten képesek hatékonyan felhasználni a rendelkezésre álló forrásokat, és ezáltal a sikeres innovációk másoknak történő bemutatásával lehet igazolni a regionális innovációpolitika létjogosultságát.

Mindenképpen szükséges, hogy a jövőben a regionális innovációs rendszer gazdasági és tudásmezőjének tagjai, azaz helyi vállalkozások, a felsőoktatási intézmények, kutatóintézetek jobban artikulálják a helyi érdekeket, igényeiken keresztül a regionális politika szereplőitől kikényszeríthető egy aktívabb szerepvállalás. Ezek a szereplők korábban kevésbé foglalmazták meg az igényeiket, nem vállaltak igazán komoly szerepet. A lokális innovációs igények és elvárások foghatják össze eredményesen a regionális innovációs rendszert és alapozhatják meg, illetve erősíthetik meg a regionális innovációs politika kialakulását. Különösen az egyetemek és a kutatóintézetek fejlesztésén keresztül lennének képesek a helyi politikusok nagyobb szerepet vállalni a régiók érdekében, hiszen a tudástermelők szerepe egyértelműen felértékelődött (*Gál-Ptáček* 2011).

Jelenleg nincs igazán egységes regionális érdekhalmaz, üzenet, amit képviselni lehet nemzeti szintű fejlesztésekhez kapcsolódó egyeztetések során, sokszor jellemzőbb a megyei települési érdekek ütközése. Valamennyi régióban szükség lesz a regionális innovációs stratégiák aktualizálására a jövőben. Különösen fontos lenne, hogy e stratégiák frissítése ne egy szűkebb szakmai stáb munkájaként készüljön el, hanem lehetőség szerint már az előkészítése, egyeztetése is széleskörű politikai nyilvánosságot kapjon, aminek eredményeként egyfelől a regionális politika szereplői sokkal jobban képesek azonosulni az általuk képviselni kívánt célkitűzésekkel, másfelől maga a folyamat is elősegíti a szemléletváltást.

5.4 Regionális innovációs ügynökségek

A regionális innovációs rendszer működési hatékonyságának javítása érdekében mindenképpen szükség van a regionális innovációs ügynökségeknek a különböző szereplők (tudástermelők, tudásalkalmazók, felhasználók, hídképző és közvetítők, innovációs szolgáltatásokat nyújtók) közötti koordináló, katalizáló, információ áramoltató, az egyes aktorokat összekapcsoló és hálózatba szervező tevékenységére, amely feladatok, mint közfeladatok hosszabb távon is közösségi finanszírozást igényelnek (akár nemzeti, akár helyi/regionális források). A RIÜ-nek kell tudni becsatornázni és tovább közvetíteni a regionális innovációs politika felé, valamint az országos innovációs politika irányába a

helyi szereplők érdekeit, igényeit, fejlesztési irányait. Ehhez mindenképpen szükség van arra, hogy a RIÚ-k képesek legyenek erőteljesebben megjeleníteni önmagukat és a regionális innovációs rendszerben elfoglalt pozíciójukat, aminek első lépése kell legyen önmaguk meghatározása.

Természetesen fontos, hogy az egyes RIÚ-k tevékenysége között is legyen egyfajta koordináció a nemzeti innovációs rendszer hatékony működtetése miatt, hogy nemzeti szinten is legyenek összekapcsolva és összehangolva a regionális innovációs tudásbázisok. Ennek kezdeményezései már elindultak, mind az alulról felfelé, mint a RIÚ-k együttműködési hálózata a RIÜNET, mind pedig a központi kormányzat részéről egy egységes innovációs információs rendszer, a soha meg nem valósult RIIR céljai ezt a folyamatot szolgálták volna. A RIÚ-k közötti hatékonyabb együttműködést segítheti, ha a regionális innovációs stratégiák felülvizsgálata és aktualizálása során már törekednének arra, hogy ne egymástól teljesen független RIS-ek készüljenek, hanem azok a régióhatárokon kívül eső kapacitásokat, szolgáltatásokat is megpróbálják figyelembe venni. Ezt igényli az egyes RIÚ-knek bizonyos területekre történő specializációja és ebből fakadó munkamegosztása is.

5.5. Regionális érdekek képviselete

Sajnos ma még a regionális sajátosságok, érdekek, fejlesztési irányok – nemcsak az innováció és K+F politikában, hanem szinte valamennyi szektorális politikára igaz – nem jelennek meg az ágazati politikákban. A legtöbb esetben nincs is igazán meg ezen érdekek képviseletének a formális szervezeteken, testületeken keresztüli történő lehetősége, rendszere, amikor pedig létezik valamilyen hasonló célt szolgáló egyeztetési fórum, a regionális vélemények jellemzően nem jutnak már el a szektorális politikák előkészítésének bürokráciájában a végső döntési folyamathoz.

Mindenképpen szükség van arra, hogy a nemzeti szintű tanácsadó és véleményformáló szervezetekben minden régiónak legyen önálló, valós és az ágazati szereplőkkel azonos súlyú képviselete. Cél, hogy a régiók megfelelő súlyú bevonásával javuljon a már meglévő szervezetek hatékonysága, illetve hogy további területeken jöjjenek létre új formális véleménynyilvánítást biztosító testületek, amelyek eredményeként a regionális érdekek és fejlesztési irányok valóban megjelenhetnek az ágazati politikák alakításában.

A regionális érdekek képviseletére, az országos, nemzeti innovációs és technológiai politikai döntések folyamatába (jogszabályalkotás, Innovációs Alap szabályozása, pályázati rendszerek alakítása stb.) mind a politikai, mind a szakmai regionális képviselet biztosítása szükséges. A regionális képviselet

megfelelő személyei lehetnek politika szinten a regionális fejlesztési tanács, regionális innovációs tanács/bizottság elnöke, alelnöke, míg szakmai oldalról a regionális innovációs ügynökség vezetője, a regionális fejlesztési ügynökség vezetője, munkatársa.

A 2008-ban kinevezett kutatás-fejlesztésért felelős tárca nélküli miniszter⁴ annak idején a hatékonyabb irányítási struktúra megvalósításaként három új bizottság létrehozását tervezte, a legfontosabb újításként pedig a terület irányításában egy új tárcaközi forrás egyeztető tanács felállítását. A tárcaközi forrás egyeztető tanács mellett a nemzeti innovációs fórum, valamint a nemzeti innovációs tanács feladata lett volna a szakmai vélemények döntés-előkészítésbe való bevonása.

A nemzeti szintű egyeztető fórumokban való regionális képviselő mellett a következő javaslat az új nemzeti irányításnak a regionális szinten való képviselője lenne. A kutatás-fejlesztésért és innovációért felelős tárca nélküli miniszter képviselője helyet kaphatna az egyes regionális fejlesztési tanácsokban, ami elősegítené a régiók innovációval kapcsolatos döntéseinek a közvetítését a miniszter felé, és közvetlen kapcsolatot biztosítana a két szint között. Természetesen az RFT tagság csak egy átfogóbb reform részeként képzelhető el, hiszen nem cél, hogy az RFT-kben a helyi szereplők kárára további kormányzati pozíciók jöjjenek létre.

5.6. Regionális innovációs kapacitás

Végül, de természetesen nem utolsó sorban nagyobb hangsúlyt kell fektetni a meglévő regionális innovációs kapacitások pontos feltérképezésére és fejlesztésére. Egyfelől kiemelkedő kell, hogy legyen azon helyi aktorok szerepe (K+F és innovációorientált vállalkozások, egyetemek, kutatóintézetek), akik képesek új termékeket, technológiákat, folyamatokat létrehozni, bevezetni, másfelől pedig annak a társadalomnak a léte, amely a régióban képes ezeket az újításokat alkalmazni, használni. A szakpolitika formálóinak a rendelkezésre álló eszközökkel mindkét szférát támogatniuk kell.

Jelenleg, talán a Közép-magyarországi régió kivételével valamennyi régióban nagyon gyenge a régiók innovációs kapacitása, ami nagymértékben hozzájárul a gyenge innovációs politikához. Szükség van az innovációs kapacitások, folyamatok rendszeres felmérésére, felülvizsgálatára. A koordináló, fejlesztő, tervezői kör már részben a vizsgálat tárgyát képezte, így különösen a vállalati szféra és a tudásteremtő kör kell, hogy ezen elemzések fókuszát képezze.

---

⁴ Ez a pozíció alig egy évig működött.

Ugyanakkor nem csak a meglévő kapacitás felmérése a fontos, hanem a potenciál is, amely a fejlesztési irányokat meghatározhatja. Így a javasolható vizsgálódási irányok lehetnek például az innovációs támogatási rendszer működése, hatékonysága, vagy az innováció rendszer hatékony működését akadályozó tényezők leküzdésére vonatkozó technikák, beavatkozási pontok meghatározása.

Irodalom

- Borsi B. – Papanek G. – Nyiry A. – Antal D. 2007: *Walking in other's shoes: regional innovation and research policy practice in Northern Hungary*. Case study for the ProAct project.
- Csizmadia Z. – Grosz A. 2011: *Innováció és együttműködés. A kapcsolathálózatok innovációra gyakorolt hatása*. Pécs–Győr, MTA Regionális Kutatások Központja.
- Döbrönte K. – Vida Sz. 2004: A regionális politika és intézményrendszer szerepe Magyarországon. – *Tér és Társadalom*. 4. pp. 1–28.
- Gál Z. – Ptáček, P. 2011: The Role of Mid-Range Universities in Knowledge Transfer in Non-Metropolitan Regions in Central Eastern Europe. – *European Planning Studies*. 9. pp. 1669–1690.
- Gál, Z. – Rácz, Sz. (eds.) 2008: *Socio-Economic Analysis of the Carpathian Area*. Pécs, Centre for Regional Studies of the Hungarian Academy of Sciences. (Discussion Papers; Special).
- Havas A. – Nyiri L. (szerk.) 2007a: A magyar nemzeti innovációs rendszer. Háttér tanulmány az OECD 2007/2008. évi innovációs országjelentése számára. Budapest, NKTH.
- Havas A. – Nyiri L. (eds.) 2007b: National System of Innovation in Hungary. OECD Background Report 2007. Budapest, Nemzeti Kutatási és Technológiai Hivatal.
- Illés I. 2001: Régiók és regioanalízis. – *Tér és Társadalom*. 1. pp. 1–23.
- Radosevic, S. 2002: Regional Innovation Systems in Central and Eastern Europe: Determinants, Organizers and Alignments. – *The Journal of Technology Transfer*. 1. pp. 87–96.

„MIVEL VAN BAJ?” – A TÁRSADALMI KONTEXTUS MEGJELENÉSE AZ INNOVÁCIÓS SZAKEMBEREK PROBLÉMAÉRZÉKELÉSÉBEN

Bodor Ákos

1. Bevezetés

Ebben a tanulmányban azt szeretnénk feltárni, hogy a regionális innovációs rendszerben tevékenykedő szakemberek milyen tudással rendelkeznek az innovációs folyamatot befolyásoló társadalmi kontextusról, és az ahhoz köthető problémákról.

A témával foglalkozó irodalomban hangsúlyosan megjelenik a regionális innovációs rendszerek *társadalmi-kulturális beágyazottsága* (Vas–Bajmócy 2012). A beágyazottság Granovetter-i koncepciója (Granovetter 1985) tehát gyakorlatilag részévé vált az innovációs folyamatokról való tudományos gondolkodásnak. Ez a látásmód a következő alapelveken nyugszik: „1. A cselekvés mindig társadalmilag meghatározott, és nem lehet kizárólag egyéni motívumokra hivatkozva megmagyarázni; 2. a társadalmi intézmények nem jönnek létre automatikusan, valamilyen elkerülhetetlen formában, hanem „társadalmilag megformáltak” (Granovetter 1990, 61). Azonban míg Granovetter neve az új gazdaságszociológia irányzatához köthető, addig az innovációs rendszerek elméleti gyökere sokkal inkább a közgazdaságtanban keresendő, azon belül is az *intézményi és az evolúciós közgazdaságtanban* (Vas–Bajmócy 2012).

Az intézményi közgazdaságtan felfogásában a gazdasági élet megértéséhez az intézmények vizsgálatán keresztül vezet az út. Az intézményeken belül megkülönböztetnek *formális* (pl. jogi, gazdasági szabályok) intézményeket, valamint *informális* intézményeket, melyek alatt a kultúra által meghatározott, a formális intézményeknél lassabban változó tényezőket, illetve a „társadalom játékszabályait” értik (North 1990). A regionális gazdaságfejlesztéssel – és ezen belül az innovációval – foglalkozó munkákban is e megközelítésnek megfelelően olyan „új” fogalmak jelennek meg, mint a társadalmi tőke, a bizalom, az útfüggőség, a tudás, vagy éppen a társadalmi norma. Az intézmények vizsgálatának koncepciója az érdeklődés középpontjába állítja az intézmények társadalmi-gazdasági kontextusban való megértését, és általános magyarázó okként használja azokat a regionális gazdasági fejlődés kérdéskörében.

Az elméleti gyökereknek köszönhetően az innovációs rendszerekkel foglalkozó tudományos megközelítésekben hangsúlyos elemként jelennek meg az intézmények. Lundvall (1992) innovációs rendszer meghatározásában például megkülönböztet egy szélesebb és szűkebb definíciót. A szűkebb értelmezés csak a kutatási tevékenység szereplőit tartalmazza, míg a tágabb fogalom a gazdasági és az intézményi rendszer minden olyan szereplőjét felöleli, akik valamilyen módon kapcsolatban vannak a kutatási tevékenység szereplőivel. E szerint az innovációs rendszer azokból az alkotóelemekből és kapcsolatokból áll, amelyek interakcióban vannak a termelés, a diffúzió, továbbá az új és gazdasági értelemben hasznos tudás alkalmazásában. Ehhez hasonlóan Edquist és Johnson (1997) szerint az innovációs rendszer elemei közé beletartozik minden fontos gazdasági, politikai, szervezeti és egyéb faktor, amelyek hatással vannak az innovációk kialakulására, diffúziójára és használatára. Tödtling és Tripp (2005) szerint vannak *puha* és *kemény* alkotóelemei az innovációs rendszernek. Az utóbbi kategóriába a különböző formális intézmények tartoznak (szervezetek, törvények), míg a puha intézmények közé a szokásokat, normákat és rutintokat sorolják. Chaminade és Edquist (2006) a szervezetek (organizations) és az intézmények (institutions) fogalmainak szétválasztásával határozzák meg az innovációs rendszer elemeit. E szerint a szervezetek olyan mesterségesen létrehozott formális struktúrák, amelyeknek mindig valami explicit célja van. Ezek tekinthetők az innovációs rendszerben az aktoroknak vagy a játékosoknak (players/actors). Ilyen szervezetek az innovációs rendszerekben a vállalatok, az egyetemek, a kockázatitőke-társaságok és az innovációpolitika megvalósulásáért felelős szervezetek, ügynökségek. Az intézmények pedig olyan közös viselkedésmódok, normák, szokások, rutinok, és gyakorlatok, melyek szabályozzák az interakciókat az egyének, a csoportok, illetve a szervezetek között.

Az egyes szerzők ugyan egymástól némileg eltérően mutatják be az innovációs rendszer szempontjából lényeges intézményeket, de alapvetően meg egyeznek abban, hogy külön választják a „puha-informális” és a „kemény-formális” elemeket. Az utóbbi kategóriába tartozó elemek jelennek meg leggyakrabban az innovációs rendszerek vizsgálatakor. Ilyen viszonylag gyakran vizsgált elemek: a különböző jogszabályok, különös tekintettel a szellemi tulajdonjogra vonatkozó és a különböző szervezetspecifikus szabályok, a finanszírozási rendszerek, a K+F gyakorlatok, illetve a governance struktúrái (Sotarauta 2011). Míg a „puha-informális” intézmények közé általában a normákat, értékeket, attitűdöket szokás sorolni, vagyis azokat a kulturális-kognitív elemeket, amelyek az innovációs rendszer működésének minden egyéb elemét egyébként befolyásolják és alakítják, beleértve a kemény-formális intézményeket, illetve a szervezetekben tevékenykedő egyéneket is, akik a saját „társadalmi szűrőjükön” keresztül látják, és értelmezik önmagukat és tevékeny-

ségüket. Ezeket a kulturális-kognitív elemeket nyilvánvalóan az innovációs rendszerhez képest külsődleges tényezőként is látni kell, hiszen hatókörük és dinamikájuk társadalmi szinten értelmezhető.

Az empirikus elemzésben ezt az intézményi kettősséget visszük tovább, kicsit leegyszerűsítve az elnevezéseket, a kemény-formális intézményeket „nem társadalmi tényezőkként”, míg a puha-informális intézményeket „társadalmi tényezőkként” kezeljük. Alapvetően azt szeretnénk feltárni a regionális innovációs rendszer szereplőivel készült interjúk alapján, hogy a tágabb társadalmi kontextusra utaló, puha-informális elemek hogyan jelennek meg a szakemberek diskurzusában.

2. Szociális reprezentációk az innovációs rendszer működését hátráltató tényezőkről

Az interjúk tartalmi egységei¹ visszatükrözik az innovációval foglalkozó irodalomban általában megjelenő intézményi elemeket. Számítottunk arra, hogy a témák szabad kifejtése során, a szakemberek a különböző intézmények működését kritikusán fogják tárgyalni, vagyis a hazai innovációs folyamatok bemutatása, értékelése során a problémák és nehézségek fognak túlsúlyba kerülni. Ezeket a negatív töltetű megnyilatkozásokat tekintettük a szociális reprezentációkkal kapcsolatos vizsgálatunk elemzési egységeinek. Ezek számunkra azért lényegesek, mert a problémákból összeálló struktúra alapján tudunk arra következtetni, hogy a magyar innovációs rendszer szereplői milyen befolyásoló tényezőket tartanak fontosnak, illetve kevésbé fontosnak az innovációs rendszer működése szempontjából. Ezen belül pedig különösképpen arra voltunk kíváncsiak, hogy az innovációval foglalkozó szakemberek milyen társadalmi problémákat érzékelnek az innovációval kapcsolatban, milyen társadalmi akadályait látják az innovációs folyamatoknak a mai Magyarországon.

Az interjú tartalmi egységeiből látszik, hogy az explicit témafelvetések – egyet kivéve – inkább a formális, kemény intézményi elemekkel mutatnak összefüggést. Azonban ahogyan már említettük, a puha-informális intézményeknek is hívott kulturális-kognitív elemek, „társadalmi szűrőként” funkcionálva tulajdonképpen az összes egyéb intézményi elemre hatással vannak. Ezért az interjúk elemzése során azt is kerestük, hogy a formális-kemény intézmények nem megfelelő működésének tárgyalásában bármilyen módon utal-e összefü-

---

¹ Szervezet bemutatása, szerepe, küldetése; szereplők közötti együttműködés; állam szerepe; önkormányzatok szerepe; centralizáció-decentralizáció; innováció finanszírozása; támogatások; az innováció társadalmi akadályai.

gésekre az interjúalany a tágabb társadalmi kontextusra, vagyis a mai magyar társadalomban kimutatható negatív jelenségekre² vonatkozóan. Az interjú során közvetlenül is rákérdeztünk erre („*Milyen társadalmi akadályait látja az innovációs folyamatoknak ma Magyarországon?*”), így gyakorlatilag két különböző jellegű forrásból tudtuk elemezni a kérdést. Tehát e kétfajta megközelítés alapján szűrtük ki a diskurzusból azokat a problémákat, amelyek az innovációs rendszerben tevékenykedő szakemberek szerint társadalmi jellegűnek tekinthetők, és komoly akadályait jelentik a hazai innovációs rendszerek hatékony működésének.

2.1. A regionális innovációs rendszerek működésében észlelt formális, kemény intézményi problémák

Az előzetes várakozásunk, hogy a megnyilatkozó szakemberek a rendszer működésével kapcsolatban negatív kijelentéseket fognak tenni, beigazolódott. Az interjúk alapján egyértelműen kijelenthető, hogy az innovációs fejlesztéspolitikai szakemberek általában *komoly problémákat észlelnek* tevékenységük során, gyakorlatilag az interjúk minden tartalmi elemében ez tükröződött. Mindössze az interjúalanyok egyharmada beszélt úgy az innovációs rendszer működéséről, hogy eközben ne tett volna említést működési zavarról. A legjellegzetesebben megjelenő problémacsoportok a következők voltak:

- finanszírozás elégtelensége,
- jogi szabályozás hiányosságai, problémái,
- a rendszer szereplőinek nem megfelelő magatartása, illetve cselekvése,
- a rendszer szereplőinek nem megfelelő, vagy hiányos tudása,
- kormányzati szakpolitika alkotás és irányítás anomáliái,
- egyes szervezetek belső strukturális problémái (jellemzően az egyetemek)

Az az eredmény, hogy a szakemberek erős kritikával illetik a rendszer működését, aligha meglepő. Csizmadia Zoltán hasonló célcsoporttal készített kutatásában a regionális innovációs rendszerről alkotott véleményeket vizsgálta, és a következő eredményre jutott: „*A megkérdezett intézményvezetők és szakértők általában jóval több hátrányról, hiányosságról számoltak be, mint előnyös, kedvező tényezőről. Míg a sok interjúban előforduló negatívumok könnyen rendszerezhetők, az előnyöknél a lista gyakran csak partikuláris vélemények*”

---

² Erről bővebben szól a kötet másik tanulmánya: „Az innovációt körülvevő társadalmi kontextus néhány elemének vizsgálata”.

nyeket tartalmaz.” (Csizmadia 2009, 175). A „rengeteg” kritikai észrevételt csoportosítva, a mi eredményeinkhez hasonlóan, többek között az irányítás kérdését, a finanszírozási rendszer hibáit, illetve szabályozási hiányosságokat emeli ki elsőrendű problémákként (Csizmadia 2009, 175–176).

Mindezek figyelembevételével a lényeges kérdés számunkra az, hogy vajon a problémaérzékelés megmarad-e a szűken értelmezett innovációs rendszer keretein belül, vagy – mint ahogy azt a tudományos elméletek hangsúlyozzák – kiterjed-e szélesebb társadalmi kontextus irányába. Ennek megválaszolásához elméleti fogódzóként és viszonyítási keretként a *szociális reprezentáció* elméletét³ (Moscovici 2002) használjuk. Ez az elmélet alapvetően a kollektív reprezentációk durkheimi gondolatvilágába illeszkedik. Azonban míg Durkheim a kollektív reprezentációkat úgy tekintette, mint a társadalmi valóság önálló tartományát, amelyek függetlenek az egyéni gondolkodástól (Durkheim 1978), addig a Moscovici által megalkotott elméleti konstrukció egy köztes, áthidaló kategóriát képez a kollektív és az egyéni reprezentációk között. A szociális reprezentáció elmélete azt a bonyolult folyamatot segít megérteni, amelyben egy tudományos elmélet a köznapi gondolkodás részévé válik. Az eredeti elmélet-ről leszakadhatnak bizonyos elemek, míg mások nagyobb hangsúlyt kaphatnak. Ez a sajátosan szerveződő tudás része lesz a világról való elképzelésünknek, meghatározza viselkedésünket. A tudományos elméletek tehát „leszivárognak” a mindennapokba és egy „naív commonsense” részévé válnak (László 1999). Az innovációs elméletekkel kapcsolatban is feltételezhető, hogy a mindennapi élet során jobban kézzelfogható, kemény intézményi elemek erőteljesebben megjelennek a tudományos elméleteket alkalmazó szakemberek gondolkodásában, míg a kissé „kődös” puha, társadalmi tényezők pedig kevésbé.

---

³ Az elméletet Serge Moscovici román származású, a II. világháborút követően Franciaországban letelepedő szociálpszichológus dolgozta ki az 1960-as évek elején nagyszabású empirikus kutatása „melléktermékeként”. A „*La psychoanalyse et son image*” című monográfiájában azt a folyamatot mutatta be, ahogy a pszichoanalízis tudományos elmélete az „átlagemberek” számára a hétköznapi tudásuk részévé vált. A kutatás során kiderült, hogy a pszichoanalízis jelentősen beépült az 1950-es évekre a francia társadalom tudatába, azonban ez nem terjedt ki az elmélet minden egyes elemére.

2.2. A regionális innovációs rendszerek működésében észlelt informális, puha intézményi problémák – a társadalmi kontextus megjelenése

A társadalmi kontextus felbukkanását kereshettük egyrészt az előzőekben tárgyalt kemény, formális intézményi problémákat taglaló megnyilatkozásokban, tehát *közvetett* úton, míg másik részük *közvetlenül* állt rendelkezésünkre, az innováció társadalmi akadályait firtató kérdésünkre adott válaszok alapján. Az előbbiből jóval kevesebb van, mivel mindösszesen az interjúalanyok egyharmadának diskurzusában sikerült olyan kijelentéseket azonosítanunk, amelyek valamilyen módon a társadalmi kontextusra, mint problémaforrásra utaltak. A második típusú válasz esetében természetesen sokkal jobb az arány, hiszen itt gyakorlatilag minden interjúalanytól rendelkezünk valamiféle kijelentéssel. Itt azonban bonyolódik a helyzet, mivel egyáltalán nem biztos, hogy az interjúalany által *társadalmi* tekintett probléma, akadály valóban a társadalmi kontextusba tartozó elemnek tekinthető.

A kétféle (továbbiakban „spontán” illetve „provokált”) módon összegyűjtött megnyilatkozásokból összeálló *társadalmi problémákat* hat különálló csoportba tudtuk rendezni.

2.2.1. Konzisztens társadalomtudományos problémafelvetések

A modern társadalomtudományok álláspontjával nem ellentmondásos problémafelvetés meglehetősen kevés bukkant fel a diskurzus során. Ezek között található spontán és provokált gondolat is. A kategóriát egy, a klaszterekkel kapcsolatos téma tárgyalása közben felbukkant spontán megnyilatkozással illusztráljuk. Az interjúalany nemzetközi keretbe ágyazva mutatja be a hazai klaszterek működéséről szerzett tapasztalatait:

„Ez a klaszter egy olyan jól támogatott dolog, és klasztert létrehozni az egy jó buli, mert hát nagyon olcsó pénzhez lehet hozzájutni... Magyarországon hát papírforma szerint van sok klaszter. Sok klaszter, és hogyha megnézzük a jelentéseket, és egyebeket, amik le vannak írva, úgy tűnik, hogy ezek olyan jól működő klaszterek, hisz ugye úgy néz ki, hogy a termelési érték ennyi a klaszterben, szereplők ennyi meg annyi. Hát azért ettől sokkal rosszabb a kép, sokkal rosszabb a kép.”

Összehasonlítás:

„Azt gondolom, hogy az, ami a dánoknál van, hogy egyfajta bizalom a másik szereplő iránt, az együttműködésben való bizalom, ez baromi fontos ahhoz, hogy egy jó klaszter jöjjön létre... Akkor, amikor hosszú távon akarunk együttműködni 5–10–15 évre, akkor azt gondolom, elengedhetetlen a bizalom és az, hogy úgy legyünk

ha tetszik versenytársak is, hogy nem gyilkolni akarjuk és nem ellenségek akarunk lenni és úgy működünk együtt klaszterként. Na most úgy tűnik, hogy a dán – hát hogy úgy mondjam – társadalmi morálban ez benne van. Valahol, és ott úgy tűnik egyszerűbben működik.”(Interjúalany 19.)

Világosan megjelenik a makro-jellegű társadalmi hatás (*társadalmi bizalom, társadalmi morál*) szerepe az egyéni szintű cselekvésben (*együtműködés a klaszterben*), és ezek az egyéni cselekvések makroszinten összeadódva hozzájárulnak a dán klaszterek hatékony működéséhez.

2.2.2. Konzisztens társadalomtudományos problémafelvetések – determinisztikus pozitív jövőbeni forgatókönyvekkel

Ez a kategória alapvetően az előzőhöz hasonló típusú meglátásokat tartalmaz. Annyiban különböznek attól, hogy a jelenség bővebb kifejtése, magyarázata során az interjúalany arra utal, hogy a jelenleg létező társadalmi probléma a jövőben megoldódik.

A kategória első példája szintén egy, a klaszterek nemzetközi és hazai működésével kapcsolatos spontán megnyilatkozás. Az interjúalany a megvalósult magyar klaszterekben tapasztalható együtműködésekéről nagyon rossz véleménye van, megfogalmazása szerint *„még nem értünk meg erre”*. Megkértük, hogy ezt az álláspontját fejtsse ki bővebben:

„Most már jó pár éve veszünk részt mindenféle nemzetközi projektben, amik szegről-végről attól működnek, vagy arról szólnak, hogy akár egymással próbáljanak meg vállalkozások együtműködni, akár intermedier szervezetekkel, egyetemekkel, ügynökségekkel, bárki mással és azt látjuk, hogy ezek az együtműködések a bizalmi komponenstől nagyon erősen függenek, ezeknek a szervezeteknek a viszonyában.”

Látható, hogy a problémafelvetés és az oksági magyarázat nagyon hasonlít az előző kategóriában szereplő példához. A makroszinten mutatkozó eltéréseket a következővel magyarázza:

„Vannak olyan területek, meg vannak olyan partnereink, akiknél ez a bizalmi szakadék úgy látjuk, hogy könnyebben áthidalható, mint a mi vidékünkön. Ennek lehetnek történeti okai is a mi területünkön, tehát én nem gondolom, hogy műszaki szempontból le lennének ma maradvá az ugyanakkora méretű magyar vállalkozások, az ugyanakkora méretű osztrák vállalkozásoktól... úgyhogy én azt hiszem, hogy ez elsősorban egy ilyen bizalmi jellegű kérdés, és hát ez valószínű egy évtizedes folyamat, ami ennek az élelt le tudja kerekíteni, tehát nem hiszem, hogy ez egyik napról a másikra történő dolog lenne.” (Interjúalany 10.)

Az inkonzisztencia a probléma megoldási módjának kifejtése során keletkezik. Az interjúalany a múltban gyökerező, statikus okokra vezeti vissza a mai állapotot. Ezt egy passzív, távoli tényezőnek látja, ami úgy tűnik, párosul egy olyan jellegű hittel, mely szerint a bizalom magától kialakul majd valamikor a jövőben.

A következő, szintén spontán megnyilatkozásban az interjúalany arról beszél, hogy nagyon sok innovatív ötlet az anyagi erőforrások hiánya miatt bukik el. Erre a célra szolgálhatna a kockázati tőke, de ez véleménye szerint nem tud működni Magyarországon:

„Egy kutatás-fejlesztés rendkívül kockázatos, erre egy kisvállalkozás nem fog kockáztatni hitelfelvételt. Tőkebevonás, kockázati tőke, egyebek: ez a találmány az 'enyém', ez a know-how az 'enyém' – mondja, és én ezt nem adom oda egyetlen kockázati tőkésnek sem, hogy idejöjjön és beledumáljon az én cégembe. Ez a magyar mentalitás, tehát ez az együttműködési készség teljes hiánya”

Az együttműködési készség hiányát tehát a „magyar mentalításra” vezeti vissza, vagyis az innovációs rendszeren túlmutató kontextuális okra. Majd kiterjeszti a gondolatmenetet a klaszterekre is:

„A piacgazdasághoz idő kell. Nagyon rövid ideje csináljuk, nem alakult ki egy piacgazdasági etika... nincs üzleti etika az együttműködésekben. Tehát ezek a klaszterek is rendkívül visszafogottak azok is, amelyek működnek éppen emiatt, hogy nem alakult ki a piacgazdaság, nem adja ki a piacot. Az természetes, hogy nem mondja meg, hogy kinek dolgozok, nem mondja meg, hogy mit dolgozok, de egyébként dolgozzunk együtt!” (Interjúalany 8.)

Ebből a meglátásból is úgy tűnik, hogy az „idő” megoldja a problémát, egy bizonyos idő után magától kialakul a most hiányzó „üzleti etika”.

Ennek a kategóriának utolsó példajaként egy provokált választ mutatunk be. Az interjúalany a hazai vállalati kultúra nem megfelelő minőségét találja az innovációs folyamatok legnagyobb társadalmi akadályának:

„A vállalati kultúra. Magyarországon tulajdonképpen 20 éve van – hogy mondjam – szabad tere a vállalkozásoknak, nagyon sok esetben ez még nem alakult ki. Nagyon sok esetben egyszemélyes ügyvezetés van, nincsenek meg azok az innovációt támogató üzletviteli modellek, szervezeti modellek, amikben egyébként ez, egyébként komoly táptalajra találna. Hasonlóképpen csak korlátozottan alakultak ki egyrészt a kapcsolatok kutatóintézetekkel, egyetemekkel.” (Interjúalany 4.)

A nem megfelelő vállalati kultúra, amit az interjúalany bizonyos szervezeti és üzletviteli modellek hiányaként értelmez, meglátása szerint a rendszerváltás óta eltelt túl rövid idő miatt nem alakulhatott még ki. Ugyanígy a szervezetek közötti kapcsolatok kialakulásához is túl szűk idő állt rendelkezésre.

2.2.3. „Nyomásra született” társadalomtudományos problémafelvetések

Ebbe a kategóriába azokat a *provokált* válaszokat soroltuk, amelyekben az interjúalanyok láthatóan tisztában vannak azzal, hogy milyen jellegű választ „várunk” a kérdésre. Tanult ismeretekkel rendelkeznek az innovációt befolyásoló tényezők társadalomtudományi magyarázatairól. Ennek megfelelően válaszolnak a kérdésre, azonban bizonyos jelek arra utalnak, hogy ezek a magyarázatok nem teljesen egyeznek belső preferenciáikkal.

Az első példában az interjúalany az *együtműködési készség hiányát* nevezi meg legnagyobb társadalmi hátráltató tényezőnek, okát pedig a bizalmatlanságban látja. Eddig az érvelés egybeesik a társadalomtudományi magyarázatokkal, azonban kiderül, hogy ezt a negatív jelenséget egyszerűen egy „kommunikációs” problémának tartja, amit a feladatát megfelelően végző innovációt segítő szakemberek könnyen orvosolni tudnak:

„(sóhajt) *Hát ez szerintem most ez nem tudom mennyire ez közhely ha azt mondom hogy magyar betegség de az együtműködési készség azért az még fejleszthető lenne most ha tényleg negatívakat kell mondani mert azért tudnék pozitívát is...nem tudom, valahogy nincsen bizalom nincs bizalom egymás iránt. De most mondhatnék pozitívát is, tehát amikor mi már elkezdünk beszélgetni, lehet hogy az első alkalomkor még egy kicsit zárkózottabb valaki, de nagyon sokszor, nagyon sok nagyon jó pozitív élményeim vannak, mert amikor már konkrét dolgokról beszélünk, akkor az érdeklődés az beindul mind a kutatói részről mind az ipari partner részéről, s ez megint csak egy kommunikációs kérdés (nevet), hogy így teremtsünk alkalmat arra hogy találkozzanak egyáltalán a megfelelő emberek találkozzanak egymással és valahogy egy olyan kontextusba tudjuk őket helyezni meg hangulatba hogy tényleg elinduljon ez mondjuk a transzforszervezet dolga hogy ez meglegyen ez a klíma” (Interjúalany 21.)*

A következő példában az interjúalany kifejezetten tájékozott az összehasonlító társadalmi kultúra vizsgálatok témájában.

V: *„Társadalmi tényezők? (köhög) ...hát ugye az egyik talán az a ...nemtudomén kulturális vonatkozás, hogy ő ...az együtműködési készség az mindenképp szükséges az innovációhoz, ugye az innováció nem egy onemanshow, egy innovációs folyamatot egy ember nem tud vagy egy szervezet általában ritkán tud végigvinni, tehát mindenképpen együtműködésre van szükség, tehát a kollektívizmus, vagy az együtműködési kultúra fontos tényező.”*

K: *És ez hiányzik, úgy látod?*

V: *Nem állítanám azt, hogy hiányzik, de nyilván ezt lehetne erősíteni, tehát ennek egy jelentősen magasabb szintű megélése így a magyar társadalomban az segítené az innovációs eredményeket. Aztán ami szerintem probléma, az a kompetenciahiány az a legnagyobb, ami ilyen társadalmi, képzési, oktatási oldalról felmerül, tehát hogy a magyar képzési rendszer még mindig nem információközpontú,*

ugye nyilván az innovációhoz információ is kell, de nagyon-nagyon nagy információkon van a hangsúly az oktatási rendszerben, nem pedig azon, hogy a kreatív gondolkodást egyáltalán a gondolkodást, a hatékony problémamegoldó gondolkodásmódokat segítsük fejleszteni, elsajátítani a diákokban...

Az interjúalany elsőként elmondja azt a választ, amit „elvárunk”, de úgy tűnik, jobban egyetért a másodikként említett dologgal, ami viszont a mi kategóriáink szerint nem számít társadalmi.

Az említett „együtműködési kultúra” fogalomhoz kapcsolódva további kérdést tettünk fel arra vonatkozóan, hogy ebben a tekintetben lát-e különbséget nemzetközi összehasonlításban. Erre a kérdésre adott válasza tovább erősíti azt a feltételezést, hogy a társadalmi problémák kérdését meglehetősen sajtószóhasználatosan értelmezve közelíti meg az interjúalany:

„Van persze, meg erre vannak nagyon pontos nemzeti kultúra felmérések, amik azt mutatják – hogy a magyar nemzeti kultúra – tehát a magyar munkavégző társadalom kultúrája leginkább a német társadaloméra hasonlít. Még csak nem is az osztrákokéra, hanem a legnagyobb hasonlóság a német kultúrával van. Egyébként ezért van az, hogy sok nemzetközi német multinacionális vállalat, aki ide Magyarországra jött nagyon nehézkesen megy el innen, még az olcsóbb, csábítóbb még keleti célpontok ellenére sem, hiszen itt (...) olyan kultúrával találkozunk, ami az övékéhez hasonló.

K: Milyen értelemben hasonlít?

V: Hát ugye a nemzeti kultúra felmérések azonosítanak bizonyos dimenziókat, és ezen dimenziók mentén végzik ezeket a felméréseket. Itt talán a Globe-kutatást ajánlanám (...) anno ezt úgy mérték le, hogy megnézték egy holland világcégnek, a Shellnek a különböző országokban működő leányvállalatainál, tehát (...) a különböző nemzetek kultúráját, munkamorálját és bizonyos dimenziók mentén állítottak föl relációkat, hasonlóságokat, különbségeket ilyen szempontból. Itt Közép-Európában a magyar kultúra a német nyugat-európai kultúrához hasonlít: például az individualizmus-kollektívizmus dimenzióban mennyire a jövőorientáltság, illetve a múltorientáltság a meghatározó; mennyire a szerzett, vagy az öröklött státusz számít a munkavállalóknak. Itt van sok érdekes ehhez hasonló dimenzió, tehát ilyen szempontból nincs is gond, csak ugye pont az a probléma, hogy egész Európa szenved attól, hogy nagyon jó koponyájú emberei vannak, nagyon jó tudásgenerátorok vagyunk és nagyon rossz tudáshasznosítók, tehát az sem véletlen hogy az Európai Unió egyre többet, és többet költ kutatás-fejlesztésre. Ugye a 6-os, 7-es keretprogramban mégsem csökkent a lemaradásunk – mondjuk – Japánnal, az USA-val vagy a kínaiakkal szemben...tehát az ilyen gyártó, termelő tevékenységnek a termelékenysége azért Magyarországon is folyamatosan nő, zárkózik fel Nyugat-Európaéhoz. De innovációs szempontból nekünk ugyanaz a problémánk (szerintem), mint ami Nyugat-Európának is, meg az egész Európai Uniónak.” (Interjúalany 9.)

Látható, hogy az interjúalany részletesen ismeri az összehasonlító szervezeti kultúrakutatásokat. Ezek eredményeit azonban nem látja problémásnak, vagy legalábbis nem tekinti nagyobb problémának, mint amivel a nyugat-európai társadalmak is küzdenek.

Az utolsó példában az interjúalany a hazai klaszterek működésében tapasztalható együttműködési problémákról beszél. Ezt alapvetően a *bizalmatlanságra* vezeti vissza, vagyis arra, hogy a vállalkozók féltik az ötleteiket és a termékeiket. Arra a kérdésre, hogy tapasztalatai szerint (az interjúalany széleskörű nemzetközi tapasztalatokkal rendelkezik) ez külföldön is hasonló problémát jelent-e, a következő választ adja:

„Azt gondolom, hogy van szemléletmódbeli különbség. Mindig ezt a frázist szokták puffogatni, hogy mi ebbe szocializálódtunk, meg a rendszer ilyen volt meg olyan, amiben azért van igazság. Te hát nem gondolom, hogy erre lehet mindent fogni, de látom azt, hogy azok a vállalkozások, akik nyitottabbak sokkal jobban boldogulnak... azt gondolom, hogy ez egy rossz bizalmatlanság, egy rosszul berögzült bizalmatlanság. Senki nem tanítja meg nekünk, nekik hogy ebből (az együttműködésből – B. Á.) neked hasznod van.”

Az együttműködésekben tapasztalható problémákkal kapcsolatban társadalmi okot jelöl meg (eltérő társadalmi környezetben való szocializáció). Ettől a magyarázattól mégis félig-meddig elhatárolódik azzal, hogy „frázispuffogatásnak” címkézi. Úgy tűnik a múltban gyökerező negatív mintázatok felemlegetése helyett, egy számára sokkal inkább kézzelfogható, konkrét és racionálisnak tűnő magyarázatot preferál. Ez a magyarázat az, hogy meglátása szerint az egyéni „haszon” meglátásának „tanítása” révén lehetne csökkenteni a bizalmatlanságot. Az interjúalany „elfordulását” a társadalmi magyarázatoktól a „provokált” kérdésre adott válasza is megerősíti:

„...nem hiszem, hogy van különbség (más országokhoz képest – B. Á.). Szerintem az egyik társadalmi akadály az, hogy nem tudjuk hogy mi ez (az innováció – B. Á.)”(Interjúalany 13.)

2.2.4. „Ál-társadalomtudományos” problémafelvetések

Ebbe a kategóriába azokat a megnyilatkozásokat soroltuk, amelyek ugyan alapvetően megfelelnek annak a feltételnek, hogy az innovációs rendszer működésében észlelt valamely problémát azon kívüli, makrojellegű oknak tulajdonít, azonban a jelenség részletes leírása a tudományos magyarázatok körén kívül marad.

Ebbe a kategóriába nem kerültek spontán megnyilatkozások.

Az első példa félig-meddig az előző kategóriához is kapcsolódik, mivel erősen érződik az interjúalanyon a kérdésnek való megfelelés igénye:

„Most ez egy eléggé összetett kérdés, ez nem egy ilyen egyszavas válasz. Tényleg összetett, tehát, ha belegondoltok az innovációnak is rengeteg összetevője van. Hát a forrás csak az egyik része, így ahogy mondod, a felkészültség, a tudás, a környezet, társadalmi környezet, hogy meg tud-e valósulni, ahhoz kell az egyik tétel az innovációs lánc. Tehát egyértelmű, tehát az ötlet az innováció, hogy azt továbbviszed, és a megvalósulás, tehát ezt és több tényező van, és tényleg nem tudományoskodni akarok, de ez tényleg így is működik, tehát nincs meg nálunk a társadalmi befogadottság teljesen, tehát felkészültebbnek kéne lenni szerintem.”

A „társadalmi befogadottság” kifejezést használja a „felkészületlenség” jelenségére. A „felkészületlenség” kifejezés jelentését kérésre a következőképpen fejti ki:

„Magyarországon valljuk azt, hogy kreatív nemzet vagyunk, de én meg azt mondom, hogy ebből... nem élhetünk meg. Kell hozzá egy jó oktatási rendszer, ami szerintem most nincs. Kell hozzá a társadalmi attitűd, ebbe beleveszem a gondolkodásmódunkat, szemléletmódunkat, mi nem európai módon gondolkodó nemzet vagyunk.

K: Mit értesz ez alatt?

V: Mi egy pesszimista, kicsinyes, pitiáner gondolkodású nemzet vagyunk. Én tudom, most köpködjetek meg, ez a véleményem, tehát mi nem vagyunk európaiak sok tekintetben, és ez nem mindenkire vonatkozik (nevet). Én ezt durvábban úgy szoktam mondani, hogy a bunkók országa vagyunk.

K: És ennek milyen hatása van az innovációs rendszer működésére?

V: Hát az, hogy kiművelt fejek nélkül azért nagyon nagy fejlődésre ne számíts. Nálunk nem azért rossz a foglalkoztatás, mert hülye mindenki, (hanem) azért mert nincsenek képzett szakembereink.” (Interjúalany 20.)

A „felkészületlenség” és az „oktatási rendszer” hiányossága mögött a megfelelő „társadalmi attitűdök” hiányát jelöli meg, ebben állítása szerint eltérünk az „európai nemzetek gondolkodásától”. A „társadalmi attitűd” fogalmának használata arra utal, hogy az interjúalany ismeretekkel rendelkezik ebben a tárgykörben, hiszen az innováció társadalmi kontextusára vonatkozó kérdésre adekvát fogalomhasználattal reagál. Azonban a részletes kifejtés során kiderül, hogy a fogalom használatában nem a társadalomtudományok értelmezését követi, mikor azt a „kiművelt emberekhez” és a szakképzettséghez köti. Továbbá ebben a megnyilatkozásban nagyon jól tetten érhető a felszínesen használt társadalmi jelenségek veszélyessége, ami könnyen átcsúszhat sztereotipizálásba, vagy különböző nemzetkarakterológiai magyarázatok alkotásába.

A következő „társadalmi akadály” jól kifejezi a sztereotipizálás folyamatát:

„Túlságosan kreatív népnek hirdetnek minket. Ez abban is megjelenik, hogy nem fejezünk be semmit. A kreatív gondolatok a folyamat közben felmerülnek, van egy tök jó görbe erre, tehát amikor a lelkesedés így kialakul, az új ötlet szépen lecseng idővel, amikor jönnek a problémák, akkor előbb-utóbb válságba jut az ötlet, és ezt föladjuk. És a túlzott kreativitás, a magyaroknak túlzott új keresése arra való, hogy sokkal nagyobb izgalmat és kielégülést okoz az embereknek, kutatóknak, mindenféle embereknek, hogy egy újat elindít és siránkozunk arról, hogy ezt miért nem lehet, őt nem értették meg, a külső feltételek olyanok voltak. Tehát nem vagyunk kitartók, tehát ez társadalmi-kulturális szempontból is szerintem nagyon fontos lenne, hogy ezt a tévimidzset és ezt a menedzsment magatartást a kutatókban, menedzserekben erősíteni, hogy nem feladni és nem egy újat keresni, hanem a régit megcsinálni.” (Interjúalany 8.)

2.2.5 Társadalmilag nevezett probléma, nem társadalmi tartalommal

A kategóriát bemutató példánkban az interjúalany a magyar vállalkozói kultúráról beszél: „(a magyar vállalkozói kultúra) nagyon alatta van az átlag európai vállalkozói kultúrához képest. Alatta van a felkészültségben, alatta van az aktivitásban gondolkodásban, szemléletmódban... még mindig azt várják, hogy az állam megold mindent, az állam majd kiírja, odaviszi, megnyeri és leteszi, és őneki csak el kell költeni”.

A megnyilatkozás alapján úgy tűnik, mintha az interjúalany a magyar társadalomban erősen jelen lévő paternalista társadalmi attitűdök problémáját boncolgatná. Azonban a gondolat továbbfűzésekor kiderül, hogy egyéni szintű hiányosságokra gondol tulajdonképpen:

...Tehát a szemléletváltozás az abban kellene, hogy fölismerje, hogy őneki képzett képezni kell magát az uniós irányelvekre. Nem is nagyon ismerik azt, hogy az unió, csak szidják, mert mindenki azt mondja, hogy mert az unió azt kéri az unió ezt kéri. Tehát nem is tudja, hogy miből mi következik, tehát képzetlenség, alulinformáltság ez mindegy, hogy mivel fejezem ki, de ezt látom.” (Interjúalany 20.)

2.2.6. Társadalmiként nem értelmezhető problémafelvetések

Ezek a válaszok értelemszerűen mind a provokált kérdéshez kötődnek. Erre a kérdésre az interjúalanyok több mint fele nem társadalmi jellegű választ adott.

Ezek közül néhány kifejezőbb példát bemutatunk:

„A legnagyobb társadalmi akadály az innováció alacsony finanszírozása” (Interjúalany 4.)

„Az emberek nem tudják, mi az az innováció” (Interjúalany 7.)

„Nincs stabilitás, tehát az innováció is csak akkor működik jól, ha van egy stabil rendszer körülötte, és most ne is beszéljünk a finanszírozásról, de beszéljünk, mondjuk adórendszerről, beszéljünk intézményi hálózatról, beszéljünk azokról az emberekről, akik ebben dolgoznak, azok nem cserélődnek állandóan, tehát ezeknek a témáknak, környezetnek meg kell lenni, ahhoz hogy stabil legyen.” (Interjúalany 18.)

Az innováció szó elfogadottsága nem elégséges a társadalomban. Elcsépeltté vált.

„Az innováció mint szó egy kicsit degradálódott egyébként, tehát szerintem a társadalomban ma már nem annyira elfogadott... nagyon nagy volt a lelkesedés, a kezdeti lelkesedés, amikor elindult. Tehát akkor mindenki innovációról beszélt, ma már sokkal óvatosabban kell bánni ezzel a szóval. Mi is gyakrabban használjuk a fejlesztés szót, még a kutatás-fejlesztés is jobban, de inkább a fejlesztés az, ami kis cégeknél vagy hétköznapi embereknél jobban megragad, megfogja a fantáziájukat. Tehát most csak a szóra, fogalomra értettem. Nagyon sokat használtuk az elmúlt időszakban.” (Interjúalany 18.)

„Nincsenek az innovációt tudatosan, elhivatottan és szakmailag felkészülten segítő emberek. Ez a szakma nem épült ki, ma innovációs menedzserképzés nincs.” (Interjúalany 14.)

„A műszaki természettudományi oktatás az általános iskolától a középiskolán keresztül a felsőoktatásig elvesztette a súlyos presztízsét.” (Interjúalany 15.)

„Nem értem miből gondolja, hogy akadályok vannak, hogy más akadályok, mint Ausztriában?” (Interjúalany 16.)

Az eltérő tartalmú problémafelvetésekben közös, hogy egyik sem lép túl az innováció kontextusán, nem keresi a probléma forrását azon kívüli dimenziókban.

3. Összegzés

Legfontosabb tanulságként azt emelhetjük ki, hogy a megkérdezett szakemberek diskurzusában az innovációs folyamatokat körülvevő, tágan értelmezett társadalmi környezet nem kap hangsúlyos szerepet. Az amúgy meglehetősen negatívan megítélt innovációs rendszer működési problémáit sokkal inkább szervezeti, irányítási, finanszírozási, szabályozási anomáliákra vezetik vissza. Ez azt jelenti, hogy a tudományos evidenciák egyes elemei „leszakadtak”, és nem váltak a mindennapi gondolkodás részévé. Azt láthattuk, hogy a rendszer működését kézzelfoghatóan meghatározó kemény, formális intézményi tényezők szerepe a szakemberek közös tudását képezi. Vélhetően ezek az ismeretek jól beilleszthetőek a jórészt közgazdász, vagy természettudományos végzettséggel rendelkező szakemberek meglévő kategóriáiba, sémáiba, tudáselemeibe.

Az említett társadalmi problémák vegyes képet mutatnak. A viszonylag konzisztens megállapításokban az innovációs rendszer teljesítményproblémáinak társadalmi okai általában a rendszerváltáshoz kapcsolódóan jelennek meg. A vélemények szerint még nem telt el elegendő idő a piacgazdaság megfelelő működéséhez szükséges társadalmi feltételek kialakulásához. Az elképzelések szerint ezek majd a jövőben automatikusan kialakulnak, függetlenül minden emberi cselekvéstől. Ezekben a megnyilatkozásokban érzékelhető egyfajta vakfolt a társadalmi problémák valóságos természetére nézve, úgy tűnik, mintha ez a téma fekete dobozként működne az innovációs szereplők gondolkodásában. Ezt az érzést tovább erősítik a nagyszámú inkonzisztens állítások is. Gyakran kerülnek a társadalmi tényezők magyarázatába attól teljesen idegen elemek, illetve többször felmerültek olyan kifejezések, speciális fogalmak, amelyek a megnyilatkozó társadalomtudományi ismereteit bizonyították, azonban a fogalom „feltöltése” teljesen irreleváns tartalmi elemekkel történt. Szorosan ide kapcsolódik az elemzés során „nyomásra született” társadalmi problémák esete. Ez a kategória is azt mutatja, hogy a szakemberek rendelkeznek a tárgyhoz kapcsolódó ismeretekkel, de annak mondanivalóját mégsem érzik igazán sajátjuknak. A szociális reprezentáció elmélete *tárgyasításnak* nevezi azt a folyamatot, mely során az ismeretlen jelenség valóság tartalommal telítődik. A folyamat során az ismeretlen jelenség valamilyen okból reprezentálhatónak minősülő elemeit kiválasztjuk, és ezek összeolvadva beépülnek egy *figuratív magnak* nevezett mintázatba. Ebben a folyamatban a puha-informális intézményi elemek nem tudnak bekerülni, így nem képezik a részét az innovációról való diskurzusnak. Ennek egyik beszédes bizonyítéka elemzésünkben, hogy az interjúalanyaink több mint fele még a közvetlenül feltett társadalmi problémák kérdésre sem tudott társadalmiként értékelhető választ adni

Ennek a nem túlzottan szerencsés helyzetnek az okait többfelé érdemes keresni, erre azonban itt nem vállalkozhatunk. Azt viszont felvetjük, hogy az innovációval, illetve a regionális fejlesztéssel kapcsolatos szakirodalom egy része is ellentmondásosan kezeli a kérdést. A társadalmi kontextus jelenségeinek magyarázatát gyakran pusztán a történelmi múltban keresik, ami természetesen meghatározó tényező, ugyanakkor tisztában kell lennünk a ténnyel, hogy számos dolog a rendszerváltást követően romlott el (Tóth 2010, 283). Ez arra hívja fel a figyelmet, hogy a nyugati mintáktól való eltérésünket nem lehet egyszerűen a piacgazdaságra való áttérés óta eltelt rövid idővel megmagyarázni, és túlzottan leegyszerűsítő az a hit is, miszerint a most még hiányzó dolgok majd automatikusan kifejlődnek.

A téma tárgyalásakor el kellene kerülni az „alulszocializálás” és a „túlsozializálás” csapdáit is, vagyis nem célravezető teljesen kizárni a *társadalmi tényezők* hatásának figyelembevételét, de ugyanígy félrevezető azokat valamiféle

önálló étellel rendelkező determinisztikus strukturális kényszerként látni és láttatni. Mindkét szemlélet világosan megjelenik az innovációs szakemberek szociális reprezentációiban is. Felmerülhet azonban az is, hogy ezek a reprezentációk talán éppen az alapjukat jelentő tudományos elméletek lenyomatai. Ugyan a tanulmányban végig azt állítottuk, hogy a társadalmi kontextusnak az innovációs folyamatokra gyakorolt hatását az innovációval foglalkozó tudományos elméletek hangsúlyozzák. Ez így is van, de kérdéses, hogy vajon az egyes munkák miképpen is tárgyalják azokat. Előfordulhat ugyanis, hogy közhelyeszerűen használt, „kötelezően említendő” elemként megjelenített, kiüresedett fogalommal degradálódik a „társadalmi környezet” kérdése, minden további lényegi magyarázat nélkül. Azonban az innovációs irodalomnak ebből a szempontból való vizsgálata már csak egy következő kutatás témája lehet.

Irodalom

- Chaminade, C. – Edquist, C. 2006: Industrial policy from a systems-of-innovation perspective. – *EIB Papers*. 1. pp. 108–134.
- Csizmadia Z. 2009: *Együttműködés és újítóképesség. Kapcsolati hálózatok és innovációs rendszerek innovációs sajátosságai*. Budapest, Napvilág Kiadó.
- Durkheim É. 1978: *A társadalmi tények magyarázatához*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Edquist, C. – Johnson, B. 1997: *Institutions and Systems of Innovation*. In Edquist C. (ed.) *Systems of Innovation: Technologies, Institutions and Organizations*. London, Pinter.
- Granovetter, M. 1985 Economic Action and Social Structure: The Problem of Embeddedness. – *American Journal of Sociology*. 3. pp. 481–510.
- Granovetter, M. 1994: A gazdasági intézmények társadalmi megformálása: a beágyazottság problémája. In: Lengyel Gy. – Szántó Z. (szerk.): *A gazdasági élet szociológiája*. Budapest, Aula.
- László J. 1999: *Társas tudás, elbeszélés, identitás*. Budapest, Scientia Humana/Kairosz.
- Lundvall, B. 1992: *National Systems of Innovation: Towards a Theory of Innovation and Interactive Learning*. London, Printer.
- Moscovici S. 2002: *Társadalom-lélektan*. Budapest, Osiris.
- North, D. C. 1990: *Institutions, institutional change and economic performance*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Sotarauta, M. – Pulkkinen, R. 2011: Institutional Entrepreneurship for Knowledge Regions – *Environment and Planning C*. 29. pp. 96–112.
- Tóth I. Gy. 2010: A társadalmi kohézió elemei: a bizalom, normakövetés, igazságosság és felelősségérzet – lennének... In: Kolosi T. – Tóth I. Gy. (szerk.): *Társadalmi riport 2010*. Budapest, Társaság.
- Tödtling, F. – Tripp, M. 2005: One size fits all? Towards a differentiated policy approach with respect to regional innovation systems. – *Research Policy*. 8. pp. 1203–1219.
- Vas Zs. – Bajmóczy Z. 2012: Az innovációs rendszerek 25 éve. – *Közgazdasági Szemle*. 11. pp. 1233–1256.

AZ INNOVÁCIÓT KÖRÜLVEVŐ TÁRSADALMI KONTEXTUS NÉHÁNY ELEMÉNEK VIZSGÁLATA

Bodor Ákos

1. Bevezetés

Ebben a tanulmányban nem célunk annak eldöntése, hogy a hazai innovációs rendszerek vajon jól, vagy rosszul működnek. Bizonyos meglátások szerint ezt nem is lehet eldönteni, mivel egyszerűen nem létezik általános érvényes „optimális” működés. Véleményünk szerint azonban abban az esetben, ha fejlesztési forrásoknak (közpénzeknek) olyan tekintélyes összegét fordítjuk egy bizonyos tevékenységi típusra, mint például a (regionális) innováció támogatása, akkor ez a kérdés nem megkerülhető. Márpedig Magyarországon ez elmúlt években minden régióban létrehozták a regionális innovációs rendszerek elméleti koncepciójára, illetve a nemzetközi fejlesztéspolitikai „jó gyakorlatokra” többé-kevésbé hasonló tevékenységi és szervezeti rendszert. Ebben a folyamatban már régóta létező szervezetek (pl. egyetemek, kamarák) gazdagodtak új feladatokkal és identitásokkal, valamint teljesen új szervezetek jöttek létre a semmiből (pl. regionális innovációs ügynökségek, klaszterek). Az mindegyikük esetében közös, hogy az újfajta tevékenységüket valamilyen közforrású támogatás finanszírozza. A támogatások feltételei pedig nemcsak a konkrét tevékenységek körét írják elő, hanem az azok mögött meghúzódó működési alapelveket is rögzítik. Ezek az alapelvek közvetlenül összefüggésbe hozhatók az innovációs folyamatokkal kapcsolatos tudományos megközelítésekkel. Számunkra az egyik ilyen fontos, tudományos meglátásokra épülő alapelv az, hogy a meglehetősen bonyolult innovációs folyamat piaci és nem piaci szereplők közötti interakciók eredményeként valósul meg, lényegi kerete pedig az *együtműködések*ből létrejövő *hálózatos, rendszerszerű működés* (Rothwell 1994). Lundvall (1992) hangsúlyozza, hogy az innovációs rendszer elsődlegesen *társadalmi rendszerként* értelmezendő, mivel *emberek közötti interakciók* adják az alapját.

Az egészen nyilvánvaló, hogy a világ különböző pontjain létrejött, vagy létrehozott *innovációs rendszerek* gyökeresen eltérő jellegű működést produkálnak, hiába hívják lényegileg ugyanúgy a benne tevékenykedő szervezeteket, vagy az általuk végzett tevékenységeket. Ennek egyik oka a tágabb keretrend-

szerben, az adott társadalom működési sajátosságaiban keresendő. Ez a *társadalmi kontextus* a szervezetek nevében tevékenykedő emberek tevékenysége révén minden pillanatban kifejti hatását. Ez lehet támogató is az innovációs folyamatokra nézve, de hátráltathatja is azt.

Ennek ellenére a regionális innovációs rendszerek fejlesztésével foglalkozó irodalom nagy része úgy foglalkozik a témával, mintha az innovációs rendszerek automatikusan jól működnének, vagy tudatos erőfeszítések nélkül képesek lennének önmaguktól „jobbá válni”. Azaz, mintha azt feltételeznék, hogy a fejlesztéspolitikai elképzelések problémamentesen megvalósulnának a gyakorlatban (Sotarauta 2011).

Ebben a tanulmányban közelebbről szemügyre vesszük azokat a *társadalmi tényezőket*, amelyek témánk szempontjából a leghasznosabbak lehetnek.¹ Áttekintjük nemzetközi összehasonlításban, hogy a magyar társadalomban ezeknek a tényezőknek milyen jellegzetességei figyelhetők meg. Ezzel párhuzamosan az empirikus kutatásunk célcsoportját jelentő innovációs szakemberek viszonyulását is vizsgáljuk ugyanezekben a kérdésekben. Vagyis azt fogjuk vizsgálni, hogy a magyar társadalomban megfigyelhető negatív társadalmi jelenségek éreztetik-e hatásukat egy szűkebb csoportban, vagy ott esetleg attól független mintázatokat mutatnak.

2. Az innovációt körülvevő társadalmi kontextus

Az innovációs fejlesztéspolitikával összefüggésbe hozható elméleti elképzelések egyetértenek a tágabb értelemben vett intézményi-kulturális közeg meghatározó szerepét illetően. Ezzel együtt úgy kezelik az innovációs rendszerek elméleti entitását, mint valami univerzálisan megvalósítható megközelítést. Ez minden bizonnyal így is van, azonban az elméleti alapelveket sokszor nagyon nehéz a gyakorlatba átültetni, a létrehozott kereteket pedig igazi tartalommal feltölteni. Ezzel a kihívással a világon mindenfelé küzdenek, de vannak olyan társadalmak, ahol ez az átlagosnál komolyabb problémákat okoz. Magyarországon kétségtelenül ezek közé az országok közé tartozik. A következőkben ezt a kérdést kívánjuk körüljárni, mivel fontosnak tartjuk megvilágítani azt a *társadalmi kontextust*, ami minden bizonnyal jelentősen érezteti befolyásoló hatását az innovációs rendszerek szakpolitikai megvalósításakor is. Ez a társadalmi kontextus teszi érthetővé a tradicionális nyugat-európai demokráciák működési

---

¹ Ez természetesen nem lehet teljes körű, és bizonyos mértékig önkényes választásunk eredményét fogja tükrözni.

mechanizmusaitól való eltéréseket, és teszi csak korlátozottan használhatóvá a közvetlenül átvett „jó példákat” és kész recepteket.

A magyar társadalomban megfigyelhető bizonyos értékek, attitűdök és vélemények bemutatásakor megpróbálunk azokra az elemekre, dimenziókra koncentrálni, amelyek a leginkább hasznos szempontok lehetnek a hazai innovációs fejlesztéspolitika működésének vizsgálatában. Ez a választás egyrészt nehéz feladat, mert a hazai értékszociológia több évtizedes irodalma rendkívül gazdag és sokrétű. Másrészt abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy a TÁRKI „*A gazdasági növekedés társadalmi-kulturális feltételei*”² című kutatási programja éppen azoknak a változóknak a vizsgálatát helyezte középpontba, melyeknek releváns mondanivalójuk van az innovációs rendszerek működésére vonatkozóan is, így ebben a fejezetben jórészt ezekre az eredményekre fogunk támaszkodni, illetve saját vizsgálatunk vonatkoztatási pontjaként is használjuk őket. A TÁRKI kutatási programja egyrészt magában foglalta a „*A piacgazdaság normatív keretei*” című empirikus vizsgálatot, másrészt a *World Values Survey (WVS)* nemzetközi vizsgálatsorozat 5. hullámának magyarországi felvételét.

A fejezetben négy olyan területet fogunk részletesebben vizsgálni, amelyek meglátásunk szerint kutatási témánk szempontjából kiemelkedően fontosak. Ezek a következők:

1. Bizalom;
2. Normaszegés és korrupció észlelése;
3. Az érvényesülés és a kapcsolatok szerepének megítélése;
4. Egyéni felelősség – társadalmi felelősség, az állammal kapcsolatos elvárások.

Az innovációról alkotott modern elméletek kulcselemnek tartják a szereplők közötti interakciók, együttműködések minél sokrétűbb és intenzívebb megvalósulását. Ezek mennyiségét és minőségét azonban jelentősen befolyásolja, hogy az érintett szereplők (illetve a nevükben eljáró emberek) egymásra, illetve egyéb további szereplőkre milyen mértékű bizalommal tekintenek, milyen elképzeléseik vannak egymás várható viselkedéséről, mennyire fogadják el a szűkebb- és tágabb rendszer működési feltételeit, illetve mit gondolnak az állam gondoskodó szerepéről.

---

² <http://www.tarki.hu/hu/research/gazdkult/>.

2.1. A magyar értékszerkezet vizsgálatának elméleti háttere

A World Values Survey kutatási projekt 1981 óta gyűjt rendszeres időközönkénti adatokat, országos reprezentatív kérdőíves felmérés formájában a különböző társadalmakban megfigyelhető értékekről, attitűdökről, motivációkról és azok változásairól (Inglehart 1991, 1997, Inglehart–Baker 2000, Inglehart–Welzel 2005, 2009). Az eddig megvalósult öt kutatási hullám összesen 97 ország adatait foglalja magában, ami a Föld népességének mintegy 90%-át fedi le.

A felmérésben standardizált kérdéssorokat használnak, amelyek a vallásossággal, a nemi szerepekkel, a munka motivációival, a demokráciával, a jó kormányzással, a társadalmi tőkével, a politikai részvétellel, a környezettudatossággal, a toleranciával, és a szubjektív jólléttel kapcsolatos nézeteket, attitűdöket mérik. A kutatás eredményei alapján világosan kirajzolódik az értékek, hiedelmek és a motivációk rendszere egy-egy társadalomban, így e dimenziók mentén összehasonlíthatóvá válnak a kutatásban résztvevő országok.

A World Values Survey empirikus eredményei alapján dolgozták ki azt a koncepciót, mely szerint a világ összes társadalma jellemezhető két fő dimenzió mentén való elhelyezkedésük alapján. Az egyik dimenzió az ún. *tradicionális, illetve világi-rationális* értékek országok közötti eltéréseire reflektál, a másik pedig az ún. *túlélés, illetve az önkifejezés* ellentétpárja közötti helyzetet mutatja. Ezen dimenziók által alkotott térben minden társadalmat el lehet helyezni a világ *értéktérképén*.

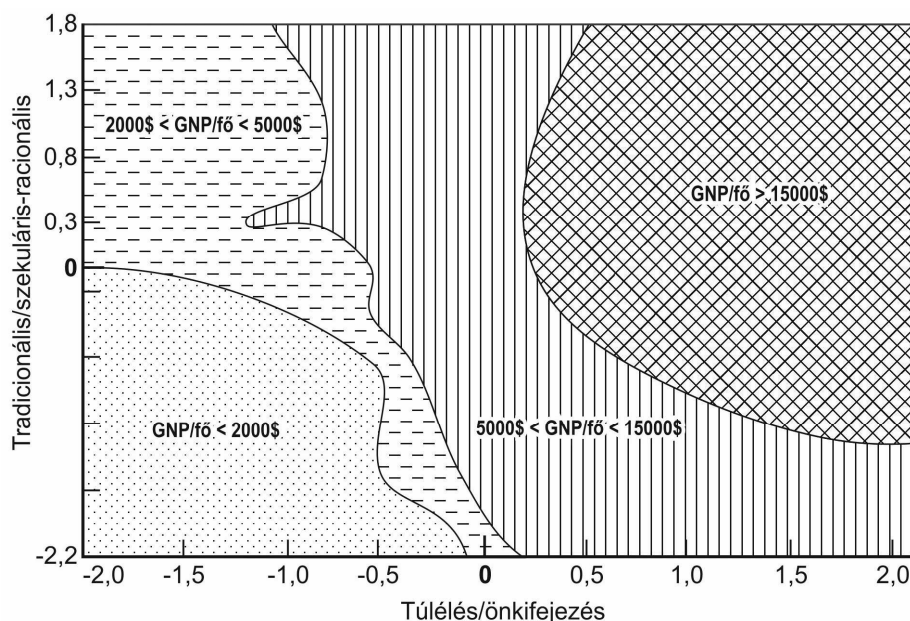
A *tradicionális társadalmakban* általában fontos a vallás szerepe, erősen összekapcsolódik ezzel a haza és a család felé tanúsított tisztelet, a szülők tisztelete elvárt, függetlenül azok tényleges viselkedésétől. Ezekben a társadalmakban általában magas a nemzeti büszkeség szintje, a tekintély elfogadása, valamint a társas konformitás inkább preferált érték, mint az egyéni érvényesülés. Erős a hit az abszolút igazságokban. A *világi-rationális társadalmakban* ezek ellenkezője figyelhető meg.

A *túlélés, illetve önkifejezés tengelyén* a bizalom, a tolerancia, a politikai részvétel és a szubjektív jólét kérdéseiben tapasztalt eltérés mutatkozik meg. Azokban a társadalmakban, ahol erős a bizonytalanság, az emberek fizikai és egzisztenciális biztonsága nem kielégítő, ott alacsony a szubjektív jóllét értéke, alacsony a bizalomszint, a tolerancia szintje, támogatott az autoriter kormányzás és általában a materiális értékek. Ezzel szemben a gazdaságilag fejlett országokban a *posztmaterialista önkifejezés értékek* felbukkanása erőteljes, a sokszínűség nemcsak elfogadottá, hanem pozitív értékévé válik, a nemi szerepek kiegyenlítettebbé válnak, a tekintélyelvűség csökken, a társadalom tagjainak

bizalma egymásban és az intézményekben növekszik, így a kölcsönösségen alapuló interakciók száma emelkedik a társadalomban.

Ez alapján szoros összefüggés figyelhető meg a gazdasági fejlettség és az értékszerkezet jellegzetességei között, ahogyan az 1. ábrán is látható.

1. ábra: A túlélés/önkifejezés illetve a tradicionális/ szekuláris-racionális értékek elhelyezkedése a gazdasági fejlettség tükrében.

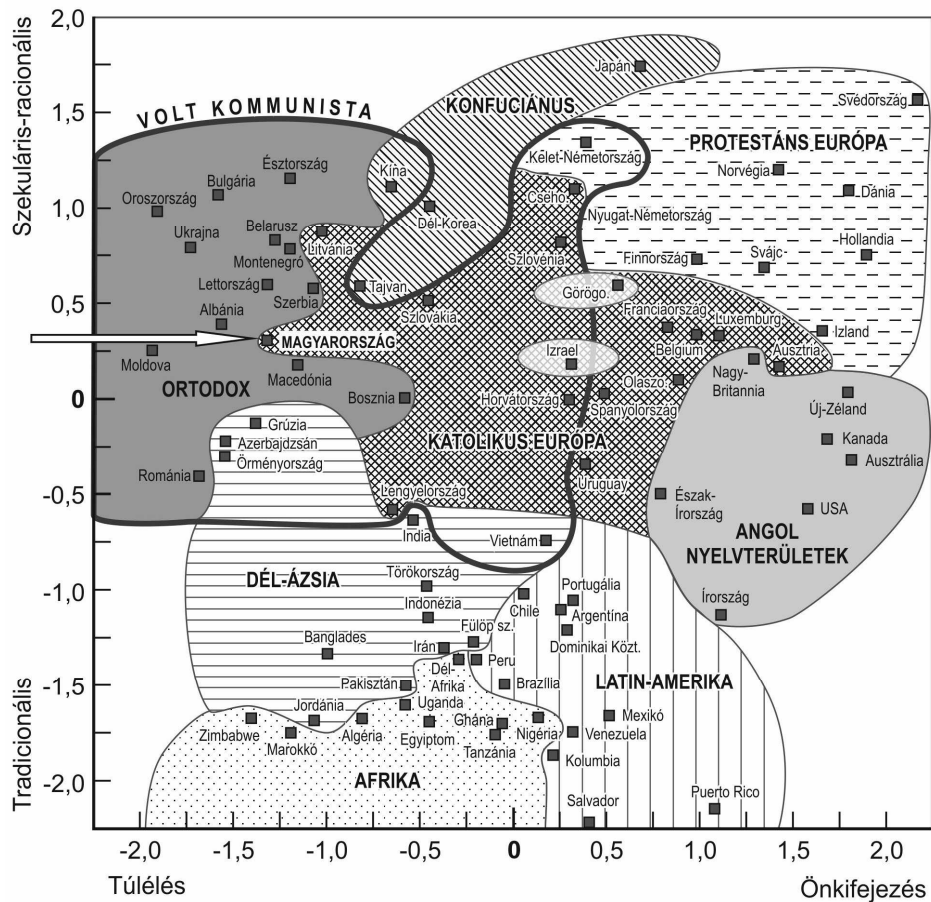
Forrás: www.worldvaluesurvey.org

A gazdasági fejlettség szerepének hangsúlyozása az értékrendszerek alakulásában azonban csak az egyik oldala az ingleharti elméletnek. A másik ettől független hatás, a társadalmak történelmi öröksége, ami folyamatosan és áthatóan formálja a társadalmi és gazdasági kultúrát. A tradicionális/világi-racionális értékeknél megfigyelhető, hogy a konfuciánus és az egykori szocialista társadalmak relatíve magasabb világi-racionális értékekkel rendelkeznek, függetlenül industrializáltságuk mértékétől. Ezzel párhuzamosan a történelmileg római katolikus társadalmak viszont tradicionálisabbak ezeknél, még akkor is, ha megegyezik az ipari foglalkoztatottak aránya.

A túlélés/önkifejezés tengelyen pedig a történelmileg protestáns országok magasabb önkifejezés értékekkel rendelkeznek, mint a tradicionálisan római

katolikusok, és ezzel párhuzamosan az egykori szocialista országok még lejjebb helyezkednek el, tekintet nélkül az egyes szolgáltató szektorokban foglalkoztatottak arányától (2. ábra).

2. ábra: Magyarország elhelyezkedése a világ értéktérképén: a WVS-ben szereplő országok eloszlása a túlélés/önkifejezés, valamint a tradicionális/racionalitás értéktengelyek által rajzolt értéktérben, továbbá a kulturális zónák elhelyezkedése

Forrás: www.worldvaluesurvey.org

Elméletét plasztikusabbá téve, *Inglehart* felhasználta a *Samuel Huntington* által alkotott kategorizálást a világ kulturális civilizációiról, majd némileg módosítva olyan kulturális zónákat hozott létre, amelyek az eddig kétdimenziós „értéktérképet” kiszélesítik, és több dimenzióban próbálják megragadni a társadalmi kultúra gazdasági és történelmi örökségük által alakított valóságát.

A World Values Survey 5. hullámának adatai alapján Magyarországra egyrészt inkább világi-rationális értékek jellemzőek, a másik dimenzióban pedig rendkívül alacsony értékek az önkifejezés tekintetében. Összességében elmondható, hogy a világ értéktérképén hazánk Oroszországhoz, Ukrajnához, Moldovához, Bulgáriához közelebb van, mint Szlovéniához, vagy más nyugat-európai országokhoz.

2.2. Az értékszerkezet egyes elemeinek részletesebb kibontása: Magyarországi helyzetkép – és a regionális innovációs rendszerek

A következőkben a WVS 5. hullámának hazai elemzése, valamint a „*A piacgazdaság normatív keretei*” című empirikus vizsgálat alapján mutatunk be közelebről néhány sajátosságot a *magyar értékszerkezet jellemzői* közül. Ezt összekötjük saját empirikus kutatásunk eredményeivel is. Saját eredményeink egyrészt az idézett kutatások egyes elemeinek replikájaként, kis mintán elvégzett kérdőíves vizsgálatból, másrészt az innovációs rendszer szereplőinek körében felvett interjúk elemzéséből származnak.

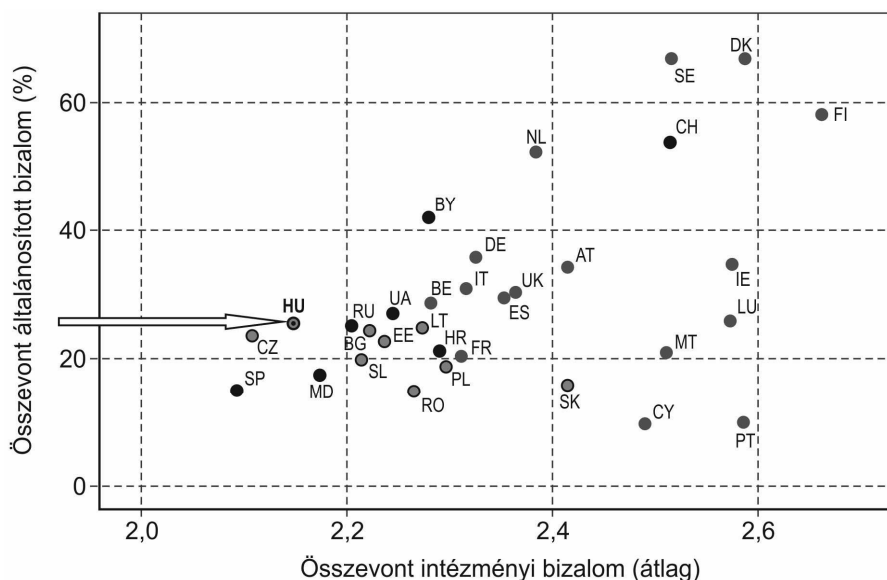
Elsőként a bizalom/bizalmatlanság területén tapasztalható sajátosságokat mutatjuk be. Ez a tényező az összes többi később tárgyalandó dimenzió magyarozatában szerepet játszik (*Tóth* 2010, 259).

2.2.1. Bizalom

A 3. ábrán látható, hogy Magyarországon a személyekbe vetett bizalom (az ún. általános bizalom szintje) magasabb, mint az intézményekbe vetett bizalomé. Magasabb, de nemzetközi összehasonlításban így is alacsonyabb, mint Nyugat-Európa országaiban. A magyarok 56%-a szerint az emberekben egyáltalán nem, vagy alapvetően nem lehet megbízni, vagyis a meglehetősen *szűk a bizalmi rádiusz* a társadalomban (*Tóth* 2010). Az intézményi bizalom tekintetében ennél is sokkal rosszabb a helyzet, ennek szintje Magyarországon a harmadik legalacsonyabb Európában.

A társadalom és ezen belül a gazdasági élet megfelelő működését nagyban meghatározza, hogy a társadalom tagjai mennyire bíznak meg egymásban és

3. ábra: Az általánosított bizalom és az intézményi bizalom együttmozgása az európai országokban

Forrás: Tóth 2009, 20.

intézményeikben. Magától értendően a modern innovációs fejlesztéspolitika hálózatos együttműködésre kialakított rendszere nehezen képzelhető el magas fokú bizalom nélkül. Pontosan az együttműködés teszi azzá ami, nélküle gyakorlatilag nem beszélhetünk innovációs rendszerről.

Éppen ezért különösen lényeges kérdés, hogy vajon az innovációs rendszerben tevékenykedőket milyen mértékű egymás iránti bizalom/bizalmatlanság jellemzi. Mivel az innovációs rendszerben tevékenykedő szakemberek tagjai annak a társadalomnak, ahol élnek, így valószínűsíthetjük, hogy az adott társadalomban megfigyelhető jellegzetességek ebben a szűkebb csoportban is megfigyelhetők. Ez persze nem törvényszerű, hiszen elképzelhető ennek ellenkezője is, vagyis az, hogy egy valamely szempontból homogén csoport az átlagtól eltérő jellegzetességeket mutat.

A bizalom dimenziójának esetében azonban eredményeink alapján azt állíthatjuk, hogy a vizsgált szakemberek körében a bizalmatlanság jegyei erősen kimutathatók az innovációs rendszer működésével kapcsolatos diskurzusban.

Gyakoriak az olyan kijelentések, amelyek arra utalnak, hogy a rendszer szereplői gyanakvóan tekintenek egymás működésére, céljaira. A következőkben

ezekből az egymás iránti bizalmatlanságra utaló jelekből mutatunk be néhány példát:

„Annak idején, amikor az innovációban megjelentek komoly pénzek, akkor volt egy konferencia és az XY-nal (a konkrét nevet eltávolítottam – B. Á.) összesúgtunk, hogy na most gyorsan meg fog emelkedni az innovációs szakemberek száma. És meg is történt.” (Interjúalany 16.)

„Szóban mindenki innovál, mert ugye arra lehet pályázatokat megnyerni, de igazi innováció nincs.” (Interjúalany 19.)

Jellemző, hogy az interjúalanyok a rendszer szereplőit gyakran szétválasztják jókra és rosszakra. Ez valószínűleg a szűk bizalmi rádiusz leképeződése:

„Azokkal, akik működnek, és akik azért jöttek létre, hogy egyrészt neves célokot szolgáljanak, szakértelmet tudnak felmutatni azokkal a kapcsolatunk jó. Azok a szervezetek, amelyek léteznek, de szerintünk nem alkalmasak a feladataiknak a végrehajtására, azokkal meg nincs kapcsolatunk, mert azokkal mit csináljunk? ...de én nem szeretnék egyetlen szervezetet sem megsérteni, úgyhogy nem fogom most kiemelni, de nem véletlen az, hogy mi nem ápolunk különösebb kapcsolatot XX szervezettel (konkrét szervezet nevét eltávolítottam – B. Á.), meg ilyen formációkkal, mert semmilyen épkezláb dolgot nem csinálnak, ami a regionális innovációval kapcsolatos. Tehát persze, valahogy funkcionálva van, működik. Annak idején adtak bele pénzt, még a Lippényi-korszakban. Megalakult, csinálják most ilyen önigazoló önfenntartó tevékenységeket, de ettől itt komoly előmozdulás a tudásgazdaságban, a spinoff cégekben semmi sincsen.”

Némi ellentmondás következik ezután, mikor is az interjúalany „személyes jó kapcsolatot” említ a „rossz” oldalra sorolt szervezetekkel is. A *kapcsolat*, és az *együttműködés* fogalmainak „tág” értelmezése egyébként többször felbukkant az interjúk során.

„Akik itt gördítenek valamit az ügyekben, azokkal van kapcsolat, akik meg vannak, azokkal meg nincs, hogy őszinte legyek. Persze ismerjük egymást, ez egy kis ország, mindenkit ismerünk, persze személyesen napi szintű jó a kapcsolat, de hivatalos együttműködésünk nincs olyan szervezetekkel, akikkel nincs miben együttműködni, ez az igazság.” (Interjúalany 14.)

A vállalkozások és a közvetítő szervezetek közötti kapcsolat nehézségéről beszél az interjúalany, az előző példaktól eltérően tudatosan reflektálva a bizalmatlanság jelenségére:

„Én valahova odajutottam magamban, hogy a bizalomnak három szintje van. Az első szintje a bizalomnak az, hogy be kell bizonyítani azt, hogy nem vagyok egy gazember, amikor tárgyalok valakivel...el kell hitetnem, hogy nem akarom ellopni, nem akarom agyonütni, nem akarok semmi ilyesmit csinálni vele. A második szintje

a bizalomnak, hogy valahogy el kell hitnem az asztal másik oldalán ülve, hogy értek ahhoz, amit csinálok... és a harmadik szintje a bizalomnak pedig az, hogy valahogyan meg kell oldanom azt, hogy az asztal túlsó oldalán lévő az nagyjából értse azt, hogy én hogyan működöm. Ez egy ilyen transzparenciában alapú bizalom, és ez egy hatalmas probléma a vállalkozások és a mi kapcsolatunkban. Fel nem tudja fogni egy vállalkozás, mi a tehén egy ilyen innovációs szolgáltató, mert mi egy valamilyen projektbuborékokkal foglalkozunk, ami bonyolult, meg nem tudják, meg össze-vissza elszámolunk, meg mindig mondunk nagy lózungokat az innovációról, miközben ő fogaskereket reszel, és ő olyannal tud beszélni hogy ne fogaskereket, de legalább csavart reszeljek, vagy valami vasdarabot, az egy kézzel fogható dolog.” (Interjúalany 10.)

A bizalomhiányos társadalmakban sokkal nagyobb szükség mutatkozik részletes szabályozásokra, előírásokra, szerződésekre (lásd Fukuyama 1997). Ezt a megállapítást szinte minden bizalommal foglalkozó elemzés tartalmazza, de a jelenség egy speciális funkciójára Hofstede hívja fel a figyelmet: „Az erősen bizonytalanságkerülő országokban a törvények még akkor is kielégítik a biztonság iránti igényt, ha nem tartják be őket – és ebben a tekintetben nagy hasonlóságot mutatnak a vallási parancsokkal” (Hofstede 2008, 241).³

Az innovációs rendszer szereplői körében készített interjúk jelentős részében kiemelt szerep jutott a különböző jogi szabályozással kapcsolatos témáknak. Több interjúalany a saját tevékenységének, szervezetének működését is ennek szellemében mutatta be, vagyis önmaga történetét különböző megállapodásokon, szerződéseken, keretszerződéseken keresztül fejezte ki.

A következő megnyilatkozás jól mutatja a szabályokhoz fűződő többszörösen ambivalens viszonyulást:

„Persze vannak szabályok. Hoztunk ilyen szabályt, ezt, azt, am azt. Azért az egyetem aránylag igyekszik magát rendezetté tenni. Az a kérdés, hogy már az is néhez néha, amíg a szabályokat az ember átviszi. Az a kérdés utána a betartásával mi a szitu. Tehát amikor nyilvánvalóan kiderül, hogy valaki nem tartotta be, akkor annak mi a konzekvenciája. Ez az egyetlen mérőszáma a szabálynak. Az, hogy van szabály, kit érdekel? Rengeteg olyan egyetem van a világon, ahol vélhetően egyetlen általános szellemi tulajdon menedzsment szabályozáson túl, semmilyen más szabály nincs, mégis van egy kultúra és az emberek ehhez igazodnak, és nem azt keresik állandóan, hogy mit lehetne ellopni az egyetemről. Tehát ott nem kell sok szabály, egy szabály is elég. Itt minden héten kell egy új szabály, valamit ki kell találni, ha ezt csináljuk, akkor azt nem szabad, ha ezt, akkor azt, és így tovább.” (Interjúalany 14.)

³ Hofstede terminológiájában a nemzeti kultúrák egyik dimenziója a bizonytalanságkerülés szerinti megkülönböztetés. Számos szempont alapján a gyengén bizonytalanságkerülő társadalmak megfeleltethetők a magas közbizalomszint, míg az erősen bizonytalanságkerülő kultúrák alacsonyabb közbizalomszint jellemzőire.

2.2.2. Normaszegés és a korrupció észlelése

Ez a téma szorosan összefügg a bizalom/bizalmatlanság jelenségével. A közöttük lévő ok-okozati viszony pedig mindkét irányban működik: „Azt, hogy mennyire bízunk másokban, alapvetően befolyásolja, hogy milyen elképzelésünk van arról, hogy mások egy adott szituációban hogyan viselkednének – és fordítva: az, hogy milyen várakozásaink vannak mások bizonyos kritikus szituációkban tanúsított viselkedését illetően, egyben a beléjük vetett bizalomnak is a fokmérője” (Tóth 2010, 267). „A magyarok kétharmada úgy gondolja, hogy ő tisztességes, de a többiek nem” (Tóth 2010, 268).

Az innovációs rendszer szereplőivel készített interjúk tapasztalatai szerint a megkérdezett szakemberek elítélik a normaszegő magatartást, azonban jelentős részük a rendszer szereplőinek egy részét normaszegőnek tartja, akik megpróbálják kijátszani a játékszabályokat. Ennek szellemében egészen sajátos, „adaptív” jellegű megnyilatkozásokkal is találkozhatunk ebben a kissé ellentmondásos, bizalmatlan-együttműködési rendszerben:

„A bizalom az, hogy a Józsiáról tudjuk, hogy egy kicsit simlis, de adtunk neki már pénzt és visszaadta, akkor most is adhatunk neki.” (Interjúalany 5.)

Közvetítő szervezetek vezetőinek meglátásai egymásról:

„Olyan szervezetekre meg nincs szükség, amik semmi mást nem csinálnak, csak a saját túlélésükért küzdenek. Hiszen azok nem a közösséget, nem a régiót nem a többi szervezetet szolgálják, hanem olyan dolgokba fektetik az energiájukat, amikből nekik pénzük lesz.” (Interjúalany 14.)

„Fogalmam sincs, hogy mit csinálnak innovációs tevékenység vagy ösztönzés címen. Gőzöm nincs. Az, hogy csinálnak egy-két szélhámos rendezvényt, már elnézést ez tudatosításnak feltűnik, de innovációközvetítő tevékenységnek nem.” (Interjúalany 8.)

Vállalkozásokról:

„Hogyha vállalkozás keres külső partnert magának, akkor a magyaroknak mi az első gondolat, ami eszébe jut? Hogy úristen el fogják lopni azt, ami nekem van leginkább: a tudást, nem a gépeket, mert azok le vannak csavarozva, meg viszonylag nagyméretűek, de hogy úristen a tudást, az ötletet, az innovációt, azt el fogják lopni tőlem... és ez valós is.” (Interjúalany 10.)

Kutatókról:

„Szóval ennek a szép magyar kutató-fejlesztő gárdának azért még meg kellene tanulni, hogy nem lopunk... én azt mondom, mindenki lop. Ezt úgy fogalmazzák meg szakmailag, hogy követő fejlesztés.” (Interjúalany 6.)

Klaszterekről:

„Azokról nem nyilatkozom. Azok nálam vörös posztó. Az pénzlesztívó hely, semmi értelmét nem látom. Ezek nem létező dolgok, mesterségesen, állami eszközökkel próbálunk klasztereket létrehozni egy bizalomhiányos légkörben.” (Interjúalany 8.)

„Nincsenek jó tapasztalataink a klaszterekkel. Rengeteg svihák is van ezen a területen, olyan értelemben, akik nyilván meglovagolják ezeket a pályázatokat, és csak a pályázat erejéig összehozzák ezeket a klasztereket. Manapság már mindent lehet mindent meg lehet csinálni.” (Interjúalany 10.)

2.2.3. Az érvényesülés és a kapcsolatok szerepének megítélése

Szintén a bizalomhiányos légkörrel mutat összefüggést, ha egy társadalomban az érvényesüléshez, a sikerességhez a tisztességtelenség gyanúja társul. Magyarországon éppen ez a helyzet, mivel a lakosságnak csak az egyharmada tartja úgy, hogy az érvényesüléshez kemény munka és egyéni törekvések szükségesek. Majdnem ugyanennyien gondolják azt, hogy sokkal inkább jó kapcsolatokra, illetve jó családi háttérre van szükség (Tóth 2010, 281).

A következőkben egy ezt a kérdést vizsgáló, de korábbi összehasonlító kutatást ismertetünk részletesen, mivel a témánk szempontjából döntő fontosságúnak tartott személyközi kapcsolatok kérdésével ez részletesen foglalkozik. Ennél a kérdésnél saját vizsgálatunk célcsoportjára nézve – megfelelő óvatosság mellett – saját kérdőívünk eredményei alapján is következtetéseket vonhatunk le.⁴

Az *International Social Justice Project (ISJP)* nemzetközi összehasonlító vizsgálat a kelet-európai átmenet során kialakuló új gazdasági és társadalmi viszonyok összefüggéseinek feltárására vállalkozott, kifejezetten a nyugat-európai struktúráktól való eltérésekre fókuszálva (Csepeli et al. 2004). A siker (érvényesülés) és a meggazdagodás társadalmi megítélését vizsgálva a *személyes kapcsolatok*, vagyis a *kapcsolati tőke* megítélésnek érdekes ellentmondására bukkantak. Nyilvánvalóan a kapcsolatok felfoghatók úgy, mint amelyek belső erőforrások felhasználása révén jönnek létre, és így az érvényesülés és a siker elengedhetetlen feltételeinek tekinthetők. Viszont a „jó kapcsolatok” jelenthetik akár azt is, hogy valaki érdemtelenül és tisztességtelenül éri el a célját, ami makroszinten *korruptciót, személyi összefonódást, klientizmust és pater-*

---

⁴ Az összehasonlítás lehetőségét a méretbeli különbség, esetünkben az alacsony elemszám, illetve a saját mintánk, esetlegesen lényeges független változók szempontjából való homogenitása jelentősen korlátozza. Mindezzel együtt is úgy véljük érdemes „tesztelni” az attitűdvizsgálatok zárt kérdéseit a saját mintánkon.

nalizmust jelenthet. A kutatást végzők ez utóbbi értelmezésben használták a jelenséget, amit azzal támasztottak alá, hogy a kelet-európai eredményekben a kapcsolatok megítélésében szignifikáns negatív korreláció mutatható ki a belső erőforrásokkal. Ez azt jelenti, hogy a kapott eredmények alapján a *kapcsolati tőke*, mint *sikerattribúció* a *képességgel* és az *erőfeszítéssel* negatívan korrelál, míg a *kedvező indulási feltételek* szerepével pozitívan. A *meggazdagodás* tekintetében a kapcsolatok szerepének fontossága leginkább a *becstelenséggel*, az *esélyegyenlőtlenséggel* és az *egyenlőtlen külső gazdasági tényezőkkel* korrelál, míg a *kemény munkával* és a *tehetséggel* negatív összefüggést mutat.

A kutatás mögött meghúzódó fő kérdés az volt, hogy vajon a posztszocialista országok mennyire tudnak hatékonyan átállni az államszocialista központosított gazdasági működésről a modern piacgazdaság rendszerére. A kérdésre a választ nem az instrumentális és strukturális feltételek elemzésének irányából keresték, hanem a változások emberi erőforrása és a rendszerváltó társadalmak kognitív jellemzői felől közelítve.

Két egymással ellentétes fogalom, a *bizalom* és a *gyanakvás* szembeállítására kerül a fókuszba. Ebben a kontextusban „a *bizalom* a társadalmi és gazdasági rendszer működés módjának elfogadását, helyeslését jelenti, valamint egy olyan társadalomlélektani mechanizmust, amely a rendszerben résztvevők társadalmi viselkedését is pozitív módon befolyásolhatja, és kapocsként szolgál a személyes motivációk és hitvallások, illetve az elérni kívánt szervezeti, társadalmi célok között. A *gyanakvás* ezzel ellentétben eltávolítja és megkérdőjelezi az egyén és a társadalom (vagy egyszerűen a mások) kölcsönviszonyát, és lélektanilag elbizonytalanítja a szereplőt cselekvésének értelmében és sikerében.” (Csepeli et al. 2004, 3).

A siker és a gazdagság mindennapi magyarázatai nem *értéksemlegesek*. Ugyanaz az esemény teljesen más megvilágításba helyezhető azáltal, hogy előfordulásukat milyen okokkal magyarázzuk. Ha valakit sikeresnek tartunk, akkor azt kétféle módon magyarázhatjuk (Csepeli et al. 2004, 7):

- Az egyik esetben nem ismerjük el, illetve megpróbáljuk megfosztani az értékétől. Ilyenkor a sikeresnek talált személytől független, vagyis hozzá képest külső okokkal magyarázzuk a sikert.
- A másik lehetőség, ha a sikert a sikeres ember képességeinek, kemény munkájának tulajdonítjuk. Ekkor maga a személy kerül a saját „sikere” középpontjában, ebben az esetben a megfigyelő a sikert legitimnek és megérdemeltnek tartja, még akkor is, ha ő maga nem tartozik a nyertes csoportba.

Csepeliék elemzésükben egy 1991-ben és egy 1996-ban elvégzett nemzetközi, empirikus attitűdvizsgálat adatait használják.⁵ A kérdőívből kiemelték két kérdésblokkot, melyek az *érvényesülés* és a *meggazdagodás* lehetséges módjaira kérdez rá. Saját kérdőívünkben is ezt a két kérdést használtuk.

Az érvényesülésre vonatkozó kérdés így szólt: „*Most néhány olyan tényezőt sorolok fel, amelyeket általában lényegesnek tartanak a magas társadalmi helyzet eléréséhez. Kérem, mondja meg, hogy Ön szerint ezek mekkora szerepet játszanak társadalmunkban a siker elérésében!*” A válaszadók ötfokú skálán ítélték meg, hogy az egyes szempontokat mennyire tartják fontosnak. Ez a kérdés négy szempont tesztelését végzi: a *tehetségét*, a *kemény munkáét*, a *jó kapcsolatokat*, illetve a *jó indulási feltételeket*.

A gazdagokra vonatkozó kérdés pedig így szólt: „*Az Ön véleménye szerint Magyarországon a következő tényezők milyen gyakran okai annak, hogy valaki gazdag?*” Itt négy szempontot teszteltünk: a *tehetséget*, a *kemény munkát*, a *jó kapcsolatokat*, a *jó indulási lehetőségeket*, illetve a *gátlástalanságot*.

A két kérdésblokk szorosan összefügg egymással. A siker, az érvényesülés útjai azokat a mechanizmusokat jelölik ki, amelyeken keresztül az emberek előrejutása lehetséges egy adott társadalomban. A gazdagokra vonatkozó ítéletek viszont éppen azokra vonatkoznak, akik ezen mechanizmusok alapján sikereket tudnak felmutatni (Csepeli et al. 2004, 10).

Csepeliék tehát mindkét megközelítést azonos elvek mentén vizsgálták, az egyes válaszkategóriákat pedig aggregálták, így hozva létre a különböző *attribúciós minták* komplex rekonstrukcióját. Így összesen négy változó jön létre, melyek mind az érvényesülés, mind a meggazdagodás esetében mutatják a *külső okok*, illetve a *belső okok* szubjektív fontosságát.

Vizsgálatuk egyik kulcsfontosságú eleme az egyénhez képest „külső” és a „belső” okok megkülönböztetése. A belső okok kategóriájába a kemény munka és tehetség meritokratikus erőforrásait sorolják. A külső oktulajdonítás változói pedig az előnyös starthelyzet és a kamatoztatható kapcsolat.

Saját kutatásunk szempontjából döntő kérdés, hogy mire alapozva sorolható a kapcsolati tőke jelensége az érvényesülés és a gazdagság *negatív* konnotációjú külső okai közé? Arra, hogy az idézett kutatásban a személyes kapcsolatokat egyértelműen a meritokratikus erőforrásokkal szembenálló tőkeként tudták definiálni, mivel Kelet-Európában ez szignifikánsan negatívan korrelál a belső erőforrásokkal, és Nyugat-Európában is erősebb a kapcsolata a külső, mint a belső erőforrásokkal.

---

⁵ Lásd www.butler.edu/isjp/

Kutatásunk adatai is megerősítették ezt a jelenséget, bár szignifikáns korrelációt az alacsony esetszám miatt csak egyetlen esetben sikerült produkálnunk.⁶

A két különböző időben készült vizsgálat idevonatkozó tanulságait úgy foglalják össze a szerzők (Csepeli et al. 2004, 11), hogy a kelet-európai térségre nézve „riasztó” következtetéseket lehet levonni, mivel a két vizsgált időszakban a *sikervakság*⁷ erőteljesebben nőtt, mint a gazdagság iránt gyanakvás. Ezt azzal magyarázzák, hogy 1991-ben a rendszerváltó társadalmakban még több illúzió volt a *meritokratikus* értékek érvényre jutását tekintve, vagyis hogy a sikert majd az egyéni kapcsolatok fogják meghatározni. A gazdagokkal szemben viszont már 1991-ben is szkeptikusak voltak a posztszocialista országok polgárai, és ez az idő előrehaladásával csak tovább nőtt.

A RIR⁸ vizsgálat adatai jól beleilleszkednek az említett „riasztó” tendenciába, mintha folytatnák az 1991 és 1996 között elindult változások folyamatát, főként a *gazdagok megítélésében* (1. táblázat). A *külső* előnyök fontosságának megítélése itt még tovább növekedett (a *gátlástalanság* kivételével), a *tehetség* és a *kemény munkáé* pedig tovább zuhant. A *sikerattribúciók* tekintetében nem ennyire egyértelmű a kép, hiszen a *munka* megítélése jelentősen javult, ugyanakkor a mintánkban az *indulási előny* drasztikusan eltér még az 1996-os adattól is, és így a *sikerattribúció* legnagyobb arányban magasra értékelt komponensévé válik, párosulva a szintén nagyon magasra értékelt *kapcsolati tőkével*.

A 2. táblázat szélesebb nemzetközi metszetben hasonlítja össze az 1991-es adatfelvétel aggregált kelet-európai eredményeit a szintén aggregált nyugat-európai és USA adatokkal. Ezekkel összevethetőek kutatási eredményeink.

Világosan látható a *keleti* és *nyugati* oktulajdonítás komoly eltérése. A RIR minta kevésbé ambivalens a *siker megítélésében*, mint a korabeli kelet-európai vélemény, ebben jobban hasonlít a nyugati gondolkodásra, bár a külső okok túlsúlya azért itt is kimutatható. A gazdagok megítélésében pedig egyértelműen látszik a saját mintánk erőteljes eltérése nyugati értékektől.

Saját kutatásunk szempontjából a legfontosabb ide vonatkozó tanulságot úgy fogalmazhatjuk meg, hogy eredményeink szerint a RIR mintában is meglehetősen határozott irányultságot mutat az amúgy „ambivalens” kapcsolati tőke: sokkal erőteljesebben húz a külső, negatív megítélés felé, amit leglátványosabban a gazdagság-attribúciók adatai igazolnak. Ez alapvető eltérés a „nyugati” mintáktól.

⁶ A gazdagság attribúcióknál a *kapcsolatok* és a *jó indulási feltételek* között közepesen erős szignifikáns kapcsolatot találtunk ($r=0,414$, $p=0,036$).

⁷ Vagyis a sikeresség megítélésénél a külső okok erősebbek a belső okoknál.

⁸ Regionális Innovációs Rendszer.

1. táblázat: A siker és a gazdagság attribúciói 1991-ben és 1996-ban Kelet-Európában és a saját kutatásunk (RIR) mintájában, a „fontos” és a „nagyon fontos” választ adók együttes aránya (%)

	Kelet-Európa		RIR 2012
	1991	1996	
Sikerattribúciók			
Tehetség	83,0	81,6	80,2
Kemény munka	79,0	77,7	84,6
Kapcsolatok	74,5	87,4	84,6
Indulási előny	42,5	53,4	88,5
Gazdagság-attribúciók			
Tehetség	51,9	46,9	38,4
Kemény munka	40,2	45,0	38,4
Kapcsolatok	76,7	83,4	92,3
Indulási előny	59,5	68,7	84,6
Gátlástalanság	64,8	68,7	61,5

Forrás: Részben saját adatok, részben Csepeli et al. 2004.

2. táblázat: A siker és a gazdagság attribúciói a „fontos” és a „nagyon fontos” választ adók együttes aránya Kelet-Európában, Nyugat-Európában, az USA-ban és a RIR kutatás mintájában (%)

	RIR, 2012	Kelet-Európa, 1991	Nyugat-Európa, 1991	USA, 1991
Sikerattribúciók				
Tehetség	80,2	83,0	93,2	92,5
Kemény munka	84,6	79,0	89,3	94,4
Kapcsolatok	84,6	74,5	85,6	81,7
Indulási előny	88,5	42,5	73,3	72,9
Gazdagság-attribúciók				
Tehetség	38,4	51,9	59,8	59,4
Kemény munka	38,4	40,2	56,3	66,0
Kapcsolatok	92,3	76,7	70,7	74,9
Indulási előny	84,6	59,5	63,6	62,3
Gátlástalanság	61,5	64,8	30,2	42,8

Forrás: Részben saját adatok, részben Csepeli et al. 2004.

Ezek után azt állíthatjuk, hogy a vizsgált innovációs szakemberek kognitív struktúrájában teljesen világosan elválik a kapcsolatok, a network megítélése a pozitív, meritokratikus értékektől, és az inkább negatív megítélésű, az egyénhez képest külsődleges erőforrások csoportját gazdagítja. Tehát a speciális vizsgálati mintánkat adó – amúgy éppen kapcsolatépítéssel, hálózatépítéssel, facilitálással, megbízott – szakemberek a kapcsolatok jellegét és funkcióját a korábbi nagymintás, reprezentatív felmérések lakossági véleményéhez hasonlóan látják.

2.2.4. Egyéni felelősség – társadalmi felelősség, az állammal kapcsolatos elvárások

Egy társadalomban a *személyes kapcsolatok* használata és megítélése szoros összefüggést mutat a *klientizmus* és a *paternalizmus* jelenségével, vagyis végső soron az egyéni és társadalmi felelősség kérdéseivel, illetve az állami szerepvállalással kapcsolatos elvárásokkal.

Ezeket a témákat az utóbbi évek több – főként nemzetközi összehasonlító – vizsgálata érintette.

Kutatásunkban a TÁRKI által 2009-ben végzett „*A gazdasági növekedés társadalmi/kulturális feltételei*” című vizsgálat egyes kérdéseit ismételtük meg, azzal a céllal, hogy az ott kapott eredményeket összehasonlítsuk az innovációs szakemberek mintáján kapott válaszokkal. A TÁRKI által végzett vizsgálat a hazai lakosság gazdasági értékeinek és beállítottságainak elemzését tűzte ki célul, egy ezer fős, a magyar lakosságot reprezentáló kérdőíves felmérés segítségével.

Válaszadóinknak ebben a témában olyan egymással ellentétes állításokat tettünk fel, melyek között választaniuk kellett egy tízfokú skálán, annak megfelelően, hogy melyik kijelentés tartalmával értenek inkább egyet. Ezek az állítások a következők voltak:

- „Az embereknek maguknak kell vállalniuk a felelősséget sorsukért” vs „Az államnak nagyobb felelősséget kell vállalnia az emberekről való gondoskodásban”;
- „Mindenki gondoskodjon magáról úgy, ahogy tud” vs. „Az embernek segítenie kell nehéz helyzetű embertársainak” (3. táblázat).

3. táblázat: *Ki gondoskodik az emberekről? Állam vs egyéni sors és szolidaritás*

	Országos reprezentatív minta (TÁRKI 2009)	RIR minta (2012)
Az embereknek maguknak kell vállalniuk a felelősséget sorsukért (1)		
vs		
Az államnak nagyobb felelősséget kell vállalnia az emberekről való gondoskodásban (10)		
mindenki önmagáért felelős (1–4)	45	69
is-is (5–6)	25	27
több felelősséget vállaljon az állam (7–10)	30	4
összesen	100	100
átlag 1–10 skálán	5,06	3,26
Mindenki gondoskodikjon magáról úgy, ahogy tud (1)		
vs		
Az embernek segítenie kell nehéz helyzetű embertársainak (10)		
mindenki gondoskodikjon magáról (1–4)	17	85
is-is (5–6)	27	11
segíteni kell a nehéz helyzetbe került embereken (7–10)	57	4
összesen	100	100
átlag 1–100 skálán	6,63	3,53

Forrás: Részben saját adatok, részben Bernát, 2009.

Az adatok alapján markáns különbség mutatható ki a *magyar lakosság* átlagos vélekedése és a megkérdezett, *innovációt segítő szakemberek* véleménye között az *egyéni és társadalmi felelősség*, valamint az *állami szerepvállalás* megítélésének tekintetében. Az átlagok eltérése mindkét esetben statisztikailag szignifikáns.⁹

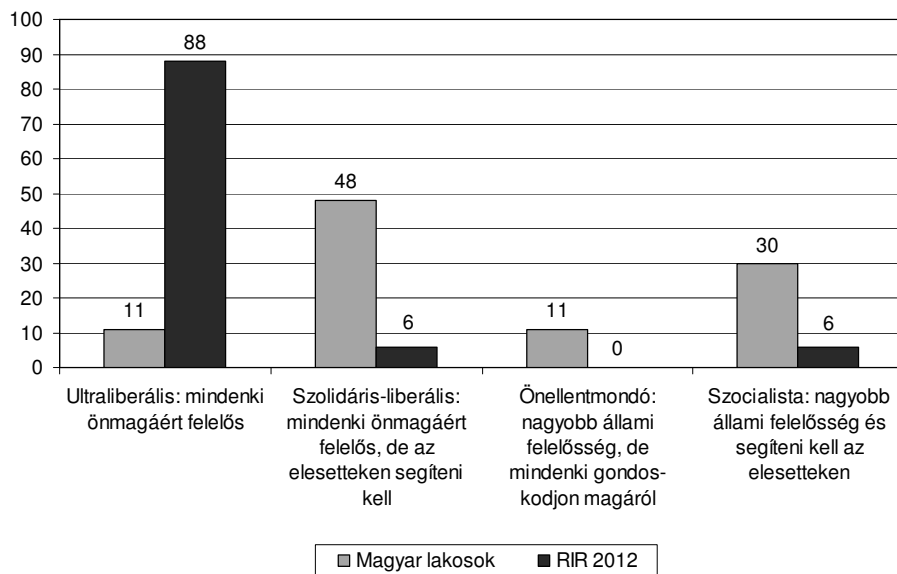
A magyar lakosság véleménye meglehetősen heterogén a témában, és felfedezhető némi önellentmondás is abban a tekintetben, hogy milyen mértékű felelősségvállalást vár el az államtól és milyen mértékű szolidaritást vár el önmagától/az emberektől (Bernát 2009). Ezzel szemben a kutatásunk keretében vizsgált szűkebb célcsoportot reprezentáló mintánk véleményei egyértelműen homogén mintázatot mutatnak, és önellentmondás sem mutatható ki.

⁹ A két vizsgált változó eloszlása nem különbözik szignifikánsan a normálistól, így a t-próba feltételei fennállnak. A mintába került 26 válaszadó adatai alapján azt állíthatjuk, hogy a vizsgált populáció 3,26-os illetve 3,53-as átlaga szignifikánsabb alacsonyabb, mint 5,06 illetve 6,63 ($t=-4,540$, szabadsági fok= 25, $p=0,000$ illetve $t=-9,390$, szabadsági fok= 25, $p=0,000$)

A két minta megegyezik abban, hogy mindkettőben azok vannak többségben, akik szerint az embereknek maguknak vállalni a sorsukért a felelősséget és kevésbé az államnak, ugyanakkor az országos lakossági mintában dominánsan megjelenik a nehéz helyzetű embereken segíteni akarók csoportja. Ez utóbbi réteg alig mutatható ki az innovációs szakemberek körében (3. táblázat). Ez az adat szolidaritás hiányára utal. Az országos lakossági mintán az átlagértékek középre húznak, bár a *mindenki gondoskodik magáról vs szolidaritás* skálán az átlag 6,63, azaz inkább a szolidaritás felé húz. Az innovációs szakemberek mintáján viszont az átlagértékek egyértelműen az egyéni sors felé mutatnak.

A két kérdés kombinációjának létrehozásával (4. ábra) a magyar lakosság egytizedének (11%) önellentmondó véleménye táruul fel, ők ugyanis egyszerre várnának el nagyobb állami felelősségvállalást, miközben szerintük mindenki, gondoskodik magáról úgy, ahogy tud. Az innovációs szakemberek közül senki nem keveredett ilyen jellegű önellentmondásba. A leglényegesebb különbség azonban ott mutatható ki a két minta között, hogy miközben a hazai lakosság körében a legelterjedtebb véleménytípus (48%) a „liberális, szolidá-

4. ábra: Ki gondoskodik rólunk? Az államtól várt felelősség és a magánszolidaritás (%)

Forrás: részben saját adatok, részben Bernát, 2009.

ris”,¹⁰ vagyis mindenki gondoskodjon magáról, de azért az elesetteket segíteni kell addig az innovációs szakemberek körében ez a vélemény típus nagyon ritka (6%). Viszont elsőprő többségük véleménye (88%) az *ultraliberális: mindenki önmagáért felelős* kategóriába esik, amely vélemény típusot amúgy csak az ország lakosságának egytizede osztja (11%).

A nemzetközi összehasonlító vizsgálatok idevágó eredményeinek összegzése alapján (*Albert-Dávid, 2009*) elmondható, hogy a legtöbb kelet-európai országban erős elvárások mutathatók ki a kormányzati felelősségvállalás iránt.

Eltérés mutatható ki összeurópai szinten az életkor tekintetében, az idősebb népesség jelentősen nagyobb állami szerepvállalást preferál. Az iskolázottság csak egyes országokban befolyásolja a kérdés megítélését, Magyarország ezek közé tartozik, a magasabb iskolai végzettség az egyéni felelősség preferálását erősíti.

Az innovációs szakemberekből álló mintánk közvetlen összehasonlítása a reprezentatív lakossági mintával mindenképpen óvatosságot követel meg, hiszen kutatásunk célcsoportja bizonyos jellemzők mentén erősen homogénnek tekinthető; például teljes egészében az aktív korú népességből kerül ki, és egyértelműen magas iskolai végzettséggel jellemezhető. Ahogy láthattuk ez a két tényező a lakossági mintában is inkább az egyéni felelősségvállalás preferálása felé hajlik, azonban az kérdéses, hogy a markáns különbséget magyarázni tudja-e. Azt pedig még kevésbé tartjuk valószínűnek, hogy a szolidaritásban megmutatkozó igen erős eltérést magyarázná-e a demográfiai, illetve végzettségbeli minta-homogenitás. Összességében tehát elmondható, hogy lényeges eltérés mutatható ki az innovációs szakemberek körében az egyéni és társadalmi felelősség megítélésében az ország lakosságához képest. Az innovációs szakemberek sokkal kevésbé várják el az állami felelősségvállalást, sokkal inkább az egyén felelősségének tartják az önmagáról való gondoskodást, valamint igen csekély szolidaritást éreznek a nehéz helyzetű embertársaik iránt.

3. Összegzés

Összefoglalásként elmondható, hogy a nemzetközi összehasonlító értékvizsgálatok egyik fő tapasztalata, hogy az ún. *posztmaterális értékek* felbukkanása és a gazdasági fejlettség között szoros korreláció mutatható ki. Magyarország esetében azonban úgy tűnik a World Values Survey fogalmi keretében *önkifejezés* értékeknek hívott társadalmi jellemzők sok esetben alulmúlják azt a szintet, ami gazdasági fejlettségünk színvonala alapján amúgy várható lenne. A részle-

---

¹⁰ A TÁRKI saját tipologizálása.

tesebben vizsgált dimenziók mentén megállapíthattuk, hogy a bizalmatlanság nemcsak egymással szemben nyilvánul meg, hanem inkább a közintézményekkel kapcsolatban. Elítéljük a normaszegést, de úgy véljük, hogy a többség körülöttünk normaszegően viselkedik. Az érvényesülésben az egyéni érdemekhez képest külső okok szerepét tartjuk meghatározónak, és ide soroljuk a kapcsolati tőkét is. Az állami szerepvállalásnak meghatározó szerepet tulajdonítunk az egyénekről való gondoskodásban.

Saját kutatásunk eredményei azt mutatják, hogy ezek a magyar társadalomra általában jellemző viszonyulások – az állam szerepének megítélését kivéve – megjelennek az innovációs rendszer szereplőinek körében is. (A hivatalosan és a felszínen vallott működési alapelvek a valóságban sokszor teljesen ellentétes értékekkel és attitűdökkel ütköznek.) Ez azt jelenti, hogy a fejlesztéspolitikai eszközökkel létrehozott és támogatott hazai innovációs rendszer működésének alapvető társadalmi feltételei hiányoznak.

Irodalom

- Albert F. – Dávid B. 2009: *Állami szerepvállalás – egyéni felelősség. TÁRKI Európai Társadalmi Jelentés.* www.tarki.hu/hu/research/gazdkult/gazdkult_albert_david.pdf.
- Bernát A. 2009: „A piacgazdaság normatív keretei (Gazdaság és Kultúra)” c. kutatás adatfelvételének gyorselemzése. Budapest, TÁRKI. http://www.tarki.hu/hu/research/gazdkult/gazdkult_gyorselemzes_bernat.pdf
- Csepeli Gy. – Órkény A. – Székelyi M. – Barna I. 2004: Bizalom és gyanakvás. Szociálpszichológiai akadályok a piacgazdasághoz vezető úton Kelet-Európában. – *Szociológiai Szemle.* 1. pp. 3–35.
- Fukuyama, F. 1997: *Bizalom.* Budapest, Európa Kiadó.
- Hofstede, G. – Hofstede, G. J. 2008: *Kultúrák és szervezetek.* Pécs, VHE Kft.
- Huntington, S. 2006: *Civilizációk összeesése és a világrend átalakulása.* Európa Könyvkiadó. Budapest
- Inglehart, R. 1991: *Cultural change in advanced industrial societies.* Princeton, Princeton University Press.
- Inglehart, R. 1997: *Modernization and Postmodernization. Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies.* Princeton, Princeton University Press
- Inglehart, R. – Baker, W. E. 2000: Modernization, cultural change and the persistence of cultural values. – *American Sociological Review.* 1. pp. 19–51.
- Inglehart, R. – Welzel, C. 2005: *Modernization, Cultural Change and Democracy.* New York, Cambridge University Press.
- Inglehart, R. – Welzel, C. 2009: How Development Leads to Democracy: What We Know about Modernization. – *Foreign Affairs.* Marc/April. pp. 33–48.
- Keller T. 2009: *Magyarország helye a világ értéktérképén.* Budapest, TÁRKI.
- Lundvall, B. 1992: *National Systems of Innovation: Towards a Theory of Innovation and Interactive Learning.* London, Printer.

- Rothwell R. 1994: Towards the Fifth-generation Innovation Process. – *International Marketing Review*. 1. pp. 7–31.
- Sotarauta M. – Pulkkinen R. 2011: Institutional Entrepreneurship for Knowledge Regions – *Environment and Planning C*. 1. pp. 96–112.
- Tóth I. Gy. 2009: *Bizalomhiány, normazavarok, igazságtalanságérzet és paternalizmus a magyar társadalom értékstruktúrájában*. Budapest, TÁRKI.
- Tóth I. Gy. 2010: A társadalmi kohézió elemei: a bizalom, normakövetés, igazságosság és felelősségérzet – lennének... In: *Kolosi T. – Tóth I. Gy. (szerk.): Társadalmi riport 2010*. Budapest, TÁRKI. pp. 254–287.

A DÉL-DUNÁNTÚLI REGIONÁLIS INNOVÁCIÓS RENDSZER FEJLŐDÉSE – A REGIONÁLIS INNOVÁCIÓS STRATÉGIA UTÓÉLETE

Páger Balázs

1. Bevezetés

A tanulmányban a regionális innovációs fejlesztéspolitika egyik jelentős tényezőjét, a regionális innovációs rendszert és az ennek kialakításához kapcsolódó regionális innovációs stratégia megvalósítására tett lépéseket elemezzük. A tanulmány célja, hogy az elemzés által egy összefoglaló képet kapjunk arról, hogy a Dél-dunántúli régióban milyen az intézményi háttér az innovációs politikának és milyen hálózati kapcsolatok alakultak ki az innovációs rendszeren belül. Bár a kutatás önmagában országos szinten vázolja fel az innovációbarát kormányzás kérdéseit és igyekszik az innovációs fejlesztéspolitika kihívásait és tapasztalatait a régiókra tekintve általánosan megfogalmazni, érdemes egy-egy régiót kiemelni és mintegy esettanulmány szintjén megvizsgálni, hogy milyenek az innovációs intézményi háttér kialakulásának tapasztalatai. Ennek bemutatására a kutatócsoport választása a Dél-dunántúli régióra esett, ami egyrészt a kutatásban résztvevők helyismerete miatt történt, másrészt pedig annak okán, mert vizsgálat alá kívántuk vonni az innovációs intézményeket és szereplők között kialakuló hálózat fejlődését egy olyan régióban, amely gazdaságilag leszakadóban van a többi magyar régióhoz képest.

A Dél-dunántúli régió az ország elmaradott térségei közé tartozik annak ellenére, hogy az ipari örökség, két jelentős egyetem, a bennük rejlő kutatási potenciál és számos más tényező is arra engedne következtetni, hogy alapvetően léteznek az alapjai egy innovációkra és tudásra épített gazdaságnak, viszont a kialakuláshoz szükséges feltételek megteremtése már nem volt ennyire egyértelmű. Problémát jelentett többek között az, hogy a régióban hiányzott a megfelelő stratégia, az egyes szereplők közötti összefogás – nemcsak horizontálisan, hanem még egy-egy iparágon belül vertikálisan is – valamint ennek a koordinálása. A statisztikai adatsorokból is kiolvasható, hogy a 2000-es évek elején a régió kifejezetten elmaradott volt a kutatás-fejlesztés és innováció tekintetében. A K+F ráfordítások a GDP mindössze 0,51%-át tették ki, a bejelentett szabadalmak száma pedig 6 db volt, viszont ezzel szemben pozitívumnak

tekinthető, hogy a 2000-es évek elején igen magas volt az egyetemi hallgatók aránya (az ezer főre jutó hallgatók aránya a központi régió után állt a rangsorban) (Márton 2004, Dóry 2005).

Az elemzés bevezetéseként a tanulmányban bemutatásra kerülnek az innovációs rendszerekkel kapcsolatos legfontosabb megállapítások, ezek elméleti háttere és felépítése, mind nemzeti, mind pedig regionális szinten, hangsúlyozva a regionális szint jelentőségét. Ezt követően a Dél-dunántúli régióval kapcsolatos kutatás-fejlesztési trendeket, irányokat és ezzel együtt az utóbbi évek alatt kialakult rendszer egyes elemeinek szerepét tekintjük át. A 2004-ben elfogadott regionális innovációs stratégiában megfogalmazott jövőkép mentén elemezzük a regionális innováció helyi rendszerét, és azt, hogy a stratégia célkitűzéseit mennyire sikerült teljesíteni. A stratégiai célokat áttekintve levonjuk azokat a következtetéseket, amelyek segítségével remélhetőleg a következő tervezési időszak és regionális innovációs stratégia számára is kapaszkodót nyújthatunk.

2. A regionális innovációs rendszerek

Az innováció létrejöttével foglalkozó számos tudományos kutatás¹ bizonyítja ma már, hogy az innovációt, az új termék vagy technológia létrejöttét nemcsak egy adott gazdasági szereplő belső viszonyai (pénzügyi, jogi és szervezeti) határozzák meg, hanem komoly hatással vannak rá nem vállalati, külső környezeti tényezők is. Az innovációs rendszerekkel kapcsolatos kutatások pedig, elsősorban az innovációra építő, tudásalapú gazdasági növekedés iránti egyre nagyobb érdeklődésnek köszönhetően, az utóbbi két-három évtizedben egyre nagyobb jelentőséget kaptak mind a magyar, mind a nemzetközi szakirodalomban.²

Az innovációs rendszerek csoportosítása alapján az innovációs rendszereket nemzeti, földrajzi és ágazati dimenzió szerint lehet kategorizálni (Inzelt 1998). A három dimenzióból jelen esetben a nemzeti és a földrajzi dimenziók azok, amelyeket kiemelünk, hogy közelebb kerülhessünk az innovációs rendszerek regionális szinten történő kialakulásához. A nemzeti innovációs rendszerek

---

¹ Mivel a tanulmány elsősorban a Dél-dunántúli régió innovációs rendszerével foglalkozik, ezért jelen elméleti bevezetés a regionális innovációs rendszerekhez kíván megfelelő tudományos háttérrel bemutatni, így az innováció különböző formáinak, egységeinek, közgazdasági-elméleti háttérének kutatási eredményeit csak érintőlegesen tárgyalja.

² Külön kiemelendő ennek áttekintése kapcsán Vas Zsófia és Bajmócy Zoltán 2012-ben, a Közgazdasági Szemleiben publikált szakirodalmi összefoglaló munkája az innovációs rendszerekről.

kérdéséről az első és azóta is a téma alapirodalmának számító munkák Freeman (1987), Lundvall (1992) és Nelson (1993) nevéhez³ fűződnek. Freeman megközelítésében a nemzeti innovációs rendszerek a közszféra és a magánszféra intézményeiből épülő olyan hálózat, amelynek szereplői aktívak az újdonságok, innovatív termékek létrehozásában, importálásában és terjesztésében (Freeman 1987). Lundvall nemzeti innovációs rendszerekre megalkotott definíciójában nemcsak azokat az intézményeket sorolja a rendszer részei közé, amelyek célja az innováció létrehozása, hanem a többi intézmény és gazdasági struktúra azon egységeit is, amelyek érintik az adott nemzet innovációs folyamatait (Lundvall 1992). Nelson az innovációs rendszerekkel kapcsolatos elemzésében a tudásra és az innovációk keletkezésére koncentrál úgy, hogy annak fókuszába az egyes köz- és magánintézmények közötti információk és a műszaki innovációk áramlását és ezek irányát helyezi (Nelson 1993). Látható, hogy amíg Freeman alapvetően az intézményekre koncentrál a nemzeti innovációs rendszerek feltárása során, addig Lundvall és Nelson esetében azt állapíthatjuk meg, hogy inkább magára az innovációs folyamatra és összetevőire (kapcsolatok, függőségi viszonyok, politikai háttér stb.) koncentrálunk.

A nemzeti innovációs rendszerek országonként többé-kevésbé eltérnek egymástól, amit az innovációs rendszert befolyásoló elemek hatásai okoznak. Az egyes hatásmechanizmusok képesek hatékonyan segíteni az innovációk létrejöttét, de nagymértékben akadályozhatják is azokat (Vas–Bajmócy 2012). Ha jobban belegondolunk, akkor azt feltételezhetjük, hogy az egyre inkább a nemzetközi kapcsolatokra és kooperációra épülő gazdaságban komoly akadályozó tényező lehet a nemzeti innovációs rendszerek összehangolásának hiánya. Cooke és szerzőtársai ezzel kapcsolatban megjegyzik, hogy a nemzeti innovációs rendszerekkel kapcsolatos kutatások egyik vezető kérdése az volt, hogy „vajon a globalizáció erodálja-e az innováció szervezetének nemzeti hegemóniáját” (Cooke et al. 1997, 476), ráadásul ezt továbbgondolva kritikát fogalmaznak meg azzal kapcsolatban, hogy az előző kérdéssel egyenértékű, az innováció rendszerének nemzeteken belüli új formáiról nincs számottevő említés.⁴ A szubnacionális szinten megvalósuló innováció hatékonyságára Malerba 1993-as olasz nemzeti innovációs rendszerről írt munkájára hívják fel a figyelmet, amelyben a nemzeti innovációs rendszer által kevésbé érintett helyi szereplők hatékonyságát emelik ki. A regionális szinten történő vizsgálat egyre inkább szerepet kapott az innovációs rendszerek egyre táguló szakirodalmi kö-

³ Inzelt Annamária négy „iskolateremtő tanulmányra” (Inzelt 1998, 61) hívja fel a figyelmet, közülük három megjelenik a felsorolásban, a negyedik Porter (1990) munkája.

⁴ Cooke és szerzőtársai Freeman 1995-ös és Lundvall 1997-es munkáit említik, amelyek a nemzeteken belüli innováció kérdését elkezdték tárgyalni.

rén belül. A regionális szint gazdasági jelentőségének növekedéséről, a regionális politika jelentőségéről és a regionális versenyképességről a magyar nyelvű szakirodalomban is igen sok értekezést találunk,⁵ amit jelen téma szempontjából lényeges megállapításokkal egészít ki Dóry (2005) a regionális innovációpolitikáról. Ehhez további kiegészítésként szolgál Tödtling és Tripl (2005), akik az alábbi tényezőkkel indokolják a regionális innovációs rendszerek jelentőségének növekedését:

- a regionális gazdaság specializálódása, amelyek hatással voltak mind az iparra, mind az innovációkra,
- a tudás spilloverek gyakran területileg meghatározottak,
- a tacit tudás jelentőségének növekedése és
- az irányítási kompetenciák és intézmények megjelenése a regionális szinten.

Ahhoz, hogy a regionális innovációs rendszerek szereplőit, kompetenciáikat pontosan meghatározhassuk, először érdemes utánajárni annak, hogy a különböző intézmények, szervezetek milyen formában, módon kapcsolódnak a regionális innovációs rendszerhez. A regionális innovációs potenciál összetevője minden olyan intézmény, vállalat vagy szervezeti egység, amely az innováció létrejöttét segíti, támogatja, vagy adott esetben akadályozza (Dóry 2005). Ez alapján az innovációs potenciál összetevői közé nem csak azokat lehet sorolni, akik közvetlenül a tudás termelésében, alkalmazásában, új termékek létrehozásában vagy ezek elismertetésében játszanak szerepet, hanem olyan tényezők is ide tartoznak, amelyek a szereplőktől függetlenül pozitívan vagy negatívan befolyásolják a politikai hátteret, az üzleti környezetet és az egymás közötti kapcsolatokat, illetve egy hálózat kialakulását. A regionális innovációs hálózatok is ezeknek a szereplőknek az együtteséből alakulnak és a rendszeren belül lehet látni, hogy melyek az innovációt közvetlenül befolyásoló aktorok, és kik azok, akik közvetetten képesek hatással lenni a rendszerre.

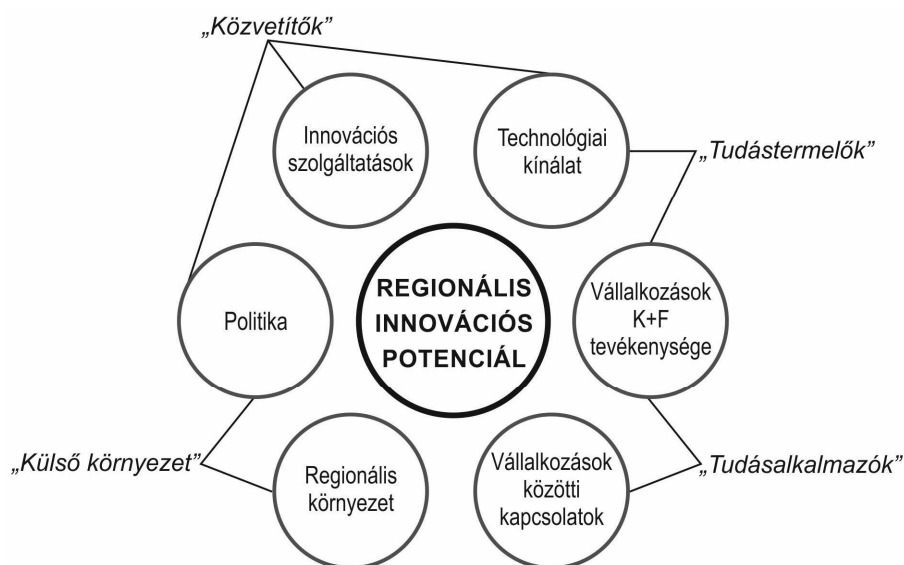
Autio (1998) az elsők között vázolta fel a regionális innovációs rendszerrel kapcsolatos sémáját, amelyben a két fő csoportot a „tudástermelők” és a „tudásalkalmazók” alkotják, amelyek között tudás, anyagi erőforrás és humán erőforrás áramlás folyik. A rendszerre kívülről hatnak a különböző nemzeti és nemzetközi intézmények, politikai irányelvek, továbbá más regionális innovációs rendszerek. Autio gondolatait fejlesztette tovább Tödtling és Tripl (2005) kiegészítve azzal, hogy a rendszer két csoportját az áramlás mellett az ún. „policy” is összeköti, amelyben a szerzők az olyan politikai szereplőket azo-

---

⁵ Elég csak többek között Enyedi, Horváth, Lengyel és Rechnitzer tudományos munkáira gondolni.

nosították, akik a regionális gazdasági, társadalmi és kulturális beágyazottsággal rendelkeznek, és akiknek jelentős hatásuk lehet a regionális innovációs rendszerre jogi kompetenciáikkal és pénzügyi forrásaikkal (Tödtling–Trippel 2005). A két modell (Autio és Tödtling–Trippel) megállapításai és szereplői, valamint a regionális innovációs potenciál főelemei alapján a regionális innovációs potenciált alkotó szereplőket a regionális innovációs rendszerhez való hozzájárulásuk alapján négy főcsoportba sorolhatjuk: a „tudástermelők”, a „tudásalkalmazók”, a „közvetítők” és a „külső környezetre” (1. ábra).

1. ábra: A regionális innovációs potenciál fő alkotóelemei

Forrás: Döry, 2005. alapján a szerző szerkesztése.

Az egyes szereplők csoportosítása azért szükséges, mert így egyszerűbben lehet átlátni a Dél-dunántúli régió innovációs rendszerének vizsgálatánál, hogy melyik szereplő milyen funkciókkal rendelkezik. Természetesen az egyes csoportok több, a regionális innovációs potenciál összetevőiként figyelembe vett aktorhoz is tartoznak és fordítva, azaz bizonyos szereplők több csoporthoz is kapcsolódnak, mivel egyes intézmények funkcióiban átfedések vannak. A „tudásalkalmazók” alatt az innovatív tevékenységet folytató vállalkozásokat és ezek különböző kapcsolatait valamint K+F tevékenységüket értjük. A „tudástermelők” csoporthoz egyrészt a vállalkozásokból származtatott kutatás-fejlesztési tevékenység tartozik (tehát adott esetben a tudás termelése és alkalma-

zása egy fedél alatt történik), valamint a technológiai kínálat, azaz az adott régióban megjelenő tudást és technológiát biztosító szereplők által nyújtott „termékek” és „szolgáltatások”. A „közvetítők” kapcsolódnak a legszélesebb háttérrel a modellhez, ami jól reprezentálja ennek a csoportnak a jelentős szerepét az innovációs folyamatban. A „közvetítők” elsősorban az innovációs szolgáltatásokon keresztül képesek a vállalkozások felé nyitni, de tevékenységük kapcsolódik a technológiai kínálatához és a politikához is. A „külső környezet” értelemszerűen a regionális innovációs rendszer szempontjából közvetett tényezők, melyek bár nem befolyásolják direkt módon a rendszert, a csoporthoz tartozó szereplők a háttér tevékenysége nagyon fontos alapot adhat vagy éppen akár hátráltathatja az innovációs rendszer működését.

Az a kérdés merül fel ezek alapján, hogy a Dél-dunántúli régió innovációs stratégiája mennyire számol ezekkel a szereplőcsoportokkal, ténylegesen megvalósítható-e egy magyar régió esetében az intézmények sematikus csoportosítása vagy pedig a hiányzó „láncszemek” miatt a rendszer kevésbé lesz hatékony.

3. A dél-dunántúli regionális innovációs rendszer

Az innovációval és kutatás-fejlesztéssel kapcsolatos tevékenységre a 2000-es évekig meglehetősen kevés figyelmet fordítottak Magyarországon, vagy ha történtek is érdemi lépések ezzel kapcsolatban azok leginkább a központi régióban fejtettek ki valamilyen hatást. 2001-es kimutatások alapján a központi régióban koncentrált a kutatás-fejlesztési ráfordítások kb. 65%-a, míg a vidéki régiók átlagosan kb. 5%-os szinten mozogtak (a Dél-dunántúli régióban ez az érték 3,1% volt) (Dóry 2005). A főváros-centrikusság megjelent az innovációs központok terén. Jellemző volt a kutatás-fejlesztési területi viszonyaira az, hogy bár új vidéki felsőoktatási centrumok jöttek létre, valamint a meglévők erősödtek, viszont a tudományos személyi állományt a fővárosból „kölsönözték” ezek az intézmények és ekkor még nem voltak képesek a vidéki innovációs tevékenység potenciális szereplőivé válni, mivel ott még hiányoztak a régiós innovációs centrumok, inkubátorházak, technológiatranszfer-központok.

Magyarországon a regionális innováció működési hátterét megteremtő első lépés a Kutatási és Technológiai Innovációs Alap (KTIA) létrehozásáról szóló 2003. évi XC. számú törvény volt, amely rendelkezett arról, hogy az alapba befolyt összeget többek között a regionális technológiai innovációk támogatására kell fordítani. A 216/2003. (XII. 11.) kormányrendelet alapján 2004-ben kezdte meg működését a Nemzeti Kutatási és Technológiai Hivatal (NKTH),

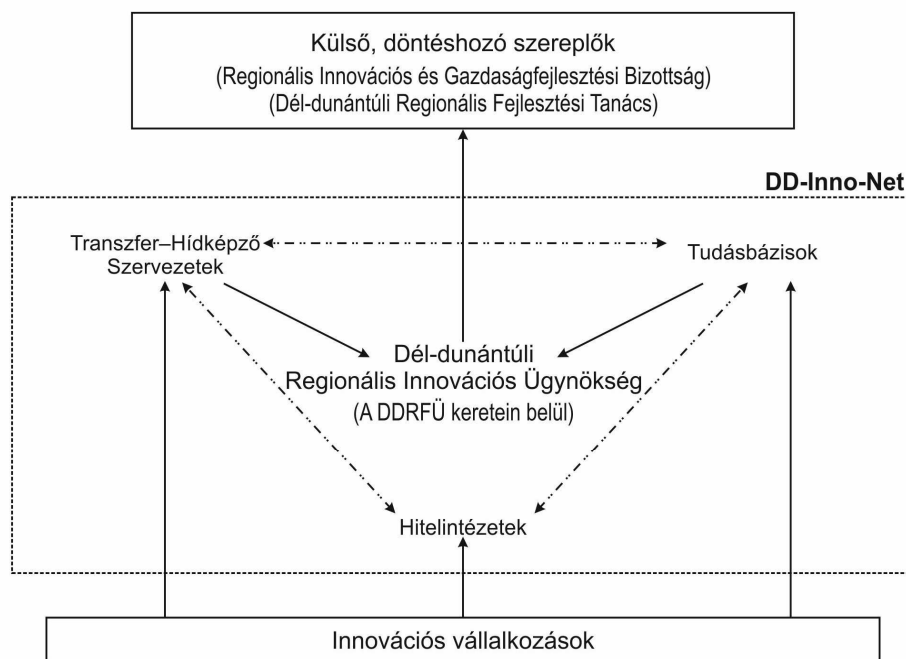
amely az innovációpolitikai tevékenység nemzeti szintű koordinátora lett (2011-től Nemzeti Innovációs Hivatalként (NIH) működik tovább). Az NKTH 2004-ben publikálta „A regionális innovációs rendszer kialakítása” című stratégiai dokumentumot, amelyben megoldandó feladatként aposztrofálják az innováció regionális szinten való fejlesztését és a régiós vállalatok innovációs képességének ösztönzését, ami a regionális innovációs rendszer kiépülésének az alapját adta. A regionális innováció magyarországi kiépülésének fontosságát a dokumentum az 1996. évi XXI. törvény alapján készült Országos Területfejlesztési Koncepcióra hivatkozva állapította meg, ahol az innováció térbeli terjedésének elősegítése a területfejlesztés egyik fontos, átfogó célterületeként jelent meg. Az NKTH dokumentuma szorgalmazta (Lippényi et al. 2004):

- a jobb tudáskihasználás érdekében regionális egyetemi tudásközpontok kialakítását, amelynek segítségével a regionális egyetemeken meglévő kutatási feladatok és azok eredményei, valamint az üzleti szféra igényei találkozhatnak egy „ernyő” alatt,
- a regionális innovációs ügynökségek hálózatának létrehozását a regionális innovációs rendszer koordinálásához és a szereplők közötti kooperációjának elősegítéséhez és
- hídképző intézmények (innovációs információs pontok) kialakítását és fejlesztését.

A Dél-dunántúli régió innovációs rendszerének vizsgálata során, ezzel a központilag meghatározott stratégiai dokumentummal párhuzamosan egy másik szakmai anyagot is ki kell emelni, nevezetesen a Dél-dunántúli Regionális Innovációs Stratégiát. A stratégia kialakítása a 2000-es évek elején kezdődött és 2003-ra készült el a helyi gazdasági, társadalmi és kutatás-fejlesztési szereplők széles körű bevonásával, majd 2004-től kezdve igyekezett folyamatosan egy háttérrel adni a Dél-dunántúli régió innovációs potenciáljának növeléséhez, a régió gazdasági versenyképességének javításához, valamint a helyi erőforrásokra támaszkodó tudásalapú gazdasági fejlődés megteremtéséhez. A stratégia meghatározott prioritásokat, amelyek mentén a stratégia szerint kialakult volna egyrészt a megfelelő innovatív üzleti környezet (vállalkozásfejlesztés, innovációfinanszírozás, képzés, együttműködés) kialakítását célozta, másrészt pedig kiemelt bizonyos iparágakat, amelyekben a helyi innováció jövőjét látták. A stratégia keretein belül felmérték az akkor rendelkezésre álló innovációt támogató intézményi háttérrel is, valamint meghatározták, hogy milyen irányba kell fejleszteni az innovációs intézményrendszert. Ezért a dél-dunántúli regionális innovációs rendszer fejlődésének és alakulásának részletes bemutatása előtt érdemes áttekinteni a regionális innovációs stratégiában foglalt elképzelé-

seket, illetve azt, hogy a stratégiaalkotók milyen innovációs rendszert képzeltek el 2004-ben (2. ábra).

2. ábra: A DD-Inno-Net, azaz a Dél-dunántúli régió regionális innovációs rendszerének sémája

Forrás: DDRIS, 2004. alapján a szerző szerkesztése.

A 2. ábrán jól láthatóan meg lehet különböztetni a tudástermelőket, a tudásalkalmazókat és a közvetítőket is, továbbá azokat a szervezeteket, amelyek bár kívülről hatnak a rendszerre (mintegy külső környezetként), döntési kompetenciáik vannak a regionális innováció finanszírozási kérdéseiben, a pályázatokban és a támogatásokban. Viszont feltűnő, hogy az innováció transzferként jelzett, oda-vissza kapcsolatokból kimaradtak az innovatív vállalkozások, tehát ez önmagában nem egy komplex innovációs rendszer, hanem regionális innovációs szolgáltatásokat nyújtó intézményekre épülő rendszer, amelyen kívül helyezkednek el a vállalkozások. Érdemes kitérni a „külső környezeten” belül található döntéshozó szervekre. Ezek érdekes szereplői a regionális innovációnak Magyarországon, ugyanis bár rendelkeztek bizonyos szintű döntéshozatali

joggal a regionális szinten, de más országok régióihoz képest a megfelelő fokú önállóság hiánya miatt ez az elem részben képes az általános sémák alapján elképzelt szerepét betölteni. Magyarországon ilyen szereplőnek esetleg a regionális fejlesztési tanácsokat és a hozzájuk kapcsolódó szervezeti egységeket (pl. regionális fejlesztési ügynökség, amely a tanács operatív teendőit látja el) lehet tekinteni. Amennyiben azt tekintjük alapnak, hogy a régió gazdasági-társadalmi életébe beágyazott szereplőkről van szó (Autio 1998), akkor tágabb értelemben ide sorolhatunk olyan szervezeteket, amelyek a régió innovációs irányelveit, stratégiáját meghatározzák és fontos szereplői a regionális innováció létrejöttének. A kialakult hálózatban, a finanszírozási oldalon a bevonnai tervezett hitelintézetek csoport viszont hiányzik a stratégiában elképzelt DD-Inno-Net hálózathoz képest, bár a stratégia is megemlíti, hogy a hitelintézetek bevonása „hosszabb távú folyamat” lesz⁶ (DDRIS, 2004).

3.1. A „tudástermelők” – a dél-dunántúli tudásbázisok

A „tudástermelő” egységeket a Döry-féle regionális innovációs potenciál fő elemei közül a vállalkozások K+F tevékenysége és a technológiai kínálat jelentik. Utóbbi az, amellyel általában közvetlenül azonosítják a tudás létrejöttét, de meg kell említeni a vállalkozások K+F tevékenységét is. Ez túlnyomórészt a K+F beruházások révén jelenik meg, de a cégek saját munkavállalóinak illetve későbbi potenciális munkavállalóinak szakmai (tovább)képzése is kötődhet ide. A Dél-dunántúli Regionális Innovációs Stratégiában ezek jórészt tudásbázisként lettek aposztrofálva. Itt elsősorban a két regionális egyetemről – a Pécsi Tudományegyetem (PTE) és a Kaposvári Egyetem (KE) – kell említést tenni, továbbá az ő szervezetükön belül létrehozott, innovációt, szabadalmakat és tudástranszfert segítő intézményekről, ugyanis az innovációkat megalapozó kutatások, továbbá egyes új termékek és szabadalmak nagy része a két egyetem tudományos műhelyeiből származik.

A PTE-hez köthetően a következő kutatás-fejlesztéssel és innovációval foglalkozó szervezetekről kell említést tenni:

---

⁶ A stratégia tartalmaz egy horizontális prioritást (III. prioritás) az innovatív KKV-k finanszírozásának javításával kapcsolatban, viszont ez már sem akkor és azóta sem igazán teljesült. Az elmúlt időszak tapasztalatai azt mutatták, hogy az innovációk finanszírozását elsősorban pályázatok segítségével oldották meg, továbbá a stratégia megalkotásakor meg nem látott exogén folyamatok (gazdasági válság) is megakadályozták a hitelintézetek komolyabb mértékű bevonását ebbe a rendszerbe.

- PTE Kutatáshasznosítási és Technológia-transzfer Központ (PTE KTTK)
- PTE MEDIPOLISZ Regionális Egyetemi Tudásközpont (MEDIPOLISZ RET)
- Szentágotthai Kutatóközpont (SZKK; projektnevéen: Science Building)

A Pécsi Tudományegyetemen a regionális innovációs stratégiában is meghatározott célok figyelembe vétele alapján alakult meg 2006-ban a Kutatáshasznosítási és Technológia-transzfer Központ (KTTK), amelynek fő feladata a mai napig az, hogy az egyetemi kutatásokról származó szellemi termékeknek, szabadalmaknak és innovációnak megfelelő háttérrel biztosítson. A szervezet egy olyan „hídképző” szervezet, amely segíti az egyetem tudományos szférájának és az egyetemet körülvevő gazdasági szférának a találkozását, az üzleti szektor által támasztott kereslet és a kutatások kínálatának optimális egyeztetését. A központ többek között felmérési, jogi, képzési és pályázati tevékenységeken keresztül igyekszik ezt kiszolgálni, miközben törekszik a kutatók megfelelő ismeretekkel történő ellátására a jogi-szabadalmi kérdésekkel kapcsolatban. A Pécsi Tudományegyetemen a KTTK mellett még az Innovációs Bizottságot kell megemlíteni, amely az egyetemi szabadalmak jóváhagyásáról dönt.

Mindenképpen külön kell szót ejteni egy olyan hibridszervezetről, amelynek keretein belül mind a „tudástermelők” mind a „tudásalkalmazók” jelen voltak. Ilyen az ún. Regionális Egyetemi Tudásközpont (RET) projekt. A RET-ek fő feladata az volt, hogy olyan tudományos és technológiai központokat hozzon létre, amelyeken belül intenzív együttműködés alakul ki az üzleti szférával, azaz egy olyan intézmény létrehozását szorgalmazták, amelynek keretén belül könnyen és gyorsan megvalósulhat az egyetem és a vállalati szféra közötti tudástranszfer. Kiemelt cél volt, hogy elsősorban a vidéki egyetemeken alakuljanak ilyen tudásközpontok, ezzel mintegy elősegítve Budapest és a központi régió gazdaság túlsúlyának csökkentését, továbbá az értékes, tudásra alapozott iparágak régióban tartását (Gál 2005). Ez utóbbi azért lényeges, mivel az egyes régiókban található tradicionális egyetemek tudásbázisának alapja a kutatói utánpótlás, amelyet akkor lehet megfelelően kialakítani, hogy ha olyan lehetőségek adódnak helyben az egyetemen, amelyek segítik a kutatások kivitelezését, továbbá olyan körülményeket biztosítanak, amelyek segítségével magas szintű kutatások hajthatók végre. A PTE-n kialakított MEDIPOLISZ RET program az Orvostudományi Kar gyógyszerészeti kutatásait hozta össze az egészségipar szereplőivel és az egyesített kapacitások sokkal nagyobb lehetőséget biztosítottak az orvosi karon kutatók számára a felfedezéseik szabadalmaztatására és értékesítésére. A RET program nemcsak a tudásteremtés és tudásalkalmazás összekapcsolására volt hivatott, hanem ezek mellett komoly, a szellemi tulaj-

donnal, szabadalmakkal és az innovációs folyamattal kapcsolatos tájékoztatói és képzési háttérrel biztosított, így segítve az orvosi egyetemi kutatókat a kutatási eredményeik minél szélesebb körű kiaknázásában. További segítséget nyújtott a RET abban, hogy a kutatók megértették és átlátták kutatásaik alkalmazhatóságának lehetőségét, valamint a 2007 után indult európai uniós és hazai pályázatok menedzseléséhez is segítséget, egyfajta „előszobát” nyújtott a projekt. A RET és a KTTK két egymás mellett működő tudástranszfer és innovációt segítő intézmény volt a PTE-n. A RET program befejeződését követően a KTTK maradt meg egységesen a PTE innovációs tevékenységét segítő és koordináló szervezetnek.

A PTE tudásbázisának legújabb eleme a Szentágotthai János Kutatóközpont (projektnevének: Science Building), amelyet a Dél-dunántúli régió vezető kutatófejlesztő intézetének szánnak. A kutatóközpont tudományos portfóliójában elsősorban az orvosi, műszaki és természettudományi kutatások kaptak helyet,⁷ azaz az eddig különböző karokon különböző laboratóriumokban és műhelyekben végzett alap- és alkalmazott kutatásokat igyekeznek egy olyan minőségi környezetbe áthelyezni, amelynek segítségével magas szintű kutatásokat folytathatnak. Bár a kutatóközpont regionális szinten is igen jelentős, jelenleg elsősorban a helyi, pécsi kutatások folynak itt, a Kaposvári Egyetemen még nem alakult ki kapcsolat, de a jövőben érdemes lenne ezt is kiépíteni.

A Kaposvári Egyetemen a PTE KTTK-hoz hasonló funkcióval rendelkező Innovációs és Tudástranszfer Irodát (ITTI) 2009-ben hozták létre. A cél és a feladat hasonló a pécsi intézményhez, itt is az egyetemi innováció kiszolgáló funkcióját testesíti meg a szervezet, amely hálózatokban és együttműködésekben vesz részt, segíti a szellemi tulajdonnal kapcsolatos háttérmunkát és képzéseket folytat. A Regionális Innovációs Stratégiában említésre kerül a KE agrártudományi innovációs potenciálja (és ezen belül az élelmiszeripari kutatások), amelyre építve egy élelmiszer-tudományi kompetenciaközpontot javasolt a stratégia létrehozni azért, hogy az élelmiszeripari kutatás-fejlesztés megvalósuljon a régióban.

A „tudástermelők” között még meg kell említeni a stratégia által szükségesnek említett „Szektorális Tudásközpontokat”. Ezeket a stratégia „hangsúlyozottan piaci orientáltságú” egységeknek nevezte, amelyek az egyetemi illetve a régió tudásbázisára és kutatási kapacitására épültek és a regionális innovációs stratégia által meghatározott területeken szolgálják ki a kutatás-fejlesztési igényeket. A Dél-dunántúli régióból megismert innovációs intézmények közül saját meglátásomban egyedül a MEDIPOLISZ RET az, amelyet Szektorális Tudásközpontként lehetne azonosítani, ugyanis ez esetben teljesül az, hogy egy

⁷ <http://szkk.pte.hu/index.php?r=site/page&id=2>

adott szektorra (a gyógyszeriparra) koncentrálni jött létre. Más esetben idáig ez kevésbé valósult meg, inkább arra lehet példát látni, hogy az egyes iparági klaszterek tagjai között jelennek meg „tudástermelő” szerepben az egyes egyetemek karai, intézetei vagy más egységei. Érdeemes megemlíteni, hogy a RET és az iparági klaszterek felépítése és működése között sok hasonlóságot lehet észrevenni, viszont nagy különbség, hogy a RET esetében az egyetem játszotta a vezető szerepet, míg a klaszterek esetében az egyetem általában tagként, de nem vezetőként van jelen.

3.2. A „tudásalkalmazók” – a dél-dunántúli vállalkozások innovációs tevékenysége

A „tudásalkalmazók” a tudás felhasználói, fogyasztói, olyan elsősorban piaci vállalatok, amelyek segítségével a kutatási eredményt vagy szabadalmat beépíthetik termelésükbe, ezzel létrehozva az innovatív termékeket. Adott esetben magának a tudásbázisoknak is meg lehet a saját vállalkozásuk arra, hogy egy új kutatási eredményt, innovációt maguk vigyenek piacra, de ez nem igazán jellemző a régióban.

A Dél-dunántúli régió bemutatásakor már értekeztünk a 2000-es évek elején a régió innovációs stratégiájának is egyik alappillért adó innovációs potenciál felméréséről. A felmérés során 258 vállalkozást kérdeztek meg, az innovációs tevékenység felmérésénél pedig viszonylag tág értelemben⁸ vizsgálták és ennek köszönhetően a vizsgált vállalatok 46%-a esetében jelent meg innovációs tevékenység, továbbá kimutatták, hogy az ilyen tevékenységet illetve fejlesztést végrehajtó vállalatokat jó eredményességi mutatók jellemzik. Már kevésbé kedvező a kép, hogy ha a vállalkozások K+F ráfordítását is figyelembe vesszük, ugyanis a felmérés azt állapította meg, hogy a régióban található vállalkozások árbevételek alig 1,5%-át fordítják kutatás-fejlesztésre, ráadásul a K+F alkalmazottak tekintetében kimutatott eredmények is illeszkednek a korábban jelzett statisztikai adatok sorába. Az innovációt akadályozó tényezők közül elsősorban a KKV-k tőkehiánya (ezen belül pedig finanszírozási problémák, illetve a kockázati tőke teljes hiánya), az elavult technológiai színvonal és az innovatív termékek iránti alacsony kereslet került említésre, de ezek mellett még a szakismeret és a partnerek hiánya is megemlíthető (Márton 2004). A felmérés megállapította, hogy az innovatív vállalkozások közel fele (43%) nem vett igénybe semmilyen innovációs szolgáltatást a felmérést meg-

---

⁸ Nemcsak a magas technológiai színvonalú termékek előállítását, hanem minden újszerűnek minősíthető termékfejlesztési folyamatot is innovációnak minősítették.

előző három évben és ez jól reprezentálja a regionális innovációs rendszerben 2000-es évek elején meglévő hiányosságokat. Ennek oka a „vállalkozás-támogató intézményrendszer szétforgácsoltsága, az általuk kínált szolgáltatások iránti csekély érdeklődés” (Márton 2004, 148).

A 2000-es évek végén újabb innovációs potenciál felmérés készült a régió vállalatairól.⁹ Itt két mintát elemeztek, egyrészt egy 300 elemből álló általános mintát, másrészt egy 68 elemű, megkérdezett szakértők által innovatívnak tartott vállalkozásokat tartalmazó mintát. Érdekes elöljáróban megjegyezni, hogy ez a felmérés már a regionális innovációs stratégia és a regionális innovációs intézmények indulását követő éveket is reprezentálja, így az abban kiemelt iparágak gazdasági potenciáljának alakulását is felmérték. A felmérést készítők az innovációs tevékenységet az előző felméréshez hasonlóan viszonylag tágan definiálták, de így is a 300 elemű mintában felmért vállalkozások mintegy két ötöde (40%) esetében volt megállapítható innovációs tevékenység. A régió vállalkozásainak mintegy 30%-a nyilatkozott úgy, hogy a 2006–2008. közötti időszakban árbevételének bizonyos hányadát kutatás-fejlesztésre fordította, igaz ez a réteg árbevételének maximum 5%-át fordította ilyen célra (ez még így is valamelyest kedvezőbb, mint a 2000-es évek eleji felmérés eredményei).

A régió innovációs rendszerének kialakulását jól mutatja az eredmény, miszerint a felmért vállalkozások mintegy harmada vett igénybe az innovációval közvetlenül kapcsolatos szolgáltatásokat (pl. technológiafejlesztés, termékminősítés, lízinglehetőség). Ez a felmérés is kiterjedt az innovációt segítő és akadályozó tényezőkre (előbbit minden felmért szervezet esetében, utóbbit csak az innovációs tevékenységet jelzők esetében mérték). A támogató tényezők közül a regionális innovációt támogató intézmények szempontjából érdemes kiemelni a regionális pályázati források elérhetőségét, ami a válaszadók kb. 75%-a szerint legalább kismértékben hozzájárul az innovációkhoz, továbbá. Emellett a kockázati tőke elérhetőségét és az együttműködési hajlandóságot kell megemlíteni. Az akadályozó tényezők esetében a 2000-es évek eleji felméréshez hasonlóan a finanszírozási nehézségek (magas költség, tőkehiány, források hiánya) jelentek meg az első helyeken.

A felmérésben a regionális innovációs stratégia szempontjából lényeges pont a kiemelt stratégiai ágazatok értékelése, tehát annak a vizsgálata, hogy a régióban található vállalkozások hogyan és mekkora arányban tudnak kapcsolódni a stratégiában kijelölt ágazatokhoz. A regionális innovációs stratégia kialakítása során hat kiemelt iparágat neveztek meg (a zárójelben a további, kapcsolódó ágazatok és alágazatok olvashatók):

⁹ Csizmadia Zoltán és Grosz András kutatása a Dél-dunántúli régió innovatív vállalatainak körében.

- tradicionális ágazatok: agrárinnováció és élelmiszeripar, textil- és bőripar, valamint gépipar és elektronika,
- újszerű, innovatív ágazatok: környezetipar és energetika); egészségipar, gyógyszeripar, biotechnológia; kulturális ipar, szolgáltatóipar, oktatás

A felmérésre végül módosult a stratégia által korábban meghatározott iparágak köre, ugyanis abban már a megjelenik az innovatív ágazatok között az informatika (IT szektor) és kikerült a textil- és bőripar.¹⁰ Az eredmények azt mutatták, hogy a teljes minta 60%-ának, az innovatív vállalkozásoknak pedig több mint háromnegyedének (77%) a tevékenysége kapcsolódik valamelyik stratégiai iparághoz. A teljes minta esetében a hat szektor közül az élelmiszeripar, az elektronika és gépipar, valamint a kulturális ipar játszik fontos szerepet, a többi (azaz az elsősorban innovatív iparágak) nagyon csekély mértékben található meg általában a felmért vállalatok tevékenységében. Az innovatív vállalatokat figyelve már valamivel kiegyenlítettebb a tendencia, itt az IT szektorhoz kapcsolódó tevékenység hangsúlyosabb szerepét érdemes kiemelni. Az IT szektorbeli, a biotechnológiai, a gyógyszeripari és az egészségipari vállalkozások 65–70%-ánál fordult elő innováció az elmúlt három évben (*Csizmadia-Grosz* 2009).

A vállalkozások szempontjából még egy lényeges innovációt segítő elem van, amit érdemes megemlíteni, a klasztereket. Az azonos iparágban tevékenykedő vállalatok lehetőségeinek megerősítésére, a gazdasági és tudományos szféra közötti együttműködések minél szélesebb kihasználása miatt a Dél-dunántúli régió belüli, és adott esetben azon kívüli vállalkozások és intézmények összefogásaival klaszterek alakultak ki, amelyek egy-egy iparágra koncentráltak és a szinergiákból adódó előnyök kihasználásával igyekeztek minél hatékonyabban szerepelni a piacon. A regionális innovációs stratégia még csak érintőlegesen foglalkozott a klaszterekkel („ágazati klaszterek kialakítás”, konkrétumok nélkül), de mára már látható, hogy az innovációs tevékenység, a stabil kutatás-fejlesztési háttér és az együttműködések szempontjából van jelentősége ezeknek. A Dél-dunántúli régió klaszterei közül a már előzőekben elemzett stratégiai ágazatok miatt kiemelhető a biotechnológiai, környezetipari, energetikai, kulturális ipari és a gépipari klaszter. Ezekre építve a következő tervezési periódus során, a tapasztalatokat felhasználva tovább erősíthetik a régió innovációs tevékenységét.

---

¹⁰ Ezzel az ágazattal kapcsolatban a stratégia már akkor is megjegyezte az iparág megszűnésének veszélyét.

3.3. A „közvetítők” és a „külső környezet” – innovációs kapcsolattartók és döntéshozók a régióban

A régióban a „tudástermelők” és „tudásalkalmazók” között helyezkednek el az ún. „közvetítők”, akiknek feladata, hogy a régióban meglévő tudásbázisra alapozott kutatások és innovációk, valamint az ezek iránt érdeklődő és ezeket alkalmazó vállalkozások között „hidat” képezzenek. A „közvetítők” a Dél-dunántúli régió esetében az innovációs rendszer motorját jelentik, ezeket a szervezeteket kifejezetten az innovációk támogatására és transzferére hozták létre. További kiegészítésként érdemes a „közvetítők” között felsorolni azokat az intézményeket, bizottságokat, amelyek nem elsősorban a közvetlen kapcsolatépítés és együttműködés révén, hanem döntési kompetenciájukkal járultak hozzá a Dél-dunántúli régió regionális innovációs rendszeréhez.

A megyei kereskedelmi és iparkamarák a megyék gazdaságának és vállalkozóinak legfontosabb szervezői közé tartoznak. A régióban található három megyei kamara¹¹ innovációs szerepvállalása közül is kiemelkedik a Pécs-Baranyai Kereskedelmi és Iparkamara, amely a vállalkozásfejlesztés és innovációs tevékenység egyik legfontosabb megyei szereplője. Ezt a feltételezést támasztják alá a már korábban is említett, a 2006–2008. között a vállalkozók körében folytatott kérdőíves felmérés eredményei, amelyből az látható, hogy a 2000-es évek elején (a felméréshez képest „korábbi időszakban”¹²) a kereskedelmi és iparkamarák innovációs szolgáltatásai iránti igény a vállalkozások 30%-a esetében fogalmazódott meg. Ez azt jelenti, hogy az eredmények alapján ebben az időszakban a kamara volt a legkeresettebb az innovációs szolgáltatások tekintetében. A kérdőív kitért a „jövő időszak” felmérésére is, ahol a kamara továbbra is jelentős szerepet játszik, de mellette az elemzők az eredmények alapján már komoly szerepet várnak a két új regionális szintű innovációval foglalkozó szervezettől. A regionális innovációs stratégia a kamarákat a szakmai kapcsolatok és munkaerőpiaci-igények felmérése, és kielégítésének támogatása (pl. szakképzéssel kapcsolatos ismeretek) révén emeli ki. A kamarán belül működik a regionális innovációs centrum (RIC), amely különböző jogi, menedzsment és pályázati szegmensekben nyújt tanácsadást. A kamarának fontos kapcsolata az Enterprise Europe Network hálózatban történő részvétel, amelynek segítségével, szolgáltatásaival és támogatásával a regionális vállalkozások könnyebben bekapcsolódhatnak a nemzetközi gazdasági vérkeringésbe, tájéko-

---

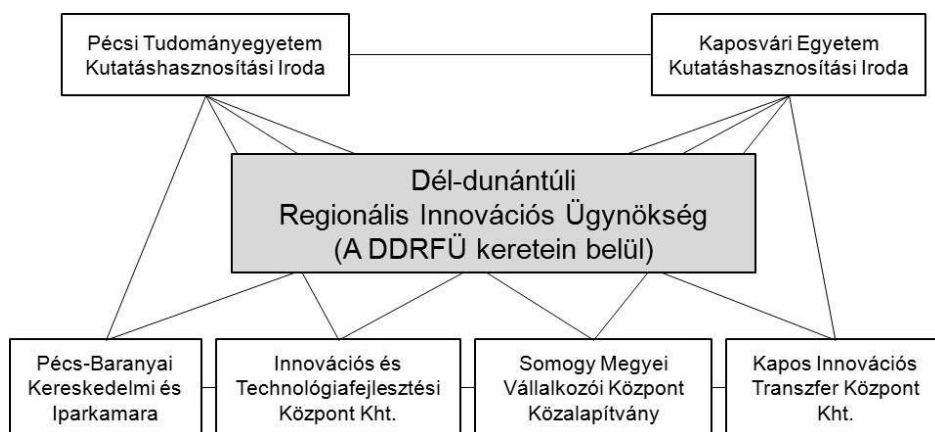
¹¹ Egyedül a pécsi–baranyai kamara esetében találkozhatunk a szervezeten belül elkülönített innovációs tevékenységeket szolgáltató szervezeti egységekkel.

¹² Ekkor még kevésbé volt számottevő mind a regionális fejlesztési ügynökség mind a regionális innovációs ügynökség szerepe.

zódhatnak az aktuális technológiai újításokról, innovációkról vagy éppen a felmerülő, kielégítendő technológiai igényekről.

A regionális innovációs rendszer legjelentősebb koordináló szervezete a Dél-dunántúli régióban a regionális innovációs ügynökség. Már maga a stratégia is értekezik egy regionális innovációt segítő szervezet létrehozásáról, amely „a partnereket szervezi hálózati kapcsolati formába, meghatározza a kompetenciaszinteket, illetve az innovációs intézményi szereplőit egy jól áttekinthető, működőképes szervezeti struktúrába szervezi”. Az ügynökség feladatai között többek között a stratégia megvalósítását, az innovációs források koordinálását, az innovációs fejlesztések monitoringját és értékelését, valamint a regionális innovációs intézményrendszer fejlődésének elősegítését jelölte meg. A regionális innovációs ügynökség 2004 végén kezdte meg a működését, a Dél-dunántúli Regionális Fejlesztési Ügynökség szervezetén belül, és a koordinátora volt a Dél-dunántúli Regionális Innovációs Ügynökség Hálózatnak, amely összekötötte a regionális tudásbázisokat és regionális transzferterveket. A Dél-dunántúli régió innovációs rendszerének kialakulásában ez a hálózat jelentős szerepet játszott, mivel ez a platform fogta össze először az innovációs rendszer elméleti sémáiban is megjelenő, az innovációs tevékenység hatékonyabbá tételéhez szükséges szereplőket (3. ábra). A hat partner és az ügynökség konzorciumi formában működött együtt, amelyhez az NKTH által kiírt és nyújtott pályázati forrás biztosította a finanszírozási hátteret.

3. ábra: A DDRIÜ-Hálózat, 2005–2007

Forrás: www.ddriu.hu alapján a szerző szerkesztése.

A három éves pályázati időszak (2005–2007) lejáratát követően újabb pályázatot nyújtott be a Dél-dunántúli Regionális Fejlesztési Ügynökség az NKTH-hoz, hogy továbbra is megoldott legyen a regionális szintű innovációt segítő háttérszervezetek finanszírozásának kérdése. A nyertes pályázatot követően 2008-ban alakult meg több szervezet összefogásával a Dél-dunántúli Regionális Innovációs Ügynökség Nonprofit Kft., amely a következő, 2008–2011. közötti időszakban látta el a megkezdett innovációs tevékenységet támogató munkát. Az alapítók között már a korábbi hálózatban jelenlévőket is megtalálhattuk (a régió fejlesztési ügynöksége, a megyei kamarák, valamint a megyei vállalkozói központok), viszont az addig kialakult tevékenységi kör kiszélesítését tették lehetővé az új tulajdonostársak (Sitányi 2010):

- a Dél-dunántúli Regionális Fejlesztési Zrt. (DDRF) az innovációk finanszírozásának területen jelentett erősítést az ügynökség számára;
- a Dél-dunántúli Humánerőforrás Kutató és Fejlesztő Kht. (DDHK), amely a szakképzésben és humán erőforrás-fejlesztésben segítette az ügynökséget;
- a Magyar Innovációs Szövetség (MISZ) a szakmai támogatást nyújtotta.

A regionális innovációs ügynökség munkájához hozzájárult a két egyetem is (még ha nem is tulajdonosi szerepkörben), amelyek elsősorban a tudástranszfer irodák révén tartották a kapcsolatot. A megkezdett munka folytatásához biztosított háttér így jó lehetőséget nyújtott az ügynökség feladatainak végzéséhez: az innovációhoz kapcsolódó pályázati tevékenységhez (tervezés, monitoring, promóció), a szakmai kapcsolatok mélyítéséhez (klaszterek, külső kapcsolatok és belső kapcsolatok), a KKV-k számára nyújtott tanácsadáshoz és az innovációs adatbázisok működtetéséhez.

Az innovációs ügynökség működésének háttérét biztosító pályázat 2011-ben lejárt, viszont az ügynökség igyekezett fenntartani addig kialakított munkáját és pozícióját az innováció helyi rendszerében. Az átalakuló külső környezet, a nemzeti innovációs politikában és a regionális döntéshozói szereplők körében történt változások befolyásolták az innovációs ügynökség munkáját, de ezekhez igazodva, a változásokhoz megpróbáltak alkalmazkodni (pl. ÚSZT Innovációs Pont hálózathoz való csatlakozás).

A jogi és finanszírozási kérdésekben döntési kompetenciákkal rendelkező szereplők közül mindenképpen ki kell emelni a Dél-dunántúli Regionális Fejlesztési Ügynökség tevékenységét. Arról már a regionális innovációs ügynökség megalakulása során értekeztünk, hogy milyen fontos szerepet játszott a regionális fejlesztési ügynökség a regionális innovációs rendszer kialakításában. A fejlesztési ügynökség a Dél-dunántúli Regionális Fejlesztési Tanács operatív

végrehajtó szervezete, tehát a tanács döntéseit az ügynökségen keresztül juttatja érvényre. A regionális innovációs stratégiában leírtak szerint a tanács központi szerepet töltött be az innovációval kapcsolatos forráselosztásban: ide „futottak be” az Innovációs Alapból származó támogatások és a regionális források, azaz a tanács rendelkezett felettük és itt döntöttek ennek felhasználásáról. A tanács döntéseinek előkészítését a Regionális Innovációs és Gazdaságfejlesztési Bizottságnak kellett végrehajtania, amelynek létrehozásáról a tanács 2005. április 1-jei ülésén döntött.¹³ A bizottság tagjai között megtalálhatók az innováció közvetlen szereplői és a döntéshozók is:

- a regionális innovációs stratégiában meghatározott hét stratégiai gazdasági ágazatot képviselő vállalkozások,
- a két egyetem képviselői (Pécs és Kaposvár),
- a Dél-dunántúli Regionális Fejlesztési Tanácsot képviselők,
- az országos innovációs szervek (MISZ, NKTH) regionális képviselői.

A bizottság feladati közé tartozott többek között a Kutatási és Technológiai Innovációs Alap (KTIA) decentralizált keretéből nyújtott forrásokkal és a hozzájuk kapcsolódó programokkal (pl. Baross Gábor Program, Innocsekk) kapcsolatos döntés-előkészítés, a DDRFT hatáskörébe utalt innovációs és gazdaságfejlesztési feladatok ellátása, valamint más régiók innovációs bizottságaival és szerveivel való együttműködés. A bizottság összetételéből és feladatainak meghatározásából is kitűnik, hogy jelen esetben egy olyan szervezeti egységről van szó, amelynek az eredeti elképzelések szerint fontos szerepe volt a regionális innovációs környezet háttérének kiépülésében.

4. Következtetések – a régió innovációs rendszerének értékelése

A Dél-dunántúli régió regionális innovációs rendszerét felmérve ambivalens képet kaptunk a rendszer hatékonyságáról. Ha végig nézzük a rendszer egyes szereplőit, továbbá a kutatás során elkészült mélyinterjúk szövegét visszaolvassuk (főleg a tudástermelő vagy közvetítői szektorból), akkor úgy tűnik, hogy az utóbbi évekig¹⁴ egy viszonylag jól működő rendszerről van szó, amelynek sze-

---

¹³ 19/2005 (IV. 1.) DDRFT határozat, amely továbbá meghatározza a bizottság tagjait és feladatait.

¹⁴ A 2011. során felszámolt regionális fejlesztési tanácsok (2011. évi CXCVIII. törvény alapján) és a regionális fejlesztési ügynökség munkájának átalakulását követően az innováció regionális helye bizonytalannak tűnik jelenleg, egyedül az önállóvá vált Dél-dunántúli Regionális Innovációs Ügynökség jelenléte adhat állandóságot a régióban.

replői együttműködnek egymással. A mélyinterjúkból kiderül, hogy a „Nagyon jó a kapcsolatunk...” kezdetű mondatok esetén általában ez a két szereplő-csoport utal egymásra oda-vissza. Ennek az lehet az oka, hogy amennyiben rátekintünk akár a DD-Inno-Net szereplőire, akár a DDRIÜ kezdeti kapcsolathálójára, akkor azt láthatjuk, hogy ezek a szervezetek már akkor kapcsolatban álltak egymással és ez az évek során a szervezeti, tulajdoni, irányítási háttér alakulása mellett is megmaradt.

A régióban készített interjúkból kiderültek a rendszer működésének problémái. Habár a rendszer egyes főbb szereplőinek bemutatásából az tűnhet ki, hogy az innovációs rendszerrel és szolgáltatásaival kapcsolatban nem is feltétlenül a kínálati oldalon mutatkoznak problémák, ugyanis mind (elsősorban) a tudást mind (elsősorban) az együttműködési és tanácsadási lehetőséget biztosító intézmények pozitívan látják az innovációval kapcsolatos jövőt, mégis felmerül a kérdés, hogy ha ennyire pozitív az egyes szereplők jövőképe, akkor hol van a probléma. Az interjúk feldolgozása során érdekes jelenség olvasható ki az egyes szereplők véleményéből.

„Vállalat és egyetem közötti kapcsolatokat nem találtuk meg még az optimális szinten”. (Interjúalany 28.)

Ezek szerint ugyanis a régió egyetemei (akármennyire igyekeznek magukat a tudástermelés középpontjában feltüntetni) nem, vagy csak egy vékony szegmensben képesek olyan innovációt megteremteni, amire a régió innovatív vállalkozásainak igénye lenne. Ez esetben azt is feltételezhetjük, hogy az innovatív vállalkozások és a tudástermelők között az egy-két személyes kapcsolaton kívül szinte nincs is együttműködés. Felmerül a kérdés, hogy a Gál (2010) által is vizsgált egyetem–ipar kapcsolat ebben a régióban tényleg nehezen tud megvalósulni? Erre magyarázatként az egyetemi és az ipar közötti szervezeti kulturális különbségek és az eltérő célrendszer említhető. Ezt a feltételezést erősíti egy korábban készített, a régió innovációjáról szóló felmérés is (Gál–Csonka 2007) és többek között erre a problémára mutatott rá Szalavetz (2011) is egy, a Dél-dunántúli régió innovációs rendszeréről készített tanulmányában.

Az előbb felvázolt gondolat alapján úgy tűnhet, hogy a régió innovációs potenciáljának fő akadályát az egyetem és vállalati szféra közötti kapcsolat hiánya okozza, de az éremnek másik oldala is van, és erre a választ valószínűleg az innovációs szolgáltatások keresleti oldalán, a tudásalkalmazók körében kell keresni. Ugyanis hiába működnek az innovációs rendszer egyes elemei, és hiába adottak bizonyos fejlesztési projekt lehetőségek és az azokhoz kapcsolódó finanszírozási források, ha a vállalkozási oldalon (tehát az innovációs szolgáltatások keresleti oldalán) továbbra is hiányzik az igény ezekre a szolgáltatásokra. Ha van is igény és létre is jön az innováció, annak a hatása kicsi a régió gazda-

ságára. Gál és Ptáček (2011) is kimutatta, hogy a kevésbé fejlett régiók esetében az egyetemek nem képesek a helyi fejlesztések, illetve az innovációs tevékenység egyik főszereplőivé válni, hogy ha nem létezik olyan vállalkozói struktúra, amelyre az egyetem-ipar kapcsolat épülhetne.

Komoly, regionális gazdasági szempontból szignifikáns innovációk nem jöttek létre a régióban. Grosz és Csizmadia (2011) kutatásai alapján a legalacsonyabb a vizsgált vállalkozások legalacsonyabb átlagos árbevétele pont azokban az ágazatokban volt, amelyek a leginnovatívabbnak tűntek. A regionális innovációs stratégia nem, vagy csak részben tudta keresztül vinni azokat az elképzeléseket, amelyek 2004-ben megfogalmazódtak. Legnagyobb eredményének azt lehet tekinteni, hogy létrehozta az innovációs szolgáltatások és intézményrendszer néhány elemét, és rámutatott az intézmények közötti összefogás fontosságára, viszont ettől még a vállalkozások innovációs potenciálját nem tudta nagymértékben befolyásolni (igaz, legalább növelte annyiban, hogy megjelentek új, innovatív ágazatokban tevékenykedő vállalkozások a régióban). A kijelölt stratégiai ágazatokkal kapcsolatban is megállapítható, hogy az elképzelések csak csekély mértékben valósultak meg, a legtöbb kijelölt ágazat nem volt képes serkenteni a régió gazdasági fejlődését, amelyek pedig képesek voltak fennmaradni (pl. egészségipar), azoknak a szerepe is elenyésző a régióban.

Nem szabad elfeledkezni arról sem, hogy Magyarországon jellemző a „külső környezet” szereplőinek túl hangsúlyos részvétele a rendszerben, így a szereplők kiegyensúlyozott együttműködése nem biztos, hogy megvalósul. Az innovációs specializáció miatt nem feltétlenül jó, hogy ha központi elosztással működik a rendszer, ugyanis bár Magyarország kis ország, de a területi fejlettségi különbségekkel foglalkozó kutatások is egyre gyakrabban értekeznek a térségi fejlettség különbségeiről az innovációs szektorban is, ami előrevetítheti adott esetben az innovációs stratégiák és rendszerek nemzeti helyett központi szinten történő átgondolását. Az interjúk során többen érveltek amellett, hogy a nemzeti szint túl heterogén egyfajta innovációs specializáció és arra épülő stratégia meghatározásához, illetve a megyei szint ehhez túl kicsi. Az azóta társadalmi vitára bocsátott nemzeti kutatás-fejlesztési és innovációs stratégia tervezete területileg kevésbé specializált, inkább általános megállapításokat és célokat tűzött ki.

Összességében megállapíthatjuk a regionális innovációs stratégiával kapcsolatban, hogy az eredeti 2004-es stratégiai elképzelésekből csak kevés valósult meg, bár mindenképpen említést kell tenni arról, hogy az eredeti stratégia folyamatosan formálódott, bizonyos pontok nagyobb, mások kisebb figyelmet kaptak. A régió regionális innovációs rendszerének sajátosságait sem sikerült teljes egészében kihasználni. A kutatás és fejlesztés túlnyomó része az egyetemeken valósul meg, de nem vállalati megrendelésből készített K+F formájá-

ban, így hiába jön létre az egyetemen egy magas színvonalú kutatás, hogy ha nincsen rá kereslet az üzleti szektorban. Az üzleti szektorban igen vékony az a réteg, ami „megengedheti magának” egy-egy innovatív termék létrehozását, és bár ez lenne a fejlődés egyik meghatározó útja, a régió vállalatainak többsége – a korábbi kutatásokban megfigyelt trendeket folytatva – továbbra sem képes innováció létrehozására.¹⁵ A régióról az utóbbi években megjelent összefoglaló jelentések, tanulmányok mindegyike megemlíti az egyetem és az üzleti szféra közötti kapcsolat gyengeségét, illetve az információk hiányát, amelyet egyes interjúalanyok is alátámasztottak. A jövőben készülõ területi (adott esetben regionális), innovációs stratégia megújításánál érdemes lehet egy olyan felmérést készíteni, amely a régióban meglévõ tényleges lehetőségeket foglalja össze, és azokra építve kidolgozza a Dél-dunántúli régió innovációs koncepcióját.

Irodalom

- Autio, E. 1998: Evaluation of RTD in Regional Systems of Innovation. – *European Planning Studies*. 2. pp. 131–140.
- Cooke, P. – Uranga M. J. – Etxebarria, G. 1997: Regional Innovation System: Institutional and Organizational Dimensions. – *Research Policy*. 4–5. pp. 475–491.
- Csizmadia Z. – Grosz A. 2009: *Vállalati innovációs kérdőíves felmérés a Dél-dunántúli régióban*. Pécs, MTA Regionális Kutatások Központja. (Kutatási zárótanulmány).
- DDRFÜ 2004: *A Dél-dunántúli régió innovációs stratégiája*. Pécs, Dél-dunántúli Regionális Fejlesztési Ügynökség.
- Dóry T. 2005: *Regionális innovációpolitika. Kihívások az Európai Unióban és Magyarországon*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus Kiadó.
- Freeman, C. 1987: *Technology Policy and Economic Performance: Lessons from Japan*. London–New York, Pinter Publishing.
- Gál Z. 2005: Az egyetemek szerepe a regionális innovációs hálózatokban. In: Buzás N. (szerk.): *Tudásmenedzsment és tudásalapú gazdaságfejlesztés*. Szeged, JATEPress. pp. 269–292. (SZTE Gazdaságtudományi Kar Közleményei).
- Gál, Z. 2010: The role of research universities in regional innovation: The case of Southern Transdanubia, Hungary. In: Longworth, N. – Osborne, M. (eds.): *Perspectives on Learning Cities and Regions: Policy Practice and Participation*. Leicester, National Institute of Continuing Adult Education. pp. 84–106.

¹⁵ Létrehozás alatt nemcsak magának az innovációnak a kivitelezését lehet érteni, hanem azt, hogy ha egy adott kutatással megbízza a cég az egyetemet, amely aztán a kutatás eredményeit továbbfejleszti.

- Gál, Z. – Csonka, L. 2007: Specific Analysis on the Regional Dimension of Investment in Research – Case Study Report and Database on the South Transdanubian Region (Hungary). Brussels, ERAWATCH.
<http://cordis.europa.eu/erawatch/?fuseaction=intService.home> [2012. december 11.]
- Gál, Z. – Ptáček, P. 2011: The Role of Mid-Range Universities in Knowledge Transfer in Non-Metropolitan Regions in Central Eastern Europe. – *European Planning Studies*. 9. pp. 1669–1690.
- Inzelt A. (szerk.) 1998: Bevezetés az innovációmenedzsmentbe. Az innovációmenedzsment és a technológiamenedzsment kapcsolata. Műszaki Könyvkiadó, Budapest
- Lundvall, B. A. (ed.) 1992: *National Systems of Innovation: Towards a Theory of Innovation and Interactive Learning*. London, Pinter.
- Márton Gy. 2004: Innovációs potenciál felmérés tanulságai egy elmaradott régióban. – *Tér és társadalom*. 3. pp. 127–149.
- Nelson, R. R. (ed.) 1993: *National Innovation Systems. A Comparative Analysis*. Oxford–New York, Oxford University Press.
- Lippényi T. – Imre J. – Kleinheincz F. – Sziklai K. 2004: *A regionális innovációs rendszer kialakítása*. Budapest, Nemzeti Kutatási és Technológiai Hivatal.
- Sitányi L. 2010: *Innovációs környezet és a társadalmi tőke kapcsolata: innováció-vizsgálat a Dél-Dunántúlon*. Pécs, Publikon Kiadó.
- Szalavetz A. 2011: *Regional Innovation Report (South Transdanubia). Regional Innovation Monitor*. http://www.rim-europa.eu/index.cfm?q=p.file&r=8533914143a594f6306ff5897f5923_08 [2012. december 17.]
- Tödting, F. – Tripl, M. 2005: One size fits all? Towards a differentiated regional innovation policy approach. – *Research Policy*. 8. pp. 1203–1219.
- Vas Zs. – Bajmócy Z. 2012: Az innovációs rendszerek 25 éve. Szakirodalmi áttekintés evolúciós közgazdaságtani megközelítésben. – *Közgazdasági Szemle*. 1. pp. 1233–1256.

AZ EGYETEMEK SZEREPVÁLLALÁSA A REGIONÁLIS INNOVÁCIÓS RENDSZEREKBE ÉS AZ INNOVÁCIÓS KORMÁNYZÁSBAN

Gál Zoltán – Zsibók Zsuzsanna

1. Bevezetés

A régiók az egyetemeiket a tudásbázisuk alapjának tekintik – olyan szereplőknek, amelyek az innovációs rendszer egyik kulcselemei, illetve a tudományra és innovációra alapozott regionális fejlődés támogatói (*Huggins–Kitagawa* 2009). Az egyetemeknek az úgynevezett regionális elkötelezettsége egy hosszú fejlődési folyamat során alakult ki az elmúlt fél évszázadban. Noha az egyetemek a nemzetközi orientáltságukat hangsúlyozzák, a legtöbb egyetem a saját régiójában is be van ágyazva, és jelentős mértékben hozzájárul a régiója gazdasági és társadalmi fejlődéséhez például a helyi munkahelyek megőrzése, a helyi gazdaság diverzifikálása és a külső befektetők vonzása révén. Egy régió gazdasági fejlődését, jólétét az egyetemek helyi elkötelezettsége számos formában fellendítheti, például a kutatás, az infrastruktúra-fejlesztés, az oktatás, az innováció, a hatékony egyetemi-üzleti partnerség, tanácsadói tevékenység és a közösségfejlesztés által.

A tudás alapú gazdaság és a régiók versenyképességének megteremtése céljából szükség van a tudás és az innovációs kapacitás széles körben való terjesztésére, az információk, technológiák és egyéb innovatív piaci ismerteknek a gazdaság szereplőihöz történő közvetlen eljuttatására. Az elmaradott régiók számára különösen fontos a tudáspotenciál fejlesztése, az információs társadalom és gazdaság nyújtotta lehetőségek kiaknázása. Ebből a szempontból a felsőoktatás és a kutatás fejlesztése elengedhetetlen, különös tekintettel a kutatás-fejlesztés intézményei és a vállalkozások közötti hálózati kapcsolatokra (*Gál* 2005a). Jelen tanulmányban az egyetemek helyi szerepvállalásának lehetőségeit vizsgáljuk a Dél-Dunántúl példáján keresztül. Megvizsgáljuk, hogy a helyi, kis-/közepes méretű egyetemek milyen mértékben képesek elősegíteni a helyi gazdaság fejlődését egy lemaradó térségben, és hogy az egyetemek harmadik/negyedik funkciójának európai modelljei milyen mértékben alkalmazhatóak a kelet-közép-európai régióban. Hipotézisünk szerint az egyetemek fejlesztő szerepe és a helyi innovációs rendszerekbe való beágyazottsága sokkal gyen-

gébb a periférikus régiókban, ahol többnyire csak kis- és közepes méretű egyetemek vannak jelen; és a gazdaságilag sikeres környezetben működő, vezető egyetemekre kifejlesztett hagyományos modellek közvetlenül nem alkalmazhatóak, többek között az eltérő gazdasági szerkezet vagy a tudás keresleti és kínálati oldalának különbségei miatt.

Tanulmányunk második részében röviden bemutatjuk az egyetemek funkcióit és a regionális és innovációs szerepvállalásukat vizsgáló szakirodalom eredményeit. Ezt követően az egyetemek fejlesztő szerepének elméleti megfontolásait ismertetjük a hagyományos elméletektől kezdve a „triple helix”-modellel át a szolgáltató és fejlesztő egyetem, illetve a regionális elkötelezettség irodalmáig. A harmadik részben a kis- és közepes méretű, döntően a periférikus térségekben működő egyetemek sajátosságait és a térségi innovációs irányításban betöltött szerepét vizsgáljuk meg. A befejező részben a dél-dunántúli példákon keresztül áttekintjük, hogy a helyi egyetemek milyen szerephez jutnak a regionális és határon átnyúló fejlesztés rendszerében. Végül, az összefoglalásban megfogalmazzuk következtetéseinket.

2. Tudásalapú regionális és helyi fejlesztés – az egyetemek funkciói a regionális gazdaságban

Az egyetemek hagyományos feladata elsősorban az oktatás, másodsorban a kutatás. A szektor fokozatos bővülése, a tömegoktatás és az élethosszig tartó tanulás elterjedése, valamint az állami finanszírozás csökkenő részaránya miatt az 1970-es, 1980-as években erősödött az egyetemek közötti verseny, ami arra készítette az intézményeket, hogy a kutatás-fejlesztő tevékenységüket profitorientált módon folytassák, így ezzel még inkább előtérbe került a második szerepük. Kelet-Közép-Európában az állami finanszírozás stagnált az ezredforduló óta, de az utóbbi néhány évben nominális visszaesés is megfigyelhető több országban (Keczer 2012). Csökkent az állami irányítás szerepe, így az egyetemek a korábbinál jóval önállóbbak lettek (Hrubos 2001). Finanszírozási forrásaik egy részét az üzleti és a civil szférától, illetve a regionális közintézményektől szerzik, ezzel egy időben a központi forrásokhoz is egyre inkább csak pályázati úton juthatnak hozzá, és gyakran szükségessé válik az állami és a magánszereplők együttműködése a kutatási feladatok végrehajtásában. E folyamatot a szakirodalom „vállalkozói fordulatnak” vagy az egyetemek szolgáltató missziójának nevezi (Tjedvoll 1997, Inman–Schuetze 2010), illetve „az egyetemek második missziójának” (Harloe–Perry 2004), ahol az „első misszió” az oktatást (a hagyományos tudástermelést) jelenti, ami homogénebb és hierarchi-

kusabb, és zártabb, ezért az egyetemek elefántcsonttorony-modelljének is nevezik. A „második misszió” ezzel szemben a tudástermelés alkalmazás-orientált, transzdiszciplináris és reflexív módját jelenti, tükrözve az egyetemek vállalkozói jellegét, az „akadémiai vállalkozások” növekvő szerepét (Etzkovitz 1983, Gibbons et al. 1994, Clark 1998, Chatterton–Goddard 2000, Erdős–Varga 2010, Erdős 2011).

Napjainkban az oktatás és a kutatás mellett az egyetemek a harmadik misziót, az ún. *fejlesztő szerepet* is felvállalják. Ez az új típusú tudástranszfer által valósul meg, és az egyetemek „regionális elkötelezettségének” és társadalmi felelősségvállalásának hangsúlyozásán keresztül a regionális/helyi gazdaságfejlesztéshez, illetve a „közösség szolgálatához” kapcsolódik (Holland 2001). A tudástranszfer négy fontos csatornán keresztül valósulhat meg (Varga 2004):

- publikált kutatási eredmények, szabadalmi dokumentumok közvetítésével;
- az egyetemi és vállalati szakértők (formális vagy informális) kapcsolati hálózatai révén (közös kutatások, a végzett hallgatók munkaerőpiaca vagy egyetemi hallgatóknak az iparban való időleges munkavállalása, személyes kapcsolatok);
- formalizált üzleti kapcsolatok által (spin-off vállalatok, technológiaértékesítés);
- az egyetem fizikai létesítményeinek (könyvtárak, tudományos kutatólaboratóriumok stb.) iparvállalatok általi igénybevétele eredményeként.

Harloe és Perry (2004) szerint történelmileg különbségek vannak az egyetemek különböző funkcióinak gyakorlásában az egyes országok között, de a helyi elkötelezettség tendenciája mindenhol csak viszonylag újonnan érvényesül. Emögött viszont nem csupán az elégtelen állami finanszírozást kell keresnünk magyarázatként: a helyi gazdaság és társadalom vonatkozásában vállalt harmadik szerep a tudásalapú gazdaság fejlődésével és a régiók gazdaságfejlesztésben betöltött szerepének a felismerésével erősödött meg. A gazdaságnak ez a „regionalizálódása” szorosabbá teszi a kapcsolatot az egyetemek és a vállalati szféra között (Gunasekara 2004). A gazdasági fejlődésnek egyre meghatározóbb eleme a tudás és az innováció, ezért a kormányzat, a vállalati szektor és a helyi közösségek felől egyre nagyobb nyomás nehezedik az egyetemekre avégett, hogy hozzák összhangba az alapvető tevékenységeiket a térség szükségleteivel (Chatterton–Goddard 2000).

A szakirodalom hangsúlyozza, hogy az egyetemeket nem tekinthetjük pusztán termelési tényezőknak, hanem inkább sokarcú, kreatív gazdasági erőnek. Fontos szerepet játszanak a *regionális innovációs rendszerekben*: csúcs-

technológiai spin-off vállalkozásokat adnak, vállalati és szakmapolitikai tanácsadást nyújtanak, részt vesznek a közélet vitáiban, képzett munkaerőt bocsátanak ki a helyi és a nemzeti munkaerőpiacra, új technológiákat szabadalmaztatnak, becsatornázzák a globális tudomány eredményeit a régióba, hálózatokat alakítanak ki, a társadalmi kapcsolatokat és a tanulást ösztönzik – így mindezekkel hozzájárulnak a helyi innovációs kapacitások fejlődéséhez és a gazdasági növekedéshez (*Bramwell et al. 2012*). A felsőoktatás nem csupán a K+F szektorban elfoglalt helye, hanem a technológiailag fejlett termékeket és versenyképes szolgáltatásokat megszervező és előállító, valamint az ezek értékesítését végző szakemberek képzésében (továbbképzésében) elfoglalt meghatározó pozíciója miatt van hatással a belső regionális fejlődésre (*Gál 2005a*).

Az egyetemek gazdasági szerepe kapcsán a következő konkrét területeket emelhetjük ki (*Drucker–Goldstein 2007*): tudástermelés, humántőke-termelés, meglévő know-how átadása, technológiai innováció, tőkeberuházás, szerepvállalás a helyi kormányzásban, tudásinfrastruktúra előállítása és a helyi miliő formálása. Mindegyik másfajta hatást vált ki a helyi gazdaságban: például javul a magánvállalkozások termelékenysége, növekednek az adóbevételek, az egyetemi kiadások hatásai közvetlenül és közvetetten is megjelennek, új vállalkozások jönnek létre, növekszik a kreativitás és a hosszú távon fenntartható növekedés képessége. A hatásokat általánosságban két csoportba sorolhatjuk: az egyik csoportba tartoznak a hosszú távú, kínálat oldali, aktív, előrecsatoló tudásgeneráló hatások, míg a másik csoportba a rövid távú, kereslet oldali, passzív, visszacsatoló, kiadási hatások (*Rechnitzer–Smahó 2007, Bajmócy 2007*). A kvantitatív értékelések szignifikáns, pozitív gazdasági hatást mutattak ki, míg mások fenntartásokkal fogadják ezeket az eredményeket (*Lawton Smith 2007, Goldstein–Renault 2004*), vagy legalább is óvatosan kezelik azokat (*Mueller 2006, Wright et al. 2008, Huggins–Johnston 2009*).

Florida (1999) hangsúlyozza, hogy az egyetem és a gazdasági szféra kapcsolata nem egyirányú, tehát az egyetemi kutatások eredményei nem jelennek meg azonnal a technológiai innovációban, illetve a térség gazdasági fejlődésében. Ehhez a helyi gazdasági rendszereknek megfelelő abszorpciós képességre van szüksége, mely azt jelenti, hogy egy térség fel tudja szívni az egyetemek által létrehozott tudományos eredményeket, technológiát és innovációt. Következésképpen a minőségi felsőoktatás jelenléte egy régióban csak szükséges, de nem elégséges feltétele a régió gazdasági fejlődésének, mivel az adott térségnek is be kell fogadnia az egyetemek által létrehozott tudást. Ez a megfontolás – egyebek között – megjelenik *Huggins és Johnston (2009)* tanulmányában is, akik megállapították, hogy míg az egyetemek fontos szerepet játszanak a gazdasági növekedésben, s ezt a szerepüket gyakran az alkalmazott kutatásokat (is) végző közfinanszírozású kutatóintézetek, laboratóriumok és egyéb támogató

intézmények sűrű hálózata támogatja. Ezzel szemben a legkevésbé fejlett térségek többségében nem áll rendelkezésre ilyen kutatási infrastruktúra és abszorpciós képesség. *Bramwell et al. (2012)* helyesebbnek tartja, ha az egyetemek szerepét úgy fogjuk fel mint az innováció katalizátorai és a gazdasági növekedés közvetítői, vagy ahogyan gyakran megfogalmazzák: *az egyetemek a regionális gazdasági fejlesztés animátorai* (szervezők, segítők, felkarolók). A helyi gazdaságfejlesztő képesség kiteljesedéséhez azonban feltétlenül szükség van az egyetemi-gazdasági kapcsolatok tudatos ösztönzésére egy helyi stratégia mentén (*Lengyel 2007*).

3. Az egyetemek a regionális innovációs rendszerben

Megközelítésünk kiindulópontja, hogy a tudás és az innováció a nemzetgazdaság fejlődésének egyre fontosabb forrásai, és hogy az innováció folyamata – mint interaktív folyamat – különböző szektorok szereplőinek az együttműködését feltételezi (*Srinivas–Viljamaa 2008*). A szakirodalom az egyetem-gazdaság kapcsolat fő elméleti irányzatai között tartja számon a hagyományos modellt, a „triple helix” (három csavar)-modellt, és újonnan a kibővített változatát, a „négyes csavar”-modellt, valamint a regionális elkötelezettség szolgáltató egyetemi modelljét.

3.1. A „triple helix”-modell és a vállalkozói egyetem

Az egyetemek regionális gazdasági hatásainak tradicionális modellje egy lineáris összefüggést feltételez, mely szerint az egyetemek tudást hoznak létre a helyi közösség számára, és ha a gazdaságnak megvan a megfelelő felszívóképessége, akkor a tudás gazdasági növekedést eredményez (*Goddard–Chatterton 2003*). Az *Etzkowitz és Leydesdorff (1997)* által megalkotott „triple helix”-modell ezzel szemben egy együttes fejlődésen alapuló interaktív viszonyt ír le: a kormányzat, az üzleti szféra és az egyetemek kapcsolatát vizsgálja a tudás piacosításának folyamatában. A modell egy olyan innovációs rendszert vesz alapul, melyben meghatározó a tudásgeneráló egyetemeknek a szerepe, s a tudás értékesítése az egyetemek számára piaci bevételeket biztosít. Másrészt a kormányzat minden szintje aktívan részt vesz a megfelelő politikák kialakításában és a tudományos technológiák támogatásában, harmadrészt fontos szerephez jutnak a vállalatok stratégiai szövetségei a termékfejlesztés és -piacosítás valamint a termék- és folyamatinnováció területén. Eszerint *Etzkowitz vállalkozói egyeteme*, illetve az akadémiai vállalkozások a modell

által leírt komplex innovációs rendszernek az elemei. A három szféra kapcsolatrendszere új, hibrid intézményi és társadalmi formák megjelenését generálja, elősegítve a tudás teremtésének, transzferének és alkalmazásának a folyamatát. A modell fontos jellemzője, hogy az intézmények együttműködése biztosítja az innovációs rendszer rugalmasságát és az együttes fejlődést mindhárom szektor számára, akik egymás szerepét kiegészítik és átveszik (Vas 2012). Etzkowitz szerint az egyetemek háromféle szerepet töltenek be a „triple helix” megállapodásokban: tanácsokat adnak a kormányszaknak; tudást és technológiákat nyújtanak az üzleti szektornak; és semleges közvetítőként intézményi megoldásokat kínálnak a kormányzat és az üzleti szektor között előforduló érdekütközések esetén. A „triple helix”-típusú kapcsolatok elősegítik az erőforrások hatékonyabb felhasználását, a tőkeberuházásokat (pl. tudományos parkok) illetve új vállalkozások létrejöttét (inkubáció).

3.2. A *quadruple helix* („négyes csavar”)-modell

Míg a „triple helix” az egyetem-gazdaság-kormányzat kapcsolatokra koncentrált, addig a *Carayannis és Campbell* (2009) által kidolgozott „quadruple helix”-modell kibővíti ezt a civil szektor vagy a társadalom perspektívájával. Hasonló gondolat jelent meg *Gibbons et al.* (1994) művében is, ahol az egyetemi tudástermelés 1-es típusába a hagyományos, autonóm akadémiai kutatást sorolták, míg a 2-es típusa jelenti az alkalmazásorientált, a társadalmi igényekre reagáló, kölcsönös kapcsolatokon alapuló tudásgenerálást (Vas 2012). Ebben a modellben a negyedik szektorban működő, az innovációt elősegítő szervezetek, illetve a felhasználók képezhetik a negyedik pólust (*Arnkil et al.* 2010). A „quadruple helix” alapvető felismerése az, hogy a közérdek és a helyi kultúra is fontos tényezők az innováció folyamatában. E tekintetben a tudományos ismeretek értéke azok társadalmi szempontból vett időtállósága, létjogosultsága és beágyazhatósága alapján ítélni lehet – másfelől viszont a helyi kultúra hatással van a tudásmegosztásra és az innovációra, ezért fontos eleme az innovációs hálózatnak. A modell olyan szempontokat is tekintetbe vesz, mint a kultúra, az innovációs kultúra, értékek és életmód, a multikulturalizmus, a kreativitás, a média, a művészet és a művészeti egyetemek, amik nélkülözhetetlenek az új tudás és az innováció létrehozásában (Vas 2012).

Az erősödő piaci verseny miatt a modern innovációs folyamat felhasználóorientált, melyben a vállalatok nyitott vállalkozási modelleket vesznek át, nagyobb figyelem fordul a látens fogyasztói igények megértésére, és a felhasználókat közvetlenebb módon vonják be az innovációs folyamat egyes szakaszaiba. Ebben a tágabb értelmezésben a felhasználó fogalma lefedheti a közös-

séget, így a „quadruple helix” modelljén alapuló innováció folyamata bizonyos mértékig különbözik a „triple helix”-en alapulótól. A „quadruple helix” első sorban nem a tudományos csúcstechnológiai innovációt helyezi a középpontba, sokkal inkább a felhasználó-orientált illetve keresletorientált innovációkat, valamint a meglévő technológiák és kutatási ismeretek alkalmazását és a felhasználóktól származó ismereteket (Arnkil et al. 2010).

3.3. A regionálisan elkötelezett fejlesztő és szolgáltató egyetemek szerepe a helyi irányításban

Az elkötelezett egyetem szakirodalma (OECD 1999, Holland 2001, Chatterton–Goddard 2000) az előbbiekhöz hasonlóan az egyetemek fejlesztési (harmadik) szerepét vizsgálja, de ez esetben – eltérően a „triple helix”-modelltől – a hangsúly az egyetemek regionális fókuszú oktatási és kutatási misszióján van. Az elkötelezett egyetem kialakulása a gazdaság regionalizálódásával, azaz „a régiók felemelkedésével” párhuzamosan ment végbe, mely jelenség arra utal, hogy a régiós szint jelentősége növekszik, és a nemzetállami szint szabályozó kapacitása csökken (Arbo–Benneworth 2007). Lényegében az egyetem regionális elkötelezettsége azt jelenti, hogy kielégítik a szolgáltatásaikat igénybe vevő helyi, modern társadalom olyan igényeit, mint például a gyorsan változó szakmai igények által szükségessé vált rugalmas, élethosszig tartó tanulás, a helyileg jobban beágyazott oktatás (a csökkenő központi, tanulószám alapú finanszírozás miatt), a kutatás és az oktatás közötti szorosabb kapcsolat és nagyobb elkötelezettség a kutatások végső felhasználóival szemben (Chatterton–Goddard 2000, Keczer 2011). A regionális szintű intézmények, köztük az egyetemek is, fokozatosan egyre fontosabb szerepet töltenek be a *helyi gazdaság irányításában*, ezért az egyetemek – mint a helyi hálózatok fontos elemei – jobban beágyazódnak a régió gazdasági környezetébe. Az egyetemek helyi-regionális beágyazottságát és szerepvállalását motiváló tényezők sorában meghatározó, hogy

- az egyetemek „tartósabb” térségi szereplők, s relatíve stabilabbak a vállalatoknál;
- az egyetemek gazdasági szereplőkké váltak a tudás piacosítása, azaz a technológiatranszfer, szabadalmak, foglalkoztatók, piacosított eredmények értékesítése révén;
- az egyetemekre ható külső kényszerek, nevezetesen az állami támogatás csökkenése, illetve a vállalati szféra és társadalom részéről jelentkező nyomás az egyetemeket erősebb helyi/térségi szerepvállalására sarkallja.

A regionális elkötelezettségű egyetem alatt a régió belüli egyetemek hálózatát értjük, amelyek komparatív előnyeikre koncentrálva pontosan definiált, speciális szolgáltató szerepet vállalnak régiójuk fejlesztésében. Az elkötelezett egyetem megközelítése számos olyan mechanizmust magában foglal, amelyeken keresztül az egyetemek elköteleződnek a régiójukkal szemben. A helyi igényekre reagáló *szolgáltató egyetemek* szakirodalma a „triple helix”-modellhez viszonyítva kevesebb hangsúlyt helyez az akadémiai vállalkozásra, és többet a közösség szolgálatára. Ebben a kontextusban a közösség szolgálata azt jelenti, hogy az egyetem egy olyan közösségi intézmény, mely a helyi térség illetve régió igényeit szolgálja ki (*Chatterton–Goddard 2000*). A régiójuk szempontjából – noha erősen függenek az állami támogatásoktól – az európai felsőoktatási intézmények autonóm intézményekként működnek, tehát az oktatási és kutatási tevékenységük jellegét maguk határozzák meg, mivel nemzeti szabályozás alatt működnek, és nemzeti forrásokból származik a finanszírozásuk. Ebből következően a regionális elkötelezettség nem kézenfekvő ezen intézmények esetében (lásd *Srinivas–Viljamaa 2008*).

Az egyetemek elkötelezettsége számos tevékenységben testet ölthet. Azzal egyidejűleg, hogy az egyetemek áttértek az elitoktatásról a tömegoktatásra és az élethosszig tartó tanulás elterjedt, megjelent az egyetemekkel szemben az az igény, hogy a képzési portfóliójukat a térség munkaerő-piaci igényeinek megfelelően alakítsák ki. Ez azt jelenti, hogy az egyetemek térségi szinten egy kapcsolódási pontot képeznek a diplomások és a helyi munkaerőpiac között. *Chatterton és Goddard (2000)* szerint az elkötelezett egyetemek rugalmas struktúrákat kínálnak a változó képzési igények miatt megjelenő élethosszig tartó tanulás számára és a csökkenő állami hallgatófinanszírozás nyomán növekvő szerephez jutó, helyileg jobban beágyazott oktatás számára.

A kutatás területén az egyetemek elkötelezettsége azt jelenti, hogy szorosabbá, többértévé válik a kapcsolat a kutatás és az oktatás között, illetve a kutatási eredmények végső felhasználóival szembeni elkötelezettség is nő (*Chatterton–Goddard 2000*). A regionális beágyazottság testet ölthet például a helyi kutatási hálózatok létrejöttében és olyan kutatási projekteknél, melyeket az akadémiai és az üzleti szféra képviselői közösen valósítanak meg. Mivel az egyetemi kutatások többnyire nemzetközi akadémiai hálózatokhoz kapcsolódnak, az egyetemek képesek a helyi felhasználók számára közvetíteni a nemzetközi tudást. *Varga (2004, 2009)* egyenesen abból az elgondolásból indul ki, hogy a tudástermelés egyre inkább lokalizálttá válik, s így az agglomerációs hatások kritikus szerepet töltenek be a tudás tovagyűrűző hatásainak kiteljesedésében. Az egyetemek gazdaságfejlesztő hatásai ugyanakkor általában nem terjednek túl a helyi környezetükön, munkaerő-vonzáskörzetükön (*Lengyel et al. 2006*).

Az egyetemek helyi elkötelezettsége nem csak a képzés és a kutatás területein valósulhat meg, hanem például a regionális intézményekben és a helyi kormányzásban is. Fontos regionális szereplőkként az egyetemek is részesei a *helyi (innovációs) irányítási hálózatoknak* (lásd *Arbo–Benneworth 2007*), és az akadémiai szféra szereplői általában aktív szerepet vállalnak a civil társadalomban is. „A tudományos területen dolgozók hivatalos vagy nem hivatalos tevékenységek formájában helyi szervezőkként jelenhetnek meg a külső szervezetekben, például vezető testületekben, helyi hatóságokban, helyi kulturális szervezetekben és fejlesztési ügynökségekben. A felsőoktatási intézmények közvetítőkként is működhetnek a régió gazdaságában például a sajtó számára nyújtott tudományos nyilatkozataikkal, elemzéseikkel. Közvetett módon hozzájárulnak a valóban demokratikus kormányzás társadalmi és kulturális megalapozásához is, és végső soron az autonóm tudományos szakemberek tevékenysége által a gazdaság sikerességéhez is” (*Chatterton–Goddard 2000, 481*). Ezekon túl a közösség szolgálata gyakran a térség társadalmi és kulturális infrastruktúrájának fejlesztésében is megnyilvánul.

Az egyetemek helyi hatása tehát nem korlátozódik a műszaki és technológiai kutatásokra, hanem megjelenik a szervezeti és társadalmi innovációkban is, illetve a régiók szélesebb társadalmi és gazdasági szféráiban is. A társadalmi és szervezeti innovációk iránti elkötelezettség egyre nagyobb fontossággal bír, ugyanis a legnagyobb korlátok a társadalmi oldalról erednek még akkor is, ha az egyetemek és a régiók máshol bevált technológiákat próbálnak meg átvenni. Szélesebb értelemben a társadalmi-szervezeti innováció azt jelenti, hogy az új ötletek feltárását és alkalmazását, valamint a kreativitást az innováció társadalmi korlátainak¹ lebontása érdekében gyakorolják, s ez a folyamat állandó társadalmi párbeszédet igényel. Mindez új intézmények, hálózatok létrehozását és a társadalmi tőkének a kollektív tanulási folyamatok által történő kiépítését segíti elő (*Kitagawa 2004*).

Az egyetemek a *helyi fejlesztési koalícióknak* az egyik központi szereplői lehetnek. A fejlesztési koalíció a helyi szereplőknek egy célzott együttműködése: a társadalmi és politikai szereplőktől, osztályoktól független, helyi alapon szerveződő, a gazdasági fejlődést célzó szövetség egy adott helyen és adott időben (*Temesi 2011*). Egy jól működő fejlesztési koalíció előfeltétele a szereplők közös érdeke, helyi identitása, a saját források megléte és a reciprocitáson alapuló, tartós együttműködés (*Pálné Kovács 2009*).

¹ A nem megfelelő finanszírozás mellett a legfontosabb társadalmi korlátok közé sorolhatjuk a kockázatkerülést, a pontatlan mérési módszereket és előrejelzéseket, a partnerség hiányát és az együttműködés hiányosságait.

3.4. Egyetemi kapcsolatok a regionális innovációs rendszerben

Az innovációt nem lehet csupán technológiai folyamatnak feltételezni, hanem figyelembe kell venni a társadalmi, intézményi, területi vonatkozásait is. Az egyetemek által katalizált tudástranszfer hálózatos kapcsolattartást feltételez, ezért annak érdekében, hogy megértsük az egyetemeknek a regionális innovációs rendszerben betöltött szerepét, azokat a mechanizmusokat kell vizsgálnunk, amelyek a gazdasági szférával kialakított kapcsolatainknak a mozgatórugói. A kapcsolatok intenzitásukat és kapcsolati formájukat tekintve az informális együttműködéstől a szerződéses kapcsolatokon keresztül egészen a kiszervezés jellegű vagy konzorciális együttműködésekig nagyon sokfélék lehetnek. Ezenkívül a vállalatok számára az egyetemi találkozók lehetőséget nyújtanak végzős hallgatók toborzására, a képzési struktúra gyakorlatorientált átalakítására. Az egyetemi oldal, a kutatói teamek számára is számtalan előnyt hordozhatnak a gazdasági szférával fenntartott együttműködések: növelhetik a kutatók gyakorlati tapasztalatát, erősíthetik az egyetem innovációs szolgáltató funkcióit, keresletet támaszthatnak az egyetemi technológiatranszfer infrastruktúra kialakításához (Gál 2005a). A régióban meglévő humán tőke fejlesztése mellett az egyetemeknek alkalmasnak kell lenniük arra, hogy rugalmasan reagáljanak a helyi vállalkozások állandóan változó kutatás-fejlesztési igényeire, ugyanakkor a gazdasági szféra oldaláról is ki kell alakítani a megfelelő abszorpciós kapacitásokat.

Az egyetem és a gazdasági szféra között létre jövő kapcsolatok alapfeltétele az, hogy a vállalatok oldalán meglegyen az igény a helyi akadémiai tudás felhasználására (Barta et al. 2011). Attól függően, hogy milyen gazdasági, politikai, szervezeti és intézményi tényezők befolyásolják, az egyetemek többféle szerepet láthatnak el a regionális innovációs rendszerekben (Uyarra 2008):

- Tudástár szerep: az egyetem alapvető szerepe a tudományos ismeretek előállítására, ezért a gazdasági szférával kialakított kapcsolatai jellemzően egyirányúak.
- A kapcsolattartó egyetem fő funkciója a tudáscsere, így a gazdasági szektorral kétirányú kapcsolatokat tart fenn.
- A rendszerben működő egyetem alapfeladata az intézményen kívüli kapcsolatok kiépítése a „három csavar”-modell szellemében.
- A vállalkozói egyetem funkciója az aktív piacosítás, melynek eszköze a gazdasági szektorral fenntartott intézményesített, explicit kétirányú kapcsolat a kapcsolattartó irodák és technológiatranszfer irodák formájában.

- Az elkötelezett egyetem számára a fejlesztő szerep a domináns, így része a helyi kormányzásnak. Az elkötelezettségének irányultságára a reagáló képesség jellemző.

E szerepek természetesen nem különülnek el egymástól teljesen, mivel egy egyetem egynél többet is betölthet, illetve a különböző szervezeti egységei eltérő kapcsolatokat építhetnek ki a helyi/regionális környezetükkel. Az egyetemek harmadik missziójának teljesítését elsősorban az utóbbi két szerepet ellátó intézményektől várhatjuk.

Bruneel et al. (2010) megemlíti kétféle korlátot, amik akadályozzák az egyetemi-gazdasági kapcsolatok kiépítését. Az *egyik* az egyetem és a gazdasági szektor szereplőinek eltérő orientációjából (küldetéséből, szervezeti kultúrájából) ered, mint például a hosszú távú versus rövid távú szemlélet, a tudományos eredmények versus piaci hasznosítás; hosszabb kutatási projektek versus piaci hatékonyság ellentmondásai. A *másik* a szellemi tulajdonhoz kapcsolódó konfliktusokból vagy az egyetemi/kormányzati adminisztratív szabályozásból, illetve a résztvevők közötti kölcsönös bizalom hiányából származik. Ez utóbbi tényező, a szervezetek közötti bizalom, valamint a személyes interakció (szakmai és informális) lehet a kapcsolatok fejlesztésének a kulcsa.

A gazdasági szférával fenntartott kapcsolatok többé-kevésbé intézményesült formát öltenek, mint például a tudástranszfer-irodák, licenszirodák, külső kapcsolattartó irodák, intézményi szellemi tulajdon politika, technológiai parkok, képzési együttműködések, tanácsadás stb. A legjobb gyakorlatokra a következő példák hozhatók (*Bramwell et al.* 2012):

- az egyetem a stratégiájukba emelik a regionális gazdaságfejlesztést (kutatóegyetemek);
- intézményközi, akadémiai együttműködések a gazdaságfejlesztési hatások maximalizálása érdekében;
- a gazdasági szférával való külső kapcsolattartási megoldások (irodák, partnerségek, együttműködések);
- kutatócsere az egyetem és a gazdasági szervezetek között;
- tapasztalt vállalkozók bevonása az egyetemeken a vállalkozói szellem meghonosításába;
- tudásmegosztás a gazdasági, az egyetemi és az állami szféra között;
- „innovációs kampuszok”, ahol a vállalkozások és az egyetem működése helyben koncentrálódik.

E kapcsolattartási lehetőségek mind azt a célt szolgálják, hogy az egyetemi-gazdasági kapcsolatok minél gyakoribbak és intenzívebbek legyenek, mivel a tudástranszfer alapvetően lokalizált folyamat (*Varga* 2004).

4. Közepes méretű egyetemek a periférikus térségekben

Az egyetemek regionális fejlesztő szerepét és gazdasági hatásait vizsgáló empirikus tanulmányok többsége eredményeit a kiemelt fejlettségű gazdasági környezetben működő nagy kutatóegyetemek vizsgálata alapján fogalmazza meg. Mindazonáltal *Wright et al.* (2008) amellett érvel, hogy ezek a megállapítások nem szükségszerűen érvényesek minden egyetemre, különösen nem a közepes méretű egyetemekre. A közepes nagyságú regionális egyetemek fő jellemzője az, hogy olyan, a viszonylag kisebb városokban működnek, ahol az innováció iránti regionális kereslet mérsékelt; kicsi az esély a világszínvonalú kutatásokban való részvételre; a tudományos szakemberek kisebb helyi tudományos közösségben tudnak kapcsolatokat kialakítani a gazdasági szférával; és a spin-off vállalatok létrehozása is kisebb intenzitású (*Wright et al.* 2008). A szakirodalomban sikertörténetként elemzett esetek (Szilícium-völgy, Cambridge stb.) inkább kivételnek tekinthetők, mint általános, működő megoldásnak, mivel az akadémiai-gazdasági kapcsolatok legtöbbször csak szigetszerűek.

A regionálisan elkötelezett és beágyazott egyetem modellje mindenekelőtt az elmaradott régiókban alkalmazható, ahol a kis és közepes nagyságú, a nemzetközi hálózatokban kevésbé beágyazott egyetemek működnek.² Ezek főképpen a regionális gazdaság speciális képzési igényeinek kielégítését szolgáló oktatási tevékenységre koncentrálnak, míg kutatási tevékenységük kisebb volumenű. A harmadik egyetemi funkció ernyője alá integrált területi szerepvállalás, szolgáltatásnyújtás az egyetemek részéről a gyakorlati alkalmazáshoz közeli területekre összpontosít, és elsősorban a helyi gazdasági szereplők igényeit elégíti ki (*Gál–Ptáček* 2011). A közepes méretű, kevésbé fejlett térségekben működő egyetemeknél hiányzik a kritikus tömeg ahhoz, hogy részt vegyenek a világ élvonalába tartozó tudományos kutatásokban, így a csúcstechnológiai innovációk helyett más szempontokra összpontosíthatnak. Gyakran előfordul olyan eset is, hogy a kívánatos tudásszint rendelkezésre áll, de a kutatás-fejlesztési finanszírozás korlátozza a gyümölcsöző innovációs tevékenységek régióba vonzását.

Huggins és Johnston (2009) tanulmánya összehasonlította a különböző típusú egyetemek gazdasági hatását, és arra a következtetésre jutott, hogy jelentős különbségek vannak az egyetemek által előidézett gazdasági hatások között a tekintetben, hogy hol helyezkednek el és milyen típusúak ezek az intézmé-

---

² Az Egyesült Királyságban a közepes méretű egyetemek kategóriájába tartozik mindegyik egyetem, kivéve az élen járó egyetemeket és az új, 1992 után alapított intézményeket. *Wright et al.* (2008) mintájában például a 8–33 ezer hallgatót oktató és 700–2500 teljes munkaidőben foglalkoztatott kutatót alkalmazó egyetemek szerepelnek.

nyek. Kimutatták, hogy az Egyesült Királyságban a versenyképesebb térségekben működő egyetemek általánosságban produktívabbak, mint az elmaradottabb régiók egyetemei, és a tradicionális egyetemek produktívabbak, mint az újabbak. A régiók általános gazdasági és innovációs teljesítménye az Egyesült Királyságban alapvetően fordított arányban áll azzal, hogy milyen mértékben függenek a területükön működő egyetemektől. A fejletlenebb régiók általában nagyobb mértékben függenek az egyetemeiktől a jövedelem és az innováció tekintetében, azonban ezek az egyetemek gyakran kevésbé jól teljesítenek, mint a hasonló, de versenyképesebb régiókban lévő egyetemek. Ez alapján úgy tűnik, hogy a tudás piacosításának tevékenysége az egyetemek számára bár gazdasági előny forrása, de a kevésbé versenyképes régiókban a tudás piacának keresleti oldalának a gyengesége jelentős akadályozó tényező. *Huggins és Johnston* (2009) hangsúlyozza, hogy a helyi környezet visszahat az intézmények működésére is, mivel egy fejletlenebb térségben működő viszonylag erős, tudásteremtő egyetem hajlamos a helyiek helyett más régiók vállalkozásaival való együttműködésre. A fejletlenebb gazdasággal rendelkező régiókban a magánszektor ereje nem elégséges, és a kis- és középvállalkozások feltehetően nem képesek az egyetemekkel való együttműködés előnyeit kiaknázni. Ez hosszú távon a tudásnak a térségből való elszivárgásához vezethet, mely tovább mélyíti a régiók versenyképességének területi különbségeit.

Benneworth és Hospers (2007) azt vizsgálták, hogy a periférikus régiók, melyek a gazdasági tevékenységek központjaitól funkcionálisan távol helyezkednek el, hogyan tudják újrapozicionálni magukat a tudásgazdaságban. Véleményük szerint ezek a régiók belül széttöredeztettek, ami gyengíti a külső beruházások vonzásának és beágyazásának a képességét, amivel pedig csökkenthetnék ezt a távolságot és a területi munkamegosztásban egy fejlettebb szintre juthatnának. A fejletlen innovációs rendszerekkel rendelkező régiókban nagyon nehéz megalapozni a fenntartható helyi gazdasági növekedést. Sok régió esetében megtapasztalható, hogy még a külföldi beruházások sem elegendők ahhoz, hogy a szükséges helyi gazdasági potenciált kiépítsék, ami ahhoz kellene, hogy a régió a saját erejéből fejlődjön, külső beavatkozások nélkül. E jelenségek alátámasztják azt az érvelést, hogy a periférikus régiók innovációs rendszereit és egyetemeik szerepvállalását is más módon kell vizsgálni.

Benneworth és Hospers (2007) számos olyan belső és külső akadályt sorol fel, melyekkel a kedvezőtlen helyzetű régiók szembe néznek akkor, amikor a tudásáramlás vagy a külső beruházások hatásait kiaknázó helyi hálózatokat próbálnak kiépíteni. A belső korlátok között említhetjük az intézményi kapacitás hiányát, a kritikus tömeg illetve az érdemi eredmények hiányát, a vállalkozói erőforrások hiányát és a tudástömeg és a tudásfelhasználók illeszkedésének hiányát. A külső korlátok közé tartozik a munkamegosztásban elfoglalt gyenge

pozíció, a helyi kormányzás integrációjának külső korlátai, a külső cégtulajdonosok vonakodó magatartása a helyi innovációt illetően és a rossz külső imázs, mely távol tartja a potenciális befektetőket. Ezen korlátok tekintetében léteznek olyan megoldások, amelyekkel az egyetemek enyhíthetik a kedvezőtlen helyzetű térségek sajátos problémáit (*Benneworth–Hospers 2007*):

- Az intézményileg gyenge, periférikus régiókban az egyetemek segíthetnek nagy volumenű, élenjáró kutatási kapacitások kiépítésében, melyek vonzhatnak új, külső partnereket vagy a helyi szereplők igényeit formálhatják pl. a tervezési rendszerben, továbbá egyfajta komplementer intézményként működhetnek a kormányzási hálózatokban, ezáltal növelhetik a hálózati kapcsolatokat, vagy képzett, informált állampolgárokat bocsátanak ki a közintézmények számára.
- A régi, ipari térségek számára az egyetemek új ötletek beáramlását nyújthatják, melyek felülírhatják a régi, berögzült imázst és hozzáállást, vagy olyan nagy, globális fókuszú szereplőkként viselkedhetnek, mely felkelti az igényt az újfajta tervezési megoldások iránt, továbbá képesek lehetnek összefogni az innováció kulcsszereplőit.
- A széttöredezett nagyvárosi térségek számára az egyetemek megerősíthetik a helyi szereplők térségi fókuszát a hosszú távú tervezési horizontjuk, stabilitásorientált gondolkodásmódjuk és a helyi közösségen túlmutató érdekelttségük révén.

Következésképpen, az egyetemek regionális elkötelezettsége a periférikus régiók számára kulcsfontosságú az innovációalapú gazdasági fejlődésben.

5. Kelet-Közép-Európa kis- és közepes méretű egyetemeinek regionális beágyazottsága

5.1. A kis- és közepes méretű egyetemek gazdaságfejlesztő hatásának korlátai Kelet-Közép-Európában

A történelmi útfüggőség következtében a kelet-közép-európai országokban a vezető egyetemek majdnem kizárólag a nagyvárosi/fővárosi térségekben koncentrálódnak. A közepes méretű egyetemek többsége ezzel szemben a vidéki térségekben működik, vagyis a fővárosokon kívüli egyetemek többsége a közepes kategóriába tartozik, ahol a kutatás-fejlesztési potenciál és a „kapcsolatsűrűség” sokkal alacsonyabb, és az esetleges tovaryűrűző hatások sokkal ritkábban fordulnak elő (*Bajmócy–Lukovics 2009*). Ugyanakkor a közepes egyetemek a helyi, regionális innovációs rendszerek alappilléreit jelentik, és a regio-

nális innovációs stratégiáknak gyakran meghatározó elemei (*Gál–Ptáček* 2011). Az 1990-es évek gazdasági átmenetének első szakaszában az egyetemek a mindenkori kormányzatok elvárásainak megfelelően az oktatási szerepüket helyezték előtérbe. A felsőoktatás finanszírozási rendszere ebben az időszakban egyáltalán nem motiválta arra az egyetemeket, hogy új kutatási kapcsolatokat és együttműködéseket alakítsanak ki a gazdasági szférával, mivel sokkal könnyebb volt fenntartani magukat a hallgatói létszám extenzív növelése által.

A 2000-es években sok különböző tényező hatására lassan megindult a felsőoktatási szektor piacosodása. A piacosodás folyamatában az egyetemek megpróbálták átvenni a Nyugat-Európában alkalmazott sztenderd eszközöket, de ennek eredménye nem lehetett ugyanaz, mivel Kelet-Közép-Európában más volt a történelmi háttér és az egyetemek is más pozíciót töltenek be a regionális vagy nemzeti innovációs rendszerekben. Az európai uniós csatlakozás és a kohéziós alapoknak a tudásinfrastruktúra kiépítésére történő felhasználási lehetősége is aktív szerepvállalásra ösztönözte az egyetemeket.

A támogató innovációs infrastruktúra (tudományos parkok, tudományos inkubátorok) kialakítása tovább fejlődött az egyetemeken a hídképző transzfer-szervezetek működésének (elsősorban tudástranzfer-irodák) köszönhetően, akik egyrészt az üzleti szférával való kapcsolatépítés feladatát látták el, másrészt az infrastruktúra kiépítéséhez európai uniós forrásokat szereztek. Ebben az időszakban a külföldi működőtőke-beruházások elmozdultak az alacsony munkaerő-költségű tevékenységektől a képzett és egyetemi végzettséggel rendelkező munkaerőre alapozott tevékenységek felé. Ebben az értelemben a multinacionális vállalatoknak úttörő szerepük volt az egyetemektől a gazdasági szférába történő tudásáramlás megvalósulásában (*Ptáček* 2009). E folyamatok a területi dimenzióban a kutatás-fejlesztési potenciál folyamatos polarizálódásához vezettek, mely még ma is folytatódik, ezért a területi különbségek tovább mélyülnek a nagyvárosi és a vidéki térségek között (*Ptáček* 2009, *Gál* 2005b). Emiatt a kis- és közepes méretű egyetemek a nagyvárosi térségektől távol továbbra is a regionális innovációs rendszerek alappillérei maradtak, sőt, a szerepük tovább nőtt. Az ágazati kutatóintézetek többségét (amelyek feltehetően a legalkalmasabban tudták összekapcsolni a K+F-et a gyakorlattal) többségét bezárták az 1990-es évek elején, és a szerepüket a helyi egyetemeknek kellett volna átvenni. A regionális innovációs irányítás szervezeti kapcsolatait és forrásszerzési lehetőségeit tekintve erősen kötődik a központi régióhoz, mert az endogén fejlődés feltételei gyengék regionális szinten.

Összességében a kis- és közepes méretű egyetemek gazdasági hatása a kelet-közép-európai országokban gyengébb, mint az EU fejlettebb országaiban, és az új társadalmi-gazdasági feltételekhez való alkalmazkodásuk sokkal később kezdődött, mint Nyugat-Európában. Ugyanakkor a többnyire nagyvárosi

régiókon kívül működő, közepes méretű egyetemeknek a problémái és hátrányai többnyire ugyanazok, mint a nyugati egyetemeké (1. táblázat) (lásd Gál–Ptáček 2011).

A nagyvárosi agglomerációk fejlett régiói és a legelmaradottabb régiók közötti különbségek az egyetemek és a térségük kapcsolatában mutatkoznak meg leginkább (Ács et al. 2000). A kelet-közép-európai, vidéki (nem nagyvárosi) régiók többségében a regionális innovációs rendszerek még jelenleg is gyengék, és az egyetemi-gazdasági kapcsolatok sajátos jellege miatt az egyetemeknek a helyi fejlesztésben játszott szerepét újra kell gondolni, ezért a nyugat-európai „egyetemi modelleket” nem lehet közvetlenül kiterjeszteni a rendszerváltó gazdaságokra. Egy hazai kutatás (Gál–Csonka 2007) kimutatta, hogy a tudástermelési képesség nem növeli automatikusan a helyi üzleti szektor tudáshasznosítási képességét, sőt, a felsőoktatási szektor és a kevésbé fejlett helyi gazdaság egyaránt forrása lehet számos hátráltató tényezőnek az egyetemek és a gazdasági szférák közötti intraregionális tudástranszfer tekintetében.³ Hasonlóan, Bajmócy és Lukovics (2009) szerint a helyi gazdasági fejlődés szempontjából az egyetemi kutatások növekedést serkentő hatása kimutatható a fejlett régiókban, de a kevésbé fejlettekben nem szükségszerűen van közvetlen kapcsolat, ugyanis ez utóbbiakban hiányzik a megfelelő gazdasági bázis, ami jelentős korlátozó tényező. A szerzőpáros megvizsgálta, hogy az 1998 és 2004 közötti időszakban a magyarországi egyetemek milyen mértékben járultak hozzá a regionális gazdasági és innovációs teljesítményhez. Eredményeik igazolták, hogy az egyetemek jelenléte nem befolyásolja az egy főre jutó bruttó hozzáadott érték és az egy adófizetőre jutó bruttó adóalap növekedési rátáját. Ebből következően az egyetemek és a hozzájuk kapcsolódó K+F beruházások általános gazdasági hatásai nem mutathatóak ki a rendszerváltó kelet-közép-európai régiók többségében. Esetükben sokkal átfogóbb és komplexebb gazdaságpolitikai intézkedések szükségesek, amelyek nemcsak az egyetemi kutatások támogatását, de a helyi csúcstechnológiai ipar fejlődésének elindítását, az üzleti szolgáltató szervezetek letelepülésének segítségét vagy a kisvállalkozások ösztönzését is magukban foglalják (Varga 2004).

---

³ Paradox módon az erős egyetemi bázist nélkülöző régiók jobban teljesítettek a termelési tényezők által meghatározott gazdasági teljesítmény tekintetében. A Nyugat-Dunántúl, míg a külföldi működőtőke-beruházások vonzása révén a gazdasági fejlődés élvonalába tartozik Magyarországon, a vártnál gyengébb K+F teljesítményt mutat, és a kutatás intézményi feltételei is gyengébbek: hiányoznak a tradicionális egyetemek a régióban. Ugyan a külföldi beruházások markáns jelenlétéhez nem társult statisztikailag szignifikáns K+F tevékenység növekedés Északnyugat-Magyarországon, de az ipari és az innovatív tradíciók, a csúcstechnológiai ágazatokban működő multinacionális cégek koncentrációja és a Pannon Autóipari Klaszter létrehozása megnövelte a régió innovációs potenciálját (Gál 2005a).

1. táblázat: A közepes nagyságú nyugat-európai és kelet-közép-európai egyetemek főbb mutatói

	Pécsi Tudos- mágyetem	Palacky University (Olomouc)	University of Nottingham	University of Karlsruhe	University of Gent	University of Antwerpen
Hallgatói létszám	28 000	22 000	33 000	15 686	21 160	8 029
Teljes munkaidős kutatói létszám	1 051	1 158		2 500	1 401	846
Teljes munkaidős technológia-transzfer intézményi foglalkoz- tatott	6	7	4	1	3	4
Felsőoktatási K+F ráfordítás (M euró)	14	19,4	150	83	122	45
Spin-off cégek száma	11	7	27	n.a.	12	2
Üzleti és innovációs transzferiroda (RSBO)	n.a.		n.a.		23	4
Regionális GDP (Mrd euró)	6,7	11,2	103,8	316,9	157,3	157,3
Egy főre jutó GDP (euró)	6,900	9,600	24,145	29,694	26,194	26,194

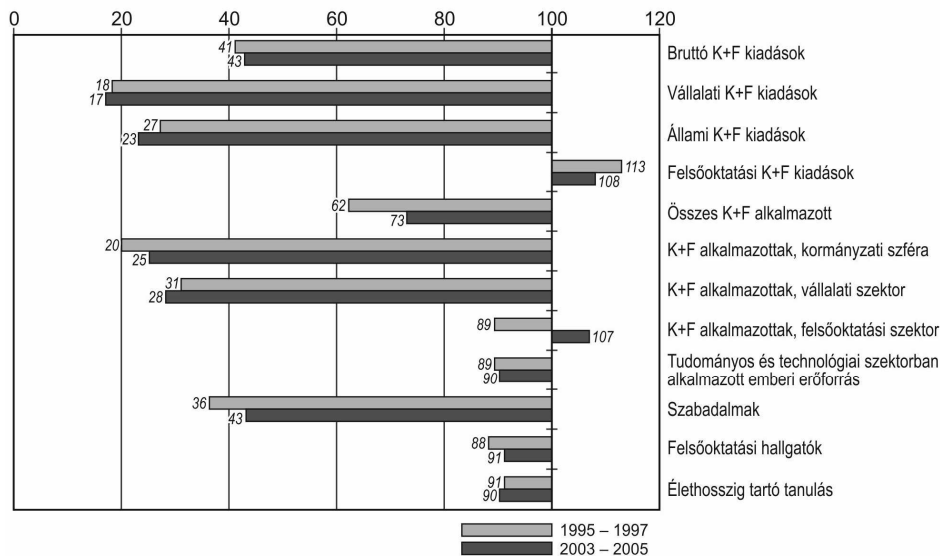
Forrás: Gál-Ptáček, 2011, Wright et al. 2008.

A korábban említett egyetemi-gazdasági kapcsolatokat korlátozó tényezők Magyarországon is megvannak: az együttműködési formák közül csak a legegyszerűbbek terjedtek el, a két szektor szereplői nem keresik egymást, gondolkodásuk, érdekeik alapvetően különböznek. A kapcsolatuk elsősorban személyi szintű, így az intézményes kapcsolatok hiánya megghiúsítja a közös célok kialakítását – az egyetemek és vállalkozások érdekei nehezen közelednek egymáshoz. Jellemző az alapkutatások előnyben részesítése, a kutatók nem állnak készen az ipari kutatási megrendelések teljesítésére, a kutatási eredmények szabadalmaztatására nem fordítanak figyelmet, alacsony a kutatói mobilitás stb. (Lengyel et al. 2006).

Az esettanulmányunkban szereplő Dél-dunántúli régió egy kevésbé fejlett, újraiparosodó térség, ahol alacsony a tudásfelszívó képesség, és az országos átlaghoz képest a K+F szektor is fejletlen (1. ábra), ráadásul a technológiai fejlettség javulásának az alapfeltételei igen kedvezőtlenek a térségben. A régió bruttó kutatás-fejlesztési ráfordításai 2011-ben 10,8 milliárd forintot tettek ki, ami a magyarországi ráfordítások nagyságának csupán a 3,2%-a. A régiónak a K+F kapacitása hazánkban az egyik leggyengébb (2011-ben a hazai K+F alkalmazottaknak csupán 5,7%-át foglalkoztatták a régióban). Az állami K+F infrastruktúra jelentős, mely főként a két egyetemre (Pécsi Tudományegyetem, Kaposvári Egyetem) épül, amelyek a regionális kutatás-fejlesztési ráfordításoknak több mint negyötödét adják, ezért a felsőoktatási szektor domináns szerepet játszik a K+F teljesítményben. Az állami szektorral szemben a magánszektor kutatás-fejlesztési teljesítménye elenyésző: 2004-ben mindössze 3,4 millió eurót tett ki, amivel utolsó helyen állt a régiók rangsorában. A K+F alkalmazottak legnagyobb foglalkoztatói az egyetemek, és a tudástermelési tevékenységeket a régióban nagymértékben az egyetemek profilja orientálja, melyek az élet-tudományi (biotechnológiai) kutatások mellett a környezettudományi és az állatcitológiai kutatásokban a legjelentősebbek. Dél-Dunántúl tekintetében azonban az egyetemek tudástermelési specializációja és a régió gazdasági szerkezete között nyilvánvaló a meg nem felelés.

Az egyetem és a regionális gazdaság kapcsolatát először az ERAWATCH S. A. megbízásából, 20 európai uniós régióra (köztük a Dél-Dunántúlra) kiterjedő 92 idősoros mutatót vizsgáló felmérés mutatta be (Gál–Csonka 2007). A kutatás a tudástranszfer korlátait vizsgálta a hagyományos, nem kutatóegyetemekkel rendelkező, kevésbé fejlett régiók közepes méretű egyetemeinek az esetében. A dél-dunántúli felmérés azonosította a K+F területén kimutatott gyenge teljesítmény fő okait. Ezek között említhetjük egyrészt azt, hogy a gazdaság és a kutatás specializációja nem illeszkedik egymáshoz, mely az üzleti szektor K+F beruházásainak alacsony részarányával, a hagyományos alacsony technológiájú szektorok magas részarányával, a KKV szektor kis mére-

1. ábra: Dél-Dunántúl tudásbázis-fejlesztésének legfontosabb mutatói az országos átlag arányában (%)

Forrás: EUROSTAT és KSH adatok alapján Gál-Csonka, 2007.

tével párosul, és ebből következően nem áll rendelkezésre elegendő erőforrás a K+F-be történő beruházásokhoz és az azokból származó eredmények hatékony hasznosításához. A másik fő ok az, hogy a nagyobb, főleg külföldi tulajdonú vállalatok kutatások iránti kereslete alacsony szintű, és bizonyos mértékig egyes területeken a szükséges tudás kínálata is hiányzik (Gál-Csonka 2007).⁴ Azt is figyelembe kellene vennie a fejlesztéspolitikának, hogy a szóban forgó régiók nem kifejezetten a kutatásintenzív tevékenységekre specializálódtak, ezért a megnövelt K+F kiadásokat a helyi vállalkozások nem tudják könnyen felszívni, és a felsőoktatási intézmények sem tudják hasznosítani. Ilyen helyzetben újabb kutatási beruházások megvalósítása, melyek nem kapcsolódnak a regionális gazdaság igényeihez olyan, mint a sivatagi katedrálisok építése, mivel nem valószínű, hogy általuk javítható a tudástranszfer a helyi gazdasági szereplők felé, különösen nem a csúcstechnológiai ágazatokban (Dőry 2008, Gál 2010).

⁴ Néhány, csúcstechnológiai elektronikai nagyvállalat végez ugyan csúcstechnológiai fejlesztést, de ezeknek a helyi K+F szektorra gyakorolt hatása marginálisnak mondható, mivel gyakran az anyavállalataik saját, belső K+F tevékenységeire támaszkodnak és a technológiát a régió kívülről importálják.

5.2. A szolgáltató egyetemek erősödő térségi és helyi szerepvállalása, elkötelezettsége – dél-dunántúli esettanulmányok

Sok nyugati egyetem esetében az egyetemekre épülő innovációs tevékenység a helyi közösség szolgálatának jegyében azon az elven nyugszik, hogy segítsék a régiójukat a helyi tudás mobilizálásában egy kollektív tanulási folyamatban, s különböző szolgáltatásokat nyújtsanak (*Henderson–Thomas* 1999). Az egyetemek megjelenhetnek regionális szereplőként is, melynek során szorosabb partnerségre törekcszenek a regionális fejlesztési ügynökségekkel, hangsúlyozva a felsőoktatási szektor kulcsszerepét a regionális fejlesztésben.

A következő alfejezetekben két olyan dél-dunántúli esettanulmányt mutatunk be, melyek megvalósításában, tervezésében e tanulmány szerzői részt vettek. A példák azt mutatják, hogy egy periférikus, határ menti régióban milyen új típusú fejlesztési szerepet és közösségi elkötelezettséget vállalhatnak a helyi egyetemek, s milyen alternatívákat mutathatnak meg a leszakadó térség gazdaságának az újjáélesztése érdekében. Az első esettanulmány az egyetemi szerepvállalás példáját vizsgálja az EKF és a Pólus program fejlesztési stratégiáján keresztül, míg a másik az egyetemek katalizáló szerepét hangsúlyozza a határon átnyúló fejlesztési együttműködésekben. Mindkét eset jellemzője tehát, hogy a stratégiák erősen alapoznak a helyi akadémiai szektor hozzájárulására.

5.2.1. Egyetemi szerepvállalás Pécsen: Az Európa Kulturális Főváros 2010 projekt és a Pólus program

A régióban a felsőoktatási szektor a szerkezetváltás kulcsszereplője volt, és valójában feltehetőleg az egyetem volt az a tényező, mely megmentette Pécs városát attól az erősebb gazdasági hanyatlástól, melyet más ipari térségek átéltek – noha teljes mértékben nem tudta megakadályozni a kedvezőtlen folyamatokat (*Lux* 2010). A rendszerváltás után Pécs elveszítette a gazdasági bázisának nagy részét, mivel a szén- és uránbányászat megszűnt és számos ipari üzem bezárt, majd a helyzetét tovább súlyosbította, hogy a gazdasági válság során számos munkahely megszűnt. Periférikus helyzete és a volt Jugoszlávia területén zajló háború kedvezőtlen hatásai miatt a térségbe beáramló külföldi működő tőke volumene nagyon alacsony, és hiányzik a helyi gazdasági erő. A visszaszoruló ipari szektor mellett fontos tényezőt jelentenek a város fejlődésében a kulturális, oktatási és szolgáltatói szektorok. A helyi gazdaságfejlesztési politika először 1995-ben, a városfejlesztési stratégiában emelte prioritássá a kultúrát, mely egy tudásalapú gazdaságra, szolgáltatásokra és innovációra

épülő növekedési pályát jelölt ki a város számára. E pályán az innovatív turizmus és a kulturális ipar jelentek meg húzóágazatként (*Lux* 2010).

A pécsi felsőoktatási intézmények 2000-ben történő integrációja után a Pécsi Tudományegyetem a város és a régió egyik legnagyobb foglalkoztatójává vált.⁵ A szerény műszaki és természettudományi K+F eredmények, és a korlátozott egyetemi-vállalkozói kapcsolatok ellenére a hallgatók és az egyetemi dolgozók jelenlétének multiplikátor-hatásai megjelennek Pécs gazdaságában, különösen a lakáspiac, a fogyasztási javak, szolgáltatások és a kultúra területén, emellett az egyetemvárosi jelleg hozzájárult a város élhetőségéhez és épített környezetének fejlődéséhez is (*Lux* 2010). Ígéretes helyi potenciál elsősorban a gyógyszerfejlesztésben, a biotechnológiában, neurológiában, mikrobiális kutatásokban, energiatudatos épület- és városfejlesztési kutatásokban van, de a szemléletváltás, az egyetemi és a gazdasági szféra egymás felé nyitása még csak a kezdeteknél tart. A vállalkozásoknak is hajlandóságot kell ebben mutatni, de aki el tud indítani valamit, az sokkal inkább az egyetem. A megalakulása óta az egyetemi Kutatáshasznosítási és Technológia-transzfer Központ sokat tett azért, hogy az egyetem kutatói számára meglegyen az igény arra, hogy az eredményeiket szabadalmaztassák, piacossítsák, ezenkívül a Szentágotthai János Kutatóközpont megnyitása is nagy jelentőséggel bír. A vállalkozói szféra bevonásához a kereskedelmi és iparkamara adott lendületet. A régió számára hosszú távon az biztosíthatná e téren a fejlődést, hogyha olyan nagyobb vállalkozásokra is tudna támaszkodni, akiknél a magasan képzett K+F alkalmazottak tömegesen el tudnának helyezkedni, így nem kényszerülnének elhagyni a régiót (Interjúalany 28.). Egyelőre azonban probléma a cégek régió kívüli láthatósága és a piacossítható egyetemi kutatások kritikus tömege (Interjúalany 23.).

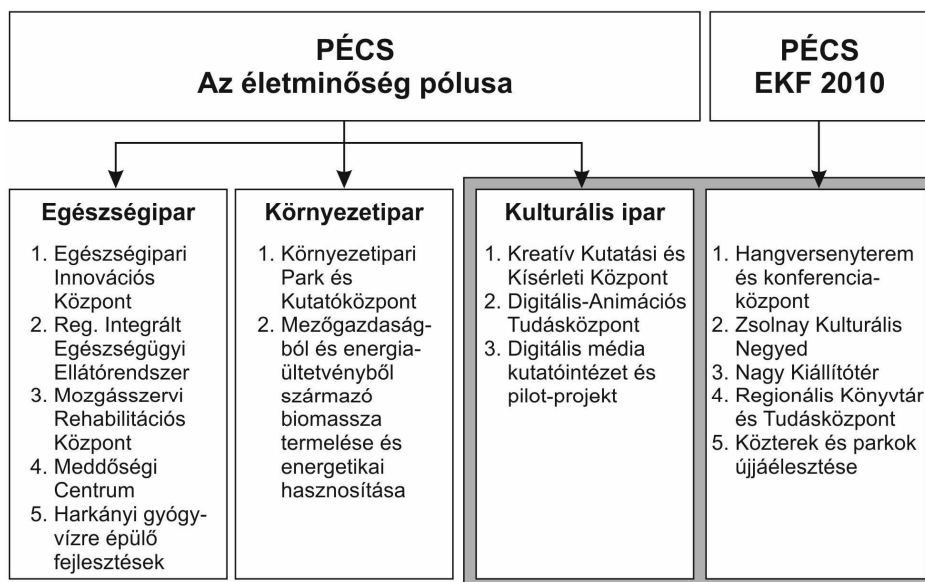
Pécs városa az esettanulmányban szereplő két fejlesztési programban szorosan együttműködött a Pécsi Tudományegyetemmel annak érdekében, hogy a belső erőforrásai mobilizálása révén javítsa az európai és hazai területi versenyben elfoglalt pozícióját. Az említett két stratégia közül a *Pólus program* egy átfogó növekedési pólus koncepció, amelyben megmutatkozott az egyetem erős elkötelezettsége a város fejlődése iránt.⁶ „Pécs – az életminőség pólusa”

⁵ A Pécsi Tudományegyetem össz méretét tekintve nem tartozik egyértelműen a közepes méretű egyetemek kategóriájába (2010-ben kb. 28 ezer beiratkozott hallgatója volt), de mivel diszciplinárisan rendkívül sokrétű, az egyes tudományterületeken lévő oktatók és hallgatók létszáma tekintetében közepes méretűnek minősül.

⁶ A pólus típusú fejlődés Franciaországból indult el, és fő jellemzője az, hogy a fejlesztési folyamat elsősorban a mozdítórugója az egyetem. A Pólus Program átfogó célja a nemzetközileg versenyképes klaszterek kialakulásának előmozdítása, a magas hozzáadott értékű, innovatív tevékenységekre történő specializáció, erős kooperáció elsősorban a vállalatok, illetve kiegészítő jelleggel az egyetemek és önkormányzatok között, a hosszú távú versenyképesség fenntartása érdekében, valamint a pólusvárosokon keresztül a régiók szerepének erősítése, elősegítve a

program három fő pillérre épült: az egészségiparra, a környezetiparra és a kulturális iparra. Az EKF 2010 projekthez hasonlóan a Pólus program erősen támaszkodik a Pécsi Tudományegyetem szerepvállalására a tervezésben, a megvalósításban és a vezetésben egyaránt, különösen az egészségipari és a környezetipari pillérekben (2. ábra). Az egészségipari pillér az egyetem Általános Orvostudományi Karára és klinikumára épülő egészségügyi szolgáltatásokat fogja át, ugyanis például ezek az intézmények kifejezetten jó eredményeket mutatnak fel a mozgásszervi rendellenességek kezelésében. E szolgáltatáscso-maghoz egy sor gazdasági funkció is kapcsolódik, különösen az orvosi műszerek, implantátumok és protézisek gyártása területén, de további egészségjavító szolgáltatások is kapcsolódnak például a regeneráció és a rekreáció területén.

2. ábra: A pécsi klaszterkezdeményezések és projektek rendszere

Forrás: Lux, 2010, 115.

pólusok széles értelemben vett, általános versenyképességének és üzleti környezetének javítását. A programtól elvárt eredmény az, hogy a vállalkozások a hálózatosodás és klaszteresedés, valamint a kutatói és az egyetemi szférával való kooperáció révén elérik azt a méretet, amely az európai szintű versenyképességhez szükséges és a magas hozzáadott értékű, exportorientált tevékenységek erősödésén keresztül jelentősen növelik az egész magyar gazdaság versenyképességét. (Bővebben: www.polusprogram.eu.)

Az egészség ezáltal a kultúra fogyasztásához is kapcsolódik. A kultúraipari pillér – mely területén jelentős fejlődés várható az EKF 2010 program hatására is – ismét visszakanyarodik Pécs városi kultúrájának egy komplex, innovatív termékként történő fejlesztésének a gondolatához. A környezetipari pillér egyszerre szűkebb is és tágabb is az életminőség fogalmánál: elmondható, hogy elősegíti a tisztább, vonzóbb környezet kialakítását, de a tényleges fejlesztési projekteken csak az alternatív energiaforrások jelennek meg markánsabban (*Lux* 2010, 116). A Pólus program egyelőre nem képes kiaknázni az egyetemi kapcsolatokból várható fejlesztési potenciált, mivel az évek során leredukálódott – az egyébként nem elhanyagolható jelentőségű – klasztertámogatásokra. Az infrastruktúra-fejlesztési projekteket javarészt felszívták a helyi önkormányzatok és intézmények kezdeményezései, ugyanakkor a gazdaságfejlesztési hatások elsorvadnak a klaszterekben aktív szerepet vállalni képes cégek hiánya, és mindezek háttérben a helyi vásárlóerő, a felvevőpiac összezsugorodása miatt.

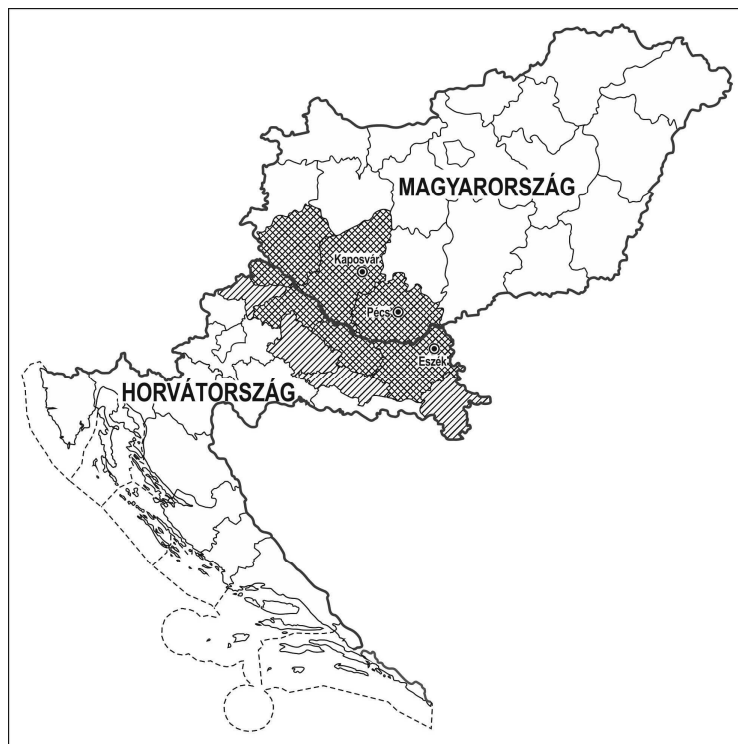
Az *Európa Kulturális Fővárosa 2010* (EKF) projekt a város gazdaságát úgy kívánja átalakítani, hogy az a történelmi örökségét és kulturális bázisát is a növekedés szolgálatába tudja állítani. Az EKF 2010 projekt a kultúraalapú városregeneráció gondolatához nyúlt vissza, és segített abban, hogy a kultúrán keresztül Pécs újra felfedezze önnön városiasságát (*Lux* 2010). Dél-Dunántúl régióközpontja kultúrájának fenntartásában és bővítésében a Pécsi Tudományegyetem elsődleges szerepet játszott azzal, hogy részt vett az EKF projekt megszervezésében. Ez a szerepvállalás a közösség szolgálatának az eddigi legnagyobb megnyilvánulása volt az egyetem részéről, amely intézmény nem csak a kulturális eseményekben vett részt, hanem a város új kulturális, közösségi és oktatási funkcióinak az új kulturális negyedben történő kiépítésében és új városépítészeti objektumok kialakításában (Tudásközpont, Zsolnay-negyed) is, amivel az egyetem jelentős városrendezési és városfejlesztési szerepet is felvállalt.⁷

⁷ A projektnek ez a része a Zsolnay Kulturális Negyed felépítését fogta át: a megújult városrész a nevét adó porcelángyár területén épült fel, mely eredetileg egyszerre volt termelőüzem, művésztelep, illetve a tulajdonos és családja lakóhelye. A projekt célja, hogy egy használaton kívüli területet új kulturális, közösségi és oktatási funkciókkal ruházzon fel, és a helyszín az egyetem Művészeti Karának is otthont ad.

5.2.2. Az egyetemek szerepvállalása a határon átnyúló fejlesztési projektekből

Az egyetemek elkötelezettségére épülő kezdeményezéseknek egy másik példája a Magyarország–Horvátország Határon Átnyúló Együtműködési Program keretein belül zajló projekt, mely a „*Határokon átnyúló tudásrégió kialakítása (UNIREG IMPULSE)*” címet viseli. A projekt célja a Kaposvári és az Eszéki Egyetemek aktív regionális szerepvállalására–épülő tudásrégió kialakítása, melyben a fejlesztési programokat és helyi és határon átnyúló vállalati/intézményi hálózatok kialakítását a két egyetem katalizálta, célterülete a horvát-magyar határ menti térség (Baranya és Somogy megye, valamint Osijeckovo-baranjska, Viroviticko-podravska, Koprivnicko-krizevacka megyék) (3. ábra).

3. ábra: Az UNIREG IMPULSE projekt által lefedett magyar–horvát határon átnyúló térség

Forrás: <http://unireg-ipa.rkk.hu/index.html>.

A projekt a szervezeti és társadalmi innovációk közvetítésével három területen segítette elő a helyi szereplők határon átnyúló regionális hálózati kapcsolatainak megerősítését: a vidékfejlesztés, a stratégiai és regionális tervezés, valamint a környezet és fenntartható helyi energiarendszerek területén. Az UNIREG IMPULSE a helyi és megyei szintű szervezeteket, az érintett öt megye regionális tervezési intézményeit, (kis)térségi ügynökségeket, kistérségi társulásokat, tervezési szervezeteket, civil és nem-kormányzati szervezeteket, önkormányzatokat, kereskedelmi és iparkamarákat, helyi tevékenységek különböző társulásait, valamint helyi turisztikai irodákat tekinti potenciális célcsoportjainak, mivel ezek a szervezetek vesznek részt a tervezésben, döntéshozásban, valamint a lakossági és helyi érdekszervezetek információellátásában. Ezenkívül a határ két oldalán lévő felsőoktatási intézmények közösségei részesülnek a projekteredményeiből.⁸

A régióban nagy lehetőségei vannak az egyetemek regionális, gazdaságfejlesztési és tudásdisszeminációs szerepe erősítésének. A régió egyetemei közötti, főként kétoldalú oktatási és kutatási kapcsolatok mellett szükség van az egyetemeken felhalmozott szaktudás közvetítésére és fejlesztési programok kidolgozására a két egyetem vonzáskörzetében található periférikus térségekben és a kedvezőtlen helyzetű településeken is, tehát azokon a területeken is, ahol nem elsősorban csúcstechnológia-orientált K+F tevékenységek iránt van igény. Itt az egyetemek sajátos regionális fejlesztési hatásai, a társadalmi és szervezeti innovációk a helyi szereplőkkel kialakított kapcsolatokon (pl. tanácsadás, közös fejlesztési stratégia) keresztül megvalósuló tudástranszfer révén képesek legjobban hozzájárulni a helyi gazdaság fejlődéséhez. A projektben az egyetemek által közvetített társadalmi-szervezeti innováció a helyi gazdasági fejlődés társadalmi és szervezeti alapjainak megerősítését szolgálta, és a fókuszában az emberi erőforrás fejlesztése volt, kulcsszerepet szánva a tudás különböző formáinak. Az egyetemek által szervezett felnőttoktatás és szakmai képzések, az egyes ágazati politikákhoz, fejlesztési prioritásokhoz kötődő gyakorlati tudás megosztása, a helyi társadalom és az egyetemek szűkebb és tágabb környezetének igényeihez igazodó fejlesztési stratégiák és gyakorlati fejlesztési programok kidolgozása (a vidékfejlesztésben és a környezeti ágazat-

---

⁸ Az UNIREG IMPULSE kereteiben két nemzetközi konferencia és több témaspecifikus műhelymunka került megrendezésre. Négy közös horvát-magyar nyelvű tanulmány készült a határvidék helyzetéről vidékfejlesztés, területi és regionális tervezés, környezetvédelem és a felsőoktatási szerepvállalás témákban. A tanulmányok stratégiai ajánlásokat is tartalmaznak a régió fejlesztésére vonatkozóan. A partnerek közös adat- és információbázist és közös, interaktív weboldalt (<http://www.unireg-ipa.rkk.hu>) alakítottak ki. A projekt keretében kapcsolatrendszereket építettek ki a projekt résztvevői a helyi stakeholderekkel, információs eseményeiken nemcsak összehozták a szereplőket, de jövőbeli együttműködések is generáltak.

ban) az egyetemek erősödő helyi elkötelezettségének a legfontosabb megnyilvánulásai (*Rechnitzer–Smahó* 2007).

A projekt célja a „szolgáltató egyetemek” határon átnyúló összefogásának, tanácsadói, koordinációs és szervező tevékenységének a regionális fejlesztésekben való kamatoztatása. A „négyes csavar”-modellnek megfelelően a cél, hogy előmozdítsa az egyetemek aktívabb helyi elkötelezettségét – a harmadik szereplőknek megfelelően – és hogy létrehozza a dél-pannóniai tudásrégiót, mely a regionális szereplők és az egyetemek közötti hálózati kapcsolatok megerősítése révén szervezeti és társadalmi innovációt közvetítő tudáshálózatokra épül. A régió akadémiai szektorában megvannak azok az intellektuális kapacitások, amelyek által láthatóvá válnak a határon átnyúló régió sajátosságai, problémái és közös fejlődési kilátásai. A projekt tevékenységei közé tartozott egy társadalmi-szervezeti innovációt közvetítő tudástranzfer iroda felállítása, ami a helyi egyetemek fejlesztő funkciója megvalósításának szervezeti kereteit adja. A régió gazdasági, földrajzi és környezeti sajátosságai miatt a térség innovációs kapacitásait kibővítő, új, határon átnyúló tudásrégió kiépítését a regionális fejlesztési eszközökre és a vidéki gazdaság fejlesztési lehetőségeire kell alapozni. A megközelítésünk azon a feltételezésen alapul, hogy az egyetemek szerepeinek a kibővítése felfogható társadalmi és szervezeti innovációként, ugyanakkor a projekt eredményeképpen, a céloknak megfelelően egy új együttműködési platform jön létre a tudásszektor és a gazdaság szereplői között.

6. Összegzés

A tanulmány a kevésbé fejlett térségekben elhelyezkedő, közepes méretű egyetemeket vizsgálta a regionális és közösségi elkötelezettség kontextusában, melynek során feltárta ezen egyetemek sajátosságait, melyek számos – a fejlődési sajátosságukból és periférikus helyzetükből adódó – nehézséggel küzdenek a kevésbé fejlett kelet-közép-európai térségekben. Miután összefoglaltuk, hogy az egyetemek milyen módokon járulhatnak hozzá a régiójuk gazdasági fejlődéséhez, bemutattuk, hogy a vezető kutatóegyetemekre fókuszáló nyugati szakirodalom eredményei a periférikus, közepes méretű egyetemekkel rendelkező régiók problémájára nem adnak megfelelő választ. Tanulmányunk célja volt, hogy az egyetemek fejlesztő szerepét egyrészt kiterjesszük a hagyományos kutatás-fejlesztés orientált modell felől az erősebb regionális beágyazottságot és elkötelezettséget kívánó harmadik missziós modell irányába, s megfogalmazzuk, illetve magyar viszonyokra adaptáljuk a szolgáltató és fejlesztő egyetem funkcióit. A bemutatott elméleti megközelítések közül tanulmányunk

szempontjából az egyetemek regionális elkötelezettségének irodalma a legrelevánsabb. Számos támogató és gátló tényező van az egyetemek regionális elkötelezettségének folyamatában.

Az említett korlátozó tényezők megakadályozzák azt, hogy a periférikus, közepes méretű egyetemek kiépítsék kapcsolataikat a helyi gazdasággal, és hogy egy kritikus tömegre alapozva nemzetközileg is elismert kutatási területeken fejlődhessenek, illetve hogy kiaknázzák a globális tudáshálózatok előnyeit. Beláttuk, hogy az egyetemek nemcsak a vállalati szektorral való együttműködés során elfoglalt pozíciójukban különböznek jelentősen a nagy egyetemektől, hanem a regionális innovációs rendszerben betöltött szerepük is eltérő, mely mögött elsősorban az húzódik meg, hogy az innovációs rendszerek fejlődési pályája és a posztkommunista országok növekedési útja is különbözik a nyugati modellektől. Kelet-Közép-Európában a történelmi útfüggőség miatt a közepes méretű egyetemek – a vezető egyetemektől eltérően – leggyakrabban nem a nagyvárosi térségekben találhatók, hanem olyan periférikus térségekben, ahol a kutatás-fejlesztési potenciál és a kapcsolatok sűrűsége sokkal kisebb, és a lehetséges tovagyűrűző hatások sokkal ritkábban jelennek meg, mint a fővárosi agglomerációkban.

Azt kívántuk alátámasztani, hogy ezekben a régiókban olyan új, egyetemi kutatási irányok kialakítása által, melyek közvetlenül nem kötődnek a helyi gazdaság igényeihez, valószínűleg nem lehetséges megfelelő szintű tudás-transzfer és tovagyűrűző hatásokat elérni a helyi gazdasági szereplőkkel. A periférikus térségekben a természettudományi és műszaki kutatás-fejlesztési kapacitások hiánya szintén komoly korlátot jelent a gazdasági szerkezet modernizálása számára. Az egyetemek a régiójukon kívül keresnek kapcsolatokat, és ezért a helyi innovációhoz való hozzájárulásuk kisebb. Emiatt az egyetemeknek körültekintő stratégiai döntések keretében ki kell építeni azokat a területeket és a hozzájuk kapcsolódó közvetítő csatornákat, amelyeken lehetséges a nemzetközi beágyazódás, ugyanakkor el kell tudniuk különíteni azokat a tevékenységeiket, amelyekkel regionális hatást generálhatnak.

A gazdaságpolitikai gyakorlat azt sugallja, hogy a helyi gazdaságok növekedését megalapozó egyetemi kutatások támogatása kiváló eszköz a fejlett térségek számára, de nem feltétlenül az a kevésbé fejlett kelet-közép-európai régiókban, ahol a megfelelő gazdasági bázis hiánya jelenti az egyik legnagyobb korlátot. Azt is megállapíthatjuk, hogy az üzleti szféra vezetésével működő, különböző szereplőket összekötő hálózatok sokkal nagyobb jelentőségűek a gazdaságilag fejlettebb térségekben, míg a kevésbé fejlettekben az egyetemek és a fejlesztési ügynökségek játszanak fontosabb szerepet a hálózatépítésben és a kulcsszereplők tevékenységeinek katalizálásában. Ha az egyetemek beágyazódnak a régiójukba, egyértelműen hatással vannak a lehetséges kapcsolatok

intenzitására és jellegére, és ezáltal a tacit és a kodifikált tudás terjedésének folyamatára.

A jól működő regionális elkötelezettségű fejlesztő és szolgáltató egyetem alatt a régió belüli egyetemek hálózatát értjük, amelyek komparatív előnyeikre koncentrálva pontosan definiált, speciális szolgáltató szerepet vállalnak térségük fejlesztésében. A helyi orientációjú oktatás és kutatás abban nyilvánul meg, hogy az egyetemek elsősorban a régiójukból próbálnak meg hallgatókat vonzani, és törekednek a diplomások helyben tartására (a K+F területén folyó agyelszívás elleni küzdelemben), valamint az innovációorientált helyi fejlesztési programok olyan képességeket fejlesztenek, melyekre a regionális gazdaságban szükség van és a tanulási folyamat lokalizálása is érvényesül.

Tanulmányunk megállapítja, hogy az újraiparosodó kelet-közép-európai országokban működő, közepes méretű egyetemeknek új szerepeket kell betölteniük, így ennek az egyetemnek erősebb regionális szerepvállalásában, illetve a társadalmi-szervezeti innovációk területén kell megnyilvánulni. Az egyetemeknek gyakorlati szerepet kell vállalni a partnerségre épülő, innovációközpontú megközelítések új kombinációit támogató regionális politika kialakításában. A kevésbé fejlett kelet-közép-európai térségekben szükség van egy sokkal átfogóbb és komplexebb gazdaságpolitikára, mely nemcsak az egyetemi szektor támogatását kezdeményezi, hanem a fejlődő, a csúcstechnológiai ágazatokban működő kisvállalkozások beindítását, valamint az egyetemnek erősebb fejlesztési szerepvállalása és közösségi beágyazottságára épülő regionális előnyök kiaknázását is. Ez hozzájárul az egyetemeknek a régió és a vállalkozói közösség igényeihez illeszkedő harmadik funkciójának a megerősödéséhez.

Irodalom

- Acs, Z. – Anselin, L. – Varga, A. 2000: Geographic and sectoral characteristics of academic knowledge externalities. – *Papers in Regional Science*. 4. pp. 435–445.
- Arbo, P. – Benneworth, P. 2007: *Understanding the Regional Contribution of Higher Education Institutions: A Literature Review*. OECD Education Working Papers, No. 9, OECD Publishing.
- Amkil, R. – Jarvensivu, A. – Koski, P. – Piirainen, T. 2010: Exploring the Quadruple Helix, Report of Quadruple Helix Research For the CLIQ Project. Work Research Centre, University of Tampere, June.
http://www.cliqproject.eu/en/activities/research/quadruple_helix_research/?id=127.
- Bajmócy Z. 2007: A technológiai inkubáció elmélete és alkalmazási lehetőségei hazánk elmaradott térségeiben. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Gazdaságtudományi Kar. (PhD-dolgozat).

- Bajmócy, Z. – Lukovics, M. 2009: Subregional Economic and Innovation Contribution of Hungarian Universities: In: Bajmócy, Z. – Lengyel, I. (eds.): *Regional Competitiveness, Innovation and Environment*. Szeged, JATE Press. pp. 142–161.
- Barta, Gy. – Cszimadia, Z. – Deák, Cs. – Dóry, T. – Kiss, A. – Lengyel, B. 2011: *R&D Cooperation between Universities and Enterprises*. Pécs, Centre for Regional Studies of the Hungarian Academy of Sciences (Discussion Papers, 84).
- Benneworth, P. – Hospers, G-J. 2007: Urban competitiveness in the knowledge economy: Universities as new planning animators. – *Progress in Planning*. 2. pp. 105–197.
- Benneworth, P. – Charles, D. – Madanipour, A. 2010: Building Localized Interactions Between Universities and Cities Through University Spatial Development. – *European Planning Studies*. 10. pp. 1611–1629.
- Bramwell, A. – Hepburn, N. – Wolfe, D. A. 2012: *Growing Innovation Ecosystems: University-Industry Knowledge Transfer and Regional Economic Development in Canada*. Final Report to the Social Sciences and Humanities Research Council of Canada, University of Toronto.
- Bruneel, J. – D'Este, P. – Salter, A. 2010: Investigating the Factors That Diminish the Barriers to University-Industry Collaboration. – *Research Policy*. 7. pp. 858–868.
- Carayannis, E. G. – Campbell, D. F. J. 2009: 'Mode 3' and 'Quadruple Helix': toward a 21st century fractal innovation ecosystem. – *International Journal of Technology Management*. 3–4. pp. 201–234.
- Chatterton, P. – Goddard, J. 2000: The response of higher education institutions to regional needs. – *European Journal of Education*. 4. pp. 475–496.
- Clark, B. R. 1998: *Creating Entrepreneurial Universities: Organizational Pathways of Transformation*. Oxford, IAU Press/Pergamon.
- Drucker, J. – Goldstein, H. 2007: Assessing the Regional Economic Development Impacts of Universities: A Review of Current Approaches. – *International Regional Science Review*. 1. pp. 20–46.
- Dóry, T. 2008: RTD policy approaches in different types of European regions. JRC and ERAWATCH Report. <http://cordis.europa.eu/erawatch/index.cfm?fuseaction=intService.display&topicID=588&countryCode=AT>.
- Erdős K. 2011: Motivational and institutional factors influencing academic spin-offs: Theoretical framework and preliminary results from the Hungarian biotechnology sector. – *Research in Social Change*. 1. pp. 75–94.
- Erdős K. – Varga A. 2010: Az egyetemi vállalkozó – legenda vagy valóság az európai regionális fejlődés elősegítésére? – *Közgazdasági Szemle*. 5. pp. 457–472.
- Etzkowitz, H. 1983: Entrepreneurial Scientists and Entrepreneurial Universities in American Academic Science. – *Minerva*. 2–3. pp. 198–233.
- Etzkowitz, H. – Leydesdorff, L. 1997: Introduction: Universities in the Global Knowledge Economy. In: Etzkowitz, H. – Leydesdorff, L. (eds.): *Universities and the Global Knowledge Economy: a Triple Helix of University-Industry-Government Relations*. London and Washington, Pinter. pp. 1–8.
- Florida, R. 1999: The role of the university: leveraging talent, not technology. – *Issues in Science and Technology*. 4. pp. 67–73.
- Gál Z. 2005a: Az egyetem szerepe a regionális innovációs hálózatokban. In: Buzás N. (szerk.): *Tudásmenedzsment és tudásalapú gazdaságfejlesztés*. Szeged, JATEPress. pp. 269–292. (SZTE Gazdaságtudományi Kar Közleményei).
- Gál Z. 2005b: The New Tool for Economic Growth: Role of Innovation in the Transformation and Regional Development of Hungary. – *Geographia Polonica*. 2. pp. 31–52.

- Gál, Z. 2010: The role of research universities in regional innovation. The case of Southern Transdanubia, Hungary. In: Longworth N. – Osborne, M. (eds.): *Perspectives on Learning Cities and Regions: Policy Practice and Participation*. Leicester, NIACE. pp. 84–106.
- Gál, Z. – Csonka, L. 2007: *Specific analysis on the regional dimension of investment in research – case study report and database on the South Transdanubian region (Hungary)*. Brussels, ERAWATCH.
- Gál, Z. – Ptáček, P. 2011: The Role of Mid-Range Universities in Knowledge Transfer in Non-Metropolitan Regions in Central Eastern Europe. – *European Planning Studies*. 9. pp. 1669–1690.
- Gibbons, M. – Limoges, C. – Nowotony, H. – Schwartzman, S. – Scott, P. – Trow, M. 1994: *The New Production of Knowledge: the dynamics of science and research in contemporary societies*. London, Sage Publications.
- Goddard, J. B. – Chatterton, P. 2003: The response of universities to regional needs. In: Boekema, F. – Kuypers, E. – Rutten, R. (eds.): *Economic Geography of Higher Education: Knowledge, Infrastructure and Learning Regions*. London, Routledge.
- Goldstein, H. – Renault, C. 2004: Contributions of Universities to Regional Economic Development: A Quasi-experimental Approach. – *Regional Studies*. 7. pp. 733 — 746
- Gunasekara, C. S. 2004. The Third Role of Australian Universities in Human Capital Formation. – *Journal of Higher Education Policy and Management*. 3. pp. 329–343.
- Harloe, M. – Perry, B. 2004: Universities, localities and regional development: The emergence of the ‘Mode 2 University’? – *International Journal of Urban and Regional Research*. 1. pp. 212–223.
- Henderson, D. – Thomas, M. 1999: Learning through strategy making: the RTP in Wales. In: Morgan, K. – Nauwelaers, C. (eds.): *Regional Innovation Strategies: The Challenge for Less Favoured Regions*. London, Jessica Kingsley.
- Holland, B. A. 2001. Toward a definition and characterization of the engaged campus: six cases. – *Metropolitan Universities: An International Forum* 3. pp. 20–29.
- Hrubos I. 2001: Gazdálkodó egyetem, szolgáltató egyetem, vállalkozói egyetem. – *Társadalom és Gazdaság Közép- és Kelet Európában*. 3–4. pp. 7–27.
- Huggins, R. – Kitagawa, F. 2009: *Devolution and Knowledge Transfer from Universities: Perspectives from Scotland and Wales*. Discussion Paper: Impact of Higher Education Institutions on Regional Economies Initiative.
- Huggins, R. – Johnston, A. 2009: The economic and innovation contribution of universities: a regional perspective. – *Environment and Planning C: Government and Policy*. 6. pp. 1088–1106.
- Inman, P. – Schuetze, H. G. (ed.) 2010: *The community engagement and service mission of universities*. Leicester, Niace.
- Keczer G. 2011: *Egyetemirányítás: lehetőségek és korlátok*. Szeged, Egyesület Közép-Európa Kutatására, 2011. 156 p. (Közép-Európai Monográfiák)
- Keczer G. 2012: A felsőoktatás finanszírozása a közép-európai államokban. – *Közép-Európai Közlemények*. 19.
- Kitagawa, F. 2004: Universities and Regional Advantage: Higher Education and Innovation Policies in English Regions. – *European Planning Studies*. 6. pp. 835–852.
- Lawton Smith, H. 2007: Universities, innovation, and territorial development: a review of the evidence. – *Environment and Planning C: Government and Policy*. 1. pp. 98–114.
- Lengyel B. – Lukács E. – Solymári G. 2006: A külföldi érdekeltségű vállalkozások és az egyetemek kapcsolatai Győrött, Miskolcon és Szegeden. – *Tér és Társadalom*. 4. pp. 127–144.
- Lengyel I. 2007 Fejlesztési pólusok, mint a tudásalapú gazdaság kapuvárosai. – *Magyar Tudomány*. 6. pp. 749–758.

- Leydesdorff, L. 2011: The Triple Helix, Quadruple Helix, ..., and an N-tuple of Helices: Explanatory Models for Analyzing the Knowledge-based Economy. – *Journal of the Knowledge Economy*. 1. pp. 25–35.
- Lux, G. 2010: From Industrial Periphery to Cultural Capital? Restructuring and Institution-building in Pécs. In: Suchacek, J. – Petersen, J. (eds.): *Developments in Minor Cities: Institutions Matter*. Ostrava. Technical University Press. pp. 103–119.
- Mueller, P. (2006) Exploring the knowledge filter: How entrepreneurship and university–industry relationships drive economic growth. *Research Policy* 35 (2006) pp. 1499–1508.
- Organisation for Economic Cooperation and Development (1999) The Response of Higher Education Institutions to Regional Needs. Centre for Educational Research and Innovation (CERI/IMHE/DG(96)10/REVI), OECD, Paris.
- Pálné Kovács I. 2009: Régiók és fejlesztési koalíciók. – *Politikatudományi Szemle*. 4. pp. 37–60.
- Ptáček, P. 2009: The Role of Foreign Direct Investment (FDI) in Establishing of Knowledge Economy in the Czech Republic: The Case of Knowledge Intensive Business Services. In: Ziolo, Z. – Rachwał, T. (eds.): *Problems in the Formation of Industrial Spatial Structures and their Surrounding*. Warszawa–Kraków. pp. 22–30. (Prace Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego, 14).
- Rechnitzer J. – Smahó M. (szerk.) 2007: *Unirégió. Egyetemek a határ menti együttműködésben*. Pécs–Győr, MTA Regionális Kutatások Központja.
- Srinivas, S.–Viljamaa, K. (2008) Emergence of Economic Institutions: Analysing the Third Role of Universities in Turku, Finland. *Regional Studies*, Vol. 42.3, April 2008, pp. 323–341.
- Temesi I. 2011: *A középszintű közigazgatási rendszerek nemzetközi összehasonlítása. Regionalizáció és regionalizmus*. Budapest. Budapesti Corvinus Egyetem.
http://www.opten.hu/vhosts/corvinus/pdf/2011_2_03_TemesiI.pdf
- Tjeldvoll, A. (1997) A Service University in Scandinavia? *Studies in Comparative and International Education*. Vol. 1 No. 9. University of Oslo. Institute for Educational Research
- Uyarra, E. (2008) The Impact of Universities on Regional Innovation: A Critique and Policy Implications. Manchester Business School Working Paper, Number 564
- Varga A. 2004: Az egyetemi kutatások regionális gazdasági hatásai a nemzetközi szakirodalom tükrében. – *Közgazdasági Szemle*. 3. pp. 259–275.
- Varga Attila (ed.) (2009) *Universities, Knowledge Transfer and Regional Development: Geography, Entrepreneurship and Policy*. Edward Elgar Publishers
- Vas Zs. 2012: *Tudásalapú gazdaság és társadalom kiteljesedése: a triple helix továbbgondolása – a quadruple és quintuple helix*. In: Rechnitzer J. – Rác Sz. (szerk.): *Dialógus a regionális tudományról*, SZIE-MRTT, Győr
- Wright, M. – Clarysse, B. – Lockett A. – Knockaert, M. 2008: Mid-range universities' linkages with industry: Knowledge types and the role of intermediaries. – *Research Policy*. 8. pp. 1205–1223.

MELLÉKLETEK

ORSZÁGOS TUDOMÁNYOS KUTATÁSI ALAP

**Interjú kérdéssor
az innovációs rendszer szereplői részére**

**Innovációbarát kormányzás Magyarországon: a regionális innovációs
fejlesztéspolitika kihívásai**

(OTKA-kutatás azonosítója: 81785)

MTA Regionális Kutatások Központja
Pécs, Papnövelde u. 22.

2011

Kérdőív száma:

--	--	--

Kérdezőbiztos neve:

Régió neve:

Település neve:

Szervezet/intézmény neve:

Megkérdezett neve:

Beosztása: Vezető   Nem vezető

Telefonszáma:

E-mail címe:

Kérdezés kezdete: 2011. .... hónap .....nap... ....óra... ....perctől

1. Melyek az intézmény/szervezet fő tevékenységei és funkciói?

RÉSZLETESEN ÍRD LE!

9-NT   X-

2. Mikor létesítették az intézményt/szervezetet és mi a jogi státusa?

..... évben

.....
9-NT   X-

3. Hány főt foglalkoztat?

fő

9-NT X-

4. Tekintetbe véve az intézmény által végrehajtott összes gazdaságfejlesztési kezdeményezést, ennek a tevékenységeknek körülbelül hány százalékát fordítják az EU-programokra és kezdeményezésekre?

%

I. MODUL – Az együttműködés mintázatai és az innováció

A következőkben az Ön által képviselt *szervezet/intézmény* kapcsolatrendszerével kapcsolatban szeretnénk feltenni néhány kérdést.

5. Az 1. VÁLASZLAP¹-on szereplő szervezetek/intézmények közül melyikkel van élő együttműködési kapcsolatuk? Mi a tartalma az együttműködésnek? (Az együttműködést a lehető legszélesebb értelemben használom. Tehát a szerződésen, megállapodáson nyugvó kapcsolatoktól egészen az informális, spontán módon kialakult közösségekig érdekesek lehetnek számunkra.)

KÉRDEZŐ! CSAK SZERVEZET KÓDOT ÍRJ!

KÉRDEZŐ! EGY KAPCSOLATHOZ MAX. 5 FÉLE TARTALMAT ÍRJ!

Kód	Tartalom
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....
9-NT	X-

6. Az említett együttműködésekért kérjük, értékelje intenzitásuk szerint. Rendszeres kapcsolatról (heti-havi) van szó, vagy inkább rendszertelenről (néhány havonta)?

Kód	Rendszeres	Rendszertelen	NT
	1	2	9
	1	2	9
	1	2	9
	1	2	9
	1	2	9
	1	2	9

X-

¹ Ezen a VÁLASZLAPON azok a konkrét szervezetek lesznek feltüntetve, amelyek az adott régióban a kiterjesztett innovációs rendszer szervezeti elemeit alkotják, vagyis a megkérdezettek köre.

7. Esetleg más olyan, a régióban működő intézményt/szervezetet is meg tudna nevezni, amit kihagytunk a listából és amellyel kapcsolatban vannak? Sorolja fel az 5 legfontosabbat!

Név	Tartalom
1.	.....
2.	.....
3.	.....
4.	.....
5.	.....

8. Az említett együttműködésekért kérjük, értékelje intenzitásuk szerint. Rendszeres kapcsolatról (heti-havi) van szó, vagy inkább rendszertelenről (néhány havonta)?

Szervezet sorszáma	Rendszeres	Rendszertelen	NT
1.	1	2	9
2.	1	2	9
3.	1	2	9
4.	1	2	9
5.	1	2	9

X-

9. Az eddig említett szervezeteken kívül működnek-e együtt olyan partnerekkel, amelyeknek a működési területe/székhelye a régió kívülre esik? Kérem, válaszoljon a 2. VÁLASZLAP segítségével!

HA IGEN: MI A PARTNER MŰKÖDÉSI TERÜLETE/SZÉKHELYE?
HA EGY KATEGÓRIÁBAN TÖBB PARTNERE IS VAN, AKKOR SORONKÉNT TÖBB VÁLASZ IS LEHET!

Együttműködnek-e...	nem	más régió	országos	külföld	
9.a ...üzleti szervezettel, vállalkozással	0	1	1	2	X
9.b ...vállalkozásfejlesztési szervezettel, kamarával	0	1	2	3	X
9.c ...egyetemmel, főiskolával, szakképzési intézménnyel	0	1	2	3	X
9.d ...állami és/vagy magán kutatóintézet	0	1	2	3	X
9.e ...innovációs és technológia központtal	0	1	2	3	X
9.f ...klaszterszervezettel	0	1	2	3	X
9.g ...pénzügyi szolgáltató céggel	0	1	2	3	X

10. Az előző kérdésekben felmerült szervezetek/intézmények közül válassza ki a 10 legfontosabbnak tartott kapcsolatot!

KÉRDEZŐ! TUDATOSÍTSD, HOGY AZ 5., 7.. ÉS 9. KÉRDÉSEK VÁLASZAI-BÓL VÁLASZTHAT! HA SZÜKSÉGES, ADD VISSZA AZ 1. VÁLASZLAPOT.

1. ....
2. ....
3. ....
4. ....
5. ....
6. ....
7. ....
8. ....
9. ....
10. ....

11. Véleménye szerint az Ön által képviselt szervezet, intézmény céljainak eléréséhez szükséges-e a más szereplőkkel való együttműködés?

1. – igen   Miért? Kérem, fejtse ki:

2. – nem

9-NT   X-

12. Az eddig említett intézmények, szervezetek közül melyek tűnnek ki, mint az Ön régiójában különösen befolyásos intézmények a fejlesztési stratégiák, innovációs fejlesztések kialakításában és megvalósításában?

MAXIMUM 5 VÁLASZ

1. ....
2. ....
3. ....
4. ....
5. ....

9-NT   X-

13. Véleménye szerint kik a legmeghatározóbb személyek és szervezetek a térség irányításában (itt politikai és gazdasági szereplőkre egyaránt gondoljon)? Fontosságuk szerint állítsa őket sorrendbe!

MAXIMUM 5 VÁLASZ

Legfontosabb személyek		
	Betöltött pozíciója	Szervezet neve
1.		
2.		
3.		
4.		
5.		

14. Az 1. VÁLASZLAP-on szereplő szervezetek/intézmények közül azokkal, amelyekkel jelenleg nincs kapcsolatuk, tervezik-e jövőbeli együttműködés kialakítását? Mi lehetne a tervezett együttműködés tartalma?

KÉRDEZŐ! CSAK SZERVEZET KÓDOT ÍRJ!

KÉRDEZŐ! EGY KAPCSOLATHOZ MAX. 5 FÉLE TARTALMAT ÍRJ!

Kód	Tartalom
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....

15. Esetleg más olyan, a régióban működő intézményt is meg tudna nevezni, amit kihagytunk a listából, és amellyel együttműködési kapcsolat kialakítását tervezik? Sorolja fel az 5 legfontosabb tervet!

Név	Tartalom
1.	.....
2.	.....
3.	.....
4.	.....
5.	.....

16. Kérem, sorolja fel a régió innovációs színterének legfontosabb szereplőit!

MAXIMUM 10 SZEREPLŐ

1. ....
2. ....
3. ....
4. ....
5. ....
6. ....
7. ....
8. ....
9. ....
10. ....

17. Véleménye szerint mely társadalmi tényezők hátráltatják leginkább az innovációt?

NT-9   X-

18. Melyek azok a legfontosabb tényezők, amelyek segítik az innovációt?

NT-9   X-

19. Ön szerint van-e elegendő tudásbázis a régióban a sikeres innovációkhoz?

1 – van

2 – nincs   ———▶ 19.a. Milyen tudások hiányoznak? Kérem, fejtse ki!

NT-9   X-

20. Milyen lehetséges megoldásokat tudna javasolni a tudásáramlás és a technológia-transzfer hazai javítására?

NT-9   X-

21. Véleménye szerint mi az állam szerepe az innovációban?

NT-9   X-

22. Mi az önkormányzatok szerepe az innovációban?

NT-9   X-

23. Mi a politika, a politikusok szerepe az innovációban?

NT-9   X-

24. Véleménye szerint elegendő forrás áll rendelkezésre az innováció támogatására?
 1. – igen
 2. – nem —————▶ 24.a. Milyen területeken lenne szükség további támogatásra?
 Kérem, fejtse ki!
 NT-9 X-
25. Hogyan értékeli a támogatási rendszerek átláthatóságát?
 NT-9 X-
26. Mennyire tartja centralizáltnak az innováció támogatási rendszerét?
 NT-9 X-
27. Véleménye szerint szükség lenne-e a rendszer decentralizálására?
 1. igen —————▶ 27.a Kérem fejtse ki!
 NT-9 X-
28. Van-e olyan (eddig még nem említett) tényező, melynek javítása hatékonyabbá tenné a támogatási rendszert?
 1. van —————▶ 28.a Kérem fejtse ki!
 2.– nincs
 NT-9 X-
29. Az Ön véleménye szerint mi akadályozza leginkább az innovációt a vállalatoknál?
(Vállalatok saját, belső hiányosságaira gondoljon!)
 NT-9 X-
30. Ön szerint kapnak-e elegendő szakmai, intézményi, szervezeti segítséget az innovatív vállalatok?
 1. igen
 2. nem —————▶ 30.a Milyen segítségre lenne szükségük? Kérem, fejtse ki!
 NT-9 X-
31. Milyen innováció (TÉT)-politikai kormányzati reformot, intézkedéscsomagot, támogatási rendszert tartana időszerűnek?
 NT-9 X-

32. Véleménye szerint a következő típusú innovációk tekintetében milyen helyzetben van a régió?

32.a Termékinnovációk:

NT-9   X-

32.b Eljárás innovációk:

NT-9   X-

32.c Marketing innovációk:

NT-9   X-

32.d Szervezési, szervezeti innovációk:

NT-9   X-

33. A felsorolt területeken tudna sikeres példákat említeni a régióból?

33.a Termékinnovációk:

NT-9   X-

33.b Eljárás innovációk:

NT-9   X-

33.c Marketing innovációk:

NT-9   X-

33.d Szervezési, szervezeti innovációk:

NT-9   X-

34. Az Ön értelmezésében mit jelent a társadalmi innováció fogalma?

NT-9   X-

35. Véleménye szerint milyen jellegű társadalmi innovációkra lenne szükség Magyarországon, és miért?

NT-9   X-

36. Az előző kérdésben említett társadalmi innovációk bevezetésében, megvalósításában milyen szereplőknek, szervezeteknek, intézményeknek lehetne kulcsszerepe?

MAXIMUM 5 VÁLASZ

1. ....
 2. ....
 3. ....
 4. ....
 5. ....

NT-9   X-

II. MODUL – Projekttevékenység

A következőkben az Ön által képviselt szervezet/intézmény különböző fejlesztési **projektekből való részvételével** kapcsolatban szeretnék néhány kérdést feltenni.

37. Vettek részt bármilyen EU által finanszírozott projektben, úgy hogy abból pénzügyi támogatást is kaptak?

1. Igen   2. Nem   9. NT   X-

KÉRDEZŐ! A KÖVETKEZŐ KÉRDÉSEKET AKKOR TEDD FEL, HA AZ ELŐZŐ VÁLASZ IGEN. HA BÁRMI MÁS, MENJ A 39-ES KÉRDÉSRE!

38. Foglalja össze a projekteket a következő szempontok szerint: a projekt címe és a támogatás pontos forrása (program, intézkedés), vezető partner/projektgazda neve, partnerek nevei, összköltségvetés (kb.), az Ön szervezetére jutó támogatás és megvalósítás ideje (tól–ig)!

Kezdje a legfontosabbnak tartott projekttel és haladjon fokozatosan a kevésbé fontosak felé!

KÉRDEZŐ! MAX. 5 PROJEKTET JELÖLJ!
 PROJEKT FORRÁSA PONTOSAN KELL! PL. DDOP 1.1.1

Cím	Vezető/ Projektgazda	Partnerek	Összköltség (Forint)	Szervezet támogatása (Forint)	Időtartam

Most az Ön által az előző kérdésben legfontosabbnak értékelt projektről fogok részletesebben kérdezni.

39.

KÉRDEZŐ! A KÖVETKEZŐ KÉRDÉST AKKOR TEDD FEL, HA A KÉRDEZETT VEZETŐ PARTNER/PROJEKTGAZDA!
HA PARTNER, MENJ A 40-ES KÉRDÉSRE!

39.a. Kérem, vázolja fel a projekt létrejöttének történetét! Kinek az ötlete volt, honnan szereztek információt a lehetőségről? Mik voltak a fő motivációik a projekt kidolgozásakor?

AMENNYIBEN A PROJEKTBEN PARTNEREK IS VANNAK

→ 39.b Miért éppen ezeket a partnereket vonták be?

39.c A projekt kidolgozásában, illetve a pályázat megírásában kik vettek részt? Milyen főbb feladatmegosztás volt?

40.

CSAK PARTNER KÉRDÉSE!

Mik voltak a fő motivációik a projektben való részvételre?

41.

CSAK PARTNER KÉRDÉSE!

Személy szerint Ön, vagy az Ön által képviselt szervezet részt vett a projekt kidolgozásában?

1. Igen

2. Nem

9. NT

X-

KÉRDEZŐ! A KÖVETKEZŐ KÉRDÉST AKKOR TEDD FEL, HA AZ ELŐZŐ VÁLASZ IGEN. HA BÁRMI MÁS, MENJ A 43-AS KÉRDÉSRE!

42. CSAK PARTNER KÉRDÉSE!

Milyen tevékenységekkel vett részt a projekt kidolgozásában?

1. Igen   2. Nem   9. NT   X-

43. Mi a projekt célja? Mi az Ön által képviselt szervezet feladata, fő tevékenységei a projektben?

44. Milyen pozitív hatásai vannak (voltak) a projektnek? Milyen esetleges negatív hatásai vannak (voltak)?

Köszönjük, hogy válaszaival segítette munkánkat!

KÉRDEZÉS VÉGE:.....óra.....perc

III. MODUL – Értékek

ÖNKITÖLTŐS ÉS ANONIM!

Kérem, gondoljon egy ideális munkakörre. Az ideális munka kiválasztásánál mennyire fontosak Önnek a következők (kérem, karikázzon be soronként egy választ):

1 = rendkívül fontos

2 = nagyon fontos

3 = közepesen fontos

4 = kevésbé fontos

5 = nagyon kevésbé vagy egyáltalán nem fontos

1. Elegendő ideje jusson családi vagy magánéletére	1	2	3	4	5
2. Jó munkakapcsolat közvetlen felettesével	1	2	3	4	5
3. Jó teljesítményének elismerése	1	2	3	4	5
4. Biztos állás	1	2	3	4	5
5. Kellemes emberekkel dolgozni együtt	1	2	3	4	5
6. Érdekes munka	1	2	3	4	5
7. Felettese bevonja a döntéshozatalba	1	2	3	4	5
8. Kellemes munkahelyi környezet	1	2	3	4	5
9. Olyan munka, amit a szülei és a barátai elismernek	1	2	3	4	5
10. Magasabb pozícióba való előléptetés lehetősége	1	2	3	4	5

Magánéletében mennyire fontosak Önnek az alábbiak? (Kérem, karikázzon be soronként egy választ):

11. Maradjon elegendő szabadidőm	1	2	3	4	5
12. Mértékletesség: kevés dolog iránti vágyakozás	1	2	3	4	5
13. Nagylelkűség másokkal szemben	1	2	3	4	5
14. Szerénység: inkább „kicsinek” látszódjak, mintsem „nagyoknak”	1	2	3	4	5

- 15.** Ha valami drága dolgot szeretne megvásárolni, amire nincsen elegendő pénze, ebben az esetben mit tesz?
1. Mindig félreteszek, mielőtt vásárolok
  2. Általában félreteszek először
  3. Néha félreteszek, néha kölcsönkérek
  4. Általában kölcsönkérek, és később kifizetem
  5. Mindig előbb vásárolok, és később fizetem ki
- 16.** Milyen gyakran lesz ideges vagy feszült munkahelyén?
1. soha
  2. ritkán
  3. néha
  4. általában
  5. mindig
- 17.** Milyen gyakran érzi magát boldognak?
1. soha
  2. ritkán
  3. néha
  4. általában
  5. mindig
- 18.** Ugyanannak a személynek érzi magát a munkahelyén, mint otthon?
1. teljesen ugyanannak
  2. legtöbbször ugyanannak
  3. Nem tudom
  4. legtöbbször másnak
  5. teljesen másnak
- 19.** Más emberek, vagy körülmények megakadályozták már Önt valaha abban, hogy azt tegye, amit valójában tenni akart?
1. igen, mindig
  2. igen, gyakran
  3. néha
  4. nem, ritkán
  5. nem, soha
- 20.** Mindent egybevetve, milyennek érzi mostanában az egészségügyi állapotát?
1. nagyon jónak
  2. jónak
  3. kielégítőnek
  4. rossznak
  5. nagyon rossznak

21. Mennyire fontos a vallás az Ön életében?

1. rendkívül fontos
2. nagyon fontos
3. közepesen fontos
4. kevéssé fontos
5. egyáltalán nem fontos

22. Mennyire tölti el büszkeséggel az, hogy magyar állampolgár?

1. egyáltalán nem büszke
2. nem túl büszke
3. valamennyire büszke
4. meglehetősen büszke
5. nagyon büszke

23. Tapasztalatai szerint, a beosztottak félnek ellentmondani a vezetőiknek?

1. nagyon ritkán
2. ritkán
3. néha
4. gyakran
5. nagyon gyakran

Mennyire ért egyet az alábbi állításokkal? (Kérem, jelöljön meg egy választ soronként):

- 1 = határozottan egyetértek*
2 = egyetértek
3 = nem tudok dönteni
4 = nem értek egyet
5 = nagyon nem értek egyet

24. Valaki lehet jó vezető anélkül, hogy tudná a pontos válaszokat az összes olyan kérdésre, amelyek a beosztottaknál, munkájuk során felmerülhetnek.	1	2	3	4	5
25. A folyamatos erőfeszítés a legbiztosabb út az eredményekhez.	1	2	3	4	5
26. Mindenáron kerülni kell az olyan szervezeti felépítést, ahol bizonyos beosztottaknak két felettesük van.	1	2	3	4	5
27. A vállalat vagy szervezet szabályait nem szabad megszegni – még akkor sem, ha a dolgozó úgy gondolja, ez a cég legfőbb érdekét szolgálja.	1	2	3	4	5
28. Tisztelnünk kellene hőseinket a múltból.	1	2	3	4	5

Néhány információ Önről (statisztikai célra):

- 29. Ön:** 1. férfi
2. nő

30. Mennyi idős Ön?

1. 20 évnél fiatalabb
2. 20–24
3. 25–29
4. 30–34
5. 35–39
6. 40–49
7. 50–59
8. 60 éves vagy idősebb

31. Hány év befejezett iskolai képzésben részesült (általános iskolával kezdődően)?

1. 10 év vagy kevesebb
2. 11 év
3. 12 év
4. 13 év
5. 14 év
6. 15 év
7. 16 év
8. 17 év
9. 18 év vagy több

32. Jelenlegi munkaköre:

1. Általánosan képzett irodai dolgozó vagy titkár(nő)
5. Felsőfokú képzésben részesült szakember vagy ezzel egyenértékű (de nem vezető beosztású)
6. Egy vagy több (nem vezető állású) beosztottal rendelkező vezető
7. Egy vagy több vezető felettes vezetője

33. Milyen állampolgár?

34. Milyen állampolgár volt születésekor (ha eltérő)?

Köszönöm az együttműködését!

ORSZÁGOS TUDOMÁNYOS KUTATÁSI ALAP

**Interjú kérdéssor
az innovációs rendszeren kívüli közpolitikai és civil szereplők
részére**

**Innovációbarát kormányzás Magyarországon: a regionális innovációs
fejlesztéspolitika kihívásai**

(OTKA-kutatás azonosítója: 81785)

MTA KRTK Regionális Kutatások Intézete
Pécs, Papnövelde u. 22.

2012

Kérdőív száma:

--	--	--

Kérdezőbiztos neve:

Régió neve:

Település neve:

Szervezet/intézmény neve:

Megkérdezett neve:

Beosztása: Vezető   Nem vezető

Telefonszáma:

E-mail címe:

Kérdezés kezdete: 2012. .... hónap ..... nap ... .. óra ..... perctől

1. A helyi, regionális fejlesztéspolitika alakítására milyen tényezők és szereplők vannak a legnagyobb hatással?
2. Mit gondol a régió gazdasági, versenyképességi helyzetéről?
3. A versenyképesség javításában van-e szerepe az innovációnak? Milyen típusú innovációkra lenne szükség?
4. Mit jelent Ön szerint az innováció? Melyek az innovációs lánc legfontosabb elemei, szereplői?
5. Melyek azok a legfontosabb tényezők, amelyek segítik az innovációt?
6. Véleménye szerint mely társadalmi tényezők hátráltatják leginkább az innovációt?
7. Véleménye szerint mi az állam szerepe az innovációban?

Van-e most szerepük? Kellene?
8. Mi az önkormányzatok szerepe az innovációban?
9. Mi a politika, a politikusok szerepe az innovációban?
10. A következő típusú szervezetek közül melyikkel van élő együttműködési kapcsolatuk? Mi a tartalma az együttműködésnek? Milyen gyakori az együttműködés? (Az együttműködést a lehető legszélesebb értelemben kell érteni, tehát a szerződésen, megállapodáson nyugvó kapcsolatoktól egészen az informális, spontán módon kialakult közösségekig érdekesek lehetnek számunkra.)
  1. Vállalkozásfejlesztés, kamarák
  2. Regionális fejlesztési szervezetek, bizottságok
  3. Innovációs s technológia központok
  4. Klaszterszervezetek
  5. Államigazgatási szervek (K+F-ért felelős minisztérium, hivatal, szabadalmi hivatal stb.)
  6. Nagyvárosi, megyei önkormányzatok
  7. Civil szakmai közösségek, akadémiai bizottságok
11. Milyenek találják az innovációban érintett szereplők kompetenciáit?
12. A felsorolt szervezeti típusok közül azokkal, amelyekkel jelenleg nincs kapcsolatuk, tervezik-e jövőbeli együttműködés kialakítását? Mi lehetne a tervezett együttműködés tartalma?

13. Kérem, sorolja fel a régió innovációs, ill. gazdaságfejlesztési színterének legfontosabb szereplőit (max. 10 szereplő)!

1. ....
2. ....
3. ....
4. ....
5. ....
6. ....
7. ....
8. ....
9. ....
10. ....

14. Hogyan ítéli meg a városa, térsége tudáspotenciálját? Miben erősek, miben gyengék?

15. Ön szerint van-e elegendő tudásbázis a régióban a sikeres innovációkhoz?

1 – van

2 – nincs → Milyen tudások hiányoznak? Kérem, fejtse ki!

16. Milyen kapcsolatban van az egyetemmel és annak egységeivel? Nevezze meg az egyetemi együttműködés jellegét!

17. Van-e a térségben az egyetemen kívül más olyan szervezet, amelyik a tudástermelés, innováció szempontjából fontos?

18. Milyen lehetséges megoldásokat tudna javasolni a tudásáramlás és a technológia-transzfer hazai javítására?

19. Ismertessen olyan sikertörténetet, amely a térség tudásbázisára épült! Ismertessen olyan meg nem valósult lehetőséget, ami az innovációs szereplők nem megfelelő együttműködése illetve egyéb akadályozó tényezők miatt nem valósulhatott meg!

20. Véleménye szerint elegendő forrás áll rendelkezésre az innováció támogatására?

1 – igen

2 – nem → Milyen területeken lenne szükség további támogatásra?

21. Mennyire tartja centralizáltnak az innováció támogatási rendszerét?

22. Véleménye szerint szükség lenne-e a rendszer decentralizálására?

1. igen → Kérem fejtse ki!

2. nem

Köszönöm az együttműködését!

ORSZÁGOS TUDOMÁNYOS KUTATÁSI ALAP

Kérdőív

Innovációbarát kormányzás Magyarországon: a regionális innovációs fejlesztéspolitika kihívásai

(OTKA-kutatás azonosítója: 81785)

Gazdasági attitűdöket vizsgáló kérdőíves felmérés

MTA KRTK Regionális Kutatások Intézete
Pécs, Papnövelde u. 22.

2012

Kérdőív száma:

--	--	--

Kérdezőbiztos neve:

Régió neve:

Település neve:

Szervezet/intézmény neve:

Megkérdezett neve:

Beosztása: Vezető   Nem vezető

Telefonszáma:

E-mail címe:

Kérdezés kezdete: 2012. .... hónap ..... nap ... .. óra ... .. perctől

1. Különböző témákban szeretnénk a véleményét kérni. Hová helyezné el önmagát a következő skálákon? Az 1-es jelentése az, hogy teljesen a skála bal oldalán lévő állítással ért egyet, a 10-es jelentése pedig az, hogy teljesen a skála jobb oldalán lévő állítással ért egyet, a többi szám abban segít Önnek, hogy árnyalhatta véleményét.

1.a

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

A jövedelmeket egyenlőbbé kellene tenni.

Nagyobb jövedelmi különbségek kellene, hogy ezek ösztönözzék az egyéni teljesítményt.

1.b

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

Az üzleti szférában és az iparban növelni kellene a magántulajdon arányát.

Az üzleti szférában és az iparban növelni kellene az állami tulajdon arányát.

1.c

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

Az államnak nagyobb felelősséget kellene vállalnia az emberekről való gondoskodásban.

Az embereknek nagyobb felelősséget kellene vállalniuk abban, hogy gondoskodjanak önmagukról.

1.d

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

A verseny jó dolog. Kemény munkára és új ötletekre ösztönzi az embereket.

A verseny káros dolog. A legrosszabbat hozza ki az emberekből.

1.e

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

Hosszú távon a kemény munka rendszerint jobb életet hoz.

A kemény munka általában nem hoz sikert – rendszerint inkább a szerencse és kapcsolatok kérdése.

1.f

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

Az emberek csak mások ká-
rán tudnak meggazdagodni.

A vagyon úgy is tud növekedni,
hogy mindenkinek jut belőle.

2. Most néhány olyan tényező felsorolása következik, amelyeket általában lényegesnek tartanak a magas társadalmi helyzet eléréséhez. Kérem, mondja meg, hogy Ön szerint ezek mekkora szerepet játszanak társadalmunkban a siker elérésében!

	Rendkívül fontos	Nagyon fontos	Közepesen fontos	Kevésbé fontos	Nagyon kevésbé vagy egyáltalán nem fontos
a. Tehetség	5	4	3	2	1
b. Kemény munka	5	4	3	2	1
c. Jó kapcsolatok	5	4	3	2	1
d. Jó indulási feltételek, jó családba kell születni	5	4	3	2	1

3. Az Ön véleménye szerint Magyarországon a következő tényezők milyen gyakran okai annak, hogy valaki gazdag?

	Rendkívül fontos	Nagyon fontos	Közepesen fontos	Kevésbé fontos	Nagyon kevésbé vagy egyáltalán nem fontos
a. Tehetség	5	4	3	2	1
b. Kemény munka	5	4	3	2	1
c. Jó kapcsolatok	5	4	3	2	1
d. Jó indulási feltételek, jó családba kell születni	5	4	3	2	1
e. Gátlástalanság	5	4	3	2	1

4. Néhány olyan életvitelbeli változást sorolunk fel, amelyek a közeljövőben bekövetkezhetnek. Kérem, mondja meg mindegyikről, hogy ha ezek bekövetkeznének azt Ön jó dolognak, rossz dolognak vagy közömbösnek tartaná!

	Jó dolog	Közömbös	Rossz dolog
a. Csökkenne a munka fontossága életünkben	3	2	1
b. A technológia fejlesztése nagyobb hangsúlyt kapna	3	2	1
c. Növekedne a tekintély tisztelete	3	2	1
d. Nagyobb hangsúlyt kapna a családi élet	3	2	1

5. A következőkben egymásnak ellentmondó kijelentéseket fog olvasni. Kérem, mondja meg, hogy melyik válasszal ért részben vagy teljes egészében egyet!

5.a

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

A)

Az embereknek saját maguknak kell vállalniuk a felelőséget sorsuk alakulásáért.

B)

Az államnak nagyobb felelőséget kell vállalnia az emberekről való gondoskodásban.

5.b

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

A)

Az embernek segítenie kell nehéz helyzetű embertársainak.

B)

Mindenki gondoskodjon magáról úgy, ahogy tud.

6. Tegyük fel, hogy egy családtagja vagy kedves ismerőse tanácsot kér Öntől, mert két új álláslehetőséget kapott. Az egyik állás átlagos megélhetést nyújt, de biztos jövedelmet ígér. A másik egy ennél kockázatosabb vállalkozás: nem tudni még, lehet, hogy nagyon sokat fog keresni vele, és akkor megoldódik minden gondja, de az is lehet, hogy aránylag szerény pénzt keres majd. Ön szerint melyiket kellene választani?

A) Azt, amelyik átlagos megélhetést, de biztos jövedelmet ígér,

B) azt, amelyik kockázatosabb: lehet, hogy sokat fog keresni, de lehet, hogy nem?

Köszönjük az együttműködést!

A KÖTET SZERZŐI

BODOR ÁKOS, tudományos segédmunkatárs, MTA KRTK Regionális Kutatások Intézete, bodor@rkk.hu

GÁL ZOLTÁN, kandidátus, tudományos főmunkatárs, MTA KRTK Regionális Kutatások Intézete, galz@rkk.hu

GROSZ ANDRÁS, PhD, tudományos munkatárs, MTA KRTK Regionális Kutatások Intézete, grosza@gmail.com

PÁGER BALÁZS, tudományos segédmunkatárs, MTA KRTK Regionális Kutatások Intézete, pagerb@rkk.hu

PÁLNÉ KOVÁCS ILONA, az MTA doktora, tudományos tanácsadó, MTA KRTK Regionális Kutatások Intézete, palne@rkk.hu

ZSIBÓK ZSUZSANNA, tudományos segédmunkatárs, MTA KRTK Regionális Kutatások Intézete, zsibok@rkk.hu